

**T. C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇEVİRİBİLİM
ANABİLİM DALI**

**TÜRKÇE- RUSÇA DİLLERİNDEN YAPILAN YAZIN
ÇEVİRİLERİNİN KÜLTÜR VE ÇEVİRİ SOSYOLOJİSİ
AÇISINDAN İRDELENMESİ**

Doktora Tezi

**Hazırlayan
Emine SAĞLAM**

**Danışman
Doç. Dr. Emra BÜYÜKNİSAN**

ŞUBAT-2025, MERSİN

**T. C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇEVİRİBİLİM
ANABİLİM DALI**

**TÜRKÇE- RUSÇA DİLLERİNDEN YAPILAN YAZIN ÇEVİRİLERİNİN
KÜLTÜR VE ÇEVİRİ SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN İRDELENMESİ**

Doktora Tezi

**Hazırlayan
Emine SAĞLAM
ORCID No: 0000-0002-7527-3535**

**Danışman
Doç. Dr. Emra BÜYÜKNİSAN
ORCID No: 0000-0003-0694-7927**

ŞUBAT-2025, MERSİN

ÖZET

TÜRKÇE- RUSÇA DİLLERİNDEN YAPILAN YAZIN ÇEVİRİLERİNİN KÜLTÜR VE ÇEVİRİ SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN İRDELENMESİ

Rus çeviri araştırmalarında çeviri kavramını bilimsel terimlerle betimleme araştırmaları, 1920’li yıllarda başlayıp 1953 yılına doğru dilbilimsel çeviribilim çalışmaları ile gerçekleştirilmiştir ve izleyen yıllarda da bu yönde çalışmalar devam etmektedir. Çeviribilime dair bugüne dek yapılan çalışmalarda Rus dilbilimsel çeviribilim yaklaşımlarının, Batı dünyasının çeviribilim araştırmalarına dahil edilmediği görülmektedir. Bu çalışma, geçmişten günümüze Batı dünyasındaki çeviribilim araştırmaları süregelirken, Rus dilbilimsel çeviribilim araştırmacılarının aynı süreçteki alansal yaklaşımlarına yer vermektedir. Çalışmada Rus dilbilimsel çeviribilim yaklaşımlarının Batı dünyasının alansal araştırmalarına göre farklılıkları ve alana katkıları incelenmektedir. Bunun yanı sıra çalışmanın kuramsal boyutunu oluşturan çoğuldizge kuramı temelinde Rusçadan Türkçeye kazandırılan eserlerin Türk edebiyatı yazını içindeki konumu incelenirken, ele alınan eserlerin çeviri sosyolojisi odağında sosyal sermayeleri betimlenmektedir. Çalışmanın uygulama bölümü için belirlenen Aleksandr Soljenitsın’ın “İvan Denisoviç’in Bir Günü”, Boris Pasternek’in “Doktor Jivago”’su ve Sabahattin Ali’nin “İçimizdeki Şeytan” adlı eserlerin karşılaştırmalı incelemeleriyle kültürel unsurların çevrilemezliği doktora tezi kapsamında savunulmaktadır. Bununla birlikte iki farklı toplum arasındaki kültürel etkileşimi anlayabilmek adına bahsi geçen eserler, kültürel boyutta çevrilemezlik bağlamında sosyokültürel bakış açısı ile irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dilbilimsel Çeviribilim, Çoğuldizge Kuramı, Sosyal Sermaye, Sosyokültürel Yaklaşım, Kültürel Unsurların Çevrilemezliği

Danışman: Doç. Dr. Emra BÜYÜKNİSAN, Çeviribilim Anabilim Dalı, Mersin Üniversitesi, Mersin

ABSTRACT

AN ANALYSIS OF TURKISH-RUSSIAN LITERARY TRANSLATION IN TERMS OF THE CULTURE AND SOCIOLOGY OF TRANSLATION

In Russian translation studies, research on the scientific description of the concept of translation began in the 1920s, was carried out in 1953 with linguistic translation studies, and continued in this direction in the following years. It should be noted that Russian linguistic approaches to translation have not been included in translation studies in the Western World. While translation studies in the Western World have continued from the past to the present, this study analyses the field approaches of Russian linguistic translation studies researches in the same process. The study analyses the differences and contributions of Russian linguistic translation approaches to the field of translation studies in comparison with field studies in the Western World. Furthermore, on the basis of the pluriversal theory, which constitutes the theoretical dimension of the study, the position of the works translated from Russian into Turkish in Turkish literature is analysed, and the social capital of the Works discussed is described in terms of the sociology of translation. The thesis defends the untranslability of cultural elements through comparative analyses of Aleksandr Solzhenitsyn's "One Day of Ivan Denisovich", Boris Pasternak's "Doctor Zhivago" and Sabahattin Ali's "The Devil Inside Us". In addition, in order to understand the cultural interaction between two different societies, the aforementioned works will be analysed from a socio-cultural perspective in the context of cultural untranslability.

Keywords: Linguistic translation studies, Polysystem theory, Social capital, Socio-cultural approach, Non-translability of cultural elements.

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Emra BÜYÜKNİSAN, Department Of Translation Studies, Mersin University, Mersin

TEŞEKKÜR

Araştırma sürecinde bana destek olan ve katkılarıyla bu çalışmanın tamamlanmasını mümkün kılan herkese en içten teşekkürlerimi sunarım. Öncelikle, her zaman yanımda olan, sabırları ve destekleriyle bana güç veren sevgili aileme en derin minnettarlığımı ifade etmek isterim. Akademik yolculuğum boyunca bana inanan, karşılaştığım her zorlukta yanımda duran ve motivasyon kaynağım olan ailem, bu doktora tezini araştırma sürecimi daha anlamlı ve değerli kılmıştır. Çalışmam boyunca yol gösterici fikirleri, akademik rehberliği ve kıymetli eleştirileriyle bana yön veren danışman hocam, sayın Doç. Dr. Emra BÜYÜKNİSAN'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Onun akademik disiplini, titizliği ve desteği, bu doktora tezinin bilimsel niteliğini güçlendirmiştir. Tez çalışmam sürecinde değerli katkılarıyla çalışmamı geliştirmeme yardımcı olan jüri üyeleri, sayın Prof. Dr. Sergül VURAL KARA'ya ve sayın Nükhet ELTUT KALENDER'e ayrıca teşekkür etmek isterim. Onların yapıcı eleştirileri ve önerileri, araştırmamın daha kapsamlı bir perspektifle ele alınmasını sağlamıştır. Ayrıca, akademik gelişimime katkı sunan, bilgi ve deneyimleriyle beni destekleyen bölüm başkanımız, sayın Prof. Dr. İsmail İŞÇEN'E teşekkürlerimi sunarım. Onun sağladığı akademik ortam ve yönlendirmeleri, bu sürecin verimli ilerlemesine büyük katkı sağlamıştır. Bu doktora tezi sürecinde emeği geçen, fikirleriyle bana ilham veren ve desteğini esirgemeyen tüm akademisyenlere, meslektaşlarıma ve arkadaşlarıma da teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇ KAPAK	i
ONAY	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	ix
SEKİLLER DİZİNİ	x
GİRİŞ	1
1. XX. YÜZYILDA TÜRKİYE’DE VE RUSYA’DA ÇEVİRİ	5
1.1. Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Çeviri	5
1.2. Sovyetler Birliği Döneminde Çeviri (1917-1991)	19
1.2.1 Rus Edebi Çevirisi Teorisinin Oluşumu	29
1.2.2. Rusya’da Dilbilimsel Çeviri Yaklaşımları	37
1.2.2.1. Bir Çevirmen ve Çeviri Kuramcısı Olarak V. Ya. Bryusov’un Dilbilimsel Çeviri Kuramına Yaklaşımı	40
1.2.2.2. Yakov İosifoviç Retsker’in Dilbilimsel Çeviri Kuramına Yaklaşımı	41
1.2.2.3. Andrey Venediktoviç Fyodorov’un Çeviri Kuramı Yaklaşımı	48
1.2.2.4. İ. İ. Revzin ve V. Yu. Rozentsveyg’in Çeviri Kuramı Yaklaşımı	57
1.2.2.5. V. G. Gak: Eşdeğerlik Düzeyleri ve Çeviri Dönüşümleri	63
1.2.2.6. A. D. Şveytser’in Çalışmalarında Yer Verdiği Çeviri Kuramı ve Sorunlar	67
1.2.2.7. L. C. Barhudarov’un Dilbilimsel Çeviri Kuramı Üzerine	70
1.2.2.8. L. A. Çernyahovskaya’nın Çeviride Sözdizimsel Yapı Seçimi Sorunu	73
1.2.2.9. L. K. Latışyev’in Çeviribilim Çalışmaları	74
1.2.2.10. R. K. Minyar-Beloruçev’in Sözlü Çeviri Yaklaşımı	77
1.2.2.11. G. V. Çernov’un Teorik Mirası	80
1.2.2.12. Eşzamanlı Çeviri Araştırmacısı: A. F. Şiryayev	83
1.2.2.13. Vilen Naumoviç Komissarov’un Çeviride Eşdeğerlik Yaklaşımı	83
1.2.3. Rusya’da Çeviri Araştırmalarına Göre Çeviri Eleştirisi	88
1.3. Rusça ve Türkçe Dil Çiftinden Yapılan Edebi Eser Çevirilerin Tarihi	92
1.4. Rus Edebiyatında Türk Edebiyatının Etkisi	100
1.5. Türk Edebiyatında Rus Edebiyatının Etkisi	103
2. RUS-TÜRK DİLLERİNDEN YAPILAN ÇEVİRİLERİN KÜLTÜR VE ÇEVİRİ SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	108
2.1. Çoğuldizge Kuramı	108
2.1.1. Rus Edebiyatının Türk Edebiyatı Çoğuldizgesindeki Konumu	111
2.1.2. Rusçadan Türkçeye ve Türkçeden Rusçaya Geçmiş Sözcükler	114
2.2. Çeviri Sosyolojisi	117
2.2.1. “İvan Denisoviç’in Bir Günü” Adlı Rus Edebi Eserin Türkçe Çevirisinin Sosyokültürel Bağlamda İncelenmesi	121
2.2.1.1. Okuma Öncesi Rusça Metnin Çözümlemesi	121
2.2.1.2. Eserin Yazılma ve Yayınlanma Süreci, Alıcı Kitle ve Konusu	122
2.2.1.3. Çeviri Sonrası Eserin Kültürel Unsurlarının Rusça ve Türkçe Dil Çifti Bağlamında Çözümlemesi	123
2.2.1.4. “İvan Denisoviç’in Bir Günü” Adlı Eserin Sosyal Sermayesi	129
2.2.1.5. “İvan Denisoviç’in Bir Günü” Adlı Eserin Türk Edebiyatı Çoğuldizgesindeki Konumu	131
2.2.1.6. Çevirmen Mehmet Özgül’ün Sosyal Sermayesine Bakış	132
2.2.1.7. “İvan Denisoviç’in Bir Günü” Adlı Eseri Sosyokültürel Değerlendirilmesi	133
2.3. “Doktor Jivago” Adlı Rus Edebi Eserin Türkçe Çevirisinin Sosyokültürel Bağlamda İncelenmesi	134
2.3.1. Okuma Öncesi Rusça Metnin Çözümlemesi	134

2.3.2. Eserin Yazılma ve Yayınlanma Süreci, Alıcı Kitle ve Konusu	135
2.3.3. Çeviri Sonrası Metnin Çözümlemesi: Eserde Bulunan Kültürel Unsurların Rusça- Türkçe Dil Çifti Bağlamında İncelenmesi	136
2.3.4. “Doktor Jivago” Adlı Eserin Sosyal Sermayesi	141
2.3.5. “Doktor Jivago” Adlı Eserin Türk Edebiyatı Çoğuldizgesindeki Konumu	142
2.3.6. Çevirmen Hülya Arslan’ın Sosyal Sermayesi	143
2.3.7. “Doktor Jivago” Adlı Eserin Sosyokültürel Açıdan Değerlendirilmesi	144
2.4. “İçimizdeki Şeytan” Adlı Türk Edebi Eserin Rusça Çevirisinin Sosyokültürel Bağlamda İncelenmesi	145
2.4.1. Okuma Öncesi Rusça Metnin Çözümlemesi	145
2.4.2. Eserin Alıcı Kitle ve Konusu	146
2.4.3. Çeviri Sonrası Eserin Kültürel Unsurlarının Türkçe ve Rusça Dil Çifti Bağlamında Çözümlemesi	146
2.4.4. “İçimizdeki Şeytan” Adlı Eserin Sosyal Sermayesi	152
2.4.5. “İçimizdeki Şeytan” Adlı Eserin Rus Edebiyatı Çoğuldizgesindeki Konumu	153
2.4.6. Çevirmen Radi Gennadiyeviç Fiş’in Sosyal Sermayesi	154
2.4.7. “İçimizdeki Şeytan” Adlı Eserin Sosyokültürel Açıdan Değerlendirilmesi	155
SONUÇ	156
KAYNAKLAR	161
BENZERLİK RAPORU ÖZET SAYFASI	167
ÖZGEÇMİŞ	168

TABLÖLAR DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 1.1. Matematik Alanında Basılmış Olan Çeviri Eserler	18
Tablo 1.2. Fizik Alanında Basılmış Olan Çeviri Eserler	19
Tablo 1.3. Kimya Alanında Basılmış Olan Çeviri Eserler	20
Tablo 1.4. Astronomi Alanında Basılmış Olan Çeviri Eserler	21
Tablo 1.5. Jeofizik Alanında Basılmış Olan Çeviri Eserler	22
Tablo 1.6. Biyoloji ve Tıp Alanında Basılmış Olan Çeviri Eserler	24
Tablo 1.7. Ziraat Alanında Basılmış Olan Çeviri Eserler	25
Tablo 1.8. Jeoloji Alanında Basılmış Olan Çeviri Eserler	26
Tablo 1.9. Teknik Alanında Basılmış Olan Çeviri Eserler	27

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 1.1. Genel ve Özel Çeviri Teorilerinin İlişkisi	78

GİRİŞ

Rus çeviribilim araştırmalarındaki farklı perspektifleri, çeviribilim alanına dahil etmeyi amaçlayan, kapsamlı bir çabayı temsil eden bu çalışma, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla açılan arşivlerin aracılığıyla Sovyet Dönemi ile başlayan Rus çeviri hareketlerinden Rusya'da çeviri kuramına doğru yönelen çalışmalara yer vermektedir. Çeviribilim alanı daha çok Batı dünyasının çeviri araştırmaları ile gelişirken Rusya, genellikle sofistike kuramsal düşüncelere eşlik etmesi sebebiyle çeviri araştırmalarında ilerleyemediği görülmektedir (Baer ve Witt, 2016, s. 1). Rusya'nın çeviri araştırmalarında Batı dünyasından farklı ya da kendi sabit görüşünde kalmasının ardındaki sebebini Martin Malia, Rusya'nın, Avrupa'daki rolünden ziyade iç sorunlarının Avrupa toplumunda yarattığı korku, hayal kırıklıkları, umutlar ve özlemler nedeniyle farklı zamanlarda Batı kamuoyu tarafından şeytanlaştırılmasına (Malia, 1999, s. 8) bağlamaktadır. Bahsi geçen durumlar göz önüne alındığında, yıllardır dilsel, zihinsel ve politik engeller, Rusya'nın Batı dünyasının çeviri üzerine araştırmaları ile ilgili verimli bir diyalogu engellemiş ve engellemeye de devam etmektedir.

Rus çeviribilim araştırmaları, dilbilimsel bir bakış açısına sahiptir. İngilizcenin baskın olduğu ve Avrupa kültürünün de benimsediği 'slavica non leguntur (Slavca okunmuyor)' düşüncesini, Rus çeviri araştırmacıları da kabul ederek Batı dünyasının çeviri araştırmalarını çalışmalarına dahil etmemişlerdir (Prunc, 2012, s. 9). Dolayısıyla bu çalışmanın odak noktasını oluşturan Rusya'da çeviri yaklaşımlarına dair araştırmalar, çeviribilim kapsamında ele alınarak Rus ekolünün varlığı ve alana yönelik yaklaşımları incelenmiştir. Bu doğrultuda hem Rus ve Türk dillerinden yapılan yazın çevirilerinin sosyokültürel incelenmesi hem de bahsi geçen dil çiftinin birbirleriyle etkileşimleri bu tez kapsamında önemli bir yer tutmaktadır.

Bu çalışmanın konusunu araştırmaya değer kılacak bir diğer neden ise, çeviri kuramına doğru araştırmaların genellikle 1960'lardaki çalışmalara dayandığı, hatta alan odaklı ilk kuramsal araştırma olarak James S. Holmes'un 1972 *The Name and Nature of Translation Studies* adlı çalışmasının kabul edildiği görülürken, çeviri araştırmalarına kuramsal yaklaşımı ile bilinen Rus kuramcı Andrey V. Fyodorov'un 1953 tarihli "Çeviri Kuramına Giriş (Введение в теорию перевода)" adlı çalışmasında Rusya'da çeviri olgusunun bilimsel kavramlarla (Kozan, 2019, s. 253) daha erken tarihte betimlenmiş olmasına yer verilmesidir. Roman Jakobson'un öğrencisi olan Andrey Fyodorov'un 1953 yılında yayınlanan çeviri olgusuna dair ilk kuramsal çalışmasının, çeviribilim araştırmalarına yönelik önem arz edebileceği açıktır.

Bu çalışmada XX. yüzyıl Rus ve Türk çeviri araştırmalarına yer verilmesinin arkasında, XX. yüzyılın ortalarına doğru Sovyetler Birliği döneminde Ukrayna'nın başkenti Kiev'de kurulan Kiev Devlet Yabancı Diller Enstitüsü'nün günümüzde Kiev Ulusal Dilbilim Üniversitesi olarak bilinen okulun İngilizce, Almanca, Fransızca, İspanyolca, Yunanca, Fince, Çince Korece, Japonca, Norveççe, Hollandaca, İsveççe, Arapça, Farsça, Hintçe, Vietnamca (Sorokin, 2016, s. 62) dillerinden çeviri yapmalarının yanı sıra Türkçeden çeviriye de özenle yer vermeleri yatmaktadır.

Diller arası ve insanlar arası olduğu kadar kültürlerarası hem iletişim hem de etkileşim aracı olarak kabul edilen çeviri kavramını, daha geniş ölçüde açıklayabilmek için, Batı dünyasının dışında, Rus çeviri kuramcılarının çeviriye dair yaklaşımlarını ele alış formalitelerini inceleyerek çeviribilim dünyasında Rus ekolüne de önemli ölçüde yer verilmesi gerekmektedir. Bu düşünce ile çalışmamızda Rus ve Türk toplumlarına dayalı olarak iki farklı toplumun yazın çevirisi karşılaştırmalarına başvurulmuştur. Buna göre bahsi geçen iki dilin birbirleriyle etkileşimi, yani çalışmamız doğrultusunda ele alınacak üç farklı çeviri eserin, Itamar Even Zohar'ın Rus Formalistlerinden etkilenecek ortaya çıkardığı “Çoğuldizge Kuramı”¹ ve Bourdieu'nün “Çeviri Sosyolojisi” temelinde sosyal sermayeleri irdelenecektir. Ortaya çıkacak etkileşimler ve irdellemeler sonucunda bu çalışma, toplumsal açıdan çeviri sosyolojisi doğrultusunda ele alınan eserlerin kültür spesifik öğelerinin hedef dile hangi yönde çevrildiğine yönelmiştir.

“XX. yüzyılda Türkiye ve Rusya'da Çeviri” başlıklı ilk bölümümüzde Rusya'da ve Türkiye'de XX. yüzyıla denk gelen dönemlerde, iki ülkenin çeviri kavramına yaklaşımları, bu duruma zemin hazırlayan nedenler hem toplumsal hem de kültürel yönde ele alınacaktır. Bu bölümde Türkiye'de çeviribilim araştırmalarında Batı dünyasının çeviri araştırmalarına yer verilirken, ülkemizde neredeyse yalnızca Rus dilini bilen çeviribilimciler dışında ele alınmayan Rus çeviribilimcilere derleme biçiminde yer verilmiştir. Bu bölümde ayrıca teorik bilgiler ele alınırken çeviri kuramı araştırmaları bağlamında Rus Ekolünde dil çiftine yönelik dilbilimsel çeviri kuramı kapsamında hangi çalışmalara yer verildiği sorusuna cevap verilmiştir.

Çalışmanın odak noktasını oluşturan “Rus-Türk Dillerinden Yapılan Yazın Çevirilerinin Kültür ve Çeviri Sosyolojisi Açısından İncelenmesi” başlıklı ikinci bölümde Rusça ve Türkçe yazın çevirilerinin kültür ve çeviri sosyolojisi bağlamında incelenmesine olanak sağlayarak bu çalışmanın gayesini de ortaya koymaktadır. Ayrıca bu bölümde uygulamalı olarak ilerlemeden önce, çeviribilim alanının önemli kuramlarından biri olan Itamar Even Zohar'ın kurucusu olduğu “Çoğuldizge Kuramı” ve P. Bourdieu'nün yaklaşımı ile “Çeviri Sosyolojisi” ile ilgili gerekli teorik bilgilere yer verilmiştir. Doktora tezi temelli bu çalışma kapsamında ele alınan Sovyet dönemi önemli Rus yazarlardan Aleksandr İsayeviç Soljenitsın'ın “İvan Denisoviç'in Bir Günü” adlı eseri, çevirmen Mehmet Özgül'ün çevirisiyle ve Rusya'nın değerli şair ve yazarlarından Boris Leonidoviç Pasternak'ın “Doktor Jivago” adlı romanının Türkçe çevirisi, akademisyen ve çevirmen Hülya Arslan'ın çevirisiyle çeviri sosyolojisi perspektifinden sosyal sermayeleri incelenerek sosyokültürel bağlamda irdelenmiştir. Bununla birlikte, Türkçeden Rusçaya çevrilen önemli Türk eserlerinden şair ve yazar Sabahattin Ali'nin “İçimizdeki Şeytan” adlı romanı, Rus yazar ve çevirmen Radi Gennadiyeviç Fiş'in Rusçaya çevirisiyle çeviri sosyolojisi odağında eserin sosyal sermayesi ele alınarak sosyokültürel bağlamda incelenmiştir. Bu tez kapsamında seçilen hem Rus dilinden Türk diline hem de Türk dilinden Rus diline çevrilmiş eserler,

¹ Polysystem

kültürel bakış açısıyla çalışmanın kuramsal boyutunu oluşturan hem çoğuldizge kuramının kültür yaklaşımı hem de çeviri sosyolojisi yaklaşımı doğrultusunda sosyolojik boyutları ele alınarak Rus dilinden Türk diline yönelik kültür spesifik öğelere, çeviri sorunları ve stratejilerine, bunun yanı sıra da dilimize geçen Rusça kelimelere yer verilmiştir.

Çalışmanın Amacı:

Çeviri etkinliğine yönelik çeviri eleştirisi, çeviri sosyolojisi, kültürel dönemeç ile sömürgecilik sonrası yazın gibi erek odaklı araştırmalar için, bu çalışma kapsamında Rus edebiyatının, Türk edebiyatının çoğuldizgesindeki konumunu, bilimsel açıdan kurama dayandırarak belirlemek ve dizgeli bir şekilde ele almak çalışmanın gayelerinden biridir. Ayrıca bu çalışmada metin çözümlemesi işlemi analiz edilirken bahsi geçen iki dil arasındaki hem yazın hem çevirmen etkileşimi aracılığıyla diller arasındaki sosyokültürel bakış açısı araştırılarak kültür spesifik öğelerdeki farklılıklar, çeviri aktarımlarındaki benzerlik ya da farklılıklar incelenecektir. Bu amaçlar doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

1. Rusya’da çeviri etkinliğine dair kuramsal çalışmaların, Batı’daki çeviribilim yaklaşımlarından farklılaşmasını hangi kuramsal ve metodolojik unsurlar şekillendirmektedir?
2. Rus-Türk yazın çevirileri arasındaki farklılıklar hangi kültürel, dilsel ve edebi dinamikler çerçevesinde şekillenmiştir?
3. Rus ve Türk kültürleri arasındaki farklılıklar, çeviri sürecinde hangi unsurların çevrilemezliğine yol açmaktadır?
4. Sosyokültürel bağlamda çeviri kavramının ele alınması, çeviri sürecindeki hangi sorunları ortaya çıkarır?

Çalışmanın Kapsamı:

Bu doktora tez çalışması özet, giriş, ana bölümler ve sonuç bölümleri dahilinde beş bölümden oluşmaktadır. Çeviribilim alanına dair araştırmalar incelendiğinde, Rusya’da çeviri yaklaşımlarına ilişkin kuramsal ve pragmatik çalışmalarının ülkemiz çalışmalarına son on üç yıl öncesi itibari ile dahil olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Rusya’da çeviri yaklaşımlarında dil ve insan ilişkisi ön planda iken, bu durum kuramsal araştırmalara yansıtılmamıştır. Bu bağlamda yeni bir çalışma olan bu tez çalışmasının, literatürde çeviri yaklaşımlarına dair araştırmalara önemli ölçüde katkı sağlayacağı açıktır.

Son on yıldır çeviribilim alanının coğrafi perspektifinin genişlemesine rağmen, Rus çeviri kuramcılarının araştırmaları, fazla ilgi görmemektedir (Hermans, 2006). Bu duruma rağmen Rusya çeviri hareketleri, Batıdaki çeviri araştırmalarından etkilenmiştir. (Rusya’nın çeviri kuramına dair yapısal yaklaşımı Saussure’den gelmektedir.) Andrey Fyodorov, Mihail Alekseyev, Efim Etkind, Yuri Levin gibi önemli isimler tarafından temsil edilen Rusya’daki çeviri yaklaşımlarına ilişkin kuramsal yaklaşımlarının zenginliği dili esas alarak kendi uluslarına özgü sistemi geliştirmelerine ve uygulama – teori ilişkisine dair çalışmalarına bağlıdır. Son on yıldır Rusya’da çeviri etkinliği ve teorisine dair

çalışmaların araştırma amaçlı toplanmaya başladığında Sovyetler Döneminde bireysel çalışmaların da ortaya çıktığı görülmüştür (Baer & Witt, 2016, s. 6).

Yukarıda kısaca bahsedilen bilgilerin açıklanması, geniş ölçüde incelenmesine bağlı olarak çeviribilim alanının sınırları içinde erken dönemden günümüze kadar Rus dili doğrultusunda çeviri araştırmalarını genel hatlarıyla irdelemenin yanı sıra, örnek teşkil eden üç ayrı edebi eserin iki dil arasındaki çevirileri aracılığıyla sosyolojik ve kültürel yaklaşımlar ile bu tez çalışması, Rus-Türk dil çifti doğrultusunda sosyokültürel bağlamda kıyaslamalı önemli bir çabayı temsil etmektedir. Böylelikle alansal çalışmalara yeni perspektifler kazandırılacaktır.

Çalışmada Sovyetler dönemine değinmesinin ardında, Rusya'da o dönemdeki çeviri çalışmalarında sosyokültürel farklılıklar yatmaktadır. Rusya'nın Hristiyanlaştırılması, Büyük Petro döneminde Rus toplumunun batılılaşma çabası, XVIII. yüzyılda Rus edebi dilinin gelişmeye başlaması, XIX. yüzyılda edebi dilin modernleşmesi, XX. yüzyılda Sovyetler Birliği ile siyasi ve toplumsal açıdan yaşanan değişimler gibi ciddi kültür farkının olduğu dönemlerdeki çeviri etkinliğine dair araştırmalar, neredeyse bin yıllık bir tarihe dayanmaktadır. Ayrıca Türk tarihinde hemen hemen VIII. yüzyıl ile başladığı belirtilen çeviri çalışmalarının Uygurca metinler olduğu (Vural Kara, 2010) tespiti ile Türk tarihinin XX. yüzyıl çeviri çalışmaları doğrultusunda, doktora tezi kapsamında Rusya-Türkiye çeviri tarihine aynı dönemlere yer verilmesi, elde edilen veriler doğrultusunda çeviri çalışmalarındaki sosyolojik ve kültürel farklılıkların ele alınması ile var olan sosyokültürel araştırmalara açıklayıcı bir şekilde hizmet etmesi hedeflenmektedir.

1. XX. YÜZYILDA TÜRKİYE’DE VE RUSYA’DA ÇEVİRİ

1.1. Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Çeviri

Türkiye’de özellikle Cumhuriyet’in ilanı ile ivme kazanan ve Atatürk devrimleriyle şekillendirilen Türk ulusal kimliğinin oluşturulmasında da edebiyattan öğretici kitaplara uzanan geniş bir yelpazede yayıncılık etkinliklerine özel bir önem verilmiştir. Kitlelere ulaşmakta kitabın ne denli etkin bir araç olduğu hem iktidarlar hem de muhalif gruplar tarafından kısa sürede anlaşılmış, bu yüzden de kitap, gazete ve süreli yayınlar merkezi denetime tabi tutulmuştur (Tahir Gürçağlar, 2008, s. 37).

Cumhuriyetin ilanından sonra Maarif vekaletince, kendi görev alanına giren yayım işlerinin düzenlenmesi ve geliştirilmesi yolunda ilk adım atılarak Telif ve Tercüme Heyeti oluşturulmuş, çeviri etkinliği sürdürülmeye çalışılırken metin seçimine ve çeviri normlarına dikkat edilmeyen bir yaklaşımın olduğu söylenmektedir (Kayaoğlu, 1998, s. 125-130).

Yayıncılık faaliyetinin planlanma düşüncesi Cumhuriyet Döneminde başlamamış, 1729’dan itibaren farklı şekillerde uygulanmıştır (Tahir Gürçağlar, 2008, s. 37). Yayıncılık alanında ilk faaliyetler saray himayesinde gerçekleştikten sonra, özel yayıncılığa geçiş de devletin teşvikleriyle sağlanmıştır. 1850 – 1862 yılları arasında Türkçenin gelişmesi için gerekli telif ve çeviri kitapların yayın görevini üstlenen Encümen-i Daniş, Tanzimat Döneminde yayın etkinliklerini düzenlemek üzere oluşturan bir kurumdur. 1865’te aynı amaçla kurulan Telif ve Tercüme Cemiyetinin yanı sıra mektep kitaplarının bastırılması için Telif ve Tercüme Nizamnamesi hazırlanmıştır. Bunların dışında çeviri etkinliklerine yönelik önemli girişimler, Cumhuriyet Döneminde yoğunlaşarak sürmüştür, 1940 yılında kurulan ‘Tercüme Bürosu’ ile doruk noktasına ulaşmış, I. Türk Neşriyat Kongresi de bu kapsamlı çeviri hareketinin temellerinin atıldığı ve çeviri konusunun derinlemesine tartışıldığı bir ortam sağlamıştır (Tahir Gürçağlar, 2008, s. 37-38).

1940 yılı Türkiye’nin kültür tarihinde bir dönüm noktasıdır (Berk, 2004, s. 143). Tercüme Bürosunun kurulduğu bu yıl, Cumhuriyet Türkiye’sinde edebiyat ve kültürün miladı olarak görülebilir; Cumhuriyetin ilanından sonra bazı özel yayınevleri çeviri projelerine girişmiş, ancak bu girişimler uzun ömürlü olamamıştır. (Berk, 2004, s. 143) Türkiye’nin çeviri tarihini detaylı ele alan Berk, Cumhuriyet Döneminde en büyük girişimin, Dünya Muharirlerinden Tercümeler (Translation of World Authors) olarak adlandırılan seri ile başlayan Remzi Kitapevine ait olduğunu belirtir (Berk, 2004, s. 143). Aynı çalışmada Berk, 1947 yılına kadar çevrilen elli esere ilişkin çeviri kalitesinin, çevirmenlerin yetersizliği ve çeviri faaliyetlerinde hâkim olan koordinasyon eksikliği nedenleriyle genellikle tatmin edici olmadığını ifade eder (Berk, 2004, s. 143).

Çeviriye yönelik yeni bir yaklaşımın sergilendiği girişim olarak görülen Dil İnkılabının (Dil Devriminin), 1-5 Mayıs 1939 tarihinde, I. Türk Neşriyat Kongresinde, onuncu yıldönümü kutlanmıştır. Bu vesileyle, Cumhuriyet dönemi Türkçe yayınlarına yer veren On Yıllık Neşriyat Sergisi, Maarif Vekilliği tarafından Ankara’da açılmıştır (Berk, 2004, s. 143). Cumhuriyet döneminin ilk zamanlarında çeviriye yönelik çalışmalarda bahsi geçen kongrenin 1-2 Mayıs 1939 tarihinde gerçekleşen açılışında

Basım-Yayın ve Satış, İstekler, Edebiyat Telif Hakları, Gençlik ve Çocuk Edebiyatı gibi komisyonların değerlendirileceğine dair kararlar verilmiştir. Hasan Ali Yücel de bu kongrede, ülkenin gelecekteki yayın faaliyetine yönelik bir program oluşturma ve mümkün olduğu ölçüde yayın faaliyetinde en üst düzeye ulaşmanın yollarının araştırılacağını belirtmiştir (Berk, 2004, s. 144). Hasan Ali Yücel, 2 Mayıs 1939'da yapmış olduğu konuşmasına, çevirinin toplum içindeki önemini vurgulayarak devam etmiştir:

“Garp, kültür ve tefekkür camiasının seçkin bir uzvu olmak dileğinde ve azminde bulunan Cumhuriyetçi Türkiye, medeni dünyanın eski ve yeni fikir mahsullerini kendi kendine çevirmek ve alemin duyuş ve düşünüşü ile benliğini kuvvetlendirmek mecburiyetindedir. Bu mecburiyet, bizi geniş bir tercüme seferberliğine davet ediyor. Bunu nasıl yapacağız? Neleri tercüme etmeliyiz ve hangi sıra ile nasıl bir yoldan bu işleri başarmalıyız? Bugün iyi niyetlere rağmen elde muayyen bir programın bulunmayışı yüzünden bu yolda heba olan emeklere ve paralara acıyor muyuz?” (Tuncel, 2008, s. 34) Bu konuşmasında Hasan Ali Yücel, çevirinin aynı zamanda milli kültürün oluşmasında önemli rol oynadığını vurgulamıştır (Tahir Gürçağlar, 2008, s. 38). Azra Erhat ve Falih Rıfkı Atay, kongrede dil sorunlarına vurgu yaparak Türkçe ifade etme konusunda yetersiz kaldığını ve dil üzerine disiplinli eğitim almak için yeterli standartların olmadığını ifade etmişlerdir (Berk, 2004, s. 146). Ayrıca Falih Rıfkı Atay, yetkin çevirmenlerin yetişmelerinin de devlet tarafından kurulacak Tercüme Bürosunun gözetiminde çevirmenlerin çalışma koşullarının, iyileştirilmesi aracılığıyla gerçekleşmesi ve ülkedeki çeviri etkinliklerinin nitelikli hale gelmesi gerektiğini ayrıca vurgulamıştır (Tahir Gürçağlar, 2008, s. 39). Bu bağlamda kimlik ve ulusallaşma sürecinin oluşmasında büyük etkisi olan Mustafa Kemal Atatürk'ün en önemli devrimlerinden 1928 tarihli Dil Devrimi ve Harf İnkılabı'nın gayesi, milliyetçilik duygusunu diri tutan, bağımsız demokratik bir Türkiye yaratma ve Batının emperyalizminden kurtulma dahilinde ulusal dilin geliştirilmesidir (Uluşahin, 2021, s. 65). Beklenen sonuçlardan biri de Türk dilinin zenginleştirilmesidir (Kozan, 2020, s. 38). Cumhuriyet Dönemi başlarında Türkçeyi daha iyi ifade edebilecek standart dilin olmaması, yazılı ve sözlü dil arasında farkın olması (Berk, 2004, s. 146) gibi sorunlar o dönemin yazarları tarafından sürekli dile getirilmiştir.

Erhat, çeviri etkinliklerine yönelik çalışmaların asıl amacının kendi özgün benliğimizi bulmak, yazınımda klasik olabilecek öğeleri gün yüzüne çıkarmak, özellikle de oluşmakta olan Türk diline yeni yapıcı yol ve yöntemler aramayı gözetmek olduğunu ifade ederek çeviriyi araç olarak görmüş, çeviri aracılığıyla kültür iletişimini daha doğru yollarla sağlamak gerektiğini belirtmiştir. Öte yandan Tanzimat dönemindeki Batı hayranlığı süregelirken (Kozan, 2020, s. 38), Cumhuriyet döneminde yapılmakta olan çeviri çalışmalarına dair gayretleri, Batı bilim dünyasına girme çabası olarak nitelendirmek yanlış bir yaklaşım olacaktır (Yazıcı, 2010, s. 60).

Hasan Ali Yücel, batılı yazarların yapıtlarının çevrilirken sistematik olmaması, çalışmaların yetersiz ve düzensiz olması, çevirinin kuramsal bir disiplin içerisinde aktifleştirilmesi ve çeviri faaliyetlerine ilişkin her detayı himayesi altına alması gerektiği ile ilgili sorunlara çözüm amaçlı Tercüme Bürosu kurulmuştur. Böylelikle 19 Mayıs 1940 tarihinde resmen kurulan Tercüme Bürosu,

bahsi geçen sorunların planlı ve bilinçli bir biçimde yürütme görevini devralmıştır (Kozan, 2020, s. 38). Bu sayede çeviri faaliyetlerine hümanizm düşüncesi eklenerek, tercümeyle ayrı bir boyut kazandırılmıştır. Böylece o dönemin Nurullah Ataç, Sabahattin Eyuboğlu, Sabahattin Ali gibi önde gelen yazar- çevirmenlerin çevirilerinin günümüzde de okunuyor olması, Türk tarihinde en verimli çeviri faaliyetlerinin 1940- 1966 yılları arasında yapıldığını kanıtlamaktadır (Yazıcı, 2010, s. 60).

Türk dilini ve kültürünü zenginleştirmek amacıyla yükümlülüklerini yerine getiren Tercüme Bürosu, ağırlıklı olarak Batı klasiklerine yer verirken Doğu klasiklerini geri plana almıştır (Kayaoğlu, 1998, s. 159). 1940- 1955 yılları arasında cilt sayısı 1247 olan Tercüme Bürosunun yayınından 1120 eserin çoğunluğu Alman, Fransız, İngiliz, Yunan klasiklerinden; daha azı da Rus klasik eserlerden oluşmaktaydı (Kayaoğlu, 1998, s. 159). Aytaç (1999), ağırlıklı olarak Batıda aydınlanmaya yol açtığı düşünülen Fransız klasiklerinden 210, Alman yazınından 90, İngiliz yazınından 65 eser çevrilmiş olup farklı batı dillerindeki çeviri yapıtları da dahil edildiğinde 604 Batı eseri çevrildiğini belirtmiştir (Vural Kara, 2010, s. 98).

Tercüme Bürosu, üyelerinin sunduğu raporlarla daha bilimsel ilerleyerek çeviri normları benimsemiştir: “Yeterli” çeviri üzerinde durularak çevirmenlerin kaynak metin üzerinde serbest çalışmalarına izin verilmemiştir. Yeterlilik, Cumhuriyet döneminde kabul görerek 1940’lı yıllarda kanunlaşmıştır (Karantay , 2008). Başlangıç normuna (preliminary norm) gelince, kaynak dilden çeviri, büyük ölçüde destekleniyordu ve önceleniyordu. Ama 1947’de alınan kararlarda belirtildiği gibi Yunanca, Latince, Portekizce vb. dillerden çeviri yapabilecek çok az sayıda çevirmen vardı ya da hiç yoktu. Bu nedenle bu süreçte ikinci dilden yapılan çevirilere de izin verilmeye başlanmıştır (Karantay, 2008, s. 50-51).

Tercüme Bürosu öncesinde Birinci Neşriyat Tercüme Kongresindeki katılımcılarla dönemin aydınları arasında çeviri normlarının ayrıntılı olarak tartışıldığını, Tercüme Encümeninin, çevrilmesi önerilen yapıtların listesini sunarken kongreye hazırladığı raporda görmekteyiz: “Listedeki eserler arasında, hümanist kültüre taalluku olanlara bilhassa ehemmiyet verilmesi, umumiyetle eserlerin tam olarak ve mümkün oldukça aslından tercüme ettirilmesi tavsiye olunur.” (Tahir Gürçağlar, 2008, s. 41).

Bu dönemde belirlenen bir diğer ilke ise, çevrilecek eseri seçilen yazarın ve eserlerin seçiminde kısıtlayıcı bir normun öne sürülmesidir. Halide Edip, bu yapıtların çevirisinin mutlaka yetkin kişiler tarafından yapılması gerektiğini belirterek süreç içi normu ön görüyordu. İstanbul Üniversitesince kongreye sunulan rapor, çevirilerde aslına uygunluk özelliğinin bir norm olarak benimsendiğini gösteriyordu (Tahir Gürçağlar, 2008, s. 41).

Cumhuriyet Döneminde kabul gören normlar yeterli, kabul edilebilir, aslına uygun ve erek dilde yadınanmayacak düzeyde olmalıdır. Böylelikle başlatılan çeviri hareketi Batı’nın hümanist kültürüne ait başlıca yapıtları dilimize aktarılırken ulusal bir kültürün oluşumuna da katkıda bulunacaktır. Tahir Gürçağlar’ın ifade ettiği bu ikilemin, devletin himaye sistemi içinde doğmuş bir düşünce olmasının

amacı, çeviri yardımıyla dil eğitimini desteklemek ve Batı hümanizmini ulusal kültüre dönüştürmekti. Bu dönemin ayırıştırıcı niteliği hem genç Türkiye Cumhuriyeti için ithal yoluyla yeni bir edebiyat ve kültür repertuarı oluşturulmasıydı hem de çevirmenlerin görünür ya da görünmez olmalarının belirsizliği; dönemin devlet yetkilileri ve aydınları, çevirmen ile yazar arasında hiyerarşik bir ilişki kurmalarının yanı sıra çevirmenler, göze batmaktaydı (Tahir Gürçağlar, 2008, s. 42). BTNK tutanaklarına göre Tercüme Bürosundan beklenen görev, ithal yoluyla yeni bir kültür repertuarının oluşumuna katkıda bulunmasıdır. Dolayısıyla Tercüme Bürosunun benimsediği dil ve biçim normları çevirmene göre farklılık göstermektedir. Örneğin, Karantay (1991), Nurullah Ataç'ın aşırı özelleştirilmiş Türkçe kullanımına dikkat çekerken, A. Hamdi Tanpınar'ın daha çok yaygın dil kullanımını tercih ettiğini belirtmektedir (Vural Kara, 2010, s. 98). Karantay (2008), genel olarak Atatürk'ün dil konusunda yaptığı reformlara uygun, yalın ve anlaşılır bir Türkçe kullanımının benimsendiğini ifade etmektedir.

Cumhuriyet Döneminde çeviri etkinliğine dair alınan kararlardan birinin Karantay, çevirilerin farklı çevirmenlere hangi yöntemle dağıtılacağıyla ilgili olduğunu dile getirerek Tercüme Bürosunun çeviri eyleyenlerini, kendisini kabul ettirmiş çevirmenler arasından seçilmesi gerektiğini belirtmiştir. (Karantay, 2008, s. 51-52) Ayrıca Karantay (2008), başka bir karar uyarınca da seçilmiş çevirmenlerin üstlendiği yapının ilk otuz sayfasını çevirdikten sonra çeviri eserinin değerlendirilmesi ve yazılı onayı için Tercüme Bürosuna eseri sunmak zorunda olduklarını vurgulamıştır. Vurgulanan bu karar gereğince, çevirmenlerin teslim tarihine bağlı kalmaları, çevirmenlerin çevirdikleri yazar ve eser üzerine önsöz yazmaları ve bu önsözün de büronun onayından geçtikten sonra bu çevirilerin kimler tarafından incelendiği iç kapakta belirtilmesi gerekmektedir. Tercüme Bürosunun devamlılığını ve tanınma durumunu artırma maksadı ile 19 Mayıs 1940 yılında “Tercüme” dergisi çıkarıldı; derginin ikisi klasik Yunan edebiyatı, biri şiir, diğeri de Goethe, Schiller ve bir yazın türü olarak mektup üzerine altı özel sayı olarak hazırlandı. Karantay 1991 çalışmasında “Tercüme” dergisini incelerken iki bölümden oluştuğunu, birinci bölümde karşı sayfada verilen özgün metinle şiir, öykü, roman, oyunlardan bölümler vb. basıldığını; ikinci bölümde de çeviri üzerine kuramsal ve eleştirel yazıların yer aldığını belirtir. Ayrıca Hasan Ali Yücel, dergisinin on üçüncü sayısına yazdığı önsözde (19 Mayıs 1942) çeviri metinlerin yanında verilen kaynak metinden ve büyük düşünür ve yazarların sergilenen görüşlerinden yararlanılması gereken bir ders kitabı niteliğinde bir dergi olduğunu vurgulamıştır (Karantay & Erhat, 2008, s. 44). Türk yazınına çok değerli hizmetlerde bulunan Tercüme Bürosu, çeviri etkinlikleri sayesinde Tercüme (1940-1947), Çeviri (1979), Dün ve Bugün Çeviri (1985), Bağlam (1979), Yazko Çeviri (1981-1984), Metis Çeviri (1987- halen) ve Cumhuriyet döneminden günümüze kadar ulaşan çeviri odaklı dergilere öncülük edecek Tercüme dergisini yayınlamıştır. (Karantay, 2008, s. 52)

Mine Yazıcı, Tercüme dergilerinin, Batı'da Aydınlanmaya yol açtığı düşünülen kültürlerin ürünlerinin çevirilerine öncelik verilmeye çalışıldığını belirtir. Bu dergilerde Yunan, Latin, Fransız ve İngiliz yazınlarından çevirilere yer verilerek Arapça ya da Farsça gibi Doğu dillerine yer

verilmemesinin, ülkenin yüzünü Batı'ya çevirdiğinin bir kanıtı olarak değerlendirilebileceğini vurgular. Yazıcı, bu durumu ulusal kültürü biçimlendirme olarak öne sürülebileceğini ifade eder. Bunun sebebi olarak Yazıcı, derginin iki amacını, “Bunlardan birincisi Batı dünyasıyla ekinel olarak köprü kurmak, ikincisi de Doğu – Batı ayırımına son vererek Hasan Ali Yücel’in Tercüme dergisinin önsözünde dediği gibi ‘Medeniyetin bir bütün olarak’ algılanmasına yol açmak,” olarak belirtir. (Yazıcı, 2010, s. 62) Bu durumu ayrıca sayısal verilerle doktora tezinde ele alan Berk, bir çevirinin ne olduğu ve nasıl olması gerektiği konusunda diğer ulusların çalışmalarını inceleyerek söz konusu durumu çeviri faaliyetlerine bir yön belirleme ve hız kazandırma olarak değerlendirir (Berk, 2004, s. 165-166).

1940’tan 1966’ya kadar varlığını sürdüren Tercüme dergisinde, Mayıs 1940 – Temmuz 1946 tarihleri arasında Yunan yazar ve filozof eserlerinin özet çevirilerinin yanı sıra on altı Rus yazar ve lirik şairin yirmi sekiz eserinden çeviriler yapılmıştır. Yazar A. S. Puşkin eserlerinden yapılan dört çeviri ile en çok çevirisi bulunan Rus yazardır² (Sauer, 1997, s. 40)³. Şair M. Lermontov, yazar F. Dostoyevski, N. Nekrasov’un yazılarından üçer çeviri yayımlanmıştır (Sauer & çev. Çıkar, 1997, s. 40). Sauer, bahsi geçen tüm Rus çevirilerin %53’ünün “Şiir Özel Sayısı”nda çıktığını belirtir. Sauer, aynı çalışmasında, Tercüme dergisi ile ilgili sayısal verilerle kapsamlı bir çalışma ortaya çıkararak derginin 1940-46 yılları arasında çeviri teorisi ve çeviri eleştirisine yer veren bilimsel yazıların da olduğunu söyler. Ayrıca Sauer, Tercüme Dergisinde dokuz farklı Rusça çeviri eserin eleştirilerine de yer verildiğini vurgulamaktadır (1997, s. 37-44).

1940’larda Tercüme Bürosunun yönetimini üstlenen Nurullah Ataç, Tercüme Dergisinde çeviri eserler ile ilgili yayınladığı “Tercüme Üzerine” adlı deneme yazısında, dilbilimsel çeviri kuramında eşdeğerlik kavramını, anlam düzeyinde ele almaktadır: “Tercüme ederken bir cümledeki kelimelerin değil, bütün cümlelerin Türkçedeki karşılığını aramak gerekir. Bize yazarın ne demek istediğini bildiren kelimeler değildir, onların birbirleriyle birleşerek meydana getirdikleri bütündür. (...) İnsan kelimelerle değil, cümlelerle düşünür,” (Aksoy, 2008, s. 228).

Nurullah Ataç’tan sonra Tercüme Bürosunu yöneten S. Eyuboğlu’nun çeviri anlayışı ile ilgili Güzin Dino, Montaigne, La Fontaine ya da Rabelais gibi Fransız yazarların sanki kendilerini Türkçe yazmışlarcasına çevirerek halkçılık ve insancılık temeline dayalı dünya görüşünün onun çeviri anlayışı ile çeviri dilini çok açık bir biçimde yansıttığını ve sadeliğini vurgulamıştır (Aksoy, 2008, s. 229).

Bu döneme ‘çevirmek’ yerine ‘Türkçe söylemek’ anlayışını kazandıran Can Yücel, Milliyet Sanat dergisinde şiir çevirisindeki yöntem üzerine sorunsalın, her eserin ulusal dile aktarılamaz olduğu görüşü savunur. Can Yücel’e göre çevirmen çevireceği esere Türkçede karşılığı bulunabilecek şekilde çevirebilir; anadilinin kültürüne uzak yabancı dilde oluşan çok özgül bir sorunsalı aktarmak söz konusu

² Örneğin, Aleksandr S. Puşkin, “Mozart ile Salieri” (çev. V. Karabuğa, Tercüme, Sayı 11, 19. İkinci kanun 1942, C. II, s. 427-431 (Sauer, 1997, s. 40).

³ Çev. Mustafa Çıkar

ise ya eseri çevirmeyi reddedecek ya da uyarlama yolunu seçecektir (Aksoy, 2008, s. 231). Ö. Berk, doktora tezi çalışmasında, Ataç ve Eyuboğlu'nun çevirilerinde akıcı Türkçe kullanmalarına (kaynak odaklı) ilk karşı çıkan kişinin Suut Kemal Yetkin olduğunu belirtir. 1947-1950 yılları arasında Tercüme Bürosuna başkanlık eden Yetkin, 'Tercüme Sanatı' adlı makalesinde, çevirmenin anadilinin gereklerini yerine getirerek çevirmenin değil, yazarın üslubunu kullanması gerektiğini vurgular (Berk, 2004, s. 228). Bu görüşü destekleyen Tahsin Yücel'in yanı sıra Nazım Hikmet, "Ben tercümeden şunu anlıyorum: Tercüme edilen eserin yüzde yüz Türkçeleştirilmesi değil; yani tercüme romanı okuduğun zaman sanki onu bir Türk muharririn yazdığını sanmayacaksın. Bilakis onu, hangi milletin, hangi devirdeki muharriri yazmışsa, o milletin o devirdeki muharririni okuduğunu anlayacaksın. Yani tercümeye Rus muharriri ile Fransız muharriri, tercüme yapan Türk muharririnin diliyle kendi dillerinde konuşacaklar. Bu söylemi ile Nazım Hikmet, söz konusu çeviri yönteminin yaygınlaşmasıyla diller arasında gelişecek etkileşimin alıcı dillerdeki anlatım gücünü arttırabileceğini savunur. Yetkin ise, "Bir edebiyat eseri, asıl değerini üslubundan aldığına göre her şeyden önce çevirmenin sanatçı titizliği ile yazarın üslubuna yaklaşması gerekir," görüşü ile iyi bir çevirmenin kendi kişiliğini çevirdiği yazarın kişiliğinde eritmesi, çevirmenin kendi kişiliğinden vazgeçmesi gereği düşüncesini destekler (Aksoy, 2008, s. 231-233).

Aksoy'a göre bu dönemde ortaya çıkan anlamca aktarım ile anlamı dile getiren anlatım biçimi, üslubu gibi çeviri yöntemleri, edebi eser çevirisi dikkate alındığında çeviri eylemine yönelik yol gösterici ilkeler koymanın güç olduğunu vurgular. Dolayısıyla Aksoy için önemli nokta, çevirinin 'ne' olduğunun alt sebeplerle doldurulması gerektiğidir (Aksoy, 2008, s. 236).

1946- 1950'lerin sonuna doğru Türk siyasetindeki gelişmeler çeviri alanında değişikliklere sebep olmuştur. Yeni partinin varlığı ile çok partili sisteme geçen Türkiye'de parti seçmenleri kazanabilmek için yeni kimlik edinme mücadelesi vermekteydi. Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasi gelişmelerini tanımak amacıyla çeviri etkinliklerini hızlandırılmıştır, fakat devlet tarafından yürütülen çeviri etkinlikleri ileriye dönük gelişme göstermemiştir (Berk, 2004, s. 196). 1960-1980'li yıllar arasındaki geçiş dönemine gelindiğinde çeviri etkinliğinin, yayın ve bilim dünyasının başıboş bir çeviri furyasına girdiği görülmektedir. Ülkenin kültürel gereksinimleri ya da eksiklikleri hiç gözetilmeden plansız bir şekilde evrensel bilgiyi yakalamak üzere kendi aralarında yarışa giren yayınevleri ve çevirmenler ortaya çıkmıştır. Bu durumda yayınevi açısından çevirinin niteliği değil, kaynak metnin kısa zamanda çevrilmesinin önemli olduğu bir dönem olmuştur. Kısacası çeviri, bilim adamlarından yayınevlerine doğru kayan, güncel bilgiyi içeren metnin çevirisi için zaman ve emek sarfetmek yerine tüketim aracı olarak görülmeye başlanan bir eylem haline gelmiştir. 1970-1980'li yıllar arasında ülkede yaşanan siyasal ve ekonomik kriz, kültürel egemenliğin üniversitelerden yayınevlerine kaymasına, çeviri politikasını artık devletin değil, yayınevlerinin belirlemeye başlamasına sebep olmuştur (Yazıcı, 2010, s. 63).

1970-1980’li yılların diğer bir önemli özelliği de Rusçadan Türkçeye yapılan çevirilere ilginin artmasıdır (Kozan, 2020, s. 45). Bu dönemde Tercüme Bürosunda diğer dillere nazaran Rus klasik eserlerden seksen sekiz, Rus Bilim Çalışmaları serisinden üç adet çeviri yapılarak neredeyse en çok çevirisi yapılan üçüncü dil olmuştur (Berk, 2004, s. 160)⁴. 1970 yılında çeviri eserlerin %6’sını Rusça kapsarken, 1979’a doğru çeviri eserlerin %12’sini Rusça oluşturmuştur. 1980’ler itibari ile Batı dünyasında gündeme gelen ‘çeviribilim’, edebiyatın konusu olmaya başlamıştır. Böylelikle çevirilere ve çeviri sorunları üzerindeki sorunlara ışık tutulmuş ve somut süreci çoğu zaman tam anlamıyla etkilemeyen serbest çeviri- sadık çeviri, anlam- üslup sorunsalları kuramsal düzeyde aşmaya çalışılmıştır. Çeviri eleştirisinde de bu dönemde olumlu gelişmeler gözlenmiştir. Bugün artık geçmişte olduğu gibi çeviri eleştirileri, çevirmenin hangi kelimeleri yahut cümleleri yanlış çevirdikleri konusunda sınırlı kalmamaktadır (Aksoy, 2008, s. 237).

Türkiye’de bu dönemde üniversitelerde çeviri bölümleri açılmış ve çeviri bölümleri açılmayan fakültelerde çeviri kuramı dersleri, uygulamalı çeviri derslerine öğretim programları dahil olmuştur (Aksoy B. , 2008, s. 237). Türkiye’deki çeviribilimin bilimsel olarak ortaya çıkmasının, akademik eğitim başlatılması ile ilişkilendirildiği görülebilir. Fakat bir bilimsel alana dönüşmesi, kuramın geliştirilmesini ve kuramın uygulanmasını ön görmektedir; bu açıdan üniversitelerde çeviri bölümlerinin açılması, çeviribilimin ortaya çıkması için yeterli olmadığını gösterebilir (Kozan, 2020, s. 47). 1990- 1999 yılları arasında çeviri sayısında düşüş olduğu gözlemlenmiştir (Pekel, 2017, s. 62).

Cumhuriyet Döneminde çeviri etkinliklerinin bir kültür projesi olduğunu vurgulayan Uluşahin, bu dönemde çevirinin ülke için temelli bir kültürel, siyasal, gelişim aracı olarak kuramsal anlamda işlevselliğinin yanı sıra sonraki dönemlere de ülkenin kültür araştırmalarına temel oluşturduğunu belirtir. Dolayısıyla Cumhuriyet Dönemindeki çeviri faaliyetlerinin dönemin dilsel ve kültürel bağlamından da etkilendiğini söyleyebiliriz. Çeviri bağlamında dilsel sadakate ve çevirilerin Cumhuriyet Döneminde kültürel ve edebi ortamına uyarlanmasına yapılan vurgu, ulusun edebi mirasını şekillendirmedeki öneminin altını çizmiştir (Uluşahin, 2021, s. 87).

Cumhuriyet Döneminde, Hasan Ali Yücel önderliğinde başlatılan çeviri hareketleri, 1940-1946 yılları arasında en parlak dönemini yansıtmış, çeviri üzerine kuramsal yaklaşımlara özen göstererek belirlenen normlar sayesinde daha nizamlı ve planlı bir şekilde ilerlemiştir. Ülkemizdeki tercüme dünyasına bakıldığında görülüyor ki eylem olarak başlatılan çeviri hareketleri, Cumhuriyet Döneminde yerini çeviri kuramlarına bırakarak ‘çeviribilim’ dünyasına girmiştir. Çeviri, Türk milletinin kültürüne Batı’nın hümanizm kültürünü taşımış, yeni bir kültür repertuarının oluşmasına yol açarak toplum üzerindeki etkisini kanıtlamıştır. Cumhuriyet Dönemi ile başlayan çeviriye kuramsal yaklaşımlar, çeviriye dair araştırmaların yönünü belirlemede, çeviri pratiklerinin gelişmesine, çeviri eğitiminin ve araştırmalarının yönlendirilmesine ve kültürel anlayışın derinleşmesine ve çevirinin daha etkili ve

⁴ Berk’in 1999, doktora tezinde Tercüme Bürosu tarafından yayımlanan çeviri serisi adlı tablo. s.160

nitelikli bir şekilde gerçekleşmesine önemli katkıda bulunmuştur (Uluşahin, 2021, s. 88). Cumhuriyet Döneminde kurulan Tercüme Bürosu, Türkiye'nin modern anlamda ilk çeviri faaliyetlerini himayesi altına alan, nitelikli çevirilerin yapılmasına teşvik eden, çeviri etkinliklerinin daha resmi yürütülmesini sağlayan bir birim olmuştur. Ayrıca Batı kültüründen Türk kültürüne çevirilerle Türk dilinin ve edebiyatının gelişmesine önemli katkı sağlamıştır. Bu çeviriler sonraki dönemlerde de edebiyatımıza ve dilimize olumlu yansımalar sağlamıştır. Tercüme Bürosu, Türk aydınlanmasının başlatılmasında da önemli bir rol oynamıştır (Soysal, 2024, s. 22).

1.2. Sovyetler Birliği Döneminde Çeviri (1917-1991)⁵

Sovyetler Birliği'nin kendi sınırlarında sahip olduğu farklı diller arası yapılan çevirilerin dışında yabancı edebiyat çevirileri, Sovyet rejiminin ilk günlerinden Sovyet okuyucuları tarafından istekle - hevesle- tüketilmiştir. Bu durum, yalnızca sosyalist gerçekçilikten bir kaçışı temsil etmiyor, aynı zamanda da kültürel tüketimin istenilen bir nesnesi ve okuyucunun yüksek eğitilmiş kültür statüsünün bir işareti olmuştur. Bu dönemde Batılı yazarların eserlerinin çevirilerinin yayınlanması, Sovyetler Birliği ile Batı arasındaki daha geniş kültürlerarası ilişkiye yakından bağlantılıdır. Söz konusu çeviriler özellikle XX. yüzyılda ideolojik olduğu kadar kültürel öğelerin de yanı sıra Rusya ile Batı arasındaki üstünlük savaşının etkilediği kültürlerarası bir karmaşayı temsil etmiştir (Sherry, 2015, s. 1-2).

Rusya Federasyonu yerine yeni devlet için gereken yeni ideoloji, yerel edebiyattan ve çevirilerden beslendiği gözlemlenmiştir (Kozan, 2020, s. 75). Bu anlamda diğer dillerden Rusçaya çevrilen edebi eserlerin, Sovyet döneminin merkezi etkinliğini oluşturduğunu söylenebilir. Sovyet dönemi çeviri çabasının kapsamı, (dergiler, kitaplar, özel yayınevleri gibi) yeni yayın kaynaklarının çeşitliliği ve çeviri olarak yayınlanan eserlerin sayısının artmasıyla somutlaşmaktadır. O dönemde dünyanın en çok okuyan toplumu haline gelen Sovyet toplumunda yabancı edebiyatın okunurluğu, kültürel gelişmişliğin ve farkında olmanın bir işareti olmuştur (Sherry, 2015, s. 26). Sovyet döneminde siyasi gidişatın, vatandaşların yurt dışına çıkmasını veya Batı dünyasıyla bağlantı kurmasını büyük ölçüde engellemesi sebebiyle, farklı ülkeler hakkında bilgi edinmenin tek yolu çeviri olmuştur (Kamovnikova, 2019, s. 1). Çeviri, Sovyet okuyucuları için kısmen yasaklı bir dünyaya açılan pencere rolünü üstlenmiştir. Yabancı edebiyat, Sovyet kültürünü zenginleştirebileceği gibi, Sovyet kültür aktörlerinin Batı'ya baktığı ama aynı zamanda Batı tarafından itildiği duygusunu uyandırabilmiştir. Bu bağlamda Sovyet kültüründe çeviri yazının kabul edilme ve kullanılma biçimlerinin her zaman hâkim siyasi atmosferin bir yansıması olduğu söylenebilir (Sherry, 2015, s. 27).

Erken Sovyet döneminde önemli bir siyasi ve kurumsal sorun haline gelen çeviri, 1917 devriminin ardından yeni okur kitlelerinin ve Sovyet edebi kültürünün gelişimine katkıda bulunmak için Avrupa kültürünün en iyi eserlerini Sovyet alanına getirmenin bir aracıydı. 1920'lerin başlarında çeviri edebiyata yönelik resmi tutumlar daha sıcaktı. Dönemin çeviriye dair baskın atmosferi, Batı'ya duyulan

⁵ Bu tez çalışmasında geçen Rusça ve İngilizce kaynakların Türkçe çevirileri tarafımdan yapılmıştır.

hayranlığın, gelişmekte olan bir kültürel değişim ile yeni öğrenilecek yararlı bilgilerin olacağına dair yaygın inancın olmasıdır (Sherry, 2015, s. 20). Bu dönemin önemli niteliği, çeviri sayısının bir süre artış göstermesidir. 1918’de 134 olan çeviri sayısı, 1927 yılında 782’ye ulaşmıştır (Sherry, 2015, s. 20).

Devrim sonrası ilk yıllarda resmi olarak onaylanan bir dizi büyük çeviri projesinin ortaya çıkması da yetkililerin yabancı kültüre olan hevesini göstermektedir. Birçoğu önemli kültürel programlar haline gelmiş ve sonraki nesiller için oldukça etkili olmuştur (Sherry, 2015, s. 20). Bu tür girişimlerin en eskisi 1918’de Petrograd (Petersburg) merkezli Vsemirnaya Literatura (Dünya Edebiyatı) adlı yayınevinin kurulmasıydı. Maksim Gorki ve Anatoliy Lunaçarskiy himayesinde yönetilen bu yayınevi Batı Avrupa, Amerika ve Doğu Avrupa edebiyatlarından çok sayıda nitelikli çeviriyi, kitap ve broşür halinde yayınlayarak Sovyet okuruna bir dünya mirası sunmayı amaçlıyordu (Sherry, 2015, s. 20). Bu yayınevinin amacı, okurlara farklı milletlerin edebiyatlarının ortaya çıkışı ve gelişimi, şiir ve düzyazı sanatının ilerleyişi, milli edebiyatların etkileşim ile ilgili ayrıntılı bilgilerin verilmesiydi (Kozan, 2020, s. 75). Lev N. Gumilyov ve Aleksandr Blok gibi Gümüş Çağının büyük isimleri, bu dergide çevirmen ya da yazar olarak bulunmuşlardır. Yevgeni Zamyatin ise o sırada, Vsemirnaya Literatura’da Anglo Amerikan bölümünün başında olan K. Çukovskiy ile yayınevi tarafından çıkarılan Sovremenniy Zapad (Çağdaş Batı) adlı kısa ömürlü dergiyi yönetmekteydi (Sherry, 2015). Bu dergi ve ekonomi politikası çerçevesinde açılmış birçok özel yayınevi, 1930’lu yıllarda artmış, fakat siyasi baskı dolayısıyla faaliyetleri sona ermiştir (Kozan, 2020, s. 76).

Çarlık döneminin gelişigüzel yaklaşımını reddederek çeviri yayını resmileştirmek isteyen Vsemirnaya Literatura, yabancı edebiyatı devlet yönetimi altındaki Sovyet edebiyatının sosyo-politik anlayışına yönelik bir çalışma olarak ortaya çıkmıştı. 1919’da çeviriyi ‘gerçek, değerli bir meslek’ haline getirmek amacıyla çevirmen ve editörlüğün profesyonelleşmesi için seminerler ve konferanslar düzenlendi. Bu etkinliklere uygulama ve üslup üzerine yapılan tartışmalarda halihazırda var olan çevirilerin aksine orijinal metinlerden veya birebir satır arası çevirilerden (podstrochniki) yapılan çeviriler önerilmiştir (Sherry, 2015, s. 48). Gorki’nin 1921’de ülkeyi terk etmesiyle ivme kaybeden bu dergi, 1924 yılında varlığını yitirmiştir. İdeolojik açıdan kabul gören kitapları çevirmeyi uygun bulmayan çevirmenler ile editörler arasında oluşan sorunlar, kâğıt sıkıntısı ve devletle yaşadığı anlaşmazlıklar nedeniyle zor durumda kalan dergi, beklentileri karşılayamamasına rağmen varlığı boyunca iki yüz ciltten oluşan yazı ve çevirileri yayınlamayı başarmıştır (Sherry, 2015, s. 21). Sovyetler Birliğinin, yabancı kültüre açık olması, vatandaşları için de önemlidir ama devlet, ulus ötesi kültürel etkileşim alanları konusunda kararsızdı ve daimî olanları izlemeye, kontrol etmeye hatta kısıtlamaya çalışmıştır (Sherry, 2015, s. 3). Dönemin çeviri etkinliklerine önemli katkı sağlayan Rus şairleri A. Blok, V. Bryusov, N. Gumilyov; Batı edebiyatı uzmanları V. M. Jirmuskiy, F. Batyuşkov, A. Simirnov; Doğu edebiyatı uzmanı S. Oldenburg; Çin edebiyatı uzmanı V. Alekseyev; çocuk edebiyatı yazarı K. Çukovskiy’dir. Bu dönemde çeviri etkinliklerine katılan çevirmenlerin farklı konularda uzmanlaşmaları ve becerilerini geliştirmeleri için ‘çeviri stüdyoları’ kurulmuştur (Kozan, 2020, s. 75).

Sovyet Rusya'daki kültürel durum, Batı ile olan gergin ilişkiler ve Sovyet yazar ve şairlerin farklı ülkelere göç ederek yayın yapma konusundaki siyasi yetersizlikler nedeniyle Sovyet Rus edebiyatı dünya çapında daha az tanınmıştır. Günümüzde neredeyse tüm dünya tarafından tanınan Nobel ödüllü Sovyet yazarı Boris Pasternak, Aleksandr Soljenitsın ve Joseph Brodsky, kendi ülkelerinde siyasi zulüm görmüş ve eserlerini ülkelerinde yayınlamamışlardır, dolayısıyla yabancı edebiyat çevirileriyle meşgul olmuşlardır (Kamonikova, 2019, s. 26).⁶

XX. yüzyılın ortalarında Boris Pasternak tarafından yapılan 'Hamlet' in Rusça çevirisi, Sovyetler Birliğinde birkaç yıl boyunca sahnelenmesi yasaklanmıştır. Fakat sahnelenmesine izin verildikten sonra da Hamlet eserinde geçen 'Danimarka'da çürümüş bir şeyler var'⁷ dizesini, Sovyetler Birliğindeki siyasi duruma bir ima olarak algılayan izleyiciler, alkışa boğdu (Kamovnikova, 2019, s. 43). Pasternak'ın buradaki niyetinin hedef kitlenin nihai tepkisi olduğu söylenebilir.

1921-1928 yılları arasında Lenin döneminde ekonomik yıkıma bir cevap olarak ortaya çıkan Yeni Ekonomi Politikası ve yabancı kitapların çevirilerinin yayınlanmasındaki artış, çevirilerin daha önce mümkün olandan daha geniş bir kitleye ulaşması sağlandı. O. Henry, M. Twain, J. London eserlerinin çevirileri sayesinde Amerika'ya bakış açısı genişlemiştir (Sherry, 2015, s. 20).

1920-1930 yıllarında Sovyetler Birliğinde var olan yazı sistemlerini, Latin alfabesi kullanan sistemlerle değiştirme ya da yazı sistemi olmayan diller için Latin alfabesi oluşturma çabası döneminde St. Petersburg'ta özel bir şirket olarak kurulan Academia yayınevi, gelişimi açısından Vsemirnaya Literatura dergisiyle örtüşmektedir. Sankt-Peterburg Üniversitesine bağlı olan bu yayınevi, 1929'da Moskova'ya taşınmış ve 1938'de devletin müdahalesiyle varlığını fiilen sona erdirmiştir. Bu yayınevinin en önemli başarısı Swift, Cervantes, Dante ve Byron'ın eserlerinin Rusça çevirilerini içeren Dünya Edebiyatının Hazineleleri (Сокровища мировой литературы) serisidir (Sherry 2015, s. 22). Bu seri, çeviride literalizmi savunanlarla yakından ilişkilidir. 1936'da çeviri disiplininde standart bir metin haline gelen K. Çukovsky'nin "Çeviri Sanatı (Искусство перевода)" adlı kitabını yayınlarak çeviri teorisi ve eleştirisi konularına yer verilmiştir (Sherry, 2015, s. 22). Ayrıca daha önce yapılmış olan çevirilerin yeniden çevrilmesi için çalışmalar yapılmış, Ömer Hayyam, Goethe, Shelley, Baudelaire, Petrarch, Byron ve Mickiewicz gibi tanınmışların eserleri yeniden çevrilmiştir (Yılmaz, 2014, s. 26). Andrey V. Fyodorov bu dönemi, "Batı sanatı ve edebiyatıyla uğraşan Rus modernizm ve sembolizm destekleyicileri hem şiir ve düz yazıyı hem de tercümelerin basılmasında editör ve organizatörler olarak görev yapmaktaydılar. Yoğun bir şekilde tercüme ediyorlardı, o zamana kadar Rus okurun az bildiği veya hiç bilmediği yazarların eserlerini çeviriyorlardı," olarak ifade etmiştir (Yılmaz, 2014, s. 26).

Daha önce bahsedilen -neredeyse her yayınevi çalışmalarına öncülük eden- Vsemirnaya

⁶ Vsemirnaya Literatura dergisi, çok eski metinlerden çağdaş eserlere kadar en iyi yazar ve şairler tarafından gerçekleştirilen çevirilerle karşımıza çıkmıştır: Valerii Briusov, K. Balmont, K. Çukovsky, Marina Tsvetayeva, Anna Akhmatova, Boris Pasternak, Georgii Shengel, M. Zenkevich, F. Sologub, V. İvanov.

⁷ "There is something rotten in the state of Denmark."

Literatura dergisinin bir diğer özelliği de K. Çukovskiy, N. Gumilyov ve F. Batyuşkov tarafından bu dergide basılan ‘Edebi Çevirinin Özellikleri (Принципы художественного перевода)’ adlı çeviriye teorik yaklaşım olarak değerlendirilecek önemde bir çalışmanın yer almasıdır. Dergide yer alan diğer makaleler ise K. Çukovskiy’nin Nesir Çevirileri; N. Gumilyov’un ‘Edebi Çevirilerin Amacı’; F. Batyuşkov’un ‘Dil ve Üslup’ adlı çalışmalarıdır (Yılmaz, 2014, s. 27).

Sdobnikov ve Petrova, 1930’lu yılları şöyle özetlemektedir, “Yirmili yılların sonundan itibaren ve otuzlu yıllar boyunca yerli tercümanların uzmanlıkları çok yüksek seviyelere çıkmıştır. Bu dönem M. Lozinskiy, Ya. Marşak (Burns’un liriği), Yu. Tınyanov (Geyn’in şiirleri ve poeması), İ. A. Kaşkina’nın öncülüğünde olan İngiliz edebiyatı tercüman grubu (Ye. Kalaşnikova, V. Toper, N. Daruzes, M. Lorie ve diğerleri), A. Franskovskiy (Fielding, Sterne, Proust düz yazısı), B. Kryevskiy (Cervantes’in örnek romanları) çeviri faaliyetlerine başladıkları bir dönemdir. Bu dönem her ne olursa olsun kaynak metnin biçimsel özelliklerinin aktarılmasına uğraşıldığı çevirilerin Rusçanın gereksinimleriyle çeliştiği ve okuyucu için anlamın zorlaştırıldığı, yazarın tarzı ile ilgili çarpık fikir verildiği çevirilerin ortaya çıkarılmasıyla ünlüdür. E. L. Lann tarafından ya da onun öncülüğünde yapılan Dickens’in çevirileri böyledir. Otuzlu yıllarda hem edebi çevirilere hem de diğer türdeki çevirilere karşı bir yönelim vardır. Bu endüstrileşmenin hızlı bir şekilde gerçekleştiği ülkenin gereksinimleriyle ilgilidir. (...) Bu dönemde ülkemizde bilimsel ve teknik çevirileriyle ilgili olarak ilk ders kitapları olarak şunlar çıkmıştır: Teknik Çeviri Metotları, Ya. İ. Retsker; İngilizceden Rusçaya Bilimsel ve Teknik Çeviri Tekniği, M.M. Morozov; Alman Bilimi ve Tekniğinin Rusçaya Çeviri teorisi ve Uygulaması, A. V. Fyodorov. Bu bağlamda genel olarak bilimsel ve teknik çeviriye olan ilgi, çeviri teorisyenlerinin dilbilimsel çeviriye doğrudan etki eden etkenlere daha çok dikkat etmelerine neden olmuştur” (Yılmaz, 2014, s. 29).

Kozan (2020, s. 76), 1930’lu yıllardan itibaren çevirilerin yayımlandığı tek yayınevinin ‘Devlet Edebiyat Yayınevi’ olduğunu belirtmektedir.

Sovyet öncesi yabancı edebiyat dergilerinden olan ‘Yabancı Edebiyat Bülteni (Вестник Иностранной Литературы)’ dergisi 1891’de kurulup 1917 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Bu dergi ile aynı başlığa sahip Sovyet ardılı bir dergide 1928 ‘de Uluslararası Devrimci Edebiyat Bürosu’nun (Международное бюро революционной литературы- МБРЛ)’ ilk konferansından sonra kurulmuş ve Lunaçarskiy tarafından yönetilmiştir (Sherry, 2015, s. 22). Çok dilli bir girişimde bulunan bu derginin Rusça, Fransızca, Almanca ve İngilizce versiyonları da yayınlandı. Bu derginin Rusça versiyonu, okuyucularını farklı ülkelerin edebi ve kültürel gelişimleriyle tanıştırmasının yanı sıra okuyucuların eserlere ilişkin yorumlarına yer vermeye ve SSCB’deki yabancı edebiyatı kontrol etmeye çalışmıştır (Sherry, 2015, s. 26). Uluslararası Devrimci Edebiyat Bürosu’nun yeniden örgütlenmesi ve yerini Uluslararası Devrimci Yazarlar Birliği’ne bırakmasının ardından Yabancı Edebiyatın Habercisi adlı derginin yerini, Rus-Polonyalı fütürist bir şair olan Bruno Lasenskiy’nin editörlüğünü yaptığı kısa ömürlü ‘Dünya Devrimi Edebiyatı’ dergisi aldı. Lasenskiy’nin tutuklanması üzerine bu dergi yerini

1933'te Uluslararası Edebiyat dergisi aldı (Sherry, 2015, s. 23). Sovyet döneminde her ne kadar çeviri yayınları için mekanlar mevcut olsa da yabancı edebiyata yönelik resmi tutum oldukça değişken olmuş ve dış politikadaki daha geniş çaplı değişimlere uygun olarak değişmiştir. Yeni Ekonomi Politikası döneminin sona ermesi, sonraki on yılın bitimine kadar yabancı kültürün ve dolayısıyla çevirinin konumunu önemli ölçüde gerçekleştirecek değişikliklerin sinyali vermiştir. 1930 yılında Rus Proleter Yazarlar Birliği, Sovyet edebiyat sahnesini geçici olarak tekeline almış ve edebiyata sınıf temelli bir yaklaşım getirmiştir (Sherry, 2015, s. 24). Rus Proleter Yazarlar Birliği, proleter ve yazarlar arasında mücadeleyi karışıklık yaratmış ve свой (bizim/kendimizin), чужой (yabancı) gibi etiketler kullanarak çevirinin iyi yönde gelişimini engellemiştir (Sherry, 2015). Rus Proleter Yazarlar Birliği'nin 1932 yılında dağılmasıyla yerine hem komünistleri hem de komünist olmayanları eşit bir şekilde kabul eden Sovyet Yazarlar Birliği kurulmuştur (Sherry, 2015, s. 24). 1933 yılında kitap olarak basılan tüm yazarların çalışmalarının neredeyse onda biri çeviri olarak yayınlanmıştır. Süreli yayınlarda ise bu oran yüzde yedinin altında kalmıştır (Sherry, 2015, s. 24). Dolayısıyla yayıncılar, okuyucuların çeviri talebini karşılamak konusunda endişelidir. 1933 yılında Edebiyat Eleştirisi Dergisi'nin kurulması, Avrupa'ya doğru bir yönelimde bulunmuştur; Batı edebiyatı ve düşüncesi üzerine bir dizi eleştirel makale ve 1934'te Hegelin Estetik'ini içeren bir dizi çeviri yayınlamıştır (Sherry, 2015, s. 24). 1930'lu yıllar Batı edebiyatında insani ilişkilerini ve kaliteli yazıları keşfederek "Hemingway, Steinbeck, Caldwell ve Wright" a olan düşkünlüğün olduğu bir dönem olmuştur (Sherry, 2015, s. 26).

Bu dönemde genel olarak Sovyet halkına, en iyi çağdaş Amerikan edebiyatının çoğunu okuma fırsatı verilmiştir. 1930'ların sonlarına doğru devletin 'yabancı topraklara ve kültüre şüpheli bir ilgi gösterdiği' hükmü ile Sovyet kültürünü etkileyecek yazıları çeviren çevirmenler öldürülmeye başlanmıştır. Bu durum çevirmenlerin yurt dışı bağlantılarını daha zor hale getirmiş, çeviri için gerekli malzeme akışını keskin bir şekilde kısıtlamış ve artan müdahalelere sebep olmuştur (Sherry S. , 2015, s. 26). Bu durumun sonucu olarak Batı ile kültürel alışverişin en yaygın olduğu dönem, 1930'ların sonunda kesin olarak sona erdi; çeviri, statü açısından geriledi; çeviri sayısı azaldı, Edebiyat Eleştirisi adlı derginin kapatıldığı 1940 yılına gelindiğinde geçmiş yıllara göre daha az yabancı eser çevirisi yayınlanmıştır (Sherry, 2015, s. 25).

Sovyetler Birliğinin savaşa girmesinin, Sovyet yayıncılığının tüm alanları üzerinde ciddi bir etkisi oldu; yayın kaynakları, tüm kitap ve broşürlerin yaklaşık yüzde kırkı savaşla ilgili olacak şekilde yeniden yönlendirildi. Çeviri seçiminde ise daha muhafazakâr metin seçimi baş göstermiştir (Sherry, 2015). Savaş dolayısıyla 1940'lı yılların ortalarında sözlü çevirmene ise daha çok ihtiyaç olmuştur (Yılmaz, 2014, s. 21).

1930-1950'li yıllar arasında ideolojik baskıya rağmen edebi çeviri etkinlikleri devam etmiştir; Shakespeare'ın trajedileri, Vergilius'un ve Ovidius'un yanı sıra Cervantes'in eserleri çevrilmiştir. Araştırmaların vurguladıkları gibi yayınlanan çeviriler, çevirmenlerin yorumlarını ve notlarını öngören filolojik yöntem ile yapıldığı için kalitesi son derece yüksek olmuştur (Kozan, 2020, s. 76).

1945 yılında SSCB'nin Büyük Zaferini kazanmasından sonra Batı ile ilişkilerin doruk noktasına geldiğinde çeviri edebiyatının sınırlı olarak devam etmesine izin verilmiştir (Sherry, 2015, s. 25). Batı karşıtı kampanya yürütülmeye başlanmış, milliyetçi propaganda Batılı fikirlerin yayılmasını engellemeye çalışılmıştır. Bu durum, yabancılara, yurtdışı bağlantıları olanlara ve yabancı dil uzmanlarına karşı derin bir güvensizliğin oluşmasına neden olmuştur. Bununla birlikte Batı, düşman olarak yeniden yapılandırıldıkça, Amerikan çöküşünü kınamayan eserler, yayından dışlanmıştır (Sherry, 2015, s. 25).

1950'lerde çeviri yazın, Stalin'in ölümünden sonra toparlanmaya ve Stalin döneminde olduğundan daha da gelişmeye başlamıştır. Sovyet bakışının dışa dönmesi, Batılı ülkelerle yeniden ilişki kurması ve Batı ile kültürel etkileşimin yeniden canlanması, yabancı yazarlarla temas kurmayı ve bunu sürekli hale getirmeyi kolaylaştırmıştır. 1950'ler ve 1960'lar boyunca "Çanlar Kimin İçin Çalıyor?" adlı eserin yasaklanmasının ardından gözden düşen Ernest Hemingway ve onun gibi yabancı yazarların ciltli eserleri geniş kitlelere ulaşarak Sovyet okurlarıyla yeniden tanıştırılmasına olanak sağlamıştır (Sherry, 2015, s. 30). 1950'li yıllarda çeviri teorisinin oluşturulması üzerine de çalışmalar ortaya çıkmıştır. Ya. İ. Retsker, M.M. Morozov, A. V. Fyodorov ve dönemin önde gelen diğer dilbilimcileri bu yönde çalışmalar yapmışlardır: A. V. Fyodorov'un 1953 yılında kaleme aldığı 'Çeviri Teorisine Giriş (Введение в теорию перевода)' adlı kitabı, edebi çevirinin ne olduğuna dair araştırmanın gerekliliğini savunmaktadır. Aynı zamanda Fyodorov, her dilin bileşenleri için tavsiyeler içeren genel çeviri teorisini ve belirli diller arasındaki benzerlikleri anlatan, genel olmayan çeviri teorisini birbirinden ayırmayı önermiştir, ayrıca araştırmacı sözcüksel, dilbilimsel ve stilistik sınıflandırmanın uyumluluğu üzerinde durmuştur (Yılmaz, 2014, s. 21).

1955 yılında Yabancı Edebiyat (Иностранная литература) dergisi kurulmuş, Rus edebiyatı yanı sıra çağdaş ve klasik edebiyat çevirilerinin yayınlanmasını sağlamıştır. Ekim devriminin ellinci yıl münasebetiyle başlatılan 'Dünya Edebiyatı Kütüphanesi (Библиотека всемирной литературы)' serisi, Sovyet okuruna 'dünya kültürünün Sovyet dairesine sığacak bir versiyonunu sunmayı' amaçlamıştır (Sherry, 2015, s. 26).

Kozan (2020, s. 77), 1950'li yıllardan itibaren Komünist partisi genel sekreteri Nikita Hruşov'un kültür politikası alanında başlattığı 'buzların erimesi' sonucunda çeviri etkinliklerinde olumlu değişiklikler meydana geldiğini dile getirmektedir. Çevrilen yazarların listesi genişletilmiş, Sovyetler Birliğinde yaşayan milletlerin edebiyatlarının çevirisi devam etmiştir. Edebi çevirileri bir kısmı 1955 yılından itibaren çıkan Yurtdışı Edebiyatı ve Halkların Dostluğu dergilerinde yayınlanmaya başlamıştır (Kozan, 2020, s. 77). Çeviri sayısı 1955 yılında 818'i Rusçaya olmak üzere 1189 eserin büyük bir kısmı İngilizceden çevrilmiştir. 1960 yılına geldiğinde bu sayı 1830'u Rusçaya olmak üzere yabancı dillerden Sovyetler Birliği dillerine 2498 eser çevirisine yükseldi, bunların 715'i İngilizceden çevrilmiştir (Sherry, 2015, s. 26). Çeviri, Sovyet edebiyat kültürünün önemli ve ayrılmaz bir parçası haline gelmiş ve Sovyetler Birliği, Fransa'nın iki katından fazla, Birleşik Krallık'ın ise yaklaşık dört

katı kadar eser çevirerek en üretken toplumu haline gelmiştir (Sherry, 2020, s. 26). 1960'ların ortalarına gelindiğinde söz konusu yabancı dillerden çeşitli Sovyet dillerine çevrilen 1942 eserden 1345'i Rusçaya çevrilmiş ama İngilizce ve Batı Avrupa dilleri baskın çevri dilleri olmaya devam etmiştir (Sherry, 2015, s. 26).

Kozan (2020, s. 77), 1960-1970'li yıllarda 'Yabancı Edebiyatı' yayınevi tarafından 'Dünya Edebiyatı' serisinin yayınlandığını belirtir. Araştırmacılar, bu projenin kapsamı açısından gerekse çevirilerin kalitesi açısından benzersiz olduğunu vurgulamaktadır.

Proje kapsamında farklı tarihi dönemlere göre ayrılmış dünya edebiyatından eserlerin çevirisini içeren 200 cilt yayınlanmıştır. Bununla birlikte çevrilecek eserlerin var olan ideolojisi çerçevesinde seçildiklerini söylemek gerekir; söz konusu projede Joyce, Proust, Kafka, Nabokov gibi yazarların eserlerinin yer almadığı görülebilir (Kozan, 2020, s. 77).

Yılmaz, yüksek lisans tezinde “каталог книг, выпущенных издательством иностранной литературы издательство ‘Мир’ 1946-1970 гг. (Kitap Kataloğu, yayınlanmış Yabancı Edebiyat Yayınevi ‘Mir -Dünya-’ Yayınevi 1946-1970)” adlı kitaptan alıntılandığı 1946-1970 yılları arasında ‘Mir’ Yayınevi tarafından basılan, çevrilmiş eserlerin bazılarını şu şekilde listelemiştir: (2014, s. 22-26-27-28-29-30-31-32-33)

1940-1970 Yıllarında ‘Mir’ Yayınevi Tarafından Basılan Çevrilmiş Eserlerden Bazıları⁸:

Tablo 1.1. Matematik Alanında Basılmış Olan Çeviri Eserler:

Kitap Adı (Orijinal)	Yazarın Adı	Basıldığı Yer-Yıl	Çevrildiği İsim	Basım Yılı
Convergence Problems of Orthogonal Series	Alexits G.	Budapeşte-1961	Проблемы сходимости ортогональных Рядов	1963
Lectures on Quasiconformal Mappings	Lars Valerian Ahlfors	Princeton University Press-1966	Лекции по квазиконформным отображениям	1969
Cybernetics and Development	Apter M.	Oxford-1966	Кибернетика и развитие	1970
An Introduction to Stochastic Processes	Bartlett M.	Cambridge-1955	Введение в теорию случайных Процессов	1958

⁸ Bu başlık altındaki tablolar, birebir Murat Yılmaz'ın 2014 yılında yazdığı ‘XX. yüzyılda Rusya ile Türkiye’deki Çeviribilimin Gelişimi” adlı yüksek lisans tez çalışmasından alıntılanmıştır.

Tablo 1.1. (devamı)

Kitap Adı (Orijinal)	Yazarın Adı	Basıldığı Yer-Yıl	Çevrildiği İsim	Basım Yılı
Quasilinearization and Nonlinear Boundary-Value Problems	Bellman R., Kalaba R.	New York-1965	Квазилинеаризация нелинейные краевые задачи	1968
Theorie des graphes et ses applications	Berge C.	Paris- 1958	Теория графов и ее применения	1962
Symbolic Logic and Intelligent Machines	Berkeley E.	New York-1959	Символическая логика и разумные Машины	1961
Lectures on the Calculus of Variations	Bliss G.	Chicago-1946	Лекции по вариационному исчислению	1950
Industrial Experimentation	Brownlee K.	Londra-1947	Статистические исследования в производстве	1949
Projective Geometry and Projective Metrics	Busemann H., Kelly P.	New York-1953	Проективная геометрия и проективные Метрики	1957

Tablo 1.2. Fizik Alanında Basılmış Olan Çeviri Eserler:

Kitap Adı (Orijinal)	Yazarın Adı	Basıldığı Yer -Yıl	Çevrildiği İsim	Basım Yılı
Magnetogas Dynamic and Plasma Dynamics	Pai Shih-I.	Viyana-1962	Магнитная газодинамика и динамика плазмы	1963
The Theory of Linear Viscoelasticity	Bland D.	Oxford-1960	Теория линейного вязко-упругости	1965
The Theory of Homogeneous Turbulence	Batchelor G.	Cambridge-1953	Теория однородной турбулентности	1955
Leçons de mecanique analytique	Vallee Poussin Ch.-J.	Leuven-1932	Лекции по теоретической механике	1949
Topics in Hypersonic Flow Theory	Guiraud J.	Stanford-1963	Основные вопросы теории гиперзвуковых течений	1965
Aerodynamika vysokych rychlosti	Hosek J.	Prag-1949	Аэродинамика больших скоростей	1954

Tablo 1.2. (devamı)

Kitap Adı (Orijinal)	Yazarın Adı	Basıldığı Yer -Yıl	Çevrildiği İsim	Basım Yılı
Theorie Schallnaher Strömungen	Guderley K.	Berlin-1957	Теория околзвучковых Течений	1960
Mechanique des milieux continus	Germain P.	Paris-1962	Механика сплошных Сред	1965
Zur Mechanik der Photonen- Strahlantriebe	Sanger E.	Münih-1956	К механике фотонных ракет	1958
Vorlesungen über Himmelsmechanik	Siegel C.	Berlin-1956	Лекции по небесной Механике	1959
The Variational Principles of Mechanics	Lanczos C.	Toronto-1962	Вариационные принципы механики	1965
The Theory of Hydrodynamic Stability	Lin C.C.	Cambridge-1955	Теория гидродинамической Устойчивости	1958
Turbulent Flows and Heat Transfer	Lin C.C.	Princeton-1959	Турбулентные теченияи теплопередача (сер. «Аэродинамика больших скоростей и реактивная техника»	1963

Tablo 1.3. Kimya Alanında Basılmış Olan Çeviri Eserler:

Kitap Adı (Orijinal)	Yazarın Adı	Basıldığı Yer - Yıl	Çevrildiği İsim	Basım Yılı
Why do Chemical Reactions Occur?	Campbell J.	New York-1965	Почему происходят химические реакции	1967
General Chemistry	Pauling L.	San Francisco-1958	Общая химия	1964
20th Century Chemistry	Routh J.	Philadelphia-1963	Химия 20-го века	1966
Chemistry for the Applied Sciences	Hoffman K.	Englewood Cliffs-1963	Химия для всех	1965
Theoretical Basis of Inorganic Chemistry	Barnard A.	New York-1965	Теоретические основы неорганической Химии	1968

Tablo 1.3. (devamı)

Kitap Adı (Orişinal)	Yazarın Adı	Basıldığı Yer - Yıl	Çevrildiği İsim	Basım Yılı
Boron Trifluoride and Its Derivaties	Booth H., Martin D.	New York-1949	Химия трехфтористого бора и его производных	1955
Chemistry of the Rare Radioelements. Polonium-Actinium	Bagnall K.	Londra-1957	Химия редких радиоактивных элементов. Полоний-актиний	1960
Phosphorus and Its Compounds	Van Wazer J.	Missouri -1958	Фосфор и его соединения	1962
The Rare-Earth Elements and Their Compounds	Jost D., Russell H., Garner C.	New York-1947	Редкоземельные элементы и их соединения	1949
Anorganisch- chemische Experimentierkunst	Lux H.	Leipzig-1959	Экспериментальные методы в неорганической Химии	1965
Inorganic Glass- Forming Systems	Rawson H.	Londra-1967	Неорганические стеклообразующие системы	1970
Structural Inorganic Chemistry	Wells A.	Oxford-1945	Строение неорганических веществ (Структурная неорганическая химия)	1949

Tablo 1.4. Astronomi Alanında Basılmış Olan Çeviri Eserler:

Kitap Adı (Orişinal)	Yazarın Adı	Basıldığı Yer - Yıl	Çevrildiği İsim	Basım Yılı
Kosmische Geodasie	Berroth A., Hofmann W.	Karlsruhe-1960	Космическая Геодезия	1963
Theory of Satellite Geodesy	Kaula W.	Londra-1966	Спутниковая геодезия. Теоретические основы	1970
Particles in the Atmosphere and Space	Cadle R.	New York-1966	Твердые частицы в атмосфере и Космосе	1969

Tablo 1.4. (devamı)

Kitap Adı (Orijinal)	Yazarın Adı	Basıldığı Yer - Yıl	Çevrildiği İsim	Basım Yılı
Satellites andScientific Research	King-Hele D.	Londra-1962	Искусственные спутники и научные исследования	1963
Methods of Orbit Determination	Escobal P.	New York- 1965	Методы определения орбит	1970
Physique de laplanete Mars	VaucouleursG.	Paris-1951	Физика планеты Марс. Введение в ареофизику	1956
The Atmospheresof Mars and Venus	Kellogg W.,Sagan C.	Washington-1961	Атмосферы Марсаи Венеры (сер. «Проблемы астрономии и геофизики»)	1962
Meteor Science and Engineering	Mc Kinley D.	New York- 1961	Методы метеорной Астрономии	1964
Celestial Mechanics	Smart W.	Londra-1953	Небесная механика	1965
An Introductionto Celestial Mechanics	Sterne T.	New York-1960	Введение внебесную Механику	1964
Sunspots	Bray R., Loughhead R.	Londra-1964	Солнечные пятна	1967
Ergebnisse und Probleme der Sonnenforschung	Waldmeier M.	Berlin-1941	Результаты ипроблемы исследования Солнца	1950
Structure and Dynamics of the Solar Atmosphere	De Jager C.	Berlin-1959	Строение идинамика атмосферы Солнца	1962

Tablo 1.5. Jeofizik Alanında Basılmış Olan Çeviri Eserler:

Kitap Adı (Orijinal)	Yazarın Adı	Basıldığı Yer - Yıl	Çevrildiği İsim	Basım Yılı
An Introduction tothe Theory of Seismology	Bullen K.	Cambridge-1963	Введение в теоретическую Сейсмологию	1966
Why the Mohole	Cromie W.	Boston-1964	Проект «Мохола»	1967

Tablo 1.5. (devamı)

Kitap Adı (Orişinal)	Yazarın Adı	Basıldığı Yer - Yıl	Çevrildiği İsim	Basım Yılı
Quand la terre Tremble	Tazieff H.	Paris-1962	Когда земля Дрожит	1968
The Earth's Shape and Gravity	Garland G.	Oxford-1965	Форма Земли и сила тяжести	1967
Physics of the Earth's Interior	Gutenberg B.	New York-1959	Физика земных Недр	1963
The Rotation of the Earth	Munk W., Macdonald G.	Cambridge-1960	Вращение Земли	1964
The Earth Tides	Melchior P.	Oxford-1966	Земные приливы	1968
Debate about the Earth. Approach to Geophysics through Analysis of Continental Drift	Takeuchi H., Uyeda S., Kanamori H.,	San-Francisco-1967	Двигутся ли материки?	1970
Eartquakes and Earth Structure	Hodgson J.	New Jersey-1964	Землетрясения и строение Земли	1966
Atmospheric Ozone	Vassy A.	New York-1965	Атмосферный озон (сер. «Проблемы астрономии и геофизики»)	1968
Atmospheric Radiation. 1. Theoretical Basis	Goody R.	Oxford-1964	Атмосферная радиация. 1. Основы теории	1966
The Structure of Atmospheric Turbulence	Lumley J., Panofsky H.	New York-1964	Структура атмосферной турбулентности	1966
The Upper Atmosphere	Mitra S.	Kalküta-1952	Верхняя Атмосфера	1955
Chasseurs de Typhons	Molene P.	Paris-1964	Охотники за Тайфунами	1967
The Magneto-Ionic Theory and Its Applications to the Ionosphere	Ratcliffe J.	Cambridge-1959	Магнито-ионная теория и ее приложения к ионосфере	1962

Tablo 1.6. Biyoloji ve Tıp Alanında Basılmış Olan Çevrilmiş Eserler:

Kitap Adı (Orijinal)	Yazarın Adı	Basıldığı Yer - Yıl	Çevrildiği İsim	Basım Yılı
The Origin of Life	Bernal J.	Londra-1967	Возникновение Жизни	1969
Knaurs Buch der modernen Biologie	Bogen H.	Münih-1967	Современная Биология	1970
Biology	Villee C.	Philadelphia-1959	Биология	1959
Temporal Organization	Goodwin B.	Londra-1963	Временная организация клетки	1966
The Emergence of Biological Organization	Quastler H.	Londra-1964	Возникновение биологической организации	1967
Aging. The Biology of Senescence	Comfort A.	New York-1964	Биология старения	1967
Fundamentals of Immunology	Boyd W.	New York-1945	Основы иммунологии	1949
Introduction to Immunochemical Specificity	Boyd W.	New York-1962	Введение в иммунохимическую специфичность	1963
Plant Viruses and Virus Diseases	Bawden F.	Valdgeym-1950	Вирусы и вирусные болезни растений	1952
Principles and Practice of Aviation Medicine	Armstrong H.	Londra-1952	Авиационная медицина	1954
Selective Toxicity	Albert A.	Londra-1951	Избирательная токсичность	1953
Senescence et Senilite. Principes d'hygiène et de Therapeutique	Bourliere F.	Paris-1958	Старение и старость. Основы гигиены и терапии	1962
Coronary Heart Disease	Plotz M.	New York-1957	Коронарная Болезнь	1961
The Physician in Atomic Defense	Sears Th.	Chicago-1953	Роль врача в противоатомной защите	1955
Identification of Tumors	Foot N.	Philadelphia-1948	Распознавание опухолей	1951

Tablo 1.7. Ziraat Alanında Basılmış Olan Çevrilmiş Eserler:

Kitap Adı (Orijinal)	Yazarın Adı	Basıldığı Yer-Yıl	Çevrildiği İsim	Basım Yılı
Principles of WeedControl	Ahlgren G., Klingman G., vd.	New York-1951	Борьба с сорными растениями	1953
The American Grass Book	Archer G., Bunch C.	Oklahoma -1953	Луга и пастбища Америки	1955
Chemické hubeníplevelu ve lnu	Rataj K.	Prag-1956	Химическая борьба с сорняками в посевах Льна	1958
Agricultural Ecology	Azzi G.	Londra-1956	Сельскохозяйственная экология	1959
Studies of Mineral Nutrition by Use of Tracers	Biddulph O.	Washington-1955	Исследование минерального питания растений при помощи изотопов	1957
Cotton Growing Problems	Christidis B., Harrison G.	New York-1955	Проблемы возделывания Хлопчатника	1959
Kartoffellagerhauser	Guhl P.	Berlin-1957	Картофелехранилища	1959
The Friendly Fungi	Duddington C.	Londra-1957	Хищные грибы-друзья Человека	1959
Hodnocení bramboruv moderním slechtění	Jermoljev E.,Zadina J.	Prag-1956	Методы оценкикартофеля в современной селекции	1959
Das Frostproblem im Obstbau	Kemmer E.,Schulz F.	Münih-1955	Проблема морозоустойчивости плодовых культур	1958
Forstsamen-Gewinnungund Forstpflanzen-Anzucht in den USA und in Deutschland	Pein E.	Hannover-1953	Лесные питомники и семена в США и Германии	1955
Soil Conditions and Plant Growth	Russell E.	Londra-1950	Почвенные условия и рост растений	1955

Tablo 1.8. Jeoloji Alanında Basılmış Olan Çevrilmiş Eserler:

Kitap Adı (Oriijinal)	Yazarın Adı	Basıldığı Yer - Yıl	Çevrildiği İsim	Basım Yılı
Morphologic Encyclopedia of Palynology	Kremp G.	Tuskon-1965	Палинологическая энциклопедия	1967
Jurassic Geology of the World	Arkell W.	Edinburg-1956	Юрские отложения земного шара	1961
Magyarország Földtana	Vadasz E.	Budapeşte-1960	Геология Венгрии	1964
Suomen kallioperasen synty ja geologinen kienitys	Vayrynen H.	Helsinki-1954	Кристаллический фундамент Финляндии	1959
Der geologische Bauder südamerikanischen Kordillere	Gerth H.	Berlin-1955	Геология Анд. Строение южно-американских Кордильер	1959
The Geology of South Africa	Du Toit A.	Londra-1954	Геология Южной Африки	1957
Structural Geology of North America	Eardley A.	New York-1951	Структурная геология Северной Америки	1954
Geologie du Congo Belge	Cahen L.	Liège-1958	Геология Бельгийского Конго	1958
The Evolution of North America	King Ph.	Princeton-1959	Геологическое развитие Северной Америки	1961
Geology of India and Burma	Krishnan M.	Madras-1949	Геология Индии и Бирмы	1954
Zarys Geologii Polski	Książkiewicz M., Samsonowicz J.	Varşava-1953	Очерк геологии Польши	1956
North American Geosynclines	Kay M.	New York-1951	Геосинклинали Северной Америки	1955
The Geology of China	Lee J.S.	Londra-1939	Геология Китая	1952
Marine Geology of the Pacific	Menard H.	New York-1964	Геология дна Тихого океана	1966

Tablo 1.8. (devamı)

Kitap Adı (Oriijinal)	Yazarın Adı	Basıldığı Yer - Yıl	Çevrildiği İsim	Basım Yılı
Geologia Republicii Populare Romine	Oncescu N.	Bükreş -1959	Геология Румынской Народной Республики	1960

Tablo 1.9. Teknik Alanında Basılmış Olan Çevrilmiş Eserler:

Kitap Adı (Oriijinal)	Yazarın Adı	Basıldığı Yer - Yıl	Çevrildiği İsim	Basım Yılı
Reliability. Theory and Practice Scientific	Bazovsky I.	Londra-1961	Надежность. Теория и Практика Научная	1965
Uncertainty and Information	Brillouin L.	New York-1964	неопределенность и информация	1966
Human Engineering Guide for Equipment Designers	Woodson W., Conover D.	Berkeley-1964	Справочник по инженерной психологии для инженеров и художников-Конструкторов	1968
Design Engineering: Inventiveness, Analysis and Decision Making	Dixon J.	New York-1966	Проектирование систем: изобретательство, анализ и принятие решений	1969
Methodes et modeles de la recherche operationnelle	Kaufmann A.	Paris-1962	Методы и модели исследования операций	1966
A Manager's Guide to Operational Research	Rivett P., Ackoff R.	Londra-1963	Исследование операций. Пособие для административно-управленческих Работников	1966
Statistical Models in Engineering	Hahn G., Shapiro S.	New York-1967	Статистические модели в инженерных задачах	1969
Theory of Combustion Instability in Liquid Propellant Rocket Motors	Crocco L., Cheng Sin I.	Londra-1956	Теория неустойчивости горения в жидкостных ракетных двигателях	1958

Tablo 1.9. (devamı)

Kitap Adı (Orijinal)	Yazarın Adı	Basıldığı Yer - Yıl	Çevrildiği İsim	Basım Yılı
Radiation Shielding	Price B., Horton C., Spinney K.	Londra-1957	Защита от ядерных излучений	1959
Control of Nuclear Reactors and Power Plants	Schultz M.	New York-1955	Регулирование энергетических ядерных реакторов	1957

Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu yanlısı yayınlar komitesine bağlı bir birim olan Glavlit, kendi kontrolündeki yayınevlerine alternatif olarak ‘Samizdat (kendi kendine yayıncılık)’ olarak adlandırılan yayın, Hruşov döneminde 1960-1970’li yıllarda sansürden kurtulmasıyla, belirli sebeplerle çevrilmemiş ya da yasaklanmış edebi eserleri yayınlamak ile meşgul olmuştur (Kamovnikova, 2019, s. 71). Basın üzerindeki devlet kontrolünün gevşetilmesi, 1970’ler ve 1980’lerde zirveye ulaşan edebi eser faaliyetlerinin artmasını teşvik etmiştir. Sovyet okurları, M. Bulgakov’un ‘Usta ile Margarita’ ve diğer eserlerini; Anna Ahmatova’nın ‘Rekviem’i; Aleksandr Soljenitsın’ın eserlerini, Vladimir Vısotskiy’nin sayısız şiir ve şarkısıyla tanışmışlardır (Kamovnikova, 2019, s. 71).

Sanatsal yaratıcılık konusunda çevirmen ve edebiyat eleştirmeni olan K. Çukovskiy’nin 1964’te edebi çeviri ve çeviri yaklaşımlarına adanmış Yüksek Bir Sanat (Всякое искусство)’ı yayınlamasından sonra edebi eserlerin çevirileri de kaliteli hale gelmiştir. Kitap, geniş çapta yayınlanarak birçok kez yeniden basılmış ve bugün Rusya’da hem okunmaya hem de yeniden basılmaya devam etmektedir (Kamovnikova, 2019, s. 72).

Kamovnikova (2019, s. 72), Çukovskiy’nin edebi çeviri ve çevirmen ile ilgili sözlerini şu şekilde aktarmaktadır: “Anladım ki iyi bir çevirmen edebiyat camiamızda saygıyı hak eder, çünkü o bir zanaatkâr ya da kopyacı değil, bir sanatçıdır. Orijinalin fotoğrafını çekmez ... ama onu sanatsal olarak yeniden yaratır. Orijinal metin zor ve çoğu zaman ilham verici bir yaratıcılık için malzeme sunar. Çevirmen, öncelikle yeteneklidir. Balzac’ı çevirmek için bir dereceye kadar Balzac olmak, onun mizacını benimsemek, onun fikirlerinden, şiirsel yaşam duygusundan ilham almak zorundadır.”

Ayrıca Sovyet şair Vladimir Mayakovskiy, 1970-1980 döneminin hâkim olduğu komünist rejim tarafından tercih edilen, devrimin şairi olarak yüceltilen ve resmi olarak tüm eğitim seviyelerinde zorunlu okuma için seçilmiş bir şairdir (Kamovnikova, 2019, s. 43). 1960’lardan 1980’lere kadar süren ve dönemin diğer bir özelliği olan Sovyet çeviri seminerleri, yazarlar ve çevirmenler için bireysel çeviri kararlarının yanı sıra kendi çevirisini eleştirenlere karşı savunabilme ve başkalarının çalışmaları hakkında kendi görüşlerini açıkça ifade edebilme özgürlüğü niteliğini taşımaktadır (Kamovnikova, 2019, s. 114). Bu seminerlerin çevirilerin daha nitelikli olmalarında büyük bir rolü olmuştur.

1980-1991 yılları arasında toplumsal hayatta başlayan yenileme çabaları çeviri etkinliklerini büyük ölçüde etkilemiştir. Çağdaş edebi eserlerin çevirisi ön plana çıkmaya başlamıştır. Ancak özel yayınevlerinde editörlük öngörülmediğinden yayınlanan çevirilerin kalitesinin düşük olduğu söylenebilmektedir (Kozan, 2020, s. 77).

1.2.1 Rus Edebi Çevirisi Teorisinin Oluşumu

Rusya’da çeviri olgusuna dair ilk kuramsal yaklaşımlar, 1920’li yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır (Kozan, 2020, s. 154). 1919 yılında kurulan “Dünya Edebiyatı” yayınevi, 1919-1920 yıllarında yayınlanan ve Rus edebi çevirisinin iki üstadı K. I. Çukovskiy ve N. S. Gumilyov’un makalelerini içeren “Edebi Çevirinin İlkeleri” adlı çalışma, Rusya’da edebi çeviri teorisinin ilk kuramsal yaklaşımı olarak kabul edilmektedir. Dünya Edebiyatı yayınevinin otuz beş sayfa olarak yayınladığı “Edebi Çevirisinin İlkeleri” adlı çalışma, düzyazı ve şiir çevirileri ile ilgili kuralları ve bazı sınırlamaları içermektedir (Garbovskiy, 2019, s. 33)⁹. R. R. Çaykovskiy (2016), bu çalışmayı, aradan yüzyıl geçmesine rağmen “çeviri bilimine parlak bir önsöz ve bugün bile değerini kaybetmeyen birçok görüş ve kuralların formüle edildiği bir çalışma” olarak nitelendirmiştir. 1919’da Sovyet Hükümeti döneminde, A. M. Gorki’nin kurduğu “Dünya Edebiyatı” adlı özel yayınevi, XIX. ve XX. yüzyıllarda yaşamış İngiliz, Alman ve Fransız yazarların eserlerinden başlayarak yabancı edebiyat eserlerini Rusçaya çevirmeyi, kültürel yorumlar yapmayı ve bir koleksiyon yayınlamayı amaçlamıştır. Fakat bu amaç çerçevesinde ilerleyen projede yer alan çoğu çevirmenlerin başarısız olmalarının nedenini Çukovskiy “o zaman çeviri kuramını ele alan Rusça kitap yoktu. (...) önceki dönemlerin yazarlarının bize nadir yorumları hariç edebi çeviriye yönelik genel çeviri ilkelerini bırakmamalarına inanmak zor”, diye yorumlamaktadır (Kozan, 2020, s. 155). Aynı zamanda M. Gorki de çeviri başarısızlıklarının, çevirmenin düzyazı ve şiir çevirileri esnasında uygulanabilecek ya da edebi çeviri üzerine rehberlik etmesi gereken ilkeleri açıklayan Rusça edebi çeviri hakkında teorik bir kılavuzun olmamasından kaynaklandığını belirtmektedir (Принципы, 1919; akt. Garbovsky, 2019). Çukovskiy ve N. S. Gumilyov’un makalelerini içeren ve “Edebi Çevirinin İlkeleri” adlı çalışmada yer alan “Düzyazı Çevirileri” adlı makalenin devamı niteliğinde olan Çukovskiy’nin “Yüksek Sanat” adlı çalışmasında edebi çevirinin teorisini oluşturmanın amacını “çevirmeni basit ve açık ilkelerle donatarak çevirmenin becerilerini geliştirmek” olarak açıklamaktadır (a.g.e). Çukovskiy, bu ifadesiyle edebi çeviri alanında öznel ‘estetik’ anlayışından ayrılarak nesnel dil odaklı (Kozan, 2020, s. 155) yaklaşımlara yöneldiğini belirtmektedir. “Yüksek Sanat” adlı çalışmasında Çukovskiy çeviriyi sanat olarak tanımlamaktadır; çevirmeni ise bu sanat uğraşan kişi olarak nitelemektedir (Kozan, 2020): “Çeviri bir sanat ve çevirmen de sanatçıdır, bir söz ustasıdır, çevirdiği yazarın eserinin suç ortağıdır. Bir aktör, bir heykeltıraş ya da bir ressam kadar bu sanatın hizmetkarıdır” (Garbovskiy, 2019, s. 34). Orijinal metni, çeviri çalışmasının

⁹ Bahsi geçen alıntının sahibi N. K. Garbovsky’nin “İstoriya perevoda i perevodçeskih yçeniy” adlı çalışması, Vestnik Moskovskaya Universiteta sitesinde 2019 yılında yayınlanmıştır. (Online erişim tarih ve saat: 12/06/2024 – 11:30)

meydana gelebilmesi için bir malzeme olarak gören Çukovskiy, çalışmalarında çeviriye dair tanımlamalarını yaparken sanatı belirleyen ilkelerin gereksinimini (Kozan, 2020, s. 156) dile getirmektedir. N. K. Garbovskiy (2019), Çukovskiy'nin “Düzyazı Çevirisi” adlı çalışmasında çevirmenin sanatını, orijinal metni istediği gibi dönüştürmekte değil, çevirmenin kendisini yazara dönüştürme, kendini tamamen onun iradesine tabi kılma becerisinde gördüğünü aktarır. Çevirmenin görevine yönelik bu görüş, o dönemin estetiğine uygun bir çeviri stratejisini ortaya koymaktadır; bu stratejinin amacı, “her şeyde, en küçük ayrıntılarda bile, bilimsel ve nesnel olarak tanımlanabilir doğruluğun” ortaya çıkmasıdır (Garbovskiy, 2019, s. 34). Böylelikle Çukovskiy (1919), çeviri sanatına yönelik yaklaşımların betimlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Ona göre edebi çeviri teorisi kapsamında ele alınacak konular arasında sesbilgisi, üslup, sözcük varlığı, söz dizimi, metnin yeterliliği, deyimler ve eğretilmelerin olması gerekmektedir (Kozan, 2020, s. 156). Çukovskiy, herhangi bir yazarın çevirisini üstlenmeden önce çevirmenin, yazarın üslubunu, edasını ve ritmini doğru bir şekilde anlaması gerektiğini vurgulamaktadır (Garbovskiy, 2019, s. 35). Böylece Çukovskiy'nin çeviriye dil odaklı bir yaklaşım geliştirmeye çalıştığı görülmektedir.

K. Çukovskiy'nin “Düzyazı Çevirisi” adlı çalışmasını detaylı inceleyen H. K. Garbovskiy (2019), bu çalışmada çevirmenin görünmez, şeffaf bir cama dönüştüğünü aktarır. Rusya'da XIX. yüzyılın ortalarında ideal çeviri anlayışının bu yönde olduğunu, Gogol'ün 1850 yılında, V. A. Jukovskiy'nin Homeros'un Odissea'sını Rusçaya çevirisi hakkında, Jukovskiy'e yazdığı mektup ile açıklamaktadır: “Tüm parçaların böylesine uyum ve ahenk içinde bir araya getirildiği bir eser hakkında ne söyleyebilirim ki? (...) Ve resimleri övseniz bile, tüm övgüler size değil, Homeros'a gidecektir. Çevirmen öyle bir şey yapmış ki onu göremezsiniz, öyle şeffaf bir cama dönüşmüş ki sanki cam yokmuş gibi görünüyor.” (Garbovsky, 2019, s. 15) Burada bahsi geçen cam ve şeffaflık metaforu, çevirmenin özgürlüğüne dair tartışmalarda yer almıştır. İ. A. Kaşkin, “Çevirmen, orijinal metni anlaması, yorumlaması ve çeviri metnine dönüştürmesi gibi zor bir sorunun içinde yer almaktadır. (...) Edebi eserin çeviri metninde yazarın yüzü, daha doğrusu bireysel üslubu, metinde açıkça ortaya çıktığında çevirmenin de yüzü onun yanında belirmektedir. Demek ki cam, şeffaflığını kolayca yitiriyormuş. Zor bir edebi eseri çevirirken her türlü farklılıklar, orijinal metni çevrildiği dilin kurallarına göre değiştirecektir. Dolayısıyla okuyucu da kendi diline çevrilmiş metni okurken yazarın yüzünün yanında çevirmenin yüzünün yansımasını da görüyordur. Edebi bir çeviriyi değerlendirirken, sadece şeffaflığa değil, çevirmenin ana metni hangi açıdan ele aldığı ya da değerlendirdiği ve ne kadar gerçekçi bir bakış açısıyla incelediği dikkate alınmalıdır. (...) Bizim Sovyet edebi çevirimiz, yaratıcı bir ustalığın ve sosyalist gerçeklik sanatının bir parçasıdır. Metne bütünsel yaklaşarak onu çarpıtmadan, doğru anlayarak, tek tek ayrıntıları orantısız bir şekilde vurgulamadan, estetiğini yeniden estetize etmeden, doğru bir tercüme etmek gerekmektedir. (Kaşkin, 1977, s. 434).”

Çukovskiy, “Düzyazı Çevirisi” adlı makalesinde üslup konusuna özel bir yer ayırır, özellikle de edebi çeviri ile ilgili olan edebi yazma üslubunun ihlali, eserin içeriği ile farklı bir tarihsel döneme

ait olan sözcük arasındaki tutarsızlık üzerinde durmaktadır (Garbovskiy, 2019). Çukovskiy, üslup kosunudan bahsederken, Schleiermacher'ın "Farklı Çeviri Yöntemleri Üzerine" adlı çalışmasına da vurgu yaparak "İngilizceden Rusçaya çevrilen bir metnin sözdizimi Rusça olsun ama üslubu İngilizce kalmalıdır," (Garbovskiy, 2019, s. 35) şeklinde ifade etmiştir. Çeviri sanatının daha iyi gelişmesi için çözümlenmesi gereken teorik sorunlar arasında aşağıdakileri sıralamıştır: a) Fonetik ve ritm b) Üslup c) Kelime hazinesi d) Sözdizimi e) Metinsel doğruluk f) Deyimler

Çukovskiy'nin çevirmenin üslubu üzerine yaklaşımları, edebi çeviri teorisi ve metodolojisi, Rusya'da dilbilimsel edebi çeviri kuramını gelişimi açısından önem arz etmektedir.

Rus dilbilimsel çeviri teorisinin öncüsü olarak kabul edilen A. V. Fyodorov'un 1953 yılında yazdığı "Çeviri Teorisine Giriş (Введение в теорию перевода)" adlı kitabında Çukovskiy'nin edebi çeviri üzerine gözlemlerini ileriye taşıyarak "Biçembilim konusu özünde doğrudan çeviriye uygulanır, bir dilbilim disiplini olan çevirinin temel teorisi, biçembilim perspektifinden ortaya çıkar (1953, s. 18)." Burada Fyodorov'un biçembilimi dilbilimsel çeviri biliminde öncelikli olarak vurgulaması önemlidir.

İngiliz ve Fransız şiir çevirilerinin yanı sıra Babil destanı olan "Gılgamış Destanı" nı Rus diline kazandıran N. S. Gumilyov'un, 1919'da 'Edebi Çevirinin İlkeleri' adlı derlemede yayınladığı, "Şiir Çevirileri (Переводы стихотворные)" adlı makalesinde şiir çevirisinde dizelerin aktarımı sorununa değinerek çevirmenin çeviri süreci boyunca orijinal dildeki şiiri gözlemlemesinin çok önemli olduğunu maddeler halinde vurgulamaktadır (Nelyubin & Huhuni, 2008, s. 319): a) Satır sayısı b) Hece ölçüsü c) Kafiyeleşimin değişimi d) Şiirsel aktarım e) Uyak f) Kelime dağarcığının niteliği g) Benzetme türü h) Özel teknikler/üslup i) Ton geçişleri

Gumilyov'un "çevirmen için dokuz emir" listesine ek olarak orijinal eser ile çeviri eserin kafiyeleşiminin ses uyumu ve eserin kendi kültüründeki sosyal özelliklerin aktarılması gibi sofistike yönleri de "Şiir Çevirileri" adlı makalesinde yer vermektedir (Nelyubin & Huhuni, 2008, s. 320).

Gumilyov'un "Şiir Çevirileri" adlı çalışmada, yukarıda sıralanan çevirmen için dokuz emirde de görüldüğü üzere, şiir çevirilerini değerlendirmiş, şiir çevirilerinde biçimin önemini vurgulamıştır (Kozan, 2020, s. 156). Gumilyov'a göre şiir çevirisinde korunması gereken unsurlar arasında satırların sayısı, ritm, kafiyeleşimin sıralanışı, eğretilmelerin niteliği, kafiyeleşimin özellikleri, kelime hazinesinin özellikleri, benzetmelerin türleri, tonun değişimidir (Kozan, 2020, s. 156). Gumilyov, şiir çevirisi yapacak çevirmenin de şair olması ve yalnızca orijinal eserin şairinin kişiliğini düşünerek kendi kişiliğini unutması gerektiğini vurgulamaktadır (Kozan, 2020, s. 156). R. R. Çaykovskiy, Gumilyov'un edebi çeviri teorisine katkısını överek "Gumilyov, hayatta olsaydı ve farklı dillerden şiirleri ilkelerine uygun olarak çevirmeye devam etseydi, bir şair ve çevirmen otoritesiyle, şiirsel eserleri kendi diline çevirdiğini iddia eden ve geçen yüzyılın çeviri ilkelerini savunan (S. Marşak, B. Pasternak, P. Antokolsky, V. Levik, C. Petrov ve diğerleri) şair-çevirmenlerin çeviri eserlerine karşı etkili bir denge unsuru olacaktı," (Garbovskiy, 2019). Gumilyov, "... adına layık bir şair biçimi, ruhu ifade etmenin

aracı olarak kullanır,” görüşü ile şiirin gizeminin dilde olduğunu ifade etmektedir (Garbovskiy, 2019, s. 37). Gumilyov’un erken ölümü, şiir çevirisi üzerine ilkeleri üzerine yaklaşımını daha ileriye götürmesine engel olmuştur. Fakat Gumilyov’un bu çalışması, sadece şiir çevirisi üzerine nesnel boyut kazandırmamış, aynı zamanda da çeviri faaliyeti içinde oldukça önemli görülmektedir (Garbovskiy, 2019, s. 42).

Valery Bryusov’un 1905 yılında ortaya çıkardığı “Potadaki Menekşeler¹⁰” adlı çalışmasında, çeviri kavramını, bir menekşeyi bir potada¹¹ temel öğelerine ayırmak ve sonra bu öğelerden yeniden bir menekşe yaratmak olarak açıklamaktadır (Bryusov, 1905, s. 1). Ayrıca Bryusov (1905), şiir yaratımının yalnızca fikirlerde, duygularda ve imgelerde değil, aynı zamanda da dildeki gizemde saklı olduğunu savunur. Bryusov’un “Potadaki Menekşeler” adlı çalışmasına sonraki yıllarda pek çok atıfta bulunan Rus yazar ve çevirmenler, Bryusov’un Rusçaya şiir çevirmenin sonuçsuz ve tatmin etmeyen bir iş olduğunu vurguladığını belirtmektedirler¹² (Garbovskiy, 2019, s. 38). Bryusov’un görüşünü destekleyen Shelley, şöyle ifade etmektedir: “şairin ortaya koyduğu eserini başka bir dile aktarmaya çalışmak ve o şiirin renklerinin ve kokusunun temel ilkesini keşfetmek için bitki kendi tohumundan yeniden doğmalıdır, yoksa çiçek açmayacaktır... ta ki Babil dilleri karıştırma laneti bitene kadar ki bu da asla olmayacaktır,” (Bryusov, 1905, s. 1). Bryusov’da olduğu gibi Shelley’de de şiirin temel unsurunun dil olduğu görülmektedir.

Çukovsky’nin “Düzyazı Çevirisi” ve N. Gumilyov’un “Şiir Çevirisi” adlı makalelerinde yazar- çevirmen ve orijinal- çeviri metin gibi iki ana kavramlar arasındaki ilişkiye dair yaklaşımlarına yer verir (Garbovskiy, 2019, s. 52). Ayrıca bu çalışmalarda çeviri olgusunun ne olduğu, çeviri sanatının ya da biliminin ne olması gerektiği, çeviri ile çevirmen arasındaki ilişkilerin niteliği gibi soruların ele alındığı görülmektedir (Kozan, 2020, s. 155). Çukovskiy ve Gumilyov’un “Edebi Çevirinin İlkeleri” nde belirttikleri edebi çeviri teorisi hakkındaki görüşleri, Rusya’da çeviribilimine dair çalışmaların temelini oluşturacak ilk kuramsal deneme niteliğinde olduğu görülmektedir (Kozan, 2020, s. 155). Çukovskiy ve Gumilyov’un (1919 ve 1920 yıllarında olmak üzere iki kez yayınlanan) “Edebi Çevirinin İlkeleri” adlı çalışmada yer alan makaleleri ile dilbilimsel paradigmanın temeli atılarak çeviri bilimin gelişiminde en önemli temel taşlar olmuştur (Garbovskiy, 2019, s. 15).

1920 yılında “Edebi Çeviri İlkeleri” derlemesinde filolog ve çevirmen F. D. Batyuşkov’un ana eğilimleri serbestlik, birebirlik ve yeterlilik kavramları üzerine olan “Edebi Çevirinin Görevleri (Задачи художественных переводов)” ve “Dil ve Üslup (Язык и стиль)” adlı iki makalesi yayınlanmıştır (Kozan, 2020, s. 156). F. Batyuşkov, edebi çevirinin ilkesinin yeterliliğinin sağlanması, dilin ve toplumun özelliklerine bağlı olduğunu, ayrıca bu yeterliliğin, anlamın kusursuz aktarımı, üslubun

¹⁰ «Фиалки в тигеле»

¹¹ Burada kastedilen yüksek ısıda menekşelerin eritilerek öğelerine ayrıştırılmasıdır.

¹² Bahsi geçen kaynağa [litres: kitaplar](#) adlı uygulama üzerinden 13/06/2024 tarihinde erişim sağlanmıştır.

yapılandırılmasında hedef dilin kurallarına bağlı olarak yazarın dilinin özelliklerinin korunması, edebi dilin duygu içeriğinin korunması gibi ilkelerle sağlanabildiğini savunmaktadır (Kozan, 2020, s. 156-157). Daha sonraki dönemlerde de edebi çeviri üzerine ilkeler ve kuramsal yaklaşımlar devam etmiştir: 1930 yılında Çukovskiy ve Fyodorov'un birlikte kaleme aldıkları “Çeviri Sanatı (Искусство перевода)” adlı kitabı, 1931 yılında M. P. Alekseyev'in “Edebi Çevirinin Sorunu (Проблемы художественного перевода)” adlı çalışması, 1934 yılında D. S. Usov'un “Çevirinin Temel İlkeleri (Основные принципы переводческой работы)” adlı derlemesi, 1936 yılında K. Çukovskiy'nin yeniden kaleme aldığı “Çeviri Sanatı (Искусство перевода)” adlı yeniden kaleme aldığı çalışması, 1941 yılında A. V. Fedorov'un “Edebi Çeviri Üzerine (О художественном переводе)” adlı kitabı, 1948 yılında G. P. Serdyuchenko'nun “Çeviri Üzerine Denemeler (Очерки по переводе)” kitabı, 1963 yılında E. Etkind'in “Şiir Sanatı ve Çeviri (Поэзия и перевод)” adlı çalışması, 1959-1985 yılları arasında edebi çevirilerinin sorunlarının ele alındığı makalelerden oluşan “Çeviri Ustalığı (Мастерство перевода)” adlı derleme yayınlanmıştır (Kozan, 2020, s. 157).

Nelyubin ve Huhuni (2008, s. 116), 1930'lu yılların ilk yarısına gelindiğinde yeterlilik kavramına değinilmeye başlandığını, hatta yazar ve edebiyat eleştirmeni olan Aleksandr Aleksandroviç Smirnov (1883-1962)'un 1934 yılında “Edebiyat Ansiklopedisi”nde yayınlanan “Çeviri” adlı makalesinde yeterli çevirinin tanımına dair bir öneride bulunmuştur: “Biz yeterli çeviriyi, yazarın tüm niyetlerinin, okuyucu üzerinde belirli bir ideolojik ya da duygusal etkisinin gözlemlenerek aktarıldığı çeviriyi yeterli çeviri olarak kabul etmeliyiz. Yazar tarafından kullanılan renk, ritim, imge gibi araçların eşdeğerliğinin ya da yerine kullanılabilecek sözcükler aracılığıyla yapılandırılması gerekir. Yazar tarafından yapılandırılan bu araçlar, yalnızca çevirmenin amacı olarak değil, onun genel bir etki elde etmenin bir yolu olarak değerlendirilmelidir. Hiç şüphesiz bu yolda kayıplar da yaşanacaktır, ama burada metnin bütününe daha az etkileyecek unsurlar seçilmelidir.” Smirnov, bir yandan çevirmenin metinde fikirlerini dile getirdiği ya da yansıttığı tüm niyetlerinin dilsel araçları kullanarak aktarmasını, öte yandan da daha az gerekli unsurları kaydırmasını önermiştir (Nelyubin ve Huhuni, 2008, s. 117). Burada bilimsel kriterlere uymayan yaklaşımlar olsa da çevirinin son hedefinin yeterlilik olduğu anlaşılmaktadır. Önerilen tanımda her ne kadar dilbilimsel açıdan değil de edebiyat açısından ele alınan “eşdeğerlik” ve “kaymalar” kavramlarından bahsetmesi dikkat çekicidir (Kozan, 2020, s. 158).

1930'lu yıllarda çeviri üzerine tarihsel, edebi ve teorik çalışmalar, çevirmenin görevine ilişkin fikir geliştirmiştir. Bu yıllarda dilbilimsel odaklı çevirmenler, tarihçiler, kuramcılar ve editörlerden oluşan çevrede yer alan M. L. Lozinsky, A. A. Smirnov, A. V. Fyodorov'un yanı sıra M. P. Alekseyev de bulunmaktadır. M. P. Alekseyev, 1931 yılında “Edebi Çevirinin Sorunları (Проблемы художественного перевода)” adlı çalışmasında ulusal dilleri ve kültürü aktarabilmeye odaklanarak çeviride kültür düşüncesini ön planda tutmaktadır (Baskina ve Filiçeva, 2021, s. 8). Alekseyev (1931), çevirinin her kültür için gelişiminin en önemli şartı olduğundan, çeviri sürecinde kullanılan yaklaşımların detaylıca incelenmesi gerektiğini savunur (Kozan, 2020, s. 158). Alekseyev, çeviriye dair

yeterlilik kavramının yerine metnin türü, zorluk derecesi, okur kitlesi, çevirinin amacı gibi etkenlere göre çeviride yapılan değişikliklerin ve kaymaların incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Kozan, 2020, s. 158). Alekseyev, çevirinin değerlendirilmesi konusunda Alman çevirmen ve araştırmacı olan T. Mommsen tarafından ileri sürülen çeviri sınıflandırmasından faydalanmıştır:

1. Eserin içeriğinin aktarıldığı ancak biçimsel özelliklerinin dikkate alınmadığı,
2. Üslup unsurunun korunmadığı ancak orijinal biçimin korunduğu, içerik ve hedef dilin özelliklerine göre uyarlandığı çeviri,
3. Hem içeriğin hem de biçimin korunduğu üsluba göre yapılan çeviri (Kozan, 2020, s. 159).

Çeviriye dair estetik ve öznel kavramlarla yaklaşımda bulunan Alekseyev, aynı zamanda da çevirinin amacına göre değerlendirilmesi gerektiğini “amacına ulaşan çeviri iyidir,” ifadesiyle belirtmektedir (Kozan, 2020, s. 159).

Dönemin edebi çeviri teorisi üzerine gerçekleşen çalışmaların biçim-içerik (Kozan, 2020, s. 159) doğrultusunda sürdürüldüğü görülmektedir. Azov (2013, s. 29), Andrey Fyodorov’un 1930 yılında “Çeviri Sanatı (Искусство перевода)” adlı eserindeki bölümünde “doğru çeviri” kavramı yerine “yeterli” ya da “Rusçalaştırılmış haliyle ‘tam çeviri’” den bahsettiğini belirtir. Ayrıca aynı çalışmada Azov, Çukovskiy’nin 1919 çalışmasında da “tam/doğru çeviri”yi çağımızın ideali bilimsel ve nesnel doğruluk olarak bahsettiğini bunun da üslup ile gerçekleşeceğini ifade etmektedir (Azov, 2013, s. 32). Ayrıca Azov, Ye. L. Lann adlı şair ve çevirmenin, “sanatsal açıdan doğru” çeviri ilkesini, üslup yapılarının doğru aktarılması olarak ifade ettiğini ve böylece eksiksiz çevirinin mümkün olacağını ileri sürdüğünü aktarmaktadır (Azov, 2013, s. 74). Lann’a göre çeviride kayıpların veya eklemelerin yer almaması gerekir, eserin yazarı hangi sözcüğü kullandıysa çevirmen de o sözcüğü kullanmak zorundadır ve o sözcüğün yerine eşanlamlıları da kullanmamalıdır (Kozan, 2020, s. 160). Lann, düzyazı çevirisi ile ilgili orijinal metnin üslubunu ve hatta sözdizimini korumaya çalışmaktadır (Azov, 2013, s. 92).

Georgiy A. Şengeli, “tam/eksiksiz” çeviri kavramına diğerlerinden farklı yaklaşımda bulunarak her edebi eserde imge hiyerarşisi olduğunu ve çevirmenin bu hiyerarşiyi anlayıp çevirisinde aktarabilmesi gerektiğini savunmaktadır (Azov, 2013, s. 83). Çeviride en üst düzeyin vurgulanması gerektiğini savunan Şengeli için sözcük değil, anlam; anlam değil, imge; imge değil, sözcükler arasındaki ilişkilerin aktarılması önemlidir (Kozan, 2020, s. 161). Şengeli, çevirmeni bir ressam ya da oyuncuya benzeterek çevirmenin görevinin yalnızca mikro ayrıntıları yeniden yüklemek değil, eserin ruhunu ve üslubunu koruyarak orijinalin canlı temsilini yaratmak olduğunu vurgulamaktadır (Azov, 2013, s. 83). Şengeli’ye göre bu yaklaşım çeviriyi daha canlı ve hedef kitleye uygun hale getirmekte, sözcüklerin ve cümlelerin doğru ancak biçimsel olarak uygun bir şekilde yeniden üretilmenin ötesine geçmekte olduğunu belirtmektedir (Azov, 2013, s. 83). Burada Şengeli, çeviri yaparken aslına sadık kalmanın önemini vurgulamakla birlikte çevirmenin yazarın kullandığı ton ve üslubu korurken yazarın

tüm önemli düşüncelerini aktarması ve bunu yaparken de yüksek düzeyde dil kullanması gerektiğini belirtmektedir (Azov, 2013, s. 83). Şengeli, “Kaynak metnin içinde tüm unsurlar parçalanamaz bütünlük içinde olurken çeviride bu bütünlüğün sağlanması her zaman mümkün olmaz, böylece çeviri bir seçenektir. Çeviride anlamsal eksiksizlik sağlanmış olsa da biçimsel eksiklikler ortaya çıkabilir. Tam tersi de olabilir: Dil, üslup kusursuz ama anlamdan uzak... Üçüncü olasılık ise anlam ve biçimsel eksiklikleri sağlanmış ama kaynak metindeki amaç yitirilmiş olabilir,” (Kozan, 2020, s. 161). Burada Şengeli’nin eksiksizlik kavramını, anlamsal eksiksizlik, aynı şeyleri dile getirme; biçimsel eksiksizlik, aynı şekilde dile getirme; amaca uygun eksiksizlik, aynı amaç için dile getirme olmak üzere üçe ayırdığını görmekteyiz (Kozan, 2020, s. 161). Görüldüğü üzere Şengeli, şiir çevirisi ile ilgilenmiş ve orijinal metnin içeriğini en üst düzeye çıkarmaya, genellikle üslubu korumaya çalışırken imgelere daha çok önem vermeli, gerekirse kelime dağarcığını yeniden işlemesi gerektiğini savunmaktadır.

Hem Lann’ın hem de Şengeli’nin edebi çeviri teorisine yaklaşımları her ne kadar biçimci olarak tanımlanabilse de vurguladıklarının farklı olduğunu görmekteyiz. Bu durum, çeviri yaklaşımlarının çeşitliliğini ve bunların metinlerin yorumlanması ve algılanması üzerindeki etkisini vurgulamaktadır (Azov, 2013, s. 93).

Çeviride biçimsel yaklaşımlar özellikle 1940-1950’li yıllarda sert eleştirilere maruz kalmıştır. Bu dönemde Sovyet adı altında araştıran düşünürler, 1930’lu yıllardan itibaren “biçimcilik” düşüncesine savaş açmış ve bu yaklaşımın yerine “sosyalist gerçeklik” düşüncesini ileri sürmüşlerdir. Bu düşüncenin dışında kalan düşünürler, yok olmaya zorlanmışlardır (Kozan, 2020, s. 162).

Rusya’da edebi çeviri teorisi üzerine yaklaşımlar devam ederken XX. yüzyılın ortaların Mikhail L. Gasparov, “biçimcilik, bilimsel bir kavramdır” düşüncesini savundu ve bunu, onun “Ustalık Çevirisi (Мастерство перевода)” adlı derlemede yayınlanan “Bryusov ve Sözcüğü Sözcüğüne Çeviri (Брюсов и буквализм)” makalesinde açıklamaktadır (Azov, 2013, s. 7). Bahsi geçen makalede Gasparov, serbest ve sözcüğü sözcüğüne çeviri yaklaşımlarından bahsetmektedir. Gasparov serbest çeviriyi, okura metnin çeviri olduğunu hissettirmeyen çeviri yaklaşımı olarak nitelendirirken, sözcüğü sözcüğüne çeviri ise okuru kaynak metne yaklaştırmak isteyen çeviri yöntemi olarak belirtmektedir. Gasparov için bu iki edebi esere dair çeviri yaklaşımı kültür açısından büyük önem taşımaktadır (Kozan, 2020, s. 162).

“XVII. yüzyıl çevirinin gerek metrik gerekse üslup ve içerik açısından Rus okurunun alışkanlıklarına uygun bir şekilde yapıldığı serbest çeviri dönemi: Çeviri ile taklit arasındaki sınır görünmezdi. Romantizm okuru, daha önceden görmediği ve okumadığı biçim ve imgelere alıştıran sözcüğü sözcüğüne çeviri dönemi. (...) Gerçekçilik yine serbest çevirinin yapıldığı bir aşamaydı. (...) XX. yüzyılın başında modernizm biçimsel çeviri yaklaşımına döndü. (...) Kaynak metni okurun alışkanlıklarına göre düzeltmemek tam tersi kaynak metne bağlı olarak okurun bakış açısını genişletmek ve zenginleştirmek söz konusuydu. (...) Sovyet dönemi ise, ... modernizme bir tepki, Rus diline sadakat programıydı.” Gasparov’a göre çeviri yaklaşımı, kültüre bağlıdır; kültür eksenli, dikey ve yatay eksenli

gelişmektedir. Kültürün yatay ekseninde yayılması toplumun farklı kesimlerinin kültürle buluşması olarak tanımlanabilir. Ancak bu buluşma yüzeyseldir ve bu ekseninde sanatsal değişimler beklenmez. Kültürün dikey ekseninde yayılması ise kültürle ilgili olan dar çevrenin kültürün derinliklerine inmesini ve benimsemesini öngörür (Kozan, 2020, s. 163).

Ayrıca Gasparov, “Bryusov ve Sözcüğü Sözcüğüne Çeviri” adlı makalesinde çeviriyi iki dilin, iki kültürün ve iki edebi geleneğin sınırında varoluşunu gösteren bir kavram olarak tanımlamaktadır. Gasparov’un edebi çeviri modelini orijinal metnin kültürü ve çeviri kültürü arasında salınan bir sarkaç olarak düşünebiliriz. Bu model bazen yazarın metnin özgün özelliklerine odaklanırken bazen de okuyucunun alışkanlıklarına uyum sağlamayı tercih eden bir yaklaşım arasında gidip gelir (Azov, 2013, s. 15). Ama onun için önemli olan “Rus edebi kültürün geleneksel değerlerine bağlılık”tır. Böylece sarkacın ters yönde hareket ettiğini görebiliriz (Azov, 2013, s. 15). Gasparov’un edebi çeviri üzerine bu tanımlamalarını 1970 yılında yaptığını unutmamak gerekir (Kozan, 2020, s. 163).

1950’li yıllarda biçimciliğe karşı açılan savaşta edebi çeviride “gerçeklik” kavramını çevirmen İ. Kaşkin ileri sürmüştür. Kaşkin, 1955 yılında yayınladığı “Gerçekçi Çeviri Mücadelesi” adlı makalesinde edebi çeviri ilkelerini sosyaliste gerçekçilik çerçevesinde belirlemeye çalışırken (Kozan, 2020, s. 164), sanatsal çeviri sıradan bir işçilikten, sade dil aktarımından sanat diline doğru güçlendirmeyi de hedeflemektedir. Kaşkin, bahsi geçen makalesinde sözcüğü sözcüğüne çevirinin doğruluğuna odaklanan çevirmenleri, tüm detayları aktarmaya çalışırken ortaya çıkardıkları çeviri eserde nicel eşleşmeyi varsaydıklarını düşünürken metnin sanatsal özünü ve fikişsel derinliğini göz ardı etmelerini eleştirir (Kaşkin, 1977, s. 467). Ona göre çeviri sanatsal bir eylemdir ve edebi eserin yazılmasıyla bu sanatı bir tutar (Kozan, 2020, s. 164). Dolayısıyla bu yaklaşım sanatsal çevirinin gerçek görevini yerine getirmez. Kaşkin (1977, s. 467), yazarın gözüyle gördüğü gerçekliği ve bu gerçekliği kendi dilinin uygun dil ve sanatsal araçlarla doğru bir şekilde iletiyi aktarmayı çevirmenler için önermektedir. Böylelikle çevirmen, metnin yalnızca sözcüklerle anlatılan yüzeyini değil, aynı zamanda yazarın dilindeki sanatsal özü ve eşanlamlı zenginliği de dikkate almış olacaktır. Bunu dikkate alan çevirmen için önemli olanın, yalnızca ana fikri yakalamak olmadığını, her ayrıntıyı geliştirirken hiçbir kayba ya da gereksiz bir ekleme yapmadan doğru şekilde ilerlemelerini, gerçekçi çeviri yöntemine uygun bulduğunu vurgulamaktadır. Kaşkin’e (1977) göre sanatsal çeviri, sadece sözcüklerin tercümesi değil, eserin sanatsal değerini ve derinliğini yakalamakla ilgilidir. Kaşkin (1977, s. 476), çeviriye gerçekçi yaklaşımına tarihsel yaklaşarak okuyucunun edebi çeviri eserin üslup ve içerik açısından zamansal olarak da doğru olmasını beklediğini vurgular. Ayrıca araştırmacıya göre kaynak metnin arkasındaki gerçekliğin yapılandırılmasında hedef dilin özelliklerinden ve imkanlarından faydanılmalıdır. Kısacası Kaşkin’ in çeviriye yaklaşımını esere, gerçekçiliğe ve okura sadakat olarak belirtilebilir (Kozan, 2020, s. 165).

Kaşkin’in edebi çeviri ile ilgili biçimci yaklaşıma tepki olarak ileri sürdüğü gerçekçi yaklaşım, 1970 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Kaşkin, ileri sürdüğü gerçekçi çeviriye dair yöneltilen

eleştirilere çözüm niteliğinde savunma olacak bir çalışma sunmamış, dolayısıyla çelişkilerle kalan sorular çözüme ya da sonuca ulaşmamıştır (Kozan, 2020, s. 166). 1971 yılında M. Gasparov'un “Bryusov ve Sözcüğü Sözcüğüne Çeviri” makalesinde hem biçimsel hem de serbest çeviri yönteminin kültür gelişim evresine göre yan yana var olduğuna dair fikirle birlikte edebi çeviri alanında çok seslilik yaklaşımı yayılmaya başlamıştır (Kozan, 2020, s. 165). Rusya’da edebi çeviri teorisine dair yaklaşımlar, edebi çevirinin ilkelerini belirlemeye çalışırken dilbilimsel kriterlerin uygulanması, sınırlandırıcı bir yaklaşım olarak eleştirilmekteydi. Edebi çeviri odaklılığı 1950’li yıllara kadar devam etmiştir. 1950’li yıllardan itibaren, sosyokültürel ortam ve Sovyetler Birliği için Kurtuluş Savaşı olarak bilinen II. Dünya Savaşının ortaya koyduğu gereksinimleri ve bilim dünyasındaki paradigmanın değişimi, çeviriyi salt edebi çeviri odaklılığından uzaklaştırmış ve çeviri olgusu, dilbilimsel açıdan ele alınmaya başlanmıştır (Kozan, 2020, s. 166).

1.2.2. Rusya’da Dilbilimsel Çeviri Yaklaşımları

Sovyet yazarlarının eserlerinde “Ekim öncesi dönem” olarak adlandırılan ve Rus edebiyatının Gümüş Çağı olarak anılan dönem, Rusya’da edebi çeviriler üzerinde önemli bir yere sahiptir. Bu dönem, başta siyasi ve ideolojik düşüncenin etkisi olmak üzere birtakım sebeplerden ötürü bu dönemdeki yazarların okunma oranında daha fazla etkiye sahipti. Bu bakımdan edebi çeviri daha ön plandaydı ama Sovyet döneminde Gümüş Çağı yazarlarının kendi çevirileri unutulmaya yüz tutarken, onların ortaya çıkardıkları çeviriler de Sovyet yayınevleri tarafından ya çeviri eserde çevirmen adı olmadan ya da çevrilen eserin hangi yazara ait olduğu belirtilmeden bazı eksikliklerle basılmıştır (Nelyubin ve Huhuni, 2008, s. 304).

XX. yüzyılın başında Rus çeviri teorisinin gelişiminde iki ana eğilim etkili olmaktadır. Bunlardan ilki, XIX-XX. yüzyıllarda Rus akademik filologların, Batı ve Doğu kültürüne ait eserler söz konusu olduğunda daha çok çevirmen olarak hareket etmeleridir. Söz konusu çevirmenler yabancı dilden Rusçaya aktarımlarında kapsamlı yorumları ve özenli çalışmalarının yer aldığı değerlendirmelerini ayrıca referans olarak belirtmekteydiler. İkincisi ise, XIX. yüzyıl sonları- XX. yüzyılın başlarında Dekadan ve Modernizm adı altında kendini gösteren edebi hareketin Sembolizmin öncülerine verilen isimler olarak ortaya çıktıkları zamandır. Hepsinden önce çeviri kuramı ile ilgili parlak bir iz bırakan sembolistler kadar dikkat çeken Andrey Fyodorov, edebi yaklaşımları eleştirel bir şekilde değerlendirerek bahsi geçen iki ana eğilim üzerine araştırma yapan araştırmacıların eylemlerini, özellikle ikincisinde bahsedilenin gerçek dışı edebiyata tek taraflı ilgiyi yönelttiklerini vurgulamaktadır: “Batı edebiyatı ve sanatını yansıtan Rus modernistleri ve sembolistleri, düzyazı ve şiir çevirmenleri olarak çok aktiflerdi. Ayrıca onlar, editör ve organizatör olarak da etkin kişilerdi. O zamana kadar pek çok çeviri yaparak Rus okuyucusunun neredeyse ya da tamamen tanımadığı yazarları çevirdiler.” (Nelyubin ve Huhuni, 2008, s. 305)

Bu dönemde aynı yazarın şiir yeteneğini bilimsel bilgiyle harmanladığı söz konusu olduğunda yukarıda bahsi geçen iki ana eğilimin kesiştiğini görebilmekteyiz. Ünlü Rus yayıncı M. V.

Sabaşnikov'un 1910'lu yılların başlarında "Dünya Edebiyatı Anıtları (Памятники мировой литературы)" serisi oluşturma fikrini ortaya attı; bir yandan Avrupa ününe sahip Rusya'nın en iyi filolog çevirmenleri, öte yandan da Rus edebiyatının seçkin temsilcileri olan simbolist çevirmenler yer alacaktı. "Edebi-Filolojik" çeviri alanında öncü isim olan, Boccacio'nun Decameron adlı eserinin Rusça versiyonunu yaratan, tarihi şiirin kurucusu sayılan edebiyat tarihçisi Aleksandr Nikolayeviç Veselovskiy (1838-1906) yer alır (Nelyubin ve Huhuni, 2008, s. 306). İtalyan rönesansının büyük edebiyat eserinin orijinal sözdizimlerini aktarırken Veselovskiy, orijinal dilin "taklit (имитация)" izlenimini uyandıracak kadar ileri giderek maksimum doğruluk için çabalamış ama bazı eleştirmenler ve kendinden sonraki araştırmacılar tarafından bu yöntemle oluşturulan çeviri eserin gerçeği kadar etkilemeyeceği yönünde de eleştirilmiştir (Nelyubin ve Huhuni, 2008, s. 306).

Rus okuyucusunu, Gürcü ve Ermeni orta çağ edebiyatı ile tanıştıran oryantalist ve dilbilimci Nikolay Yakovleviç Marr (1864-1934), "Çeviride, Rusça kelimelerin değil, anlamın doğru bir şekilde iletilmesi gibi yanlış görüşe boyun eğmemeye çalışılmakta ve çeviride doğrulukla gerçeklik kastedilmektedir. Ama bu durumun, orijinal eserin şeklini nasıl bozduğu belirsiz kalmaktadır. Çevirmen, sözcüğü sözcüğüne çeviri ile anlamı birleştirerek aktarımı gerçekleştirmeyi elbette istemektedir." (Nelyubin ve Huhuni, 2008, s. 306)

St. Petersburg Üniversitesi profesörü Faddey Frantseviç Zelinskiy (1859-1944), V. B. Şklovskiy'nin deyimıyla, "kendi dünya görüşünü antik çağa yönelik yazdığı, yani klasik antik çağ yazarlarını modernleştirdiği için pek çok eleştiri ve tartışma söz konusu oldu. V. Ya Bryusov, bu suçlama ile ilgili Zelinskiy'nin Publius Ovidius Naso'dan yaptığı çeviriye özel eleştiri yaparak cevap verdi: "Çeviri, orijinalin tüm düşüncelerini ve hemen hemen tüm imgelerini aktarma bakımından orijinaline oldukça yakındır. Ancak F. F. Zelinskiy'nin çevirisi, Ovidius'un yazın stilini ve metnin bütünsel biçimini aktarmamaktadır. Bize göre bu, dönemin ruhunu değiştirir." Bryusov'dan sonra K. İ. Çukovskiy de eleştirel bir yaklaşımla Zelinskiy hakkında şunları ifade etmiştir: "Derin bilgeliğinden şüphe edilmez... Zelinskiy, antik dünyanın Avrupalı yetkin araştırmacısıdır. Ancak edebiyat zevkinin olmayışı onu yücelttiği antik şiirin üslubuna karşı duyarsızlaştırmıştır." V. B. Şklovskiy ise Zelinskiy'nin Yunan ve Roma edebiyatının büyük bir uzmanı olduğunu inkâr etmeden Zelinskiy'nin ilham verici bir şair olduğunu, fakat bu durumun da onu gereğinden fazla özgüvenli hale getirdiğini ifade etmiştir (Nelyubin ve Huhuni, 2008, s. 307).

Gümüş Çağı'nın Rus çeviri edebiyatındaki gerçek "şiirsel" eğilim ile ilgili Konstantin Dmitriyeviç Balmont'tan da söz edilmesi gerekmektedir. Balmont'un çevirdiği yazarlar arasında Shelley ve Slovatsky, Kalidas ve Calderon, Poe ve Baudlaire, elbette pek çokları yer almaktadır (Nelyubin ve Huhuni, 2008, s. 307). Rus okuyucuya Gürcü edebiyatı klasiği olan Şota Rustavelli'nin "Kaplan Postlu Şövalye" adlı şiirinin tam metnini (hem nesnel hem de öznel nitelikteki nedenlerden dolayı tamamen doğru olmasa da) tanıtan Balmont'tur. XVII. yüzyılın oyun yazarı İspanyol Pedro Calderon de la Berka'nın ünlü eserinin çevirisinin ön sözünde Balmont, çevirmenin asıl görevinin

metnin tüm biçimsel, ulusal ve zamansal özelliklerini aktarma arzusu olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Kendisinin de bahsettiği arzu ile hareket ettiğini ve Rus şiirine mümkün olduğunca kaliteli ses (ton, tını) getirmeye çalıştığını vurgulamaktadır (Nelyubin ve Huhuni, 2008, s. 307). Fakat, yazarın öznel tercihleri orijinal eserinde bir damga olduğu görüşünü savunan çevirmenler tarafından yazarın tarzını tamamen ihmal ettiği konusunda eleştirilere maruz kalmıştır. Ayrıca Bryusov, Zelinskiy'nin Shelley, Poe ve Baudlaire gibi şairlerin eserlerini tamamen kendi tarzıyla çevirdiği için bir Balmont dili oluşturduğundan Balmont'u "çevirmenlerin en kötüsü (из плохих переводчиков - худший)" olarak eleştirerek bu tutumun çevirdiği yazarların üslubunu yok ettiğini vurgulamaktadır (Nelyubin ve Huhuni, 2008, s. 307). K. İ. Çukovsky de (1906-1907) "Yüksek Sanat" adlı çalışmasında ele aldığı Balmont'un "çevirmen olarak" Bryusov'un bahsettiği tutumu ile ilgili çevirdiği yazarlara hakaret olduğunu ifade eder. Ayrıca aynı eserde Shelley'nin şiirlerini ele alarak Çukovsky, Balmont'un çevirisinin yarı Shelley yarı Balmont olmak üzere bir Shelmont üslubunun ortaya çıktığından bahseder. Balmont'un çeviri yaklaşımına ilişkin bir değerlendirmeyi de A. V. Fyodorov dile getirerek A. Blok ve B. Pasternak gibi değerli şair, yazar ve çevirmenlerden biraz daha olumlu eleştiriler aldığını dile getirmektedir (Nelyubin ve Huhuni, 2008, s. 307).

Derin bilgeliği ve muazzam filolojik kültürü ile tanınan söz konusu dönemin seçkin Rus şairi ve değerli çalışmaları olan bir diğer simbolist İnnokenti Fyodoroviç Annenskiy (1855-1909) yer almaktadır. Bilimsel çevrede tanınan Annenskiy, Euripides'in trajedilerinin tercümanlığını yaparken "Bilimsel Filoloji Çevirisi" geleneğine sadık kalmış, Yunan tragedyacısının eserinin analizine yönelik kapsamlı makaleler de yayınlamıştır. Annenskiy, Rus edebiyatı tarihinde kendisine özgü satır kazanmak istediğini belirterek bir Rus Euripides'i oluşturabildiğini ve bunun Rus edebiyatında kültürel bir öneme sahip olacağını ifade eder (Nelyubin ve Huhuni, 2008, s. 308). Fyodorov da Annenskiy'nin çevirisini özel olarak inceler ve "Rusça ifade etmenin, özellikle de şiirsel dili kullanımdaki özeni ve güzelliği başkasına mal edilemez," ifadesiyle Annenskiy hakkında bu somut yakıştırmayı layık görür. Çeviriye ilişkin görüşlerini açıklayan Annenskiy ise "Söz çevirmek, zor ve çoğu zaman nankör bir iştir. Çevirmen, iki dilin gereklerinin yanı sıra söz ve müzik arasında denge kurmak, söz ile şiirin bağlantılı anlam ve estetiğini anlamak zorundadır. Sözcüğü sözcüğüne çeviri, çoğu zaman orijinaline aldatıcı bir yakınlık kazandırır; çeviri ise ayrıntıların arkasında saklıdır. Öte yandan ahenk tutkusu şiiri tehdit edebilir. Özellik ölçüsünü korumak bir çevirmenin görevidir," ifadesiyle Fyodorov'a cevabını yazarak dile getirmiştir (Nelyubin ve Huhuni, 2008, s. 309).

Antik Yunan klasiklerinden Alcaeus ile Sappho'nun lirik şiirlerini ve Eshilos'un trageyasını Rus diline kazandıran Rus simbolist Vyacheslav İvanoviç İvanov (1866-1949)'dur. İvanov, Eshilos'tan çevirdiği tragedyanın önsözünde, orijinal eserin biçimsel özelliklerinin yeniden aktarılmasında, Rus dilinin ritminin ve doğal seyrini bozmadan, ritmiğin, eserin ölçü yapısının ve orijinal eserin satır sayısının dahi korunarak orijinaline en yakın olması gerektiğinden bahsetmektedir (Nelyubin ve Huhuni, 2008, s. 309).

Rusya’da, XX. yüzyılın başlarında çeviri araştırmalarına yalnızca sembolistler değil, aynı zamanda Heinrich Heine, George Byron ve A. İshakyan gibi isimleri Rus diline kazandıran A. Blok ile bu dönemde çeviri klasiği haline gelen Longfellow’un “Hiawatha’nın Şarkısı” adlı eserini çeviren İ. A. Bunin gibi şair ve çevirmenler de yer almaktadır (Nelyubin ve Huhuni, 2008, s. 309). İncelenen bu dönemde Rus İmparatorluğunda bulunan farklı ulusların edebiyatına ilgi arttığından bu çalışmada daha önce bahsedilmiştir. 1916-1917 yıllarında A. M. Gorki tarafından kurulan “Parus” adlı yayınevi Ermeni, Leton ve Fin edebiyatlarına ait eserlerin çevirilerini yayınladı. O dönemde çeviri yaklaşımı ile kendinden bahsettiren diğer editör ise V. Ya. Bryusov olmuştur (Nelyubin ve Huhuni, 2008, s. 310).

1920’de ölen Batyuşkov ve ondan bir yıl sonra ölen Gumilyov’a göre dilbilimsel edebi çeviri teorisi üzerine yapılan bütün çalışmalar, edebi eserler için bir “kuğu şarkısı (лебедной песни)” gibi hissettiriyordu, fakat Çukovskiy’nin “Düzyazı Çevirisi” adlı makalesi çeviri teorisine dair araştırmacıların, tekrar tekrar gözden geçirdiği, genişletildiği ve çoğu araştırmacıya yol gösteren bir çalışmadır. Aynı zamanda çeviri araştırmalarına ses getiren ve oldukça önemli yer edinen Çukovskiy’nin “Yüksek Sanat” adlı ünlü kitabının tohumunu oluşturmuştur (Nelyubin ve Huhuni, 2008, s. 321).

1.2.2.1. Bir Çevirmen ve Çeviri Kuramcısı Olarak V. Ya. Bryusov’un Dilbilimsel Çeviri Kuramına Yaklaşımı

Çevirdiği eserler ve çeviri yaklaşımlarıyla adından söz ettiren Rus sembolizmin kurucularından Valery Yakovleviç Bryusov (1873-1924), P. İ. Weinberg’in yıllar önce dile getirdiği, büyük şairlerin artık nadiren var olduklarını ve yabancı kültürdeki edebiyat eserleri kendi dillerinde yeniden yaratma konusunda son derece isteksiz oldukları yönündeki ifadesine karşılık olarak yazdığı ve başlığını Shelley’de alıntılıdığı “Potadaki Menekşeler” adlı makalesinde “Bir şairin eserini farklı bir dile çevirmek neredeyse imkansızdır, fakat bu hayalden vazgeçmek de imkansızdır. Bir şairin, başkasının tarlasındaki menekşeyi kendi potasına atma isteğine direnmesi de nadirdir. Bu arzu ile ilerleyen Puşkin-Parni, Chenier, Mickiewicz ve Barry-Cornwell’; Lermantov- Byron, Goethe ve Heine; Tutçev- Heine, Goethe, Shiller gibi büyük isimleri çevirdiler; Zhukovskiy ise çalışmalarının çoğunu çeviriye adamıştır (Nelyubin ve Huhuni, 2008, s. 310). Fet de neredeyse tüm hayatını, sevilen Alman şairleri ve klasikleri çevirerek geçirmiştir: Horaces, Virgil, Ovid, Tibullus, Catallus. Her ne kadar çevirdiği şiirlere o dönemde ilgi az olsa da Fet, başka dilde büyüldüğünü kendi dilinde yeniden yaratma ya da Fet’in deyimiyle, yabancıyı anında kendi dilinde hissetme arzusunun büyüyle çevirilerini gerçekleştirmiştir (Nelyubin ve Huhuni, 2008, s. 311). Bryusov, Emile Verhaeren’in şiirlerinden gerçekleştirdiği çeviriler hakkında konuşurken bu duruma kısmen dikkat çekmiştir: “Bazıları yani 1904 yılından önce yaptığım çeviriler, orijinalinden oldukça uzaktır. Ayrıca şiirlerde atladığım yer ve Verhaeren’de yazmadığım çoğu dizelere de yer verdiğimi söyleyebilirim. Ötekilerinde, yani daha yeni olan çevirilerimde ise orijinaline mümkün olduğunca yakın tutmaya çalıştım. Bu çevirilerde her Rusça mısra, Fransızca mısraya denk gelir, neredeyse orijinalindeki her imge çevirisinde de bir imgedir. (...) İlk çevirilerimde

doğruluğu, şiirin anlatımına ve güzelliğine feda ettim; sonraki, yeni çevirilerimde ise orijinalinde her şeye sadık kalmayı, ona daha yakın olmayı tercih ettim. Öte yandan da şiirin ruhunu, sözcüğü sözcüğüne çeviriye feda edemedim. (...) Çeviri satır satır, mısra mısra yapılmalıdır. Orijinalindeki tüm ifadeler, tüm sözcükler korunarak gereksiz sözcükler eklenmeden çevirinin gerçekleşmesi gerekmektedir. Örneğin, Yunanca ya da Latince ifadelerin yalnızca iki ya da üç kelime ile belirtilebilir ” (Nelyubin ve Huhuni, 2008, s. 311). Edebi çeviri ilkeleri ve yöntemlerine yönelik Bryusov, kendisinin erken çeviri döneminde “ortalama” bir çeviri anlayışına sahipken sonraki dönemini “sözcüğü sözcüğüne” bir yöntem olarak nitelendirir ve ikinci nitelendirmeyi, çeviride sadece her cümleyi ya da her dizeyi değil, orijinaline karşılık gelen her dilbilgisi biçimini de belirleyen bir mücadele olarak açıklar (Nelyubin ve Huhuni, 2008, s. 312). Bununla birlikte Bryusov, çeviri teorilerinin gelişim sürecini belirtirken yabancı dildeki bir eseri aktarma yönteminin her zaman mümkün olmadığını, çünkü amaç faktörünün çeviri yönteminin seçiminde önemli rol oynadığını dikkate almak gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda Bryusov’un antik klasikleri ve Ermenice lirik şiirlerinin çevirileriyle ilgili teorik bir kıyaslama yapılacak olursa, Gasparov’un belirttiği gibi, antik klasik çevirisinde Rus okuyucusu ile okuyucu için modern olmayan kültür arasındaki mesafe duygusunu yeniden ortaya çıkarmak görevini üstlenirken ikinci çevirisinde çevirdiği dilin kendine özgü özelliklerini vurgulamıştır. Ermenice lirik şiirlerin çevirisinde ise Rus okuyucuların belki de daha geniş kesimlerinin Ermeni halkının kültürel mirasını anlayabilmesini kolaylaştırmak ve onların tarihsel kaderine dikkat çekmek görevini üstlendiği söylenebilir¹³. Ayrıca farklı toplumların edebi eserlerini, kendi dilinde yeniden yaratırken iyi bir filolojik bilgisine ve kültürel-tarihsel temele dayalı ilerleme arzusuyla Bryusov, çeviri üzerine yaklaşımları ile Rusya’da XX. yüzyılın önemli çeviri araştırmacıları arasında yer almaktadır (Nelyubin ve Huhuni, 2008, s. 315).

1.2.2.2. Yakov İosifoviç Retsker’in Dilbilimsel Çeviri Kuramına Yaklaşımı

Rus çeviri araştırmalarının önde gelen isimlerinden V. N. Komissarov, “‘Hepimiz Retsker’den çıktık,” diyerek XX. yüzyılın 50’li ve 70’li yıllarında çeviribiliminin dilbilimsel temellerinin bağımsız ve saygın bir dalı olarak tanınmasını sağlayan filolog-çevirmenleri kastetmektedir. 1951 yılında Askeri Yabancı Diller Enstitüsünde, çeviri bölümünde öğretim kariyerine devam ederken, o dönemde çeviride kurallı karşılıklar üzerine kuramsal yaklaşımlarda bulunan ilk kişi olduğu bilinmektedir (Retsker ve Ermiloviça, 2019, ss. 1-3).

Rusya’da çeviri kavramını kuramsal boyutta betimlemeye çalışan A. V. Fyodorov, 1953 yılında yayınladığı “Çeviri Teorisine Giriş (Введение в теорию перевода)” adlı kitabında Retsker’in “‘Ana Dile Yönelik Çeviride Kurallı Karşılıklar (о закономерных соответствиях при переводе на родной

¹³ Burada Bryusov’un Ermenice lirik şiirlerini çevirmesi ile ilgili L. L. Nelyubin ile G. T. Huhuni, 1915 yılında I. Dünya Savaşı esnasında Türklerin, milyonlarca Ermeni’yi yok ettiğine dair bir iddiada bulunarak, çevirinin edebi niteliğinden dolayı gerçekleştirilmediğini, ajitasyonel-politik niteliğinden ötürü Bryusov’un çevirilerine Ermenice lirik şiirleri dahil ettiğini savunmaktadır. (bkz. Nelyubin&Huhuni, 2008: 313)

язык)’’ adlı makalesine atıfta bulunmaktadır. Retsker’in bahsi geçen makalesinde ‘‘yeterli değişim (адекватная замена)’’ kavramını kullanarak, ‘‘Yeterli değişim, bir düşünceyi doğru bir şekilde aktarmak için çevirmenin, orijinalin kelime öbeğinden uzaklaşmak zorunda kaldığında, o kelime öbeğini aktarmak için orijinalin içeriğinden, ideolojik yöneliminden ve üslubundan faydalanarak çözüm yolu aramaya başladığı zaman kullanması gereken yöntemdir,’’ açıklamasında bulunmuştur. Bu yaklaşımını örnekleyen eser, Rus diline Ya. İ. Retsker tarafından kazandırılan, Flaubert’in ‘‘Madam Bovary’’ adlı Rusça çevirisidir. Retsker, 1951 çalışmasında ‘‘yeterli değişimin’’ görmezden gelinmemesini vurgulayarak farklı dilden ana dile çevirinin birebir aynı olmasının imkânsız olduğu görüşü ile esere anlamsal olarak yaklaşılmamasını ve söz öbeklerini bölerek orijinalin içeriğinin aktarılmaya çalışılmasını önermiştir. (Fyodorov, 1953, s. 116) Aynı zamanda Retsker, ‘‘yeterli değişimin’’ her şair-çevirmenin çeviri eserlerinde kullandığı serbest çeviri yöntemi olarak algılanmamasını fakat bu görüşün profesyonel şair-çevirmenin de işine yaramayacağı düşüncesinin oluşmamasını vurgulamaktadır (Fyodorov, 1953, s. 116).

Retsker, farklı çevirmenler tarafından çevrilmiş metinlerde belirli kelime, ifade ya da dil yapılarına karşılık gelen tekrar eden çeviri karşılıkları bulunabileceğini savunmaktadır. Bu durum çeviri sürecinde belirli kalıpların veya standart karşılıkların oluşabileceğini ve farklı çevirmenlerin benzer dil yapılarını, benzer ifadelerle çevirebileceğini gösterir (Kozan, 2020, s. 167).

Retsker (2007, s. 10)’e göre çevirmenin görevi, orijinal metnin içeriğini, üslup ve anlatım özelliklerini koruyarak başka bir dile aktarmaktır. Çevirinin ‘‘bütünlüğü’’ üzerinde biçim ve içeriğin birliği olarak algılanmalıdır. Çevirmenin aktardığı dilde yeniden anlatımın aksine çeviri eser, orijinalinde ifade edilenlerin yanı sıra ifade biçimini de aktarmalıdır. Ayrıca karşılaştırılmalı dil çalışmalarının, dilbilimsel bir çeviri teorisinin temeli için büyük önem taşıdığı vurgulanmıştır. Karşılaştırmalı dil araştırmaları, dilbilgisi yapıları, sözcük öbekleri ve belirli dillerin üslubu ile ilgili olsa da bu verilerin çeviri teorisinin gelişiminde malzeme olarak ele alınabileceği vurgulanmıştır.

Çeviri karşılıkları teorisi, çeviri yöntemi değerlendirilirken kullanılabilecek belirli kriterler veya ölçütler sağlamalıdır. Çevirmenler, belirli parametreler (dilbilgisi, bağlam, anlam, kültürel uygunluk gibi) doğrultusunda hangi çeviri yönteminin en uygun olduğunu belirler; bu parametreler, çeviri sürecinin daha sistematik ve tutarlı olmasını sağlayacaktır. Retsker, bir dilden diğerine çeviri yaparken, orijinalindeki anlamsal içeriği aktarmak için anlambilimsel faktörlerin dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Çevrilecek metnin ön okuması ve analizi gibi faktörler, çeviri sürecinde çevirmenin anlamı ve üslup özellikleri belirlemesine yardımcı olacaktır (Retsker, 2007, s. 11). Retsker, görüşlerini ileriye götürerek metnin analizi ya da ön okunması esnasında tek tek sözcükle ya da cümleleri bölerek ana dilde sabit, değişmeyen karşılıklarla çeviriye olanak sağlayan çeviri birimi kavramından da bahseder. Öncelikle Vinay & Darbelnet’in 1965 yılında yayınladıkları ‘‘Fransız ve İngiliz Dillerinin Karşılaştırılmalı Üslubu’’ adlı çalışmasında ‘‘Sözcüğün çeviri birimi olarak kabul edilemeyeceği’’ yaklaşımlarını eleştirir ve onlara cevap olarak çalışmada çeviri birimini söz öbeğin ortaya çıkardığı

anlam birimi olarak düşünülebileneceğini savunur. İlk olarak kelimelerin sınırlarının net olmadığını, İngiliz dilinde tire ile yazılan birleşik kelimenin ABD’de kullanılan İngilizcede birleşik kelime olarak kabul edilip tiresiz yazılabileceği örneğini öne sürerek¹⁴ kanıtlamaya çalışmıştır. İkincil olarak sözlü konuşmada kelimelerin kaynaşması sayesinde ortaya çıkan söz öbeğinin bir anlama sahip olmasını kanıt olarak sunmuştur. Üçüncü, hatta en önemlisi, olarak da göstergenin ikili yapısının yeterince açık olmadığını ve gösterenin gösterileni gölgede bıraktığını savunur (Retsker, 2007, s. 27). Çeviri birimleri, çeviri sürecinde anlamın korunmasını ve tutarlılığı sağlamayı amaçladığı gibi çevirmen tarafından ayrı ayrı ele alınır ve en uygun şekilde çeviriye uygulanırlar. Böylelikle bağlamsal anlamın belirlenmesinde ve sözcüksel dönüşümlerin gerçekleştirilmesinde işlevsel karşılıklar ortaya çıkar (Retsker, 2007, s. 11). Retsker’in çeviri birimi ile ilgili bir diğer vurgusu da her dil çifti için çeviri birimlerinin geçerli olamayacağını, dolayısıyla o dilin filologları tarafından özgün çeviri teorisi ve çeviri uygulamaları geliştirilirse çeviri birimi o dil için geçerli olacaktır. Bu yaklaşımıyla Retsker, çevirinin dilbilimsel kavramlarla ve yöntemlerle araştırılabileceğini kendi döneminde savunan tek kişidir (Kozan, 2020, s. 176).

Retsker’in görüşleri ele alınırsa genel anlamda kuramsal boyutta olmadığını, çeviri karşılıkları adı altında ele aldığı ilkelerle bütün metin türlerinde çevirinin mümkün olamayacağını, dolayısıyla onun yaklaşımında çeviri kuramının gelişiminin sağlanamayacağını söylenebilir. Yine de Retsker’in farklı dillerden ana dile yapılan çeviri yöntemlerinde düzenli/kurallı karşılıkların olduğunu ortaya çıkardığı göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda Retsker, çevirinin sağlam bir dilbilimsel temele ihtiyaç duyduğunu ve bu temelin dilbilimsel olgularının karşılaştırılmalı olarak incelenmesi ve orijinal dil ile çevrildiği dil arasında belirli karşılıkların oluşturulması gerektiğini savunmaktadır (Komissarov, 2002, s. 10). Retsker, çeviriyi kuramsal boyutta incelemeye devam ederken çeviri karşılıkları kuramı oluşturmaya yönelik bir girişim olarak “çeviri karşılıkları sınıflandırması” geliştirmeye çalışmıştır. Bu sınıflandırmada üç tür çeviri karşılığı önermektedir (Komissarov, 2002, s. 11). Birinci tür karşılıkları, “eşdeğer” adı altında “sabit ve eşdeğerlikler (постоянные и равнозначащие)” olarak açıklamaktadır. Burada eşdeğer ile diğer ikisi arasında temel bir fark vardır: Eşdeğer karşılıklar dil alanına, diğer ikisi de söz alanına yöneliktir. İlk grupta yer alan eşdeğerler, sabit ve bağımsız oldukları için değişmez durumundadırlar ve çevirmen bunları değiştiremez. Ancak bağlam veya özel bir sebepten ötürü çevirmenin bu sabit eşdeğeri kullanmaması gerekebilir. Bu nedenle eşdeğerler, kaynak dilin birimlerinin hedef dilin birimlerine göre bağımsız ve sabit karşılıklar olarak anlaşılmaktadır. Örneğin tek anlama sahip bilgi alanlarının çevirisi bu kategoriye girer: İngilizce “The United Nations” ifadesinin Rusça karşılığı “Организация Объединение Наций (Birleşmiş Milletler Örgütü)”’dir. Aynı zamanda bağlamdan bağımsız anlamı sabit sözcüklere atıfta bulunarak siyasi terimlerin, özel isimlerin, unvanların

¹⁴ Retsker’in burada gösterdiği örnekleme bağlamında Amerikan ya da İngiliz İngilizcesinde hangi birleşik kelimenin tireli ya da tiresiz yazılacağına dair net bir kural ya da bilgi olmadığını, şüphe durumunda sözlüğe başvurmanın doğru olacağını belirtmek gerekmektedir.

yanı sıra yalnızca bir karşılığı bulunan sözcük ya da sözcük öbeklerine bu grupta yer vermektedir (Retsker, 2007, s. 12).

İkinci tür karşılıkları “benzerlik/ benzetme/ eş anlamlı/ bağlama göre değişen (аналогии)” adı altında inceleyerek orijinal dildeki birçok birimin hedef dilde çeşitli karşılıkların bulunduğu ve çevirmenin bağlamın gerekliliklerine göre seçimini yaptığı sınıflandırma olarak açıklamaktadır. Çeviri dilinde kaynak dildeki sözcüğün anlamını iletmek için birden fazla kelimeye ihtiyaç duyulduğunda bağlama göre değişen kategori ortaya çıkar. Retsker, bu grupta olası eşanlamlılardan seçim yapılarak çeviri karşılığını iletmeye, analoji yoluyla çeviri olarak adlandırmaktadır. Sözcük öbeği, deyimler ve sözdizimi bu grupta yer almaktadır (Retsker, 2007, s. 12).

Üçüncü tür grupta ise “yeterli değişimler/ çeviri dönüşümleri” adını verdiği çeviri karşılıkları sınıflandırmasını, dilsel ve sözcüksel dönüşümleri adı altında inceler. Retsker, bu grupta çevirmenin çalışma yöntemini ya da çeviri tekniğinden bahsederek eşdeğerliğin, sözcük ve sözcük öbeklerin anlamsal incelenmesine yol açar; bu da bağlamın önemine işaret ederek çevirmenin, kaynak metindeki birimlere karşılık gelen anlamı bulmak için başvurduğu uygun sözcüksel dönüşümleri önermektedir. Retsker’in teorisinin en büyük değeri, dillerin karşılaştırmalı incelenmesine teşvik etmesidir (İlyuşkina, 2015, s. 45).

Sözcüksel dönüşümleri için de anlamların farklılaşması, anlamların somutlaştırılması, anlamların genelleştirilmesi, anlamsal gelişim, zıt anlamlı, bütüncül ve çeviri sürecinde kayıpların telafisi ya da uyarlama çeviri dönüşümleri olmak üzere yedi farklı kategori önerilmektedir (Retsker, 2007, s. 45).

Anlamların farklılaşması, Türkçe, İngilizce ve Fransızca gibi dillerde geniş anlama sahip birçok kelimenin Rusçada karşılığı dar anlamlı olabilmekte ya da tam karşılığı olamamaktadır. Bu durumda çevirmenin bu geniş anlamı daha belirgin ve dar anlamlı kelimelerle ifade etmesi gerekebilir. Ayrıca iki dilli sözlükler, her biri yabancı dildeki bir kelimenin özel anlamlarından yalnızca birini kapsayacak bir dizi karşılık önerir. Bununla birlikte tüm sözlük karşılıkları bile yabancı dildeki bir kelimenin geniş anlamını tam olarak kapsamaz (Retsker, 2007, s. 48). Türkçe-Rusça dilleri için anlam farklılaşması, eylemlerde görülebilir. Örneğin günümüz Türk edebiyatında “içmek” fiilinin doğrudan Rusçaya çevrilmesi gerektiğinde “пить, питье, напиток, спиртной напиток” sözcükler yeterli anlamı veremeyebilir. Türkçede “Bir içecek sipariş etti” cümlesi, Rusçaya çevrilirken çevirmen tam olarak ne tür bir içeceğin sipariş edildiğini belirtmek zorunda kalır: “Он заказал виски” cümlesindeki “виски” kelimesi “спиритные напитки (alkollü içecekler)” sözcük öbeğinin yalnızca bir kısmını temsil eder, bu yüzden burada anlamın daralması söz konusudur (İlyuşkina, 2015, s. 46)¹⁵. Bunun dışında Türkçede “Kitap masada duruyor,” ifadesinin Rusça karşılığını verebilmek için çevirmen, bu cümlenin

¹⁵ Burada verilen Türkçe- Rusça karşılaştırmalı örnek, İlyuşkina’nın 2015 yılı çalışmasında farklı dilde verilen örnekten uyarlamadır.

arkasındaki gerçekliği bilerek kitabın duruş şeklini net bir şekilde görmeli ve ona göre fiil kullanmalıdır. Rusçada “durmak” fiilini iki farklı şekilde karşılayabiliriz. Kitap, masada dikey duruyorsa, “Книга стоит на столе” kitap, masada yatay duruyorsa “Книга лежит на столе” olarak karşılıklar ortaya çıkar. Türkçe “durmak” fiili Rusça karşılığını daha dar anlam olarak bulmaktadır (Kozan, 2020, s. 173).

Bununla birlikte, anlamın farklılaştırılması ile somutlaştırılması birlikte gerçekleşir, somutlaştırma her zaman farklılaşma ile ortaya çıkara ve onsuz mümkün değildir. Somutlaştırma, kaynak dildeki daha geniş anlamlı bir kelimenin hedef dilde dar anlamlı bir kelimeyle değiştirilmesidir (bazen bu duruma somutlaştırmanın farklılaştırılması da denebilir). Genellikle Rusça sözcüklerin çoğunluğu, Türkçe karşılıklarına göre daha belirgindir (Retsker, 2007, s. 48). “Zavallı şey” ifadesinin Rusça karşılığı “бедняжка” örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca Türkçe-Rusça dilleri için somutlaştırma, daha soyut anlamlı eylemlerde karşımıza çıkabilir. Örneğin W. Somerset Maugham’ın “Şefkat, sevginin yerine geçen en iyi ikamedir¹⁶,” derken burada sevgi olmadığında ya da eksik kaldığında o boşluğu doldurabilecek ya da yerine geçebilecek en iyi duygu olduğunu vurgulamaktadır. Bu cümleyi Rusça incelemeyi denediğimizde Türkçe geniş anlamda kullanılan “ikame” kelimesinin Rusçada karşılığı “замена, заменитель, заменять, подставлять, подменивать” gibi ona karşılık gelebilecek kelimeler, cümleyi Rusçaya çevirebilmemizde yardımcı olabilecek seçeneklerdir. Fakat bu cümlede “şefkat” kelimesi için sözlük karşılıklarından “привязанность, расположение, любовь” gibi kelimeler, Türkçe verilen cümlede istenilen iletiyi tam olarak yansıtmayacaktır (Retsker, 2007, s. 48). Çünkü burada yazar sevgiyi kastetmiş olsaydı, “bağlanma, bağlılık” anlamını seçerdi. Bu durumda “şefkat” kelimesinin buradaki belirsiz anlamı Rusçaya “душевная склонность (duygusal eğilim)” veya “душевное расположение (duygusal yakınlık)” ifadeleriyle cümleye daha yakın anlamı verebiliriz. Elbette bu ifadeler “şefkat” sözcüğünün tam karşılığı değildir ama daha geniş ve belirsiz anlamını yansıtır. Burada anlamı somutlaştırmadan farklılaştırarak (somutlaştırmanın farklılaşması söz konusu) anlam daralması yapılmadan “şefkat” sözcüğünün anlamı farklı dilde daha belirgin hale getirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca Türkçede geniş anlamlı sözcüklerin Rusçaya çevrilirken karşılaşılan zorluklar ve bu zorlukların her zaman somutlaştırma yapılmadan da çözülebileceğini bu örnekte de görebilmekteyiz (İlyuşkina, 2015, s. 46).

Anlamın genelleştirilmesi, farklılaştırma ve somutlaştırma dönüşümlerinin tam tersidir; özel bir kavramın genel bir kavramla değiştirilmesinden oluşur ve Türkçeden Rusçaya yapılan çeviri yönteminde nadir kullanılır. Bu durum, Türkçe sözcüklerin ilgili Rusça sözcüklere göre daha soyut olma özelliği ile ilgilidir. Genelleme şu durumlarda yapılır: a) Belirli bir nesne, hedef kültüre hiçbir şey ifade etmiyorsa; b) Belirli bir nesne mevcut bağlamda gereksizse; c) Anlamı daha genel olan bir adlandırma, üsluptan dolayı tercih edilirse (İlyuşkina, 2015, s. 48).

¹⁶ Cümlelerin Rusça karşılığı: Душевное расположение- лучшая замена любви.

Genelleme ihtiyacı, bir sözcük veya sözcük öbeğinin sözlük karşılığıyla çevrilmesi esnasında anlamın bozulması tehlikesinden de kaynaklanabilmektedir. Örneğin, İngiliz Parlamentosu, idam cezasını kaldırdığı bir haberin gazetede “No Hanging Bill” olarak çıktığı ifadenin Türkçede “İdam Cezası Yok/ İdam Cezası Kaldırıldı” ve Rusçada ise “Законопроект об отмене смертной казни (Ölüm Cezasının Kaldırılmasına Yönelik Kanun Tasarısı)” gibi genelleme yönünde yapılandırılarak çeviri gerçekleşir (Retsker, 2007, s. 50). Ayrıca Türkçede birkaç anlama gelen bir kelime, Rusça çevirisinde sözcüksel dönüşüme uğrayarak anlamı daraltma ya da genişletme yönünde de olabilir. Türkçede “ilaç aldım”, “mektup aldım”, “çocuğu okuldan aldım” cümlelerindeki “almak” fiilinin genel anlamı, Rusçada “Я принял лекарство”, “Я получил письмо”, “Я забрал ребёнка из школы” şekillerinde farklı ama daha belirgin ifadelerle karşılığını bulmaktadır (Kozan, 2020, s. 174).

Anlamsal gelişim ya da anlamsal geliştirme çeviri dönüşümü, kaynak dildeki birimin hedef dilde ona sebep-sonuç, bütünlük-parça gibi kritere göre bağlı olan birimle değiştirilmesi olarak nitelendirilmektedir. (Kozan, 2020, s. 174). Çeviri esnasında kelimenin doğrudan sözlükteki karşılığının yerine, bağlamla mantıksal olarak ilişkili olan sözcük kullanılır. Bu durumda çevirmenin, sözcüğün tam anlamını ya da bağlam içindeki anlamını çeviri dilinde daha iyi yansıtmak için uyguladığı bir değişikliktir. Metaforik (mecaz anlamı) ve metonimik (bir sözcüğün başka bir sözcükle anlamca ilişkili olarak kullanılması) değişimler bu tür çeviri dönüşümüne örnektir. Retsker, anlamlı kelime türlerinin (isimler, sıfatlar, fiiller vb.) nesne, süreç ve gösterge olmak üzere üç kategoriye ayrılabilirliğini belirtir (Retsker, 2007, s. 51). Bahsi geçen kategorilerin de kendi içinde çeşitli değişimler yapılabilmektedir. Örneğin bir nesne, onun göstergesi ile; süreç, nesne ile; gösterge ise nesne veya süreç ile değiştirilebilir. Türkçe- Rusça dil çifti için anlamsal gelişim çeviri dönüşümünü örneklersek, “Uzakta dağların beyaz tepeleri görülüyordu” ya da “Uzakta beyaz dağlar görülüyordu” cümlesinin Rusça karşılığı, “Вдалеке белели горы” biçiminde olabilir (Kozan, 2020, s. 174). Görüldüğü gibi bu tür çeviri dönüşümü, çevirinin anlamını daha iyi yansıtmak için kelimeleri bağlamına göre değiştirme sürecidir. Bu durum da dilin yapısal ve anlamsal farklılıklarına uygun bir biçimde gerçekleşir. Zıt anlamlı sözcüksel çeviri dönüşümü, kaynak dilde ifade edilen bir kavramın çeviri dilinde karşıt kavramla değiştirilmesi ve içeriği korumak için tüm ifadenin uygun olarak yeniden yapılandırılmasıdır. Örneğin, eğer orijinal metinde olumlu bir ifade varsa, çeviride olumsuz hale getirilir, aynı şekilde tersi durum da mümkündür. “O, nadiren dersi kaçırr” ifadesinin Rusça karşılığı “Он почти никогда не пропускает занятия” biçiminde olabilir. Türkçe olarak verilen örnek cümle hem yapı hem de anlamsal olarak olumlu, Rusça karşılığı ise yapı olarak olumsuz anlamsal olarak olumludur. Aynı şekilde Türkçe hem yapı hem de anlamsal olarak olumsuz olan “O, hiçbir şey söylemedi” cümlesinin Rusça karşılığı yapı olarak olumlu, anlamsal olarak olumsuz çevirisi mümkündür, Örneğin, “Он промолчал (O, sessiz kaldı)” (İlyuşkina, 2015, s. 50).

Bütüncül çeviri dönüşümü, anlamsal gelişimin farklı bir çeşidi olan bu dönüşüm, anlamın, çeviri sürecinde farklı sözcüklerle yeniden ifade edilmesini kapsamaktadır. Ayrıca kaynak dil ile hedef dildeki

ifadeler arasında daha az mantıksal bağlantı içerir. Kısacası, kaynak dildeki cümlelerin sözcüklerini tek tek çevirmek yerine, hedef dilde anlamı verecek ifadenin tamamı yeniden yapılandırılır. Örneğin, “ne haber” Türkler arasında birbiriyle karşılaşan yakın iki arkadaşın selamlaşma ifadesidir. Bu ifadenin Rusça karşılığı “привет (selam)” ya da “здравствуй(те) (merhaba)” biçimindedir. Burada ifadenin iki sözcük olarak ayrı ayrı çevrilmesi yerine, anlam bütüncül olarak başka bir ifade ile iletilmiştir. Aynı şekilde “boşver!” ifadesinin Rusça karşılığı “ничего, не беспокойтесь (sorun yok)” ya da “не обращай/те внимания (aldırmayın)” şeklinde görülmektedir (İlyuşkina, 2015, s. 52). Uyarlama çeviri dönüşümü, A. V. Fyodorov tarafından, çeviri eyleminde orijinalin belirli bir ögesinin yeniden üretilmemesi ya da çok farklı bir öge ile değiştirilmesi, belirli sözcük veya deyimlerin atlanması olarak açıklanmaktadır. Ancak orijinalin belirli bir ögesini aktaramama durumu, çevrilebilirlik ilkesine aykırı değildir. Kısacası uyarlama sözcüksel çeviri dönüşümü, çeviri sürecinde kaybedilen öğelerin veya özelliklerin başka yollarla telafi edilmesidir. Kaybedilen öge, metnin genel bütünlüğü korunarak diğer öğelerle değiştirilir (Fyodorov, 1953, s. 59). Bu nedenle uyarlama, eşdeğerlik elde etme yöntemlerinden biridir. Örneğin, Türkçede babamızın kız kardeşi için “hala”, annemizin kız kardeşi için de “teyze” ifadelerini ayrıca belirterek kullanabilmekteyiz. Rusçada ise “тетя” sözcüğünü Türkçede “hala, teyze” sözcüklerine karşılık gelecek biçimde kullanıldığı görülmektedir. Rus kültürü, takvimsel olarak Türk kültüründen farklı bir bakış açısına sahip olduklarından, bazı zamansal anlam içeren Rusça ifadeleri doğrudan çevirmek yerine, kültürel ve dilsel farklılıklar göz önünde bulundurularak daha uygun ve anlaşılır ifadeler kullanılmalıdır. “Подожди до моих зимних каникул” ifadesinin Türkçe karşılığı incelenirse, cümlelerin doğrudan Türkçe karşılığı, “Kış tatillerime kadar bekle,” biçimindedir. Fakat burada iki farklı toplum arasındaki kültürel ve zamansal ya da takvimsel farklılık göz önünde bulundurulduğunda Rusça söylenen ilk cümledeki “kış tatilleri” anlamı genellikle Rusya’da, Ocak ayında, Yeni Yıl ve Ortodoks Noel’ini, yani 7 Ocak gününü kastetmektedir. Dolayısıyla bu cümlelerin Türkçe yapılandırılarak karşılığı “Yılbaşı tatilime kadar bekle,” şeklindedir¹⁷.

Retsker’in dilbilimdeki işlevsellik yaklaşımından etkilendiği ve çeviri teorisini işlevsellik ilkesine göre şekillendirerek dilbilimsel çeviribilimin temelini oluşumuna katkı sağladığı görülmektedir. (Kozan, 2020, s. 177) Retsker, yaklaşımında çeviri yeterliliğini sağlamak için doğru araçların seçilmesindeki kriterin, işlevsel boyutta ölçülebileceğini vurgulamaktadır. Yeterlilik kriteri, orijinaldeki gerçekliğin her bir parçasına uygunluk olabileceğinden seçilen yöntemler, orijinal eserin bıraktığı maksimum etkiye göre belirlenir (Retsker, 2007, s. 12). Retsker (1950) “Çeviri Teorisi ve Çeviri Pratiği (Теория перевода и переводческая практика)” adlı kitabında, kurallı karşılıklar kuramına ilişkin ilkelerini detaylandırmış ve dilbilimsel çeviri kuramının gelişimine katkı sağlamıştır. Terminolojik ve sınıflandırma eksiklerine rağmen Rusya’da çeviri kuramına dair araştırmalar yapan

¹⁷ Buradaki örneğin Rusça ifadesi, İlyuşkina’nın 2015:53 çalışmasından alınarak tarafımda Türkçe karşılığı açıklamalı olarak verilmiştir.

akademisyenler tarafından benimsenmektedir. Ayrıca Rusya'daki çeviri çalışmaları büyük ölçüde "Retsker'den çıkmıştır." (Komissarov, 2002, s. 23-24)

1.2.2.3. Andrey Venediktoviç Fyodorov'un Çeviri Kuramı Yaklaşımı

A. V. Fyodorov'un 1953 yılında yayınlanan "Çeviri Teorisine Giriş (Введение в теорию перевода)" başlıklı kitabı, dilbilimsel çeviri teorisi yaratmanın olasılığını ve gerekliliğini bildiren bir tür manifesto niteliğindedir. Kitabın "Genel Çeviri Teorisinin Temelleri (Основы общей теории перевода)" adlı detaylandırılmış 1968 yılında Fyodorov, Rusya'da çevirinin dilbilimsel sorunlarına değinmiştir. (Komissarov, 2002, s. 25).

A. V. Fyodorov, çeviri kuramının her şeyden önce dilbilimsel olarak incelenmesini önermektedir. Fyodorov'a göre çeviri teorisi, kaynak ve hedef dilin düzenli ve tekrarlayan özelliklerinin (dilbilgisi, sözdizim kuralları, zaman kullanımı, vb.) incelenmesi ile temelinde nesnel bir bilimsel disiplin haline getirilebilir. Bu sayede diller arasındaki ilişkiyi belirleyip genel kurallar oluşturmak mümkündür. Böylece çeviri süreci sistematik ve öngörülebilir hale gelir (Komissarov, 2002, s. 25).

Fyodorov'a göre çeviri kavramının kapsadığı faaliyet yelpazesi oldukça geniştir. Çevirinin içeriği ile amacını betimlerken Fyodorov çevirinin amacını, kaynak dili bilmeyen okuyucuyu ya da dinleyiciyi, verilen metin ya da sözlü konuşmanın içeriği hakkında mümkün olduğunca kaynak dile en yakın şekilde bilgilendirmek olarak belirtmektedir. Ayrıca onu için çeviri yapmak, başka bir dille ifade edilmiş olan bir şeyi, içerik ve biçimin ayrılmaz bütünlüğü içinde başka bir dilde doğru olarak ifade etmek anlamına gelmektedir (Fyodorov, 1953, s. 7). Çeviri kavramının 'ne' olduğuna dair betimlemeler ortaya çıkarmaya çalışırken Fedorov öncelikle dili, İ. V. Stalin¹⁸'in ifadelerini aktararak tanımlar: "Dil, insanların iletişim kurduğu, fikir alışverişinde bulunduğu ve karşılıklı anlayışa vardığı bir araçtır. Dil, düşünce ile doğrudan bağlantılı olduğundan, düşünme eyleminin sonucunu sözcüklerde ve sözcüklerin cümlelerdeki birleşiminde pekiştirir ve böylece toplumda düşünce alışverişini mümkün kılar. Ayrıca bir iletişim aracı olan dil, aynı zamanda toplumun gelişmesinin de bir aracıdır." (Fyodorov, 1953, s. 8) Stalin'in 1952 çalışmasındaki bu tanım Fedorov'a göre "çeviri dilinin" tanımı içinde geçerlidir. Burada kaynak dili konuşan ya da dinleyen kişiye iletilen düşüncelerin aktarımı söz konusudur. Dolayısıyla dilsel malzemeden arınmış çıplak düşünceler söz konusu olamayacağından ve düşüncenin gerçekliği, dilde tezahür ettiğinden düşüncenin aktarımı yalnızca dilsel araçların yardımıyla gerçekleşir. Savunduğu bu görüşü ile Fyodorov, çeviri eylemi açısından çevirmenlerin görevini, kaynak dildeki düşüncüyü hedef dilde, kaynak dildeki gibi tüm açıklık ve bütünlüğüyle okuyucuya aktarmak olarak belirler. Bu durum, çevirinin yapıldığı dilin normlarına uygun olması gerektiği anlamına gelir. Çevrilen orijinalin içeriği, hedef dilin formlarıyla doğrudan ve ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Hedef dilin okuyucusu, kaynak dildeki eserin çağrıştırdığı tüm düşünce ve imgeleri kaçınılmaz olarak kendi ana dilinin düzlemine kaydırır. Stalin'in dilbilim üzerine çalışmalarından çeviriyle ilgili olarak çıkarıla bu sonuç, K. Marx'ın

¹⁸ İ. V. Stalin. 1952, *Marksizim i Voprosi Yazıkoznaniya. Gaspolitizdat, Moskva. s.22.*

ünlü sözüyle tamamen uyumludur: “Yabancı dil öğrenen biri, onu her zaman kendi ana diline çevirir.” (Fyodorov, 1953, s. 9)

Çeviri kavramına dilbilimsel yaklaşan Fedorov, çeviri araştırmalarında bilimsel perspektifin en önemli avantajının, çevirinin temelinde dil olmadan çeviri işlevinin ne sosyokültürel ne bilişsel rolünün ne de sanatsal öneminin, mümkün olmayacağını ortaya çıkardığını savunmaktadır. Aynı zamanda Fyodorov, çevirinin, iki farklı dil arasındaki ilişkiyle bağlantılı olarak dilbilimsel açıdan incelenmesinin çeviri araştırmalarını, dilin nesnel gerçekleriyle hareket ederek somut bir şekilde inşa edilmesini sağlayacağı görüşündedir. Fyodorov’un bu görüşlerini, dönemin şair ve çevirmenlerinden olan P. Antonsky tarafından, yazarın teorik yaklaşımlarının terminolojiyi ve çeviri sürecini incelemediğini, yeterli bir çeviri elde etmek için çevirmenin “doğru” davranışını tanımlamayı amaçlayan analizin normatifliğini eleştirdi. Dönemin çoğu dilbilimcileri de Antonsky ile aynı fikirdeydiler. Bu şekilde eleştiri almasının sebebi, Fyodorov’un kitabının erken yıllardaki basımıdır. 1953 basımında yeni bölümler ekleyerek eleştirilere cevap vermiştir. Fyodorov, kitabına eklediği “Sovyetler Birliğinde Çeviri Uygulaması ve Kuramı”, “İ. V. Stalin’in Dilbilim Çalışmaları Işığında Çeviri Teorisi Sorunları” ve “Marx, Engels ve Lenin Çevirileri Üzerine” bölümler ile Rusya’da dilbilimsel çeviri kuramının gelişimine katkı sağladığı yönünde kendisini kabul ettirmiştir. (Komissarov, 2002, s. 26)

Fyodorov, çeviri kuramına dair yaklaşımında çeviri üzerine bazı sınıflandırmalar gerçekleştirilirken birkaç önemli ayırımdan bahseder:

1. Çeviri tarihi ve çeviri düşüncesi;
2. Çeviri olayları üzerindeki gözlemlerden elde edilen sonuçları genelleyen ve sistematize eden, farklı diller arasındaki ilişkilerde mevcut olan düzenlilikleri belirleyen ve çeviri çalışmaları için önemli olan unsurlar ortaya çıkaran bir bilim dalı, genel çeviri teorisi;
3. Genel çeviri teorisinin temelini oluşturan ve belirli diller arasında çeviri yapılırken diller arasındaki ilişkiyi inceleyen özel çeviri teorisi.

Genel çeviri teorisi adı altında iki ana alt bölüm tanımlanmıştır: a) çeviri yapılacak materyalin tür özellikleri (edebi türler vb.) ile yazarın üslubu üzerine ilkeler. b) Materyalin tür özelliklerine bağlı olarak çevirinin görev ve koşullarını incelemek ve çevirinin anlatım araçlarını temel alan genel ilkeleri belirlemek. (Komissarov, 2002, s. 27) Fyodorov’un dil üzerine çalışmanın görevleri ve koşulları, çevirmenin dikkate alması ve yerine getirmesi gereken bazı gereklilikleri kapsamaktadır. Ayrıca Fyodorov, kitabında (1953) genel ve özel çeviri teorileri ayrımlarına dikkati çekerek günümüzde de Rusya’da çeviri araştırmalarında bu terimlerin kullanılmasını sağlamıştır. Yukarıda da maddeler halinde ayrımları yapılan genel çeviri teorisi, somut ve bireysel faktörlerden bağımsız olarak çeviri sürecini incelerken özel çeviri teorisi ise farklı dil çifti arasında yapılan çevirileri ve bu dillerin özelliklerini incelemektedir. Genel çeviri teorisi, belirli bir çevirmen, belirli bir metin ve onun yazarı gibi spesifik unsurlara bağlı kalmadan genel ilkeleri ve kuralları araştırır; özel çeviri teorisi ise edebi, hukuki, tıbbi

çeviri gibi belirli türlerde çeviri yaparken ortaya çıkan özellikleri, sorunları ve zorlukları araştırır. (Komissarov, 2002, s. 28)

Fyodorov, çeviri kuramı üzerine ilkelerini oluştururken çevirinin tanımını, ruhsal bir eylem biçimini alan ve kaynak dilde ortaya çıkan bir metnin veya sözlü ifadenin hedef dilde yeniden yaratılmasından oluşan bir süreç ve bu sürecin sonucunda hedef dilde yeniden ortaya çıkan bir metin veya sözlü ifade olarak belirtmektedir. Çevirinin insan bilincinde gerçekleşen bir süreç olarak incelenmesi, özü gereği, çevirmenlerin kendi gözlemlerini kullanan psikodilbilimsel bir yaklaşım gerektirmektedir. Bu yaklaşımla çoğunlukla dilbilimciler ve edebiyatçılar ilgilenirler. Fakat ortaya çıkan sonuç, çevirinin var olan zenginliğini ve üzerine tartışılması gereken sorunlarını, tekdüze olarak ele alındığını ve bu durumun da çeviriyi basitleştirdiğini ve yeni yaklaşımlara engel olduğu anlaşılmıştır (Fyodorov, 2002, s. 13-14).

Fyodorov çeviri kavramını, temelinde doğruluğu ve bütünlüğü barındıran, hedef dilde metni, orijinalinin içeriğine olabildiğince en yakın bir şekilde sunan yeniden ifade etme süreci olarak değerlendirmektedir. Fyodorov çevirinin, insanın ruhsal faaliyeti olarak çok eski zamanlara dayandığını vurgulamaktadır. Her zaman çeviri, halkların kültür tarihi ve dünya kültürü genelinde önemli bir rol oynamıştır. Günümüzde ise, XX. yüzyılın ortalarından (İkinci Dünya Savaşından sonra) itibaren, çeviri üzerine yaklaşımlar, artan uluslararası ilişkilerin yoğunluğu sayesinde daha önce görülmemiş bir genişlik kazanmıştır. Bu durum, çeviri üzerine yazan, araştıran yabancı yazarların, çağımızı “çeviri çağı” olarak adlandırılmasına neden olmaktadır. Bugün bu araştırmaların bir sonucu olarak çeviri alanında biriken muazzam pratik deneyimlerin sonuçlarını ve geçmiş ile günümüzün yazar ve bilim insanlarının eleştirel düşüncelerini bilimsel olarak sistematize etme gereği, daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Böylece, filolojide kuramsal çeviri bilimi, çeviri kuramı ya da daha geniş anlama sahip “çeviribilim” adlı özel bir disiplin gelişmeye başlamıştır (İngilizcede “teory of translation” ve “science of translation”, Fransızcada “theorie de la traduction”, Almancada “Theorie des Übersetzens” ve “Übersetzungswissenschaft” ile karşılık bulmaktadır). Son zamanlarda bu filolojik bilim dalını daha doğru bir şekilde tanımlamak için İngilizcede “translatology”, Fransızcada “traductologie” ve “traductiologie”, Almancada “Translationswissenschaft” ve “Transltionstheorie” gibi terimler oluşturulmuştur. Bu terimlerin ortaya çıkışı, bu alanın belirli bir bilim dalı statüsü kazandığını, kendi konusu ve görevleri olduğunu göstermektedir. (Fyodorov, 2002, s. 15) Fyodorov, burada çeviribiliminin konusu olarak çevirinin kendisi olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla çeviri şu şekilde gerçekleşmektedir: a) Bir dilden diğerine b) Edebi dilden lehçesine, lehçeden edebi dile veya bir dilin lehçesinden başka bir dilin edebi diline c) Eski bir dönemin dilinden o dilin çağdaş haline (örneğin, eski Rusçadan çağdaş Rusçaya).

Çeviri eylemini gerçekleştiren çevirmenin, kaynak metni hedef dile objektif bir şekilde yansıtılması ve kaynak metnin hedef dilde doğru yorumlanabilmesi için gerekli olan uygun hedef dil

araçlarını seçmesi gerekir. Bu konuda İ. İ. Revzin ve V. Yu. Rozentseveyg (1969¹⁹) kaynak dilden hedef dile geçiş sırasında doğru dilsel karşılıkları bulmak için, çevirmenin tüm önceki deneyimlerinden yararlanmak ya da sözlükler, el kitapları ve çeşitli edebi verilere başvurmak gerektiğini savunmaktadırlar. Böylelikle çeviri, çok yönlü ve karmaşık bir süreçtir (Fyodorov, 2002, s. 18). Fyodorov’a göre çeviri kuramı, kaynak metin ile hedef metin arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan düzenlilikleri ya da tekrar eden ve genel geçer kuralları ve kalıpları inceler. Çeviri kuramı, çeviri örneklerinden gerçekleşen gözlemlerden elde edilen sonuçları bilimsel veriler ışığında genelleyerek bireysel gözlemleri daha evrensel kurallara dönüştürür. Çeviri kuramının farklı bir amacı da uygulamalı çeviri işlemlerine dolaylı olarak katkıda bulunmaktadır. Bu katkı, çevirmenlerin daha etkili ve doğru çeviriler yapabilmesi için gerekli olan ifade araçlarını bulma ve belirli görevlerin çözümlerini belirleme arayışında çevirmenlere gerekçeler sunmaktır. Dolayısıyla çeviri kuramı, nesnel, sistematik, genelleyici ve bilimsel bir yaklaşımı benimseyen, kuralcı olmayan, tarihsel olarak bilinen normatif çeviri kavramlarından bağımsız olarak uygulamada karşılaşılan gerçek durumlara odaklanan bir özellik taşır. Kısacası çeviri kuramı, çeviride ne olması gerektiğine değil, gözlem ve verilere odaklanması gerekmektedir (Fyodorov, 2002, s. 20).

Fyodorov, çeviri kavramını dil boyutunda incelediğinden, iki dilin etkileşiminin, çeviri ve dil karşılaştırmaları bağlamında, ortaya çıkan ve her iki dil ayrı ayrı ele alındığında ortaya çıkmayacak bir dizi sorunu gündeme getireceğini vurgulamaktadır. Ayrıca çeviri sorunları, tarihsel-kültürel, edebi, dilbilimsel ve psikolojik açılardan ele alınabilmektedir. Çevirmenlik eylemi ise zihinsel süreci içerdiğinden ve yaratıcılığın psikolojisi ile ilgili sorularla bağlantılı olması sebebiyle psikolojik perspektifle incelenebilir (Fyodorov, 2002, s. 21). Çeviri sorunun dilbilimsel yönünü temel alan Fyodorov, çevirinin her zaman dil ilgili olmasından ve dil üzerine çalışmayı gerektirmesinden dolayı iki dilin ve bunların stilistik araçlarının ilişkisi ile bağlantılı olarak dilbilimsel bir incelemenin zorunlu olduğunu ifade etmektedir. Ona göre çeviri çalışmaları, edebi incelemeleri yapılırken bile, dilsel olayları inceleme ve çevirmenlerin kullandığı dilsel araçları analiz etme ve değerlendirme zorunluluğu taşır. Ayrıca bir ülkenin edebiyat için çevirinin rolü, kaynak metnin çeviride yeniden yorumlanması veya bozulması, belirli dil araçların kullanılmasına bağlıdır. Bu konuda Fyodorov, Maksim Gorki’nin “dil, edebiyatın ilk ögesidir,” cümlesine atıfta bulunarak çevirinin de ilk ögesinin dil olduğunu vurgulamaktadır. Çeviri psikolojisi de dili düşünceyle ilişkilendirir ve dilsel imgelerle ilgilenir. Böylece hem edebiyat ve kültür tarihi hem de psikoloji açısından çevirinin incelenmesi, onun dilsel doğasının incelenmesini gerektirir. Bu bağlamda neredeyse çevirinin her konusunda dilbilimsel bir temele ihtiyaç vardır (Fyodorov, 2002, s. 21).

Dil olmadan çevirinin ne sosyopolitik ne kültürel ve bilişsel rolü ne de sanatsal önemi gibi hiçbir işlevinin gerçekleşmeyeceğini ileri süren Fyodorov’a göre çeviride kaynak metnin içeriğinin nasıl

¹⁹ Основы общего и машинного перевода (Genel ve Makine Çevirisinin Temelleri)

yansıtıldığına, edebi eserin imgelerinin yeniden nasıl yaratıldığına veya dönüştürüldüğüne dair her türlü araştırma ve akıl yürütme, çeviride kullanılan dilsel ifade araçlarının analizine dayanmaktadır. Bu durum da çeviri araştırmalarının nesnel yürütülmesine olanak sağlar. (Fyodorov, 2002, s. 20). Dolayısıyla dilbilimsel inceleme, çeviri sorunlarının tümünü ele almak için yeterli olmasa da bunların kapsamlı bir şekilde incelenmesi için kesinlikle gereklidir. Dilbilimin özel bir dalı olarak edebi çeviri teorisi, dilbilim ile edebiyat çalışmalarının yanı sıra dillerini etkileyen halkların tarihi ile yakından ilgili olduğu varsayılırsa, genel çeviri teorisi de bir dizi dilbilimsel sorunun ortaya konulmasını gerektirir. Ayrıca kaynak dil ile hedef dil arasındaki düzenlilikleri (kalıpları) incelemek, bu iki dil arasındaki ilişkinin yasalarını belirlemek ve yapılan gözlemler sonucunda da elde edilen verilerin sistematize edilmesi, çeviri teorisi üzerine genellemeler yapılmasına olanak tanır. Böylece çeviri kuramı, dil ve üslup kurallarının incelenmesine dayanan nesnel bir disiplin haline gelir (Fyodorov, 2002, s. 22).

Fyodorov, çeviri kuramına dair bahsettiği ilkelerin çeviri sürecinde bir reçete veya nasıl çevrileceğine dair kurallar bütünü olarak anlaşılmamasını dile getirmektedir. Çünkü Fyodorov, çeviri kuramının, dilbilimsel açıdan çeviri deneyimlerinin olgularını analiz ettiğini, açıkladığını ve sınıflandığını, diller arasındaki uyum ve farklılıkları belirlediğini ve çeviri pratiği için bilimsel bir dayanak sağladığını savunmaktadır. Çeviri yöntemine de kısaca değinen Fyodorov, iki dil arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan benzerlikler, her zaman aynı çeviri yöntemlerinin kullanılmasını gerektirmediğini ve çeviri sürecinde bağlamın belirleyici rol oynadığına dair bir yorumda bulunmaktadır. Böylece çevirinin, statik ve mekanik bir süreç olmadığı, aksine dinamik, bağlama göre değişen ve esnek bir olgu olduğu belirtilmektedir (Fyodorov, 2002, s. 23).

Fyodorov, çeviri kuramının üç ana bölümü olduğundan bahseder (2002, s. 24):

1. Çeviri kuramına dair tarihsel inceleme
2. Çevrilen materyalin türsel özelliklerine ve yazarın üslubuna bakılmaksızın bir iletişim aracı olarak dilin gereklilikleri ve edebi normuyla bağlantılı olarak çeviri dili üzerinde çalışma koşullarının ve genel görevlerin tanımlanması ile genel çeviri kuramı
3. Metnin türsel özellikleri ile ilgili çeviri görevlerini ve koşullarını inceleyen ve yazarın üslubunun aktarılmasına ilişkin genel ilkeleri belirleyen özel çeviri kuramı

Fyodorov'un yaklaşımında çeviri kuramı, dilbilimsel disiplinlerden farklı olarak kendine özgü özelliklere sahiptir: a) farklı dillerdeki olguların ve olgu komplekslerinin sürekli olarak karşılaştırılması; b) dilsel olguların bütüncül bir yaklaşımla incelenmesi (çevirinin kelime kelime değil, dilin genel yapısını ve bağlamını gözetenek yapılması gerektiği ve ancak bu şekilde kaynak metnin anlamının, üslubunun ve bütünlüğünün korunarak hedef dile aktarılacağını belirtmektedir).

Fyodorov, çeviri kuramının biçembilimle yakından ilişkisini vurgular. Biçem kavramının tanımı, aslında çeviri sorunlarıyla doğrudan ilişkilidir ve çeviri kuramının ana görevi de bir dilbilim disiplini olarak en belirgin halde biçembilimin bakış açısıyla ortaya çıkar. Çeviri kuramı, yalnızca dilin

kelime ve cümle yapılarını değil, aynı zamanda metnin üslup ve biçimini de doğru aktarmayı hedefler. Bu nedenle çevirmenler, metnin biçim özelliklerini anlamak ve bunları hedef dilde orijinaline en yakın şekilde yeniden aktarmak zorundadır. Bu yüzden biçimbilim, çeviri kuramı açısından önem taşır. Kuram açısından olduğu kadar uygulama açısından da üslup ve dil olgularının farkının doğru anlaşılmasının son derece önemli olduğunu vurgulayan Fyodorov, uygulamada dilsel özelliklerin anlam ve biçim işlevleriyle bağlantısı olmadan yalnızca formel olarak yorumlanmasının, metnin sözcüğü sözcüğüne çevrilmesine neden olacağını, bu tür yaklaşımın da çevirinin anlamlı olmasını engelleyeceğini ve kaynak metnin ruhunu yansıtmayacağını dile getirmektedir. Bu nedenle çevirmenin, dil ve üslubu ayırt edebilmesi çeviri açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle çeviri kuramının görevi, bir yandan dil olgusunun biçimini, öte yandan da onun anlam ve biçim işlevini ayırt etmektir. Fyodorov dilsel özelliklerin, kaynak dilde önemli olduğunu ve hedef dilde işleviyle var olduğunu, dolayısıyla hedef dile uygun başka dilsel özelliklerle aktarılabilmesini savunmaktadır (Fyodorov, 2002, s. 25-26).

Yaklaşımında “çevrilebilirlik” ilkesine de yer veren Fyodorov bu kavramı, bir dilde kelime ve cümle gibi unsurlar arasındaki anlamsal bağlantının ve bütünün, sistemdeki yerlerinin anlaşılması ve doğru bir şekilde başka bir dilde ifade edilebilmesi ya da yeniden üretilebilmesi olarak açıklar. Fyodorov, çevrilebilirlik ilkesinden yola çıkarak belirli bir unsurun rolünü ve tam olarak aktarılmasının gerekliliğini, çıkarılmasını ya da değiştirilmesini belirlemenin başlangıç noktasının, içerik ve biçim arasındaki birlik ilişkisi olduğunu belirtmektedir. Bu birlik, aynı zamanda çevrilebilirliğin de ön koşuludur. Dolayısıyla çeviri çalışmalarının metodolojik deneyimlerine dayanan çeviride “yeterlilik (адекватность)” ve “biçimcilik (формализм)” kavramlarının açıklanması gerekmektedir. (Fyodorov, 2002, s. 141) Biçimcilik kavramı, sözcüğü sözcüğüne çeviri türünden ortaya çıkabilmektedir. Çünkü sözcüğü sözcüğüne çeviri ya kaynak metnin anlamını ya çevrilen dilin doğruluğunu ya da her ikisini de ihlal eder. Dolayısıyla biçimin içerikten kopmasını ifade eden biçimcilik kavramı geniş bir anlama sahiptir. Kaynak metnin belirli özelliklerinin, bütünün karakterlerinden ve üslup işlevlerinden bağımsız olarak vurgulanan biçimcilik, biçimin içerikten yalıtılması ya da biçimin bazı unsurlarından vazgeçilerek yeniden üretildiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. (Fyodorov, 2002, s. 142) Bu durumda biçim, içerikten bağımsız olarak ele alınır. Örneğin çok eski zamanlardan gelen bir sözcüğün ya da hedef dilde karşılığı olmayan bir kavramın yalnızca harf çevirisi olarak hedef dile aktarılması, biçimciliğin sonucu olabilir (arkaizm, barbarizm vb.). Kısacası metinde bütünlüğün, biçim-içerik ilişkisini belirlediği vurgulanmaktadır. (Fyodorov, 2002, s. 142)

Çeviri kuramına dair yapılan pek çok araştırma, “doğruluk (точность)” kavramının önceliğini vurgulamaktadır. Edebi çeviriye uygulanan ‘doğruluk’ kavramı, farklı dillerdeki metinler arasında mutlak bir uygunluk kurmayı kastetmektedir, fakat çeviri sürecinde mutlak uyum sağlamak veya belirli değerlerle (dil ve kültür değerleri, ölçütleri) hareket etmek gerçekçi değildir; dolayısıyla çevirmenin her iki dilin ve kültürün özelliklerini dikkate alarak en uygun çözümü bulması

gerekmektedir. Bu durumda “doğruluk” kavramı yerine, “uyumlu, orantılı” anlamlarına eşdeğer olan “yeterlilik” kavramı önerilmektedir (Fyodorov, 2002, s. 143).

Çevirinin bütünlüğü, kaynak metnin anlam içeriğinin eksiksiz bir şekilde aktarılması ve biçim olarak ona tam uyum sağlaması anlamına gelir. Çevirinin bütünlüğü, kaynak metin için özgün olan içerik ve biçim arasındaki ilişkinin özelliklerinin yeniden üretilmesi veya bu özelliklere işlevsel karşılıklar yaratılması yoluyla aktarılmasından oluşur. Bütünlük kavramı için, özellikle metnin bir parçasının veya bir unsurunun bütüne olan ilişkisini aktarmak, çeviri için oldukça önemlidir (Fyodorov, 2002, s. 144).

Fyodorov (2002, s. 151), kavramsal yaklaşımlarının yanı sıra çeviri sürecinde çevirmenin karşılaştığı kaynak metindeki sözcük anlamı hedef dile aktarabilme sorunlarını, bazı durumlara göre çevirmenin seçim yaparak aktarabileceğini söz etmektedir ve belirlediği en karakteristik üç durum da şöyledir (sözcüğün anlamının değişkenliğini vurgulamaktadır):

1. Çeviri dilinde kaynak dilin belirli bir sözcüğüne sözlük karşılığı bulunmamaktadır.
2. Karşılık eksiktir ya da yabancı kelimenin anlamını kısmen karşılamaktadır.
3. Kaynak dilde çok anlamlı kelimenin çeşitli anlamlarına, çeviri dilinde bunları belirli bir dereceye kadar doğru bir şekilde aktaran çeşitli kelimeler karşılık gelmektedir.

Söz konusu araştırmacıya göre bir sözcüğün anlamı tek başına tam olarak anlaşılamaz. Daha doğrusu sürekli bağımsız bir çeviri biriminden söz edilemez. Hem kaynak metinde hem de çeviri metinde sözcüğün anlamı bağlamına göre belirlenir. Bağlam, çeviri sürecinde anlamı belirleyen unsurları, yani çeviri birimleri ile dilsel araçları belirlemektedir. Sözcükler dışında cümle gibi biçimsel olarak eksiksiz bir metin parçası, kalıcı ve bağımsız bir çeviri birimi olarak kabul edilemez. Bir cümlemin anlamı, genellikle çevresindeki cümlelerin, paragrafın ve bazen de bitişik paragrafların içeriğine bağlıdır. Bir cümlemin çeviri sürecinde birkaç küçük parçaya bölündüğü ya da tersi durumun olduğu, kaynak metindeki birkaç cümlemin çeviride bir cümleyle ifade edildiği durumlar oldukça sıktır. (Fyodorov, 2002, s. 152)

Fyodorov’un belirlediği sözcük anlamının değişkenliğine dair durumları takvim kavramları (aylar ya da haftanın günleri) birinci duruma; bazı akrabalık isimleri (дочь- kız evlat – Rusçada tek kelime ile ifade edilen bu sözcüğün Türkçe karşılığı tek sözcük ile verilirse anlam eksikliği oluşacağından sözcük eklenmiştir) ikinci duruma; bazı hayvan isimleri, bazı nesneler ya da eşdizimli ifadelerin karşılığı üçüncü duruma (носить очки – gözlük takmak olarak Türkçede karşılığını bulan Rusça ifadenin gerçekten tam karşılığı ‘gözlüğü taşımak’ olarak belirtilmektedir. Fakat bu ifade Türkçede farklı sözcük ile karşılığını bulmaktadır) örnek gösterilebilir.

Çeviride bağlama göre değerlendirilen bir diğer durum da kaynak kültüre ait sözcüklerin aktarımı sorunudur. Fyodorov (Fyodorov, 2002, s. 165), bu konunun kaynak kültüre en yakın bir şekilde çevrilmesi için gerekli temel ilkeleri açıklamaktadır:

a) Ulusal gerçekliği belirten sözcüklerin aktarımı: Genelde arka plan bilgisi olarak görülen fakat başka bir kültüre, başka bir ülkeye ait fenomenlerin çevirisi yapıldıktan sonra eserin okuyucularının eseri bütün detaylarıyla anlayabilmesi önemlidir. Dolayısıyla çevirmenin kaynak metinde betimlenen gerçeklik (özel) ya da toplum hakkında yeterli bilgiye sahip olması gerekmektedir. Farklı bir kültürün nesneleri ve onlarla ilgili imgelerin aktarılmasına dair “arka plan bilgisi (фоновые сведения)” kavramını V. S. Vinogradov, “yalnızca belirli ulusa ya da milliyete özgü sosyokültürel bilgilere arka plan bilgisi denir,” olarak açıklamaktadır.

b) Ulusal gerçekliği belirten sözcüklerin çeviri yöntemi: Transliterasyon veya transkripsiyon yöntemi, kaynak topluma özgü bir ifadenin çeviride doğrudan kullanılması veya hedef dilin harfleri ile yazılmasıdır. (самавар: semaver) Yeni bir kelime veya ifade oluşturma yöntemi, tanımlayıcı ya da betimleyici bir yöntemdir. Bu yöntem, iki farklı dilin öğeleri ve morfolojik ilişkileri kullanılarak yeni bir sözcük veya sözcük öbeğinin oluşturulmasını kapsar. (сеccade: ковер-самолет) Yakın anlamlı bir sözcük bulma yöntemi, kaynak kültüre yönelik işlevi olan ancak tam olarak aynı olmayan sözcüğün kullanıldığı benzerlik esasına dayalı bir yöntemdir. (манті: пельмени, Rusçada пельнянь sözcüğünden türetilen pelmeni sözcüğünün Rusçada anlamı ‘kulak ekmek’ tir. Türkçede mantı kelimesine yakın anlamlı bir sözcüktür.) Genel- yaklaşık çeviri yöntemi ise, kaynak kültürde yalnızca bir kavramın anlamına denk gelen sözcüğün hedef kültürde genel bir kavramı ifade eden bir sözcükle karşılığını bulmasıdır (подберёзовик/ подосиновик/ груздь/лисичка/опята/ сыроежек: mantar).

Fyodorov, kültür çevirisine dair önerdiği yöntemlerin yanı sıra deyimlerin çevirisine de dikkati çekmektedir. 1940-70’li yıllarda Sovyet Dönemi’nde dilbilim çalışmalarında Rus bilim insanları deyim bilimine (фразеология) daha çok yer verilmiştir. V. V. Vinogradov (1998), Rus dilinde deyim birimlerinin sınıflandırılmasını dile getirerek üç ana deyim birim türünü önerir: anlamca kaynaşmış deyimler (комар носа не подточит: sivrisineğin burnunu bileyemezsin- yapılan işin kaliteli olmasından ötürü hiçbir şikayette bulunulamaz), kendini oluşturduğu kelime birliklerinden farklı anlama sahip deyimler (прикусить язык: dilini ısırarak sessiz kalmak, konuşmamak) hem serbest hem de deyim olarak ilişkili anlama sahip sözcüklerden oluşan deyimler (мозолить глаза: sinirlendirmek, sinir bozucu). (Fyodorov, 2002, s. 180)

Dilbilgisel sorunlara da kitabında yer veren Fyodorov, bu sorunlara üç başlık altında değinmektedir (Fyodorov, 2002, s. 197-198):

a) Kaynak dil ile hedef dil arasındaki dilbilgisi uyumsuzluğu durumlarında üç ana dilbilgisel farklılık görülür. İlk durum kaynak dilde, hedef dilde biçimsel-dilbilgisel karşılığı olmayan bir unsurun bulunmasıdır. Örneğin, Türkçe ve Rusçada artikellerin (tanımlılığın) olmaması.

b) Hedef dilde olup kaynak dilde biçimsel karşılığı olmayan ancak hedef dilin her metin türünde karşılaşılan dilbilgisel unsurun bulunmasıdır. Örneğin zaman kullanımları, fiil kipleri, çekim ekleri, etken ve edilgenlik durumlarının farklılığı, vb.

c) Hedef dilde, kaynak dildeki unsurlara biçimsel olarak karşılık gelen, ancak işlevleri bakımından onlardan farklı olan dilbilgisel unsurların bulunması durumudur. Açıkçası, iki dilde de hem biçimsel hem de dilbilgisel benzer araçlara sahip olup anlam ve üslup olarak işlevlerinin iki dilde de farklı olması durumudur. Örneğin, sıfatların eylem olarak kullanılabilmesi durumu: “O, hastalandığını söyledi,” ifadesinin Rusça karşılığı “Он сказал, что был болен.” Türkçe ve Rusça dil çifti ile verilen bu ifadelerden Türkçe verilen kişi, söylemeden önce mi hastalandığı ya da söylediği zaman mı hastalandığına dair ince bir belirsizlik mevcuttur. Fakat Rusça verilen ifadede kişinin, söylemeden önce hasta olduğu anlamı belirlidir.

Fyodorov ele aldığı yaklaşımında değindiği sorunları, kaynak metnin bağlamına ve biçimine bağlamaktadır. Çevirinin tür ve üslup sorunlarının ele alınması, çevrilen materyalin türünün ve dil çiftinin yapısının farklılıklarını ortaya çıkarır. Dolayısıyla çevirmen, her farklı metin türü için farklı çeviri yöntemleri bilgisine sahip olmalıdır. (Fyodorov, 2002, s. 224) Metin türlerini kitabında ayrıca açıklayan Fyodorov, edebi metinler dışında, gazete, dergi, bilgilendirme, sosyopolitik ve terminoloji içeren bilimsel metinlerin yanı sıra hitabet ve resmi yazışmalar gibi metinlerin çeviri stratejilerine değinmiştir. Ayrıca farklı metin türlerinin genel dilbilimsel çeviri kuramı çerçevesinde incelenmelerinin, çeviri sürecinde benzerlik ve farklılıklarının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. (Fyodorov, 2002, s. 343)

Fyodorov’un çeviri kuramı ile çeviri uygulaması arasındaki ilişkiye dair yaklaşımları kendi başlarına doğru olsa da Rus dilbilimsel çeviri kuramcılarının, ilerleyen zamanlarda çeviri kuramının diğer disiplinlerden nasıl farklılaştığı sorularının gündeme gelmesine sebep olmuştur. Fyodorov, çeviri kuramının farklılığını iki faktörle belirlendiğini ileri sürmektedir. Birincisi, iki dili sürekli ilişkilendirmesi; ikincisi ise bu ilişkiden doğan etkileşimlere bütüncül bir yaklaşım getirmesidir. Bu faktörler, çevirinin kuramsal incelenmesinde kısmen geçerli olabilir, fakat karşılaştırmalı dilbilim çalışmaları için de büyük ölçüde geçerlidir ve çeviri kuramının ayrı bir dilbilimsel disiplin olarak belirlenmesi için farklı özelliklere ihtiyaç vardır (Komissarov, 2002, s. 30).

1953 yılındaki kitabında Fyodorov, yeterli çeviri üzerine yoğunlaşırken, bu kitabının hem eksiklerini tamamlamak hem de gerekli birkaç bölüm ekleme amacıyla hazırladığı ikinci basımında ise çevrilebilirlik sorununu üzerinde durmaktadır. Çevrilebilirlik sorunu, çevirinin bütünlüğünü sağlama imkânı olarak ele alınmaktadır. Biçimsel açıdan kaynak dilin unsurlarıyla örtüşmeyen, hedef dilde bütün aktarılırken benzer işlevi yerine getiren dil araçlarının kullanılması oldukça önemlidir. Böylece ‘çevrilebilirlik’ kavramı, nitelik kazanmamakta, bağlama ve kaynak metnin bütününe dayanmaktadır. Aynı zamanda çeviri sürecinde bütün ile parça arasındaki dengeyi korumak da önemlidir. Çünkü bir unsurun, hatta bir sözcüğün bile doğru bir şekilde aktarılması, metnin bütünlüğünü ve anlamını korumada önemli rol oynamaktadır. Fyodorov’un çeviriye dilsel yaklaşımı, çevirmenin dilsel arayışına dikkat çekmek olarak yorumlanabilir. Bu durum Fyodorov’un çeviri uygulamasına vurgu yapmasını sağlamıştır (Komissarov, 2002, s. 34-35).

Yaklaşımları ile Rusya’da dilbilimsel çeviri kuramının oluşumunda önemli rol oynayan Fyodorov, çeviriye yönelik bu tür yaklaşımların geniş bir şekilde tartışılmasını sağlamıştır. Fyodorov’un çeviri üzerine ele aldığı birçok sorun, Rus çeviri kuramcılarının çalışmalarında daha da geliştirilerek çağdaş çeviri kuramının gelişmesine temel oluşturmuştur.

1.2.2.4. İ. İ. Revzin ve V. Yu. Rozentsveyg’in Çeviri Kuramı Yaklaşımı

Revzin ve Rozentsveyg’in 1964 yılında yayınladıkları “Genel ve Makine Çevirisinin Temeli” adlı çalışması, o dönemde popüler olan yapısal dilbilim kavramlarını kullanarak çeviri kavramının tanımına dilbilimsel yaklaşımda bulundukları ve çeviri çalışmalarının gelişiminde bir dönüm noktası değerine sahip bir kitaptır. Revzin ve Rozentsveyg, bahsi geçen çalışmalarında makine çevirisini, dilbilimde genel olarak nesnel deneye doğru atılan ilk adım olarak görmektedirler. 1960’lı yıllarda büyük umutlar bağlanan makine çevirisi üzerine çalışmalar, çeviri problemlerinin ele alınmasında önemli bir etki yaratmıştır. Makine çevirisinin, çeviride dilsel sürecin ya da çeviri sürecinin nesnel olarak incelenmesine olanak tanıdığı ve çeviri kuramında deneysel yaklaşımı sağlayacağı düşünülmüştür (Revzin ve Rozentsveyg, 1964, s. 5).

Revzin ve Rozentsveyg, çeviriyle ilgili dönemin kuramsal tartışmalarının çoğunlukla edebi çevirinin estetik sorunlarıyla ilgili olduğunu belirtmektedirler. Çeviri çalışmalarında edebi metin çeviri türü ön planda yer almış ve bu tür çeviri ilklerinin genelleştirilmesi ihtiyacı fark edilmiş ve dolayısıyla bilimsel metinlerin çevirilerine dair inceleme ise daha az önem taşımaktaydı. Zamanla Latince’den bilimsel metinlerin kısmi çevirileri, çeviri sürecinin sistematize edilmesi gereği fikrini doğurmuştur. Bu bağlamda Retsker (1950) “Anadile Çeviride Kurallı Eşdeğerlikler Üzerine” ve Fyodorov (1953) “Çeviri Teorisine Giriş” adlı çalışmalarını yayınlamışlardır. Fyodorov, dilbilimsel bir teori gerekliliğini savunurken edebiyat bilimi kavramlarını kullanmakta, çeviriyi yaratıcı bir sürecin sonucu olarak ele almakta, içerik ve biçimin ayrılmaz birliğini, kaynak metnin ulusal ve edebi özelliklerinin aktarılmasını, imgenin yeniden yaratılmasını edebiyat alanı çerçevesinde ele almaktadır. Ayrıca Fyodorov, tür gibi dilbilimsel kavramlara da yer vermektedir. Revzin ve Rozentsveyg, Fyodorov’un ikili yaklaşımı ile kuramsal bütünlüğe ulaşmanın zor olacağını ifade etmektedirler. Onlar, yaklaşımlarını dilbilimsel çerçevede tutmayı, geleneksel çeviri kuramı kavramlarını, dilbilimsel terimlerle yeniden formüle etmeyi ve bunları yeni kavramlarla birlikte kendi kuramsal yaklaşımlarına dahil etmeyi amaçlamışlardır (Komissarov, 2002, s. 44).

Revzin ve Rozentsveyg’e göre Rusya’da dilbilimsel çeviri kuramı üzerine tartışmalara yol açarak pek çok çalışmaya da öncülük eden Fyodorov, edebiyat biliminin sınırında kalmış, dilbilimsel yaklaşımında ise eksik kalmıştır, dolayısıyla bir bütünlük sağlanamamıştır. Her ne kadar Fyodorov’un yaklaşımının 1953 yılındaki çalışmasında eksiklerini dile getirseler de Revzin ve Rozentsveyg, Fyodorov’un çeviri sorununun dilbilimsel yönüne dikkat çekmesini de vurgulamışlardır. Onlar, çeviri kuramının temelini oluşturması gereken ilkeleri formüle etmeyi amaçlamışlardır. İlk olarak çeviri kuramının nesnesini ‘çeviri süreci’ olarak önermişlerdir. Bunula birlikte Retsker ve Fyodorov’un

çalışmalarının, çeviri sürecinin sonucunu belirleme ve çevirinin kalitesini değerlendirme kriterlerini geliştirmeye yönelik olduğunu belirtmektedirler (Revzin ve Rozentsveyg, 1964, s. 21-25).

Yazarlar, yapısal analiz yaklaşımlarının her tür çeviriye özgü ortak yasaları ortaya çıkarmayı mümkün kıldığını düşünmektedirler. Bu durum, yapısal analiz yöntemlerinin herhangi dil malzemesinin analizine uygulanabilir olmasına benzetilmektedir. (Yapısal analiz yöntemlerinin her türlü çeviri türüne uygulanabilir genel düzenlilikleri keşfetmeye olanak tanıdığı düşünülmektedir.) Bu yaklaşım, çeviri sürecini basitleştirir, ancak bu basitleştirme çeviri olgusunun bilimsel olarak anlaşılması için gereklidir. Yazarlar, çeviriyi bir süreç olarak tanımlamaya çalışan bilimin normatif değil, kuramsal olması gerektiğini ve ne olması gerektiğini değil, olgunun doğasında ne olduğunu açıklamayı gerektiğini savunmaktadırlar. Bu durum, çeviriye dilbilimsel yaklaşımın gerekliliğidir, çünkü çağdaş dilbilim, dilin normatif kullanımını belirlemeyen, gerçekte onun nasıl işlediğini açıklamaya çalışan bir bilimdir (Komissarov, 2002, s. 44).

Çeviri kuramının nesnesini ‘çeviri süreci’ olarak betimlemeden önce Revzin ve Rozentsveyg, kuram içinde tanımlanmayan, ancak yeterince açık olduğu kabul edilen kavramları belirlemeyi ve diğer kavramları bu temel kavramlar aracılığıyla tanımlamayı göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Aynı zamanda çeviri sürecini, yapısal dilbilim kavramları doğrultusunda tanımlanması gerektiğini belirtmektedirler. Dolayısıyla bu konuda makine çevirisinin çeviri sürecinin bir modeli olarak görülebileceğini savunmaktadırlar. Ayrıca makine çevirisinin gelişiminin, genel çeviri teorisinin gelişimi için gerekli bir ön koşul olduğunu ifade etmektedirler (Revzin & Rozentsveyg, 1964, s. 33-43).

Çeviriyi, belirli bir mesajın dönüşümü olarak tanımlayan Revzin ve Rozentsveyg, bu dönüşümün gerçekleştirilme yollarını, dönüşümün prensipte mümkün olduğunu (çevrilebilirlik problemini) ve dönüşüm aşamalarını incelemektedirler. Çeviri sürecini de çevirmenin, kaynak dilde göndericinin mesajını alması ve ardından çeviri dilinde alıcıya veya bilgi alıcısına iletilen mesajı oluşturması olarak tanımlamaktadırlar. Dolayısıyla bu süreçte iki temel yolun ayrımının önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. İlk temel yol, “yorumlama (интерпретация)” olarak adlandırılır: Çevirmen, kaynak dilde belirli dilsel diziyi ele alarak, bu dizinin gerçeklikle bağıntısını kurar ve çevrilecek cümlelerin durumunu dikkate alır. Yalnızca bu durumu göz önünde bulunduran çevirmen, kaynak dilin iletisinden soyutlanarak hedef dilde yeni bir ileti oluşturur. İkinci temel yol ise “çeviri” olarak adlandırılan yoldur. Bu durumda çevirmen, kaynak dildeki mesajı alır, dikkate aldığı durumları gerçeklikle kıyaslamadan kaynak dil ile hedef dil arasındaki bağıntılar sistemine (iki farklı dil arasındaki çeviri karşılıkları dizgesine) geçer ve bu sistem temelinde hedef dilde bir ileti oluşturur. Böylece bir dil sisteminden diğerine geçiş, doğrudan gerçekliğe başvurmadan, diller arasındaki bağıntılar sistemine göre çeviri gerçekleşir (Elbette bahsi geçen bağıntılar belirlenirken, iki dil arasındaki durumlar göz önünde bulundurulmuştur.) (Komissarov, 2002, s. 45). Yazarların bahsettikleri bu geçiş süreci, çeviri kuramının odak noktası olmalıdır (Kozan, 2020, s. 185).

Revzin ve Rozentsveyg'in çeviri sürecini "yorumlama" ve "çeviri" olarak ele almaları, makine çevirisinin olanaklarını ve sınırlarını, insan tarafından yapılan çeviriden teorik olarak ayırt edilmesine olanak sağlayacaktır. Çünkü Revzin ve Rozentsveyg için makine çevirisi, nesnel gerçekliğe başvurmadan "çeviri"yi yorumlama gerekliliğini azaltarak iki farklı dil arasındaki dilsel bağlantıları dikkate alarak gerçekleşir (Komissarov, 2002, s. 46). Revzin ve Rozentsveyg, çeviri sürecinde değişmeden kalan şeyi, yani değişmezliği sorgulamaktadırlar. Yazarlar, mesajı (sembol, dilsel ifadelerin kendisi, sözcük, cümle, vb), mesajın referansını (nesneler, olaylar veya durumlar) ve mesajın anlamını (ileti, içerik) ayırt etmenin gerekli olduğunu düşünmektedirler. Yorumlamada uygunluk, referans aracılığıyla sağlanırken, çeviride referansın dikkate alınmadığı ve çevirinin sadece dilsel ifadeler ve anlamlar arasında gerçekleştiğinde anlamın değişmezliği sağlanmaktadır. Bu bağlamda anlam, bir ifadedeki temel anlamsal birimlerin toplamı olarak anlaşılmaktadır. Bu birimlerden de aracı dil (язык-посредник) oluşur. (Varsayalım ki Rusça, Almanca ve Fransızcadan çeviri yapılacak ve Almanca bir ifadeyi, Rusça ile, Rusçada oluşan o ifadeyi de Fransızca yorumluyoruz. Böylece dillerden biri ara dil olabilir. Bununla birlikte aracı dil, kelimenin alışılmış anlamıyla dil olmak zorunda değil, herhangi bir işaret sistemi ya da çeviri metnindeki kelimelerle eşleştirilen bir sembol sistemi de olabilir. Hatta aracı dilin en basit türü nesnelerin dilidir. Yabancı dil öğrenmekte olan biri, öğrenmeye çalıştığı dilin insanıyla karşılaştığında konuşma çabasıdayken nesnelerin yerini işaret etme tekniğini kullanır. Burada aracı dil kendisini göstermiş olur.) Böylece anlamın değişmezliği mutlak bir ölçüde değil, oluşturulmuş aracı dile yönelik değişmezlik olarak ele alınmış olacaktır. Bu bağlamda çevrilebilirlik sorunu, Sapir-Whorf hipotezi ile incelediklerinde Revzin ve Rozentsveyg, bu hipotezin farklı dillerin kategori sistemlerindeki farklılıkların abartılı olduğunu iddia etmektedirler. Revzin ve Rozentsveyg'e göre çevrilebilirlik sorunu, yalnızca sayılar, fiiller, zamanlar, sözcük türleri, isimlerin cinsiyeti gibi kategorilerle ilgili olabilir, ancak bu tür kategoriler dil içi bilgi taşır ve çeviride yeniden üretilmeleri gerekmez. Buna bağlı olarak Revzin ve Rozentsveyg, çevrilemezlik kavramını desteklememektedirler. Bu yazarlar için bahsettikleri kategoriler, gerçekliği farklı şekilde bölebilirler, bu nedenle de aynı durumun farklı dillerde, farklı kategorilerle aynı anlamda verilebilir (Komissarov, 2002, s. 46).

Revzin ve Rozentsveyg, genel olarak çeviri süreci üzerine odaklanırken çeviri sürecini analiz (анализ) ve bireşim (синтез) olmak üzere iki aşama ile ele almaktadırlar. Analiz aşamasında çevirmen, kaynak dildeki iletinin unsurlarını belirler ve bunları kaynak dildeki kategorileri ve aracı dilin kategorileri ile ilişkilendirir. Bu süreç, bir dildeki metni anlama sürecine karşılık gelir. Bireşim aşamasında ise çevirmen, aracı dilin belirli kategorilerinden hedef dile geçişte bir ileti oluşturur. Bu süreç de bir dilde konuşma sürecine karşılık gelir. Revzin ve Rozentsveyg için bireşim aşamasının temel alınması ve betimlenmesi gereken önemli bir kavram olduğunu vurgulamaktadırlar (Komissarov, 2002, s. 47).

Noam Chomsky'nin üretici dönüşümsel dilbilgisi teorisinin temel prensiplerine ve Lucien Tesnière'nin bağımsal dilbilgisi sınıflandırmalarına dayanarak Revzin ve Rozentsveyg, çeviri sürecini

tanımlamak için ‘dönüşüm’ kavramını kullanmayı önermektedirler. Bu anlamda çeviri süreci, kaynak ile hedef arasındaki anlamsal farklılıkların belirlenmesine dayalı olarak anlamsal birimlerin (kelimelerin) ilişkilerini açıklamadır (Komissarov, 2002, s. 47). Örneğin, Rusça “дать (vermek)” kelimesinin farklı anlamları vardır: “дарить (hediye etmek)” fiili, дать + безвозмезднось (karşılıksız) gibi anlam birimleriyle; “продать (satmak)” fiili, дать ve в обмен на деньги (para karşılığı) anlam birimleriyle ilişkilendirilir (Komissarov, 2002, s. 47). Bu şekilde sözcük üretme süreci “farklılaşma/değişim (модуляция)” olarak adlandırılır. Değişim ilişkileri, kaynak dil ile hedef dil arasındaki eşdeğer birimlerle ilişkilendirilir. Fakat Revzin ve Rozentsveyg, değişime izin vermeyen, mutlak eşanlamlılarla çevrilen sözcükleri ayrı tuttuklarını belirtmektedirler. Değişim yoluyla oluşturulan biçimsel eşanlamlılar ile anlam sayısı bakımından farklılaşan ideografik (düşünsel) eşanlamlılar (присвоить-benimsemek/kendine mal etmek; купить-satın almak) gibi anlamsal ilişkileri “çeviride eşanlamlılar” olarak adlandırırlar (Komissarov, 2002, s. 47).

Bunların dışında Revzin ve Rozentsveyg’in kendi dönemlerinde çeviri araştırmalarına kazandırdıkları bir diğer kavram ise “çeviri birimi”dir. Revzin ve Rozentsveyg, çeviri esnasında analiz aşamasının ana görevlerinden biri de çeviri birimlerini belirlemek olduğunu savunmaktadırlar. Çevirmenin kaynak metni anlayabilmesi, metnin belirli bölümleri ile aracı dilin öğeleri ve bu bölümler arasındaki sözdizimsel ilişkiler arasında bağlantı kurabilmesi anlamına gelmektedir. Bu tür metin bölümleri de çeviri birimleri olarak adlandırılmaktadır. Çeviri birimi, aracı dildeki temel anlamlar kümesine karşılık gelen kaynak metnin en küçük bölümüdür ve bu anlamlar kümesi hedef dildeki belirli bir metin bölümü ile eşleştirilebilir. Böylece çeviri birimi, sözcük, sözcük öbeği veya morphem (biçimbirim) olabilir (Komissarov, 2002, s. 48).

Çeviri birimini tanımladıktan sonra Revzin ve Rozentsveyg, çeviri sürecinin uygulama türlerini tanımlamaya çalışırlar. Bu bağlamda “sözcüğü sözcüğüne”, “yeterli”, “serbest” çeviri gibi geleneksel kavramları kullanarak çevirinin farklı yollarını belirtirler. Öncelikle kaynak dil ile hedef dil arasında iki tür uygunluk olabileceğinden bahsetmektedirler: tam ve eksik uygunluk. Tam uygunluk durumunda, iki dilin birimlerinin arasında temel anlam birimlerinin, ilgili metin bölümleriyle biçimsel olarak da tüm özelliklerin örtüşmesidir. Bu durumda kaynak dilin birimleri her zaman hedef dilin aynı birimleriyle çevrilir. Eksik uygunluk durumunda kaynak dil ve hedef dil birimleri, belirtilen üç özellikten biri veya tamamı farklılık gösterebilir. Temel anlam birimlerinin farklılıkları, kelimenin asıl anlamını oluşturan en önemli anlam değişmezliğini korurken yalnızca ek anlamları kapsayabilir. (Komissarov, 2002, s. 48) Kısacası eksik uygunlukta temel anlam birimlerin örtüşmemesinden söz edilecekken “en önemli anlam” veya “ek anlamlar” diyerek Revzin ve Rozentsveyg ne demek istiyor? ‘Kelimenin asıl anlamı’ başka dildeki kelimelerle olan ilişkiye nasıl bağlı olabilir? Burada Revzin ve Rozentsveyg, Fyodorov’u eleştirdikleri hataya düşerek çeviri araştırmalarına yeni kavramlar kazandırmak isterken, açıklama ya da betimlemeleri eksik kalmaktadır. Çeşitli uygunluk türlerine dayanarak çeviri sürecini tanımlamaya çalışan Revzin ve Rozentsveyg, iki ana çeviri durumundan bahsetmektedirler: İlk durumda

kaynak dil ve hedef dilin karşılık gelen birimleri, iki dilin ortak bölümüne girer ve bir dilden diğer dile geçiş basit bir yeniden kodlama işlemidir. Bu durum, birebir çeviri olacak şekilde (tam karşılığını bulduğunda) satır arası çeviri ya da sözcüğü sözcüğüne çeviri olarak adlandırılır. İkinci durum ise, kaynak dilin ögesinin hedef dilde karşılığının olmaması ya da iki dilin ortak bölümü oluşmuyorsa birkaç alt çeviri türü mümkün hale gelir (Komissarov, 2002, s. 49):

- a) Çeviri, bir öge iki dilin ortak bölümüne giriyormuş gibi gerçekleştirilir ve bu öge, hedef dildeki öge ile doğrudan karşılık bulur, bu durum da hedef dil sistemini genişletir. Bu tür çeviriye “sözcüğü sözcüğüne çeviri” denir.
- b) Çeviri, kaynak dil ögesinin ortak bölümüne giren başka bir kaynak dil ögesiyle değiştirilmesi ve bu ögenin hedef dil ögesiyle ilişkilendirilmesiyle gerçekleştirilir. Bu çeviri türüne “basitleştirilmiş” çeviri denir. Bu durumda hedef dil ögesi, ortak bölümden oluşturulmaz.
- c) Çeviri, başlangıçta doğrudan bir karşılık veya bir üst maddedeki gibi gerçekleşir, ancak daha sonra hedef dilde dönüşüme veya değişime uğrar. Böylece hedef metnin tüm bölümlerinden aynı anlama sahip olanlar arasından kaynak dil çeviri birimine en uygun olanı seçilir. Bu tür çeviriye de “tam/ doğru” çeviri denir.
- d) Tam ya da doğru çeviri, kaynak dilin hedef dilde karşılığının biçimsel olarak korunması ve bağlamdaki uyumluluk ilkeleri dikkate alınarak gerçekleşmesidir. Bu çeviriye de “yeterli” çeviri denir. Dolayısıyla her yeterli çeviri, aynı zamanda tam ya da doğru çeviridir, denebilir, ancak her doğru çeviri, yeterli çeviri olmayabilir.

Tam ya da doğru çeviriyi betimlerken çekirdek, dönüşüm ve terminal yapı kavramlarını kullanan Revzin ve Rozentsveyg, bu çeviri türünü çevirmenin dilin temel (çekirdek) yapılarından başlayarak hedef dilde anlamlı ve doğal bir cümle (terminal yapı) oluşturması olarak tanımlamaktadırlar. Revzin ve Rozentsveyg için tam/ doğru çeviri sürecinde, önce metnin temel anlam öğeleri belirlenir ve hedef dilde anlamlı bir bütün oluşturulur. Bu süreçte temel yapılardan birçok farklı çeviri cümlelerinin ortaya çıkması mümkündür. Bu bağlamda çeviri cümlelerinin sayısı metnin türlerine göre, yani en çok edebi metinlerde, sosyopolitik metinlerde biraz daha az, iş ya da sözleşme türü metinlerde ise çok daha az görülür. Yeterli çeviriyi ise Revzin ve Rozentsveyg, çevirmenin mümkün olan çeviri varyantlarından seçim yapması olarak belirtmektedirler. Seçim, hem kaynak dildeki cümlelerin genel anlamının ve biçimsel özelliklerinin korunması hem de hedef dildeki cümle yapısına da uygun olması gerektiğinden kaynak dildeki cümlelerin yapısına bağlıdır (Komissarov, 2002, s. 50). Burada çeviri varyantının seçimin kaynak dilde anlamsal ve biçimsel özelliklere göre yapıldığı anlaşılmaktadır. Böylece çeviri sürecinde kaynak dil ile hedef dil arasındaki ilişkilerinin dengelenmesinin beklendiği söylenebilir (Kozan, 2020, s. 188).

Revzin ve Rozentsveyg çeviri sürecine dilin çeşitli işlevlerinin ve yazılı ile sözlü çeviri arasındaki farkların etkilerini dahil ederek, çeviri sürecini betimlemeyi tamamlamaya çalışırlar. Çeviri türleri sınıflandırılmaları, anlamın değişmezliği, dilin iletişim işlevinin gerçekleşmesini varsayar. Ancak

dil, başka işlerini de yerine getirebilir ve bu çeviride korunması gereken belirli anlamsal, sözdizimsel ve üslup özelliklerinin önemini etkiler. Bu temelde Revzin ve Rozentsveyg, çeviri sürecinin gerçekleştirilme türüne göre sınıflandırma ile dil işlevini birleştirmeyi önermektedirler: Yeterli işlevsel çeviri, gerçekliğe odaklı; yeterli bilgi çevirisi, alıcı odaklı; yeterli edebi çeviri, alıcı ve gönderici odaklı. Aynı zamanda Revzin ve Rozentsveyg, yazılı ve sözlü çeviri arasındaki farklardan bahsederken, burada önemli olanın çevirinin yapıldığı biçim değil, iletinin korunması olduğunu belirtirler (Komissarov, 2002, s. 51).

Revzin ve Rozentsveyg'in yaklaşımı, çeviri kuramının oluşumunda belirli bir aşamayı yansıtmaktadır. Yaklaşımlarında çevirinin objektif analiz yöntemlerini arayış ve çağdaş dilbilim yöntemlerini ve fikirlerini kullanarak tutarlı bir dilbilimsel çeviri kuramı oluşturma çabası görülmektedir. Dolayısıyla pek çok açıdan bu yaklaşım, yenilikçiydi (Kozan, 2020, s. 189).

Çağdaş çeviribilim tarafından kabul gören Revzin ve Rozentsveyg'in yaklaşımı, çeviribilimin normatif değil, kuramsal olması gerektiğini savunmaktadır. Çeviribilimin, çeviri veya çevirmen için önceden belirlenmiş talepler ortaya koymaması, normatif olmaması gerektiği genel olarak kabul edilmektedir. Çeviri araştırmalarında, gerçekleşmiş çeviri eylemlerinin gözlemlenen olgularını incelemeye dayanan betimleyici yaklaşım baskındır. Revzin ve Rozentsveyg'in çeviri sürecini formüle ederken ortaya çıkardıkları yöntemleri, dil ve konuşmanın çeşitli yönlerine ilişkin dilbilimsel kavramların çeviri fenomenine de uygulanmaktadır. Revzin ve Rozentsveyg, çeviri kuramının en önemli görevlerinden birinin, çeviri sürecini, kaynak metinden hedef metne geçişini veya bir dildeki metnin farklı bir dildeki metne dönüşümünü incelemek olduğunu vurgulamaktadırlar. Çeviri sürecini betimlerken “dönüşüm” kavramını tercih eden Revzin ve Rozentsveyg sayesinde, farklı Rus çeviri kuramcıları da bu kavram ile çeviri sürecine dair yöntemler geliştirmeyi hedeflemiştir. Ayrıca bahsi geçen kavram, Revzin ve Rozentsveyg ile aynı yıl yayınlanan Eugene A. Nida'nın 1964 “Toward a Science of Translating” adlı kitabında yer aldığı şekilden bağımsız olarak ortaya çıkmıştır (Komissarov, 2002, s. 53).

Eugene A. Nida ile aynı dönemde Revzin ve Rozentsveyg, çeviri sürecinin betimlenmesinde dönüşümsel dilbilgisinin (трансформационная грамматика) ilkelerinin kullanılmasını önermektedirler. Analiz ya da çözümleme aşamasında kaynak dilin birimlerinin hedef dildeki birimlerle karşılığını bulması, bireşim ya da sentez aşamasında ise hedef dile doğrudan dönüşümün uygulanması, dönüşümsel çeviri modeli çerçevesinde, çeviri kuramı için “çeviri” kavramını tanımlamaya yeterlidir. Makine çevirisi için önemli olan “aracı dil” kavramının “insan” çevirisi teorisine uygun olmasa da iki farklı dilde de “ortak bir bölüm (daha doğrusu, daha önce açıklanan terminal yapılar önemli ölçüde farklı olabilirken, çekirdek yapıların anlamsal yakınlığı)” fikri, çeviribilimin kavramsal kısmında yer almıştır. Ayrıca 1964 yılında Revzin ve Rozentsveyg'in, makine çevirisi üzerine yaptıkları araştırmada önemli kavramlar önermeleri, çeviri kavramına dair yaklaşımları hem Rus çeviri kuramcılara örnek fikir

niteliğinde yerini almakta hem de Rus çeviribilim tarihinde önemli bir aşama olduğunu yansıtmaktadır (Komissarov, 2002, s. 55-56).

1.2.2.5. V. G. Gak: Eşdeğerlik Düzeyleri ve Çeviri Dönüşümleri

Vladimir Grigoryeviç Gak'ın çeviri kuramı üzerine pek çalışmaları bulunmasa da onun dilbilimsel çeviribilimin (лингвистическое переводоведение) gelişimine katkısı oldukça önemlidir. Genel dilbilim ve Fransız dili teorisi üzerine yazdığı birçok eserinde çeviri, dilbilimsel bir kaynak olarak geniş bir şekilde kullanılmıştır. Bu eserlerde Fransızca ve Rusça dilleri arasında kaynak ve hedef metinlerin karşılaştırılmalı analizleri ya da çözümlemeleri, bahsi geçen dil çiftine yönelik bir dizi çeviri ilkeleri ortaya çıkarmıştır. Çeviri kuramı ve pratiğine en önemli katkısı, sözcük bilgisi ve dilbilgisi alanında eşdeğerlik düzeyleri ve dönüşümlerin sınıflandırılması ile ilgili ilkeler öne sürmesi olmuştur. Ayrıca çeviri kuramına yaklaşımlarını sistematik ve bir çeviri ders kitabı haline getirmiştir. Bu kitap Rusya'da hem çeviri hem de çeviri eğitime yönelik ilk ders kitabı niteliğindedir. (Komissarov, 2002, s. 58).

1962 yılında yayınlanan, Yu. İ. Lvin ile birlikte yazdıkları, “Çeviri Dersi (Курс перевода)” kitabın ardından Gak, B. B. Grigoryev'le yazdığı, çeviri kuramı üzerine önem teşkil eden “Çeviri Kuramı ve Uygulaması” (Теория и практика перевода)” kitabı 2000 yılında yayınlanmıştır. Bahsi geçen kitaplarda Gak'ın dilsel yapılandırma modellerinin açıklanışı ve üç çeviri eşdeğerlik düzeylerinin belirlenmesi dikkat çekicidir (Komissarov, 2002, s. 58). Gak, ders kitabı niteliğinde olan kitabında sosyopolitik metinlerin yer aldığını ve bu metinlerin dil ve üslup açısından çevirilerinin, çeviri eğitiminin amaçlarına uygun bir şekilde verildiğini vurgulamaktadır (Gak, 2000, s. 3-4). Gak (2000, s. 9) çeviriyi, “çevirmek, bir dilde ifade edilen şeyi, doğru ve tam olarak başka bir dilde ifade etmek” olarak tanımlamaktadır. Gak'a göre çeviri, kaynak dilde ifade edilen düşüncelerin tam anlamıyla aktarılmasının yanı sıra, içerik ve biçim özelliklerinin hedef dilde yeniden yaratılmasını kapsar. Gak çeviri olasılığının, iki dilin unsurları arasında tam bir eşdeğerlik olabileceğini gösteren bir durum olarak nitelendirmektedir. Belirli bir bağlamda birbirine karşılık gelen iki dilin unsurları, çeviri sürecinde kullanılan eşdeğerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Gak, çeviri sürecinde çevirmenin karşılaştığı ana zorluklardan birinin, soyut dilsel unsurlar yerine somut ve bağlamsal ifadelerle ilgilenmek zorunda olmasıdır. Çevirmen, yalnızca kelimeleri değil, aynı zamanda dilbilgisel yapıları ve bağlamları göz önünde bulundurarak belirli kavramları ve ilişkileri ifade etmeye çalışır. Kısaca çeviri, dilsel eşdeğerliklerin yanı sıra, anlam ve bağlamın da doğru bir şekilde aktarılmasını gerektirir. Gak, çevirinin hem dilsel hem de anlamsal doğruluğunu sağlayacak üç temel düzeyde eşdeğerlikten bahseder: 1. Biçimsel eşdeğerlik 2. Anlamsal eşdeğerlik 3. Durumsal eşdeğerlik (Gak, 2000, s. 10).

Biçimsel eşdeğerlik, iki dilde içeriğin benzer dilsel formlarla ifade edilmesidir. Rusça ve Türkçedil çifti ile örneklendirecek olursak: “Французская делегация прибывает сегодня в Петербург.” cümlesinin Türkçede biçimsel eşdeğerliği, “Fransız heyeti, bugün St. Petersburg'a geliyor.” şeklindedir. Burada anlam benzerliği ile kelimeler ve biçimler arasında benzerlik

görülmektedir, fakat bu cümlelerdeki Rusça ve Türkçe dil çiftine göre dilsel biçimsel farklılık, cümle öğelerinin diziliş şeklidir (iki dilde de yüklem yerinin farklı olması, yönelme hallerindeki farklılık gibi). **Anlamsal eşdeğerlik**, aynı anlama sahip sözcük ya da cümle, iki dilde farklı şekillerde ifade edilir. “Делегация вылетела из Москвы в Париж.” “Heyet, Moskova’dan Paris’e uçtu.” Rusça-Türkçe dil çifti örneğinde bu iki cümle de temelde aynı anlama sahiptir. Fakat Rusçada ‘вы-’ öneki kullanılarak oradan ayrıldığı vurgulanmaktadır. Türkçe de ise direkt fiilin kendi anlamı ile bu ifade karşılığını bulmaktadır. **Durumsal eşdeğerlikte** yalnızca dilsel biçimler değil, dilsel olarak ifade edilen temel anlamlar, iki dilde de farklı olabilir. Fakat iki dilde de verilen ifadenin durumu aynıdır. “Не за что! Спасибо тебе!” “Lafı bile olmaz! Asıl sana teşekkür ederim.” Bu iki cümlede de niyet, durum aynıdır. Fakat, Rusçada ‘Lafı bile olmaz!’ ifadesinin karşılığı “Не за что! (Önemli değil!)” olarak verilmiştir. Bu özel anlam farklılıklarına rağmen, bağlam içinde tamamen eşdeğerini bulmuş iki ifade de aynı durumu anlatmaktadır. Ayrıca ‘eksik’ ifadeler, bağlam ya da durum tarafından belirtilmektedir (Gak, 2000, s. 11).

Gak, çevirmenlerin genellikle biçimsel eşdeğerleri kullanmaya çalıştıklarını belirtmektedir. Çevirmenler, sözcük eşdeğerleri kullanır, dilbilimsel biçimleri ve sözdizimsel yapıları korumaya çalışırlar. Böylelikle kaynak metindeki kelime sırasını, hedef dilin yapısı ve normlarıyla çalışmadığı sürece, korur. Ancak çeşitli faktörler, biçimsel eşdeğerlerden sapmayı ve ‘anlam’ ve ‘durum’ eşdeğerlerini belirlemeyi gerektirir. Aynı zamanda Gak, özellikle durumsal eşdeğerlere dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü çevirmenin çoğu zaman sözcüğü sözcüğüne çeviriden vazgeçmesi gerekebilir. Örneğin, bir toplantıda konuşması biten birinin “Sözü, Bay N.’e veriyorum,” ifadesinin karşılığı “Я предоставляю слово г-ну N.” şeklindedir, fakat Rusya’da bu tür konuşmalarda genellikle pasif ifade kullanılmaktadır. Türkçe verilen ifadenin Rusça karşılığı, “Слово предоставляется г-ну N.” haliyle daha doğrudur. Gak, **sözcüğü sözcüğüne ve anlamı koruyan çeviriyi**, dilsel biçim açısından tam çeviri sözcüğü sözcüğüne ya da dolaylı olabilir. Sözcüğü sözcüğüne çeviri, ses benzerliği olan kelimelerin anlamları belirlendiğinde (çeviri esnasında газета-gazete yerine журнал-dergi sözcüğünün geçmesi) sözcüksel; çevirmenin bir sözcüğün deyimsel anlamının farklı dildeki karşılığını dikkate almaması ya da serbest çevirmesi deyimsel; hedef dilin dilbilgisel biçimlerinin ve yapılarının kaynak dile uyumlu olmayacak şekilde korunması dilbilgisel; kaynak dilde hedef dilin normlarına karşılık gelmeyen imgeli ifadelerin yeniden üretilmesi de biçimsel olmak üzere dört türe ayırmaktadır (Gak, 2000, s. 14).

Gak, kitabında çeviri dönüşümlerini üç farklı grupta incelemiştir. İlk çeviri dönüşüm grubu, çeviri esnasında sözcük seçimidir. 1. Çeviride eşdeğerlik türleri, çeviri esnasında iki dil arasındaki sözcükler arasında bulunan ilişkilere bağlamaktadır. Kaynak dilde bir sözcüğün hedef dilde daima tek karşılığı vardır. Bu ilişki, eşdeğerlik olarak adlandırılmaktadır. Örneğin, Birleşmiş Milletler-Организация объединённых Наций. Bir sözcüğün, hedef dilde birçok bağlamsal karşılığı olabilir ve bunların bir kısmı sözlük anlamında yer almayabilir. Burada pek çok eşdeğer arasından bağlamsal olarak

en uygun olanı seçilmelidir. Örneğin, “rocka” sözcüğü konuşma dilinde Türkçeye “özlem, hüzn, melankoli” olarak geçse de asıl anlamı “ortada bir sebep yokken üzgün hissetme durumu”dur. Bahsi geçen Rusça sözcüğün asıl anlamı sözlükte yer almamaktadır. Diğer bir eşdeğerlik türü de kaynak dilde bir sözcüğün hedef dilde karşılığının olmaması, sözlüklerde genellikle sözcüğün anlamının açıklaması verilir. Çevirmen burada sözcüğün eşdeğerini kendisi bulmalıdır. Örneğin, “штрафовать” ya da “штраф” sözcükleri tek olarak görülsede Türkçe sözlüksel karşılığı “hukuki ya da idari ihlalde bulunmak suretiyle para cezası vermek” şeklindedir (Gak, 2000, s. 14). 2. Çevrilen sözcüğün çok anlamlılığı ve eş anlamlılığı, çeviri sürecindeki asıl zorluklardan biridir. Bir sözcüğün farklı anlamları, hedef dilde birçok eşanlamli kelimeyle ifade edilebilir. Bu nedenle doğru çeviri yapabilmek için önce kelimenin anlamını bağlamda belirlemek, ardından bu anlam için belirtilen eş anlamlılardan seçim yapılması gerekir. Kaynak dilde bir sözcüğün farklı anlamı, hedef dilde birçok eş anlamlı kelimeyle ifade edilebilir. Örneğin, Rusça “халат” sözcüğü Türkçe karşılığında “robdöşambr, cüppe, iş elbisesi” şeklinde birkaç eş anlama sahiptir. Bu nedenle, doğru çevirinin yapılabilmesi için öncelikle sözcüğün anlamının bağlamda belirlenmesi ve ardından bu anlam için belirtilen eş anlamlılardan seçim yapılması gerekir (Gak, 2000, s. 16). 3. Kaynak dildeki sözcüğün anlam kapsamı, hedef dildeki sözcüğün bütün anlamlarını kapsayabilir. Bu durumda çeviri sürecinde sözcüğün anlamını netleştirmek ve metni derinlemesine anlamak gerekir. Örneğin, Türkçe bir metinde geçen “manifesto” sözcüğünün Rusça karşılığı aranırken, bu sözcüğün metinde neyi ifade ettiğinin doğru anlaşılması gerekmektedir. Çünkü bu sözcük Türkçede, bir tür eylemi, gösteriyi, grev, toplantıyı, bildiriye, mitingi vb. ifade etmektedir. 4. Sözcüğün deyimse olarak ilişkili ve serbest kullanımı, bir deyimde sözcük, bağımsızlığını kaybeder ve tüm ifadenin parçası olarak çevrilir. Bu durumda çevirmenin kültürel bilgisine ihtiyaç vardır. Örneğin, “Ни пуха ни пера!” ifadesinin Rusçadan çevirisi, “Ne tüyün olsun ne de kanadın!” şeklindedir. Fakat bu deyim, “Bol şanslar, talihin açık olsun.” olarak Türkçe karşılığını bulmaktadır. 5. Sözcüklerin doğrudan ve mecaz anlamda kullanımı, doğrudan anlamıyla kullanılan sözcüklerin mecaz anlamıyla uyuşmadığı gibi, mecaz anlamıyla kullanılan sözcükler de doğrudan anlamıyla uyuşmaz. Örneğin, “бурные аплодисменты” Rusça ifadesinde verilen ilk sözcüğün anlamı “fırtınalı, çalkantılı” demektir. İkinci sözcük ise “alkışlar” olarak Türkçede anlamını bulur. Fakat Rusça verilen ifade Türkçeye “fırtınalı alkışlar” olarak değil, “coşkulu alkışlar” olarak çevrilmektedir. 6. Kaynak dilde bir sözcüğün hedef dilde sözcük grubuyla aktarılması, kaynak dildeki sözcüğün aynı anlamını hedef dilde de yakalayabilmek için sözcük grubuyla ifade edilmesidir. Örneğin, “равноправие” sözcüğü “eşit haklar” olarak çevrilmektedir. “Организация ведет работу успешно.” cümlesinin tam karşılığı, “Organizasyon, başarıyla işi götürüyor/ilerletiyor,” şeklindedir, fakat Rusça ifade edilen bu cümle, fiilden türemiş bir ismin (работа) fiil üzerindeki işlevi (ya da Türk dilbilgisine göre eylem ve nesne arasındaki ilişki) ile cümlelerin karşılığı “Organizasyon, başarıyla çalışıyor,” ya da “Organizasyon başarıyla ilerliyor,” şeklindedir. 7. Dilbilgisel özelliğın değiştirilmesi, kaynak dilde çoğul olarak ifade edilen sözcüğün hedef dilde tekil olarak karşılığını bulması ya da tam tersi durumdur. Türkçede verilen bir tamlamanın Rusçada farklı olarak ifade edilmesi de bu durumla ilgilidir. Örneğin “Mısır gezisi”-

“поездка в Египет”; “Он купил продукты в магазине,”- “Ürünü marketten aldım.” 8. Biçemsel özelliklere, düşündürten ifadeler ve deyimler dahil olmaktadır. Örneğin, “çalışkan” sözcüğü, “трудолюбивый” olarak Rusçaya nötr halde saf anlamıyla çevrilebilmektedir. “усердный” olarak Rusçada karşılığını olumlu anlamda bulmaktadır ve genellikle övgü durumlarında kullanılır. Fakat “çalışkan” sözcüğü, “перфекционист” olarak Rusçaya çevrildiğinde aşırı titizliği ve detaycılığı ifade edecektir. Bu da bazen olumsuz anlam taşımaktadır. Rusça- Türkçe dil çiftinde elbette tersine durum da mümkündür. Çeviride, sözcüğün biçemsel özelliği, genellikle bağlamın biçemsel yönelimiyle uyumludur ve ona göre belirlenmektedir (Gak, 2000, s. 15-19).

Gak’ın ikinci çeviri dönüşüm grubu ise çeviride dilbilgisel sorunlardır. 1. Dilbilgisel dönüşümler, çeviri sürecinde sözcüksel dönüşüm kadar dilbilgisi değişimlerine de başvurulmaktadır. Dilbilgisi dönüşümünü zorunlu hale getiren durumlar: a) Hedef dilde bulunmayan bir zamansal ifadenin aktarılması. Örneğin “bir başka ifadeyle” sözcük grubu, Rusçaya “выражаясь другими словами” fiil kullanılarak aktarılmıştır. b) Hedef dilde, kaynak dilde bulunmayan öğelerin aktarılması. Örneğin, “Anayasa çalışmaları” ifadesi, Rusçaya “работа над конституцией (Anayasa üzerine çalışmalar)” olarak aktarılırken görüldüğü gibi Rusça ifadeye “над” edatı eklenmiştir. c) Biçemsel farklılık, iki dil arasında belirli dilbilgisel kategorilerin aktarımında görülebilir. Örneğin, Türkçede genellikle geniş ve şimdiki zaman ifadeleriyle konuşulurken, Rusçada genellikle geçmiş zaman kullanılır. Bu durumda Türkçeden Rusçaya çeviri yapılırken anlatı zamanını geçmiş zamanla değiştirmek gerekebilir (Gak, 2000, s. 21). 2. Sözdizimsel farklılıklar, kaynak dilde dolaylı nesne olan (örneğin) bir öge, hedef dilde cümlelerin farklı bir öge grubunda olabilir. “Ни́что́-ше́й би́лими́н иле́рле́меси́н ие́нге́лле́йемезди,” cümlesinde altı çizili sözcükler, Türkçe dilbilgisine göre belirtili nesne konumundadır. “Ни́что́ не смогло́ поме́шать прогрессу́ нау́ки,” cümlesindeki altı çizili sözcükler ise Rusçada ismin hallerinden akuzatif hal (вни́тельный паде́ж) konumundadır (cümlede dolaysız nesne görevindedir). 3. Cümlelerin anlamını belirleme, cümlelerin özü ve bilgisini anlamak ve belirlemek önemlidir. Kaynak ve hedef dilde sözdizimsel yapı aynı olsa da cümlelerin anlam merkezi değişebilir. Bu durum Türkçe bir cümlelerin vurgusuna benzemektedir. Türkçede vurgu yüklemiden hemen önceyken, Rusçada ise cümlelerin sonunda yer alabilir. Örneğin, “То́го и Ка́меру́н полу́чили незави́симость в 1960 году́,” cümlesinin anlam merkezi yani vurgusu, 1960 yılında kısmıdır (Bu ülkeler ne zaman bağımsızlık kazandı?). Ya da “В 1960 году́ полу́чили незави́симость Того́ и Ка́меру́н,” şeklinde cümlede yer değişikliği yapıldığında da cümlelerin anlam merkezi, Togo ve Kamerun ülkeleridir. Rusça verilen cümleyi Türkçeye “Togo ve Kamerun, 1960 yılında bağımsızlıklarını kazanmıştır,” olarak aktarıldığında cümlelerin anlam merkezi “bağımsızlık” sözcüğü olmuştur. Bu cümlede de sözcüksel yer değişikliği olduğunda vurgu, anlam merkezi yüklem yanına yer alacaktır: “Togo ve Kamerun bağımsızlıklarını 1960 yılında kazanmışlardır” (Gak, 2000, s. 22-24).²⁰ Gak’ın yaklaşımında, teorik olarak niteliksel dönüşümlere

²⁰ Gak’ın ele alınan bu kitabında örnekler Fransızca-Rusça dil çifti olarak verilmiştir. Bu tez kapsamında geçen örnek cümleler, Rusça- Türkçe dil çiftine tarafımdan uyarlanmıştır.

odaklandığı görülmektedir. Gak, yaklaşımı kapsamında ele aldığı örneklerin çeşitliliğine rağmen, dil sistemi düzeyinde karşılıkların seçimi göstermektedir. Dilbilimsel çeviri kuramı çerçevesinde anlamsal dönüşümü tanımlayan Gak, bu dönüşümün, eşdeğerliğin temelini oluşturduğunu ve eşdeğerliğin varlığını kanıtlanmasına olanak sağladığını vurgulamaktadır (Komissarov, 2002, s. 68).

1.2.2.6. A. D. Şveytser'in Çalışmalarında Yer Verdiği Çeviri Kuramı ve Sorunlar

Sosyolinguistik alanında önde gelen hem dilsel çeviri hem de çeviri ve kültür üzerine kapsamlı çalışmaları olan A. D. Şveytser, “Çeviri ve Dilbilim: Gazete-Bilgi ve Askeri-Yayın Çevirisi Üzerine (Перевод и лингвистика: О газетно-информационном и военно-публицистическом переводе 1973)”, “Çeviri Kuramı: Kavramlar, Sorunlar ve Yönleri (Теория перевода: статус, проблемы, аспекты- 1988)” ve “Bir Tercümanın Gözünden: Bir Tercümanın Anılarından (Глазами переводчика: из воспоминаний- 2012) kitaplarının yanı sıra 1994 yılında “Çeviri ve Kültürel Gelenek (Перевод и культурная традиция)” adlı makalesi ile döneminin çeviri ve dilbilim üzerine en çok araştırma yapan dilbilim uzmanlarından. Retsker, Fyodorov, Nida, Catford ve diğer tanınmış çeviri kuramcılarının önerdikleri çeviri modellerini inceledikten sonra Şveytser, bu modellerin ve teorilerin (ilkeler, dönüşüm, anlamsal ve durumsal modeller), çeviri sürecinin çeviri seçimini önceden belirlemediği kanısına varmıştır. Şveytser, bahsettiği seçimin ne tarafından belirleneceğini göstermeyi amaçlamıştır (Komissarov, 2002, s. 69).

Şveytser, çeviri sürecinde iletinin değişmez işlevsel içeriğini, yani çevrilecek ifadenin işlevsel özellikleri tarafından belirlenen anlamsal tarafın değişmeden kalması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü ona göre bilgi aktarmak, her iletişimsel eylemin en önemli işlevlerinden biridir. Bu nedenle Şveytser, genel hatlarıyla çeviri sürecinin, belirli bir dizi değişken işlevsel kriteri karşılayan bir çözüm bulma sürecini temsil ettiğini öne sürmektedir. Dolayısıyla çeviri sonucunu etkileyen çok sayıda değişken ve bağlamsal eş anlamlılık, çeviri kararının tek olmamasını belirler. Başka bir deyişle bir ifade, birden fazla ‘doğru’ çeviri seçeneğine sahip olabilir (Şveytser, 1973, s. 70). Bu bağlamda Şveytser, R. Yakobson’un işlevsel özellikleri arasında, ifadenin türünü ve hedef dile göre işlevselliğini ele almaktadır. Yakobson’un işlevsel eşdeğerliğinin, Nida’nın dinamik eşdeğerlik kavramına uygun olduğunu öne sürmektedir. Şveytser’e göre Nida, alıcıların tepkisinin, göndericinin tepkisine uygun olmasına odaklanmaktadır. Ancak bu kriterin, sadece gerekli mi yoksa yeterli mi olduğu belirsizdir. Çeviri sürecinin daha detaylı analizini, kaynak metinde nesnel, biçimsel ve pragmatik anlamların belirlenmesi ve bu anlamların her biri için hangi çeviri modelleri uygulanabilir olduğunun incelenmesi gerektiği önerilmektedir. Buna göre anlamsal, biçimsel ve pragmatik çeviri sorunları olarak ayırt edilebilir (Komissarov, 2002, s. 70).

Yapısal dilbilimin, çeviri teorisinin gelişimine büyük etkisi olduğunu savunan Şveytser, makine çevirisinin çeviri kuramı üzerine pek çok araştırma yapılmasına yol açtığını vurgulamaktadır. Şveytser, Revzin ve Rozentsveyg’in “Genel ve Makine Çevirisi” kitabına atıfta bulunarak makine çevirisi

teorisinden çeviri kuramına köprü kurma amacı güttüğü için dikkat çekici olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Şveytser, önerilen modeller doğrultusunda çeviri olgusunun tanımının yeterli olmadığını ileri sürerek insan tarafından yapılan çeviriyi, dilbilimsel ve dil dışı öğelerin ayrılmaz bütünlüğü ile nitelendirir. Yani, dilbilimsel ve dil dışı olguların çeviri sürecinde dikkate alınmasını önermektedir (Şveytser, 1973, s. 32).

Komissarov'un, (2002, s. 82) Şveytser'in yaklaşımdan bahsederken, ele aldığı anlamsal, biçimsel ve pragmatik çeviri sorunlarını Şveytser, ilk kitabında ayrı başlıklar altında ele almaktadır. Şveytser'e göre anlamsal, biçimsel ve edimsel çeviri sorunları aynı anda çözülür.

Şveytser, kaynak metinde yan anlamların (biçimsel), düz anlamların (özle ilgili) üzerine katmanlaşarak (onunla bütünleşerek) içeriğin anlamsal ve edimsel unsurları arasında yakın ve ayrılmaz bir bağlantı oluşturduğunu dile getirmektedir. Anlamsal çeviri sorunlarını dilbilgisi dönüşümleri, sözlüksel- sözdizimsel açıklama ve durumsal model olarak üç grupta ele almaktadır. Bu gruplar dahilinde en çok anlam- metin ilişkisine değinmektedir. Şveytser, anlamsal çeviri sorunlarında ele aldığı dönüşümlerin, çeviri sürecinde hem çokanlamlılık ve eş anlamlılık sorunlarının çözümü olarak anlamsal analiz yöntemlerinden biri hem de kaynak dilde verilen ifadenin hedef dildeki son halini oluşturmanın bir yolu olduğunu belirtmektedir (Şveytser, 1973, s. 79-93). Şveytser, sözlüksel- sözdizimsel dolaylama ya da açıklama, çeviride anlamın yeniden biçimlendirilmesini sağlayarak, dönüşüm modeline kıyasla anlam olarak eşdeğer ifadelerin kapsamını önemli ölçüde genişletip -kaynak dil ve hedef dil arasındaki yapısal farklılıklarını ve kaynak dilde verilen ifadenin anlam bileşenlerini dikkate alarak- asıl anlamı aktarmak için yardımcı olduğunu belirtir. Bu çeviri sorunu çözüm modeli, anlamın sabit olduğunu varsaydığından çeviri sürecinde meydana gelen her yeniden biçimlendirmeler, uygulanamaz olabilmektedir. Bu yüzden durumsal model önerilmektedir. Bu model, kaynak dilde verilen ifadenin durumunu tanımlarken kullanılan anlamsal bileşenlerin farklılaşmasını vurgular. Ancak bu farklılaşma rastgele olamaz. Çevirmen, belirli ilkeleri göz önünde bulundurarak durumsal model tarafından öngörülen yapısal farklılıklar, uyum farklılıkları, belirli durumları betimleyebilmek için kullanılan yöntemlerin farklılığı ve biçimsel farklılıklar gibi dönüşüm yöntemlerini kullanır (Şveytser, 1973, s. 139).

Biçimsel çeviri sorunları, bir ifadenin işlevsel özelliklerinin aktarılması olarak belirtilmiştir. Burada çevirmen, kaynak metindeki iletiyi analiz ederken ve hedef dilde o iletiye karşılık gelen ifadeyi oluştururken biçimsel bileşenleri de önemli ölçüde göz önünde bulunması gerekir. Biçimsel faktörler iki kategoride ele alınır: 1. Çeviri kararının 'stratejisini' büyük ölçüde işlevsel özellikleri içerir. Bu işlevsel özellikler, dilsel araçların iletişimi sağlamak amacıyla kullanılır ve 'konuşma biçimi' olarak ele alınırlar. 2. Dilin biçimsel katmanlaşması, dilin farklı kullanım alanlarına ait alt sistemleriyle ilişkilidir. Burada önemli olan hedef kültürün kaynak kültürle aynı tepkiye sahip olmasıdır. Biçimsel çeviri sorunları kapsamında kaynak dildeki ifadenin işlevsel özelliklerinin iletilmesi, yeterli çeviri için gerekli bir şarttır (Şveytser, 1973, s. 140).

Çevirinin pragmatik (edimsel) yönünde çevirmen iletiyi aktarırken, kaynak metindeki hangi bilginin açıkça ifade edilmesi gerektiğine ve hangi bilginin iletide yer almadan hedef metin okuyucusuna aktarması gereken bilgi olduğuna karar vermek zorundadır. Bu seçim kaynak metin okuyucusu ile hedef metin okuyucusuna göre farklılık gösterir. Kaynak metin okuyucusu için açıkça anlaşılır ve ifade edilmesi gerekmeyen bilgiler, hedef metin okuyucusuna iletilirken özel olarak belirtilmesi gerekebilir, tersine durumda kaynak metin okuyucusu için anlaşılır olmayan, ancak hedef metin okuyucusu için fazla bilgi olarak düşünülebilecek detaylar çeviride gereksiz olabilir. Dolayısıyla çeviride pragmatik yön, anlamsal ve işlevsel-biçimsel açıdan uygunluğun ürünüdür (Şveytser, 1973, s. 153).

Şveytser (1988), yaklaşımlarının yanı sıra çeviri kavramının tümdengelimli bir yaklaşımla, yani özel durumların genel ilkelerden türetilmesi, anlaşılır olabileceğini, ancak tamamen tümdengelimli bir yaklaşımın çeviriyi anlamada yeterli olup olmadığının sorgulanması gerektiğini vurgulamaktadır. Şveytser'e göre çeviri analizi için başvuru olan tümdengelim (dedüktif yaklaşım) mantıklı bir yaklaşım olabilir, ancak çeviri sürecinin yalnızca dedüksiyonla (tümdengelim) teorik olarak ele alınabilirliği oldukça şüphelidir. O. Kade (1968), matematiksel anlamda saf dedüksiyonun ampirik bilimlerde, yani çeviri kuramı gibi bilimlerde uygulanamayacağını belirtmektedir (Şveytser, 1988, s. 7-8).

Şveytser çevirinin, yalnızca dillerin etkileşimi olmadığını, aynı zamanda kültürlerin de etkileşimi ile de ilgili olduğunu ileri sürmektedir. Çeviri süreci, kaynak metnin yaratım durumu ve çeviri durumu gibi bağlamı yansıtır. Dolayısıyla Şveytser bu yaklaşım ile, çevirinin, idealize edilmiş bir yapı olarak oluşturulmasından ziyade, bireylerin değer ve psikolojik yönelimleri tarafından yönlendirildiğinin göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yüzden ona göre, çeviri kuramı, çeviri sürecini geniş bir sosyokültürel bağlamda ve dil dışı faktörleri dikkate alarak incelemesi gerekir; bu faktörler arasında sosyal, kültürel ve psikolojik determinantlar yer alır. Ayrıca, çevirinin kuramsal olarak yeterli bir şekilde tanımlanmasının ve ne olduğunun açığa çıkmasının çeşitli bileşenleri dikkate alınmasına bağlıdır. Çeviri sürecinin, birbirleriyle etkileşimli olarak ilişkili olan metinlerin modellenmesi, çeviri kuramının temel bileşenlerinden biridir. Tek bir bileşene, özellikle kaynak metne odaklanmak, diğer bileşenlerin rolünü göz ardı etmeye yol açar ve çeviri sürecini etkileyen bazı faktörlerin eksik değerlendirilmesine neden olabilir (Şveytser, 1988, s. 9).

Şveytser, çevirinin anlamsal sorunlarının, çeviri kuramının teorik tanımları için de önemli olan “anlam” ve “içerik” kavramlarının netleştirilmesine bağlı olduğunu belirtmektedir. Şveytser, yaklaşımında E. Coseriu'nun “Karşılaştırmalı Dilbilim ve Çeviri: Birbirleriyle İlişkileri (1981)” çalışmasına atıfta bulunarak anlam ve içerik ayrımını ‘dil-konuşma’ ayrımı ile ilişkilendirmesini haklı bir yaklaşım olarak değerlendirmektedir. Ayrıca Şveytser, L. S. Vigotskiy'nin “kelimenin anlamı, canlı konuşmada anlam olarak gerçekleştirilen bir potansiyeldir (1956),” olarak içerik ve anlam ilişkisini ele almasına yer vermektedir. Çünkü ona göre anlam, dilsel birimin konuşmada gerçekleştirilmiş anlamıdır (Şveytser, 1988, s. 114).

“Çeviri dönüşümleri” kavramını yer değişimi, yerine koyma, ekleme ve çıkarma olarak sınıflandıran Barhudarov (1975, s.190), iki dilin biçimsel ve anlamsal sistemlerindeki farklılıklara rağmen çeviri eşdeğerliğini (yeterliliğini) sağlamak amacıyla gerçekleştirilen çok sayıda ve nitelikte çeşitli dil ötesi dönüşümler olarak tanımlamaktadır. Şveytser ise Barhudarov’un yaklaşımına yakın olarak çeviri dönüşümünü, çeviribilimde mecazi anlama sahip, kaynak ve hedef dil ifadeleri arasındaki ilişki ve çeviri sürecinde ifade biçiminin hedef dile dönüştürülmesi ile ilgili olduğunu ifade etmektedir. Örneğin Rusça “Вы не туда попали,” ifadesi Türkçe “Yanlış yerdesiniz,” ifadesiyle anlam açısından birbirine eşittir, ancak Rusça-Türkçe dil çiftinde farklı dil birimleri kullanılarak farklı anlamsal içeriklerle ifade edilmiştir (Şveytser, 1988, s. 118).

Rusça-Türkçe dil çifti gibi birbirinden farklı iki dilin farklı anlam birimlerinin aynı anlamın aktarımını sağlayan çeviri dönüşümleri arasında sözcük ve cümle düzeyinde dönüşümlerden bahseder. Sözcük düzeyinde çeviri dönüşümleri, cümledeki sözcüğün değişime uğramasını öngörmektedir. Cümle düzeyindeki çeviri dönüşümleri de cümlelerin gerek anlamsal yapısında gerekse yapısal boyutunda değiştirmeler yer almaktadır (Kozan, 2020, s. 203). Şveytser çeviri dönüşümlerini, kaynak dilde bir nesneyi, hedef dilde ifade etmek için daha düz ve somut anlamlı dil birimleri, daha geniş soyut anlamlı birimler, kültürel çağrışım ve bağlamsal ilişkilerden kaynaklanan birimler, kaynak dilde nesnenin karşılığı olup hedef dilde karşılığı olmayan bu nesneyi hedef dilde çağrıştıracak bir nesnenin adının onun yerine kullanılmasıyla oluşan birimler olarak sınıflandırmaktadır (Şveytser, 1988, s. 130). Şveytser (1988, s.133), sözdizimsel yapıların değişmesini öngören karşıt/ karmaşık dönüşümlerden de bahsetmektedir. Şveytser karşıt çeviriyi, a) anlamında nitel bir özellik taşıyan ve bu nedenle birbirine zıt anlamlarda karşıt olan kelimeler ve b) birbirine zıt yönlerde hareket eden sözcükler, dönüştürülebilir olarak tanımlamaktadır. Görüldüğü gibi ilk anlamda karşıt çeviri dönüşümünü, gerçek karşıt çeviri, yani anlam olarak karşıt olan zıt bir kavramın olumlanmasıyla eşdeğer olabileceği, basit bir mantıksal kural olarak açıklanmaktadır. Dönüştürülebilir karşıt çeviri dönüşümüne karşıt anlamlı eylemlerde karşılaşılır (Şveytser, 1988, s. 141).

Genel hatlarıyla çeviri sürecini Şveytser, belirli bir dizi değişken işlevsel kriteri karşılayan bir çözüm arama süreci olarak tanımlamaktadır. Kısacası Şveytser’e göre, bir ifade çerçevesinde yalnızca bir değil, birden fazla ‘doğru’ çeviri seçeneği mümkündür. Şveytser, çeviri sonuçlarını değerlendirmek için çevirinin, kaynak dildeki iletinin içeriğinin hedef dildeki alıcının iletiyi algılayışına uygun olacak şekilde iletildiği işlevsel ve dinamik eşdeğerli ilkesine dayandırmaktadır. Burada iletinin içindeki tüm bilginin hem anlamsal hem de biçimsel özelliklerin hedef dilde, kaynak dilde olduğu gibi yansıtılması önemlidir (Şveytser, 1973, s. 264).

1.2.2.7. L. C. Barhudarov’un Dilbilimsel Çeviri Kuramı Üzerine

1975 yılında genel dilbilimsel çeviri kuramıyla ilgili sorunlar üzerine odaklandığı “Dil ve Çeviri (Язык и перевод)” adlı kitabında Barhudarov, dilbilimsel çeviri kuramını, çeviri sürecini diller arası eşdeğerine dönüştürmesi olarak bilimsel bir şekilde tanımladığını öne sürmektedir. Ayrıca

Barhudarov, dilbilimsel çeviri kuramının amacının, çeviri sürecini belirtilen anlamda modellemek olduğunu savunmaktadır. Burada çeviri kuramının, kaynak metin ile hedef metin arasındaki tüm ilişkileri ele aldığı kastedilmemektedir, yalnızca yasal ve düzenli olarak tekrar eden ilişkileri incelemelidir. Barhudarov’a göre çeviri kavramının konusu, süreçtir. Çeviri kavramı, bir dildeki metnin başka bir dilde metne ya da sözlü esere, içeriği değiştirilmeden, korunarak, dönüştürülme sürecidir (Barhudarov, 1975, s. 6).

Barhudarov, çeviri kavramını ‘anlamın korunması’ olarak tanımlanmasına karşı çıkarak Catford’un (1964) “‘kaynak dildeki metin ile hedef dildeki metnin aynı anlama sahip olduğu” ya da “‘anlamın aktarılması” fikrini temelsiz olarak yorumlamaktadır. Barhudarov’a göre anlam, bir dilin belirli özelliğidir. Kaynak dildeki metin, kaynak dile özgü bir anlama sahiptir, oysa hedef dildeki metin hedef dile özgü bir anlama sahiptir. Örneğin, Rusça bir metin Rusça bir anlama sahipken, ona eşdeğer olabilecek Türkçe metin Türkçe anlama sahiptir. Kısacası anlam, dile özgü kültürel özelliğiyle öne çıkmaktadır. Barhudarov’a göre anlam, bütünseldir. Ayrıca Barhudarov, Rus dilbilimci A. İ. Smirnitkiy’nin (1955) anlamı, fikirler dünyasına ait bir psiko-sosyal oluşum, düşünsel bir kategori olarak ele almasına da karşı çıkar (Barhudarov, 1975, s. 53). Barhudarov, dilin işaretler sisteminin konuşmada meydana geldiğini, anlamın ise insan beyninde gerçekleşen bir kavram olduğunu savunan araştırmacılara karşılık olarak eğer işaretler sistemini dilin bir biçimi olarak ele alırsak biçim kavramı anlam kavramını da içerir, dolayısıyla anlam olmadan biçim kavramı, biçim olamaz savını ileri sürmüştür (Barhudarov, 1975, s. 54). Barhudarov, dilsel birimlerin anlamlarının insan beyninde daha doğrusu zihninde değil, bu birimlerin (göstergelerin) içinde, yani konuşmanın içinde var olduğunu savunmaktadır. Başka bir deyişle anlamlar, insan zihninde soyut bir biçimde var olamazlar. Anlamlar, dilsel göstergelerde, konuşmada ya da yazı gibi somut dil ürünlerinde yer alır. Bu yaklaşım, dilsel anlamları sadece zihinsel süreçlerin bir ürünü olarak görmek yerine, onları dilin kendisiyle doğrudan ilişkili bir olgu olarak ele alır. Kısacası dil ve anlam arasındaki ilişki, nesnel bir temele dayanmaktadır (Barhudarov, 1975, s. 55).

Dilin göstergelerinin anlamla olan ilişkisinin çok yönlü olduğunu öne süren Barhudarov, dilsel göstergelerin üç temel ilişki türünden bahsetmektedir: a) işaret ile bu işaretin belirttiği nesne (gönderici ile gösterge) arasındaki ilişkiye gönderimsel anlam (gerçek anlam) denir. b) dilsel göstergeyi kullanan kişi ile gösterge arasında oluşan öznel (duygu, ifade edici vb.) ilişkiler, pragmatik (edimsel) ilişki olarak adlandırılır. c) Dilsel işaretler ile aynı işaret sistemi içindeki (göstergeler arası) ilişkiye dil içi anlam ilişkileri olarak adlandırılır (Barhudarov, 1975, s. 68). Göstergelerin ilişki türlerinden bahseden Barhudarov, çevirmenin görevinin, yalnızca kaynak dilde ifade edilen gönderimsel anlamları aktarmak mı, yoksa aynı zamanda diğer anlam türlerini de (edimsel ve dil içi anlam) aktarmak mı olduğu sorunu üzerine odaklanmaktadır. Ona göre, en yüksek derecede çeviride korunan (en çok çevrilebilen) anlamlar, gönderimsel anlamlardır. Edimsel (pragmatik) anlamlar, gönderimsel anlamlardan daha az ölçüde çeviriye uyum sağlarlar. Dolayısıyla edimsel anlamların çeviri sürecinde korunma oranı daha düşüktür.

Dil içi anlam ilişkileri ise çeviri sürecinde en az korunan, hatta tamamen çeviride kaybolan, hedef dilin dil içi anlamlarıyla değiştirilen olarak nitelendirilmektedir (Barhudarov, 1975, s. 71).

Barhudarov, farklı dil çifti arasındaki sözcüksel birimlerin anlamsal karşılıkları üç ana kategoriye ayırır: a) tam uygunluk b) kısmî uygunluk c) uygunluğun olmaması. Tam uygunluk, haftanın günleri, aylar, sayılar gibi belirli sözcük gruplarını kapsamaktadır. Kısmî uygunluk, iki dildeki sözcüksel birimlerin karşılaştırılmasında en yaygın olanıdır. Burada bir dildeki kelimeye, çeviri dilinde birden fazla anlam karşılık gelebilir. Sözcüksel birimlerin eşitsizliği, uygunluğu olmaması ise özel ve coğrafi isimleri, bilimsel ve teknik terimleri gibi kapsamaktadır (Barhudarov, 1975, s. 96).

Barhudarov, N. Chomsky'nin yaklaşımına atıfta bulunarak sözdizimsel ilişkilerin çeviride önemli olduğunu vurgulamaktadır. Derin sözdizimsel ilişkinin farklı yüzey yapıları ile ifade edilebileceği belirtilmektedir. Barhudarov'a göre çeviri sürecinde derin sözdizimsel içeriğin değişmeden kalması gerekir. İki dil arasında aynı derin yapıyı ifade eden yüzey yapıları, uyumsuzluk gösterebilir. Dolayısıyla çeviride yüzey yapıları değiştirmeden korumak gereksizdir. Örneğin, “студент сдал экзамен, экзамен был сдан студентом, сдав экзамен, студент, vb.” gibi Rusça ifadeler, “öğrenci sınavı geçti; sınav, öğrenci tarafından geçildi; sınavı geçerek öğrenci ...” şeklinde Türkçe karşılığını bulurken farklı yüzey sözdizimsel yapıları ifade etmektedir. Fakat derin yapılar aynıdır; çünkü hepsinde aynı mantıksal ilişkiler sunulmaktadır: eylemi yapan – eylem – eylemin nesnesi (Barhudarov, 1975, s. 166).

Barhudarov, yaklaşımında bağlam kavramına da yer vererek mikro ve makro bağlamlar ayrımı yapmaktadır. Mikro bağlam, cümle içindeki bağlamı ifade eder, belirli bir birimin cümle içindeki dilsel birimlerdir. Makro bağlam, cümle ötesinde, dilsel çevreyi ifade eder, metin bağlamıdır, cümle dışındaki dilsel birimlerin toplamıdır. Bu bağlam bir grup cümle, paragraf, bölüm veya tüm eser olabilir. Buna bağlı olarak Barhudarov bağlamı, belirli dil biriminin kullanıldığı dilsel çevre ya da ortam olarak tanımlamaktadır (Barhudarov, 1975, s. 169).

Barhudarov, çok anlamlı bir göstergenin hangi durumda, hangi anlamda kullanıldığı ve dolayısıyla çeviride hangi karşılığın seçilmesi gerektiği konularla sıkça karşılaşacağımızı ve böyle durumlarda gerekli bilginin elde edilmesi için dilsel bağlamın dışına çıkılarak dil dışı duruma başvurulması gerektiğini ileri sürmektedir. Durum sözcüğünü kullanan Barhudarov, iletişim eyleminin gerçekleştiği zaman ve mekân, metinde anlatılan durumu oluşturan unsurlar, iletişim katılımcıları (konuşan ve dinleyen) olmak üzere üç dil dışı bağlam faktöründen bahsetmektedir. Öyleyse, çeviri sürecinde göstergelerin çok anlamlılığının giderilmesi ve çeviri karşılığının seçilmesi, mikro, makro ve dil dışı bağlam gibi faktörlerle belirlenir. Bu faktörlerin dikkate alınmaması durumunda, eserin anlaşılması ve çevirisi mümkün olmaz (Barhudarov, 1975, s. 173).

Barhudarov, yaklaşımında çeviri dönüşümlerine yer vererek yer değiştirme, dilbilgisel ve sözcüksel değişimler, eklemeler ve çıkarmaların çeviri dönüşümlerinin bir türü olduğunu

vurgulamaktadır. Örneğin, “... Сначала он висел в комнате деда, но скоро дед изгнал его к нам на чердак, потому что скворец, научился дразнить дедушку... (Maksim Gorki, Çocukluğum, VII. Bölüm),” cümlesinin Türkçe karşılığı “... önce dedemin odasında duruyordu, ama kısa zamanda dedemin taklidini yapmaya başlayınca, bizim çatı odasına alındı (çev. Mete Ergin, Engin Yayıncılık, VII. Bölüm),” şeklinde çevrilmiştir. Buradaki sözcük türü yer değişimlere baktığımızda Rusça ifadede bahsi geçen varlığı, çatı katına çatı katına dedenin defettiği ya da kovduğu belirtilmektedir, ancak Türkçe ifade de ise zamir kaldırılarak Rusça cümlede etken olarak verilen fiil, Türkçe çeviride edilgen olarak değişmiştir (Barhudarov, 1975, s. 195).

Barhudarov’u yaklaşımı açısından ilgi çekici kılan, çeviri birimi sorununu da ele almasıdır. Çeviri birimini, kaynak metindeki birimin, çeviri metinde bir karşılığı bulunabilen, ancak bu birimin bileşen kısımlarının (örneğin, bir sözcüğün morfepleri veya bir cümlede geçen sözcüklerin hedef dilde ayrı ayrı farklı anlama sahip olmaları) ayrı ayrı bir karşılığı olmayan birim olarak anlaşılmasını önermektedir. Açıkçası çeviri birimi, kaynak metinde bir anlam bütünlüğü taşıyan ve hedef metinde de benzer bir anlam bütünlüğüyle karşılık bulan en küçük dilsel birimdir. Barhudarov’a göre çeviri birimi herhangi bir dilsel düzeyin birimi olabilir, dolayısıyla çeviri, fonemler, morfepler, sözcükler, sözcük grupları, cümleler ve metinler düzeyinde gerçekleşebilir (Komissarov, 2002, s. 93).

1.2.2.8. L. A. Çernyahovskaya’nın Çeviride Sözdizimsel Yapı Seçimi Sorunu

Leonara Aleksandrovna Çernyahovskaya’nın (1976) “Çeviri ve Anlamsal Yapı (Перевод и смысловая структура)” adlı kitabı, Rus dilbilimcilerinin çeviribilimi alanındaki çalışmalarında özel bir yere sahiptir. Geleneksel çeviri kuramı yaklaşımlarından farklı olarak bu kitap, çeviri kuramının en önemli yönlerini ve kavramlarını incelemeyi amaçlamaz. Bunun yerine çeviri sürecinde sözdizimsel yapının seçimini etkileyen tek bir faktöre, yani kaynak metindeki anlamsal (tema- ilişkilendirme, rema- cümlelerin bilgi veren kısmı) yapıya odaklanır. Çernyahovskaya, bilgilendirme yapısının çeviride korunduğu, ancak farklı dillerde bu yapının farklı şekilde ifade edildiği varsayımından hareket eder. Çernyahovskaya’ya göre bir cümlede anlam yapısı zaten bilinmektedir ve bu yapı, biçimsel-dilbilgisel yapının üzerine -uyumlu ya da uyumsuz olabilecek şekilde- bindirilir (Komissarov, 2002, s. 96). Çernyahovskaya, dilbilimsel literatürdeki temel yaklaşımları inceledikten ve bu yaklaşımlar üzerinde bazı düzeltmeler yaptıktan sonra, çeviri sürecinde konuşma yapılarının dönüşüm biçimlerini açıklayan kendi teorisini oluşturmuştur. Böylece Çernyahovskaya, çeviride iletişim yükünü, minimum yükü olan tema ve maksimum yüke sahip rema olarak gruplandırır. Tema, bilginin alıcıya zaten bilinen bir nesneyi içerebileceği veya alıcı için yeni bir bilgi sunabileceği anlamına gelir. Tema, verilecek bilgiyi içeren cümlelerin diğer öğelerine göre daha az iletişimsel yükü taşır. Rusçada, metin ya da yazı dilinde anlam yapısı, anlam yüklü grupların minimum anlam-bağlam yükünden maksimum anlam-bağlam yüküne doğru bir sözcük sırası ile düzenlenir. Yani, Rusçada yazı dilinde cümleler genellikle anlamı daha az yük taşıyan unsurlardan (tema) anlamı daha fazla yük taşıyan unsurlara (rema) doğru bir düzende yer

alır. Bu da cümlelerin yapısında anlamın nasıl yerleştirildiğini ve iletişimsel yükün nasıl dağıldığını gösterir (Komissarov, 2002, s. 98).

Çernyahovskaya, tema-rema olmak üzere anlamsal bölünmenin (bir cümledeki anlamın parçalara ayrıldığı) dilsel olgulara dahil edilemeyeceğini (dilin kendisine özgü bir nitelik olarak kabul edilemeyeceğini), çünkü her durumda biçimsel-dilbilgisel araçlar (dile özgü kurallar ve yapılar) kullanılarak ifadenin aktarılabilindiğini, ancak sürekli tek bir ifade aracı olmadığını (bahsedilen araçların farklı dillerde veya farklı bağlamlarda değişiklik gösterebilir) savunmaktadır. Çernyahovskaya, anlamsal bölünmeyi ifade etmek için tek ve evrensel bir dilbilgisel yapı olmadığını, her dilde veya her durumda farklı yapıların kullanıldığını, dolayısıyla anlamsal bölünmenin dilin temel bir özelliği olarak değil de daha çok dilbilgisel araçlarla gerçekleştirilen bir süreç olduğunu vurgulamaktadır (Çernyahovskaya, 1976, s. 41).

Çernyahovskaya'ya göre çeviri, kaynak dilde içeriğin korunarak bir ifadenin hedef dile aktarılmasıdır. Kaynak dildeki ifadenin hedef dile geçişi, çok çeşitli söz yapısı değişikliklerini gerektirir. En önemlisi de ifadenin anlamlı bölünme bileşenlerinin aktarılmasıdır. Çernyahovskaya, bir ifadede çeviri sürecinde söz yapısının dönüşüm modellerinden bahsederken, yalnızca bilgi yapısının bileşenlerinin hedef dile aktarılmasıyla olan dilbilgisel dönüşümleri kastetmektedir. Temadan remaya doğru olan dilbilgisel yapıların dönüşümlerinin ayrıntılı olarak bilinmesi, çeviri sürecini büyük ölçüde kolaylaştıracağı gibi çeviri kalitesini de kaynak metne yaklaştırır. Çünkü Çernyahovskaya bu modelin, ana dilin çeviri diline baskısını azalttığını ifade etmektedir. Aynı zamanda bu modelin ortaya çıkarılması ve anlaşılması, çeviri sürecinde bilgi yapısının bileşenlerinin yer değiştirmesinin sebeplerini anlamaya ve Rusçadan ya da Rusçaya yapılan çevirilerde hem bilgi yapısı bileşenlerinin korunması yollarını bulmaya hem de iki dili, dilbilgisel araçlarıyla karşılaştırmaya olanak sağlayacaktır (Çernyahovskaya, 1976, s. 250). 1976 çalışmasında tema-rema ilişkileri gibi karmaşık bir olguyu derinlemesine inceleyen Çernyahovskaya, çeviri araştırmalarının dilbilime çok şey katacağını güçlü bir şekilde kanıtlamıştır (Komissarov, 2002, s. 109).

1.2.2.9. L. K. Latışyev'in Çeviribilim Çalışmaları

Rus çeviri kuramcılarından Lev Konstantinoviç Latışyev, çeviri üzerine kapsamlı çalışmalar gerçekleştirerek alana önemli katkılar sağlamıştır. Latışyev'in çeviri görüşlerini yansıtan “1981- Çeviri Dersi: Çeviri Eşdeğerliği ve Onu Başarmanın Yolları (Курс перевода: Эквивалентность перевода и способы ее достижения)” ve “1988- Çeviri: Kuram, Uygulama ve Öğretim Yöntemindeki Sorunlar (Перевод: Проблемы теории, практики и методики преподавания)” başlıklı kitaplarında çeviri eşdeğerliğine yer vermesinin yanı sıra yazın çeviri teorisi prensiplerini çevirmen adaylarının eğitiminde neden kullandığını açıklamıştır. Uygulamaya yönelik yaklaşımlarını Latışyev, “2000- Çeviri Teknolojisi (Технология перевода)” ve “1999- Bir Dil Üniversitesinde Çevirmenlerin Eğitimlerinin Yapısı ve İçeriği (Структура и содержание подготовки переводчиков в языке вузе)” adlı kitaplarında geliştirmiştir (Komissarov, 2002, s. 110).

Latıfşev'in bilimsel ilgi alanının merkezinde çeviri eşdeğerliği sorunu yer almaktadır. Latıfşev, eşdeğerlik kavramlarını farklı türlere ayırarak kendi sınıflamasını gerçekleştirmiştir: 1. Biçimsel eşdeğerlik kavramı, çeviri sürecinde iletilebilecek her şeyin, mümkünse kaynak metnin yapısını da koruyarak aktarılmasıdır. Bu tür bir yaklaşım, genellikle “sözcüğü sözcüğüne” çeviri türlerinde tercih edilir²¹. 2. Normatif-içerik eşdeğerlik kavramı, kaynak metnin tüm önemli içerik unsurlarının, hedef dilin normlarına uygun olarak aktarılmasıdır. Latıfşev, Martin Luther'in “Çeviri Sanatı Üzerine” başlıklı mektubunda bu tür bir kavram savunulduğunu öne sürmektedir. 3. Yeterli çeviri, kaynak metnin anlamının tam olarak aktarılması ve bu anlamın eşdeğer araçlarla ifade edilmesidir. 4. Dinamik eşdeğerlik kavramı, Nida tarafından önerilen bu yaklaşımda çeviri aracılığıyla iletiyi alan kişi ve kaynak metnin iletisini alan kişinin tepkileri arasındaki eşdeğerliğe vurgu yapılır. Latıfşev bu kavramın, “tepki eşdeğerliğinin” net olmadığını ve iki tür tepkiyi ölçme ve karşılaştırma yollarının eksik olduğunu düşünmektedir. Çünkü ona göre bireysel tepkiler, alıcının kişisel özelliklerine bağlı olarak değişir (Komissarov, 2002, s. 110-111).

Latıfşev, yaklaşımında çeviri eşdeğerliği ve kalitesini değerlendirilirken hangi tepkilerin karşılaştırılabileceği sorusuna odaklanmaktadır. Latıfşev'e göre gönderici-alıcı tepkileri, çevirmen tarafından bireysel ele alınırsa, burada çıkacak sonucun çeviri kalitesi için bir ölçüt olmayacağı kanısındadır. Latıfşev, bu durumun etnik dil tepkilerinin, yani aynı ırk ya da toplum arasındaki tepkilerden yola çıkarak hedef dil toplumunun tepkileri, tarih ve kültür bağlamında ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Latıfşev, 1988, s. 21).

Metnin içeriğine ve bölümlerinin işlevine ayrıca vurgu yapan Latıfşev, metnin işlevinin iletişimsel etki, hedef dilde metnin iletisine dair tepki yaratma özelliğine sahip olduğunu belirtmektedir. Latıfşev'e göre eğer işlev, metnin göndereni tarafından hazırlanmış, alıcıya yönelik bir potansiyel etkiyse içerik, bu etkinin gerçekleştirilmesini sağlayan materyaldir. Latıfşev, bir metin okunduğu zaman bilinç, bazı unsurları fark ettiğini ifade eder. Örneğin, “эти цветы любят свет,” cümlesinde “bu çiçekler ışığı sever,” anlamı ortaya çıkmaktadır. Bu cümlede geçen ‘ışık’ kelimesi Türk okurun bilincinde ya da aklındaki tasarısında ‘güneş’ ya da ‘evin aydınlık tarafı’ olarak anlaşılabilir. Bu örnekten yola çıkarak Latıfşev, “gösteren-gösterilen” ayrımını kullanarak “gösterilen” terimin yerine metinle ilgili olarak daha kullanışlı olan “içerik” terimini önermektedir. Burada içerik, metnin kişiyi etkileyen ve bilinç ya da akıl tarafından tasarısı fark edilen unsurların bütünü olarak tanımlanmaktadır (Latıfşev, 1988, s. 28). Bu örnekte olduğu gibi içeriğin durumu ile iletişim durumu (iletişimin gerçekleştiği durum) bağlamını ifade etmek için Latıfşev, “durumsal bağlam” kavramından bahsetmektedir. Yine bir döngü gibi durumsal bağlamlar da metnin içeriği ve işlevinden ortaya

²¹ ²¹ V. I. Provotorov'la birlikte yazılmıştır.

çıkılmaktadır. Latışyev, durumsal bağlamın en önemli bileşenleri arasında kültürel ve tarihsel geleneklerin yer aldığını vurgulamaktadır. Örneğin, “Как ты себя чувствуешь? (Nasıl hissediyorsun?) У меня болит голова. (Başım ağrıyor.)” bu diyalogda soruyu soran kişi bir tür durum tespiti yapmaktadır. Ancak, “Пойдём танцевать! (Hadi dans edelim.) У меня болит голова. (Başım ağrıyor.)” cümlelerinde ise davet eden kişi reddedildiğini anlamaktadır. Bu tür iletişimsel görevi olan işlev, her metne özgün olan ve içerik ile durumsal bağlam arasındaki bu özgün ilişkide somutlaşarak ortaya çıkar. Başka bir deyişle, bir metnin işlevi belirlenirken, bir metnin okuyucu veya dinleyici üzerinde bıraktığı ya da bırakmayı amaçladığı etki ele alınır. Metinlerde bu etki, içerik ve durumsal bağlam unsurlarının bir araya gelmesiyle oluşur. Kısacası, bir metnin ne yapmayı amaçladığını (işlevini) anlamak için hem metnin ne söylediğini (içeriğini) hem de hangi durumda ve hangi koşullarda yazıldığı ya da söylendiği (durumsal bağlamı) birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Bu iki unsurun birleşimi, metnin nasıl bir etki yaratacağını belirler ve bu, her metin için kendine özgü bir durumdur (Latışyev, 1988, s. 33).

Latışyev’i diğer kuramcılardan ayrı kılan bir diğer özelliği de hem işlevsel hem de içeriksel eşdeğerliği ele almasıdır. Ona göre işlevsel eşdeğerlik, komutlar, resmi notlar, selamlaşma, veda, kutlama gibi standart söz kalıplarını içerir. İçeriksel eşdeğerlik ise, çevirmenin işlev ve içeriğin aynı süreçte aktardığı durumlarda geçerlidir. Burada içeriğin değişmez unsurları söz konusudur. Değişmez içerik öğeleri de metnin işlevinin türüdür. İçeriksel eşdeğerlikte önemli olan değişmeyen öğeler, değişmez ile değişen arasındaki öğeler, değişken öğeler, kaynak metinde yer alan, fakat hedef metnin alıcısında tam olarak anlaşılmayan ya da alıcıyı doğrudan etkilemeyen metnin boş öğeleridir (Latışyev, 1988, s. 66-68). Alman bilim insanı George Klaus’un dilsel işaretleri (birimleri) gerçeklik kategorileriyle ilişkilendirmesine atıfta bulunan Latışyev, dilsel işaretleri dört kategoriye ayırır: a) dilin işaret ettiği nesneler veya olgular (gönderimsel/ denotatif) b) bu nesnelerin veya olguların insanlar ya da dil topluluğunun bilinçlerinde alan imgeleri (signikant) c) gönderici ile alıcı arasındaki yorumlar (yorumlayıcı/ interpretatif) d) insanlar arasındaki evrensel iletişim aracı (dil içi). Bu kategoriler, çeviride eşdeğerliğin daha doğru gerçekleşmesi için Latışyev tarafından incelenmiştir (Latışyev, 1988, s. 41).

Latışyev’e göre metin, çevirmen tarafından küçük anlamlı parçalara (cümleler veya sözcük öbekleri gibi) ayrılır ve bu parçalar birleştirilerek daha büyük metin birimlerini oluşturur ve bir çeviri metni meydana getirilir. Böylece Latışyev, çeviri eşdeğerliğinin belirlendiği kaynak metin birimlerini çeviri birimi olarak tanımlar. Sözcük ve sözcük grupları gibi en küçük birimlerin çerçevesinde çeviri birimlerinin seçimini belirlemek çevirmen için mümkün olmayabilir, ancak çevirmen, bu durumun üstesinden daha büyük çeviri birimlerini, cümle ve cümle gruplarını, seçerek gelir. Latışyev, çeviri sürecinde küçük değişimlerden daha büyük değişime başvurmak daha kolay olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Bu yaklaşımında Latışyev, çeviri biriminin büyüklüğünü değiştirmenin, çeviri sürecinde kullanılan anlamlı parçaların büyüklüğünü farklı seviyelerde ele almanın, etkili bir çeviri tekniği olduğunu vurgulamaktadır (Latışyev, 1988, s. 168).

1.2.2.10. R. K. Minyar-Beloruçev'in Sözlü Çeviri Yaklaşımı

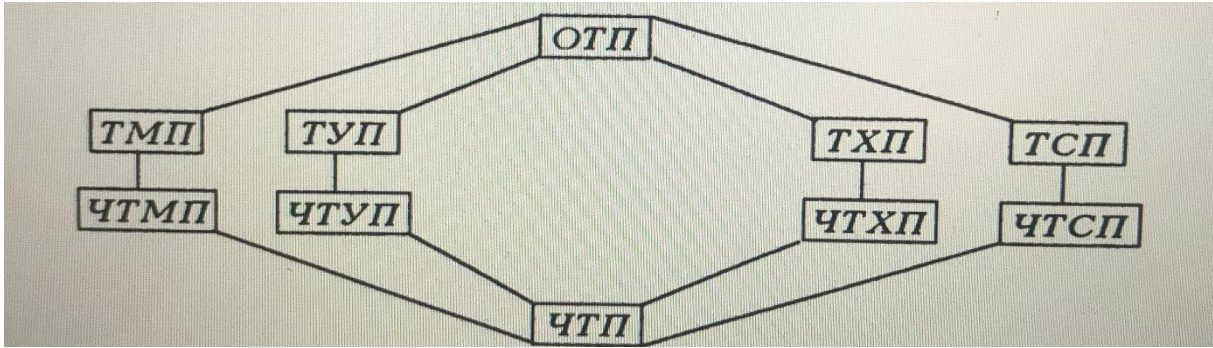
Pedagojik bilimler uzmanı Minyar-Beloruçev, özellikle ardıl tercüme alanında eğitim metodolojisi üzerine çalışmalarıyla tanınmaktadır. Minyar-Beloruçev, “1959- Dinleme Tercümesi Eğitimi Yöntemi (Методика обучения перевода на слух)”, “1969- Sözlü Çeviri El Kitabı (Пособие по устному переводу)”, “1969- Ardıl Tercüme (Последовательный перевод)” gibi çalışmalarında metodolojik konuların yanı sıra hem sözlü çeviri hem de genel olarak çeviri üzerine teorik konuları ele almıştır. Yazarın teorik görüşlerini en kapsamlı olarak ele aldığı çalışması, “Genel Çeviri Teorisi ve Sözlü Çeviri (Общая теории перевода и устный перевод- 1980)” adlı kitabıdır. Bu kitabında Minyar-Beloruçev çeviribilimi, dilbilim, psikoloji, göstergebilim ve sosyolojinin kesişim noktasında bağımsız bir bilim olarak ele almaktadır. Ayrıca aynı çalışmasında Minyar-Beloruçev, tercüme evrenselleri olarak adlandırdığı genel çeviri teorisinin sorunlarını ele almaktadır. Bununla birlikte Minyar-Beloruçev, sözlü çeviri yapan tercümanların karşılaştığı sorunlara da dikkat çekmektedir. Minyar-Beloruçev’e göre bu sorunlar arasında ifade türleri, bilgi birikimi, metin analizleri yer almaktadır. Tercümenin temel kavramları olarak yazar, denklik, değişmezlik-değişkenlik, ileti, çeviri birimi, yöntem, teknik gibi kavramları ele almaktadır. (Komissarov, 2002, s. 122).

Minyar-Beloruçev, 1996 yılında yayınladığı “Çeviri Kuramı ve Yöntemi (Теория и методы перевода) adlı kitabında, çeviribilimin bağımsız bir bilim olarak ele alınması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Yazara göre çeviribilimin tamamen bağımsız olabilmesi için kendi nesnesi, konusu ve terminolojisi olması gerekmektedir. Ayrıca yazar, çeviri üzerine yazılan en iyi kitapların dilbilimciler tarafından yazıldığını, dolayısıyla dilbilimin nesnesinin ‘langue’ boyutunun çeviribilime de uyarlanmaya çalışıldığını ve dolayısıyla çeviribilimin bağımsız bir bilim olarak ele alınmasında zorluklar ortaya çıktığını, ayrıca Batı ülkelerinde çeviribilimin konusunun ‘süreç’ ya da ‘ürün’ olduğu belirtilerek bir süredir bağımsız bir disiplin olarak ele alındığını ifade etmektedir. Yazara göre, tam da bu durumda alanı doğru yönlendirecek olan felsefe alanı nesneyi, öznenin nesnel-pratik ve bilişsel faaliyetlerinde karşı karşıya olduğu şey olarak tanımlar. Nesnenin somut-pratik incelenmesi, yani bilginin ampirik düzeyi olarak adlandırılan süreç, bilimde soyutlama ve nesnenin içeriğinin teorik yansımasıyla birlikte ortaya çıkar. Nesnenin içeriğinin teorik yansıması da onun soyut bir modelinin oluşturulması ve nesne hakkında sistematize edilmiş bilgilerin biriktirilmesi, bilimin konusunu oluşturur (Minyar-Beloruçev, 1996, s. 5).

Minyar-Beloruçev, 1996 çalışmasında, translatoloji, çeviri bilimi, çeviribilim ve çeviri kuramı olarak önerilen bu alanın gerçekte neyi incelemesi gerektiğini sorgulamaktadır. Araştırmacıya göre eğer bu alan, bazı çeviri kuramcılarının savunduğu gibi çeviri sürecini inceleyecekse, o zaman çeviribilim, iki dil arasındaki dönüşümleri, bir dildeki metnin diğer dildeki metne dönüştürülmesini genel olarak ele alacaktır. Ancak Minyar- Beloruçev çeviri sürecinin, çeviribilimin nesnesinin sınırlarını aştığının altını çizmektedir. Çünkü yazara göre çeviri süreci, iki dilin kullanıldığı bir iletişimin parçasıdır. Çeviri süreci, bu iletişimin merkezini oluştursa da çeviribilimin, kaynak metnin oluşma koşullarını, çevrilen metnin

algılanma koşullarını, iletişimde bulunan kişilerin sosyal statüsünü, dilsel durumu incelemesi gerekmektedir. Bu durumlar iki dilin kullanıldığı iletişimin karmaşık kavramına dahil olup çeviribilimin nesnesini oluşturur. İki dilin kullanıldığı iletişimin modellenmesi ve bu konuda biriktirilen bilgiler, çeviribilimin konusunu teşkil eder. Minyar-Beloruçev'e göre iki dil kullanıldığı iletişimin, özellikle çeviri sürecinin anlaşılmasına yönelik yöntemler ne kadar kesin olursa çeviri kuramı da o kadar güvenilir olur. Bu yüzden yazar, çeviribilimin nesnesinin yalnızca dilbilimsel kısmını değil, tümünü incelemenin önemli olduğunu, böylelikle çeviribilimin dilbilimden bağımsız ele alınabileceğini vurgulamaktadır (Minyar-Beloruçev, 1996, s.6).

Çeviri kuramını genel çeviri ve özel çeviri teorileri olmak üzere iki farklı boyutta incelenmesi gerektiğini öneren Minyar-Beloruçev, genel ve özel çeviri teorilerinin ilişkisini açıklamak için bir şema önermiştir:

Şekil 1.1: Genel ve Özel Çeviri Teorilerinin İlişkisi (Minyar-Beloruçev, 1996, s. 14)²²

Çeviribilimin hedefleri ve amaçları açısından iki dilin karşılaştırılması sonucu elde edilen bulgular, özel çeviri teorisi için önemlidir. İki dilin çeviride genel olarak değil, belirli bir çeviri türünde, yani makine çevirisi, sözlü ve yazılı çeviri, edebi çeviri veya özel alan çevirisinde karşılaştırılması, makine çeviri teorisi, yazılı çeviri teorisi, edebi çeviri teorisi ve diğer özel alan çeviri teorilerinin temelini oluşturur. Yukarıda verilen şekle bakıldığında çeviri teorisinin oluşum yollarını izlemek zor değildir. Çeviri teorisinin kökenleri, dilbilimsel araştırmalarla, özellikle karşılaştırmalı dilbilgisiyle, leksikoloji ve biçim gibi alanlarla ilişkilidir. Çeviri kuramının gelişim sürecinde, çeviri kuramına özgü kavramlar ortaya çıkmış ve bu da çeviribilimin konusunu oluşturan çeviriye yapılan iletişimin soyut modellerine dayalı genel çeviri teorisi ortaya çıkmıştır. Böylece döngü tamamlanmış ve çeviribilim, kendi nesnesine, konusuna ve terminolojisine sahip olmuştur (Minyar-Beloruçev, 1996, s. 14). Minyar-Beloruçev, yaklaşımı ile çeviribilimin nesnesini iletişim olarak ele aldığını göstermektedir. Yazara göre

²²ОТП: Общая Теория Перевода (Genel Çeviri Teorisi)

ТПП: Теория Машинного Перевода (Makine Çeviri Teorisi)

ТУП: Теория Устного Перевода (Sözlü Çeviri Teorisi)

ТХП: Теория Художественного Перевода (Edebi Çeviri Teorisi)

ТСП: Теория Специального Перевода (Özel Alan Çeviri Teorisi)

ЧТП: Частная Теория Перевода (Özel Çeviri Teorisi)

ЧТПП: Частная Теория Машинного Перевода (Makine Çevirisine Dair Özel Çeviri Teorisi)

iki dil arasında olan her türlü iletişime özgü tüm unsurlar, genel çeviri teorisinin sorunlarını oluşturur (Minyar-Beloruçev, 1996, s. 15).

Sözlü çeviride biçim ve içerik kavramlarına yer veren Minyar-Beloruçev içeriği, içinde yer alan tüm anlamsal bilgi; sözlü çevirinin biçimini ise sözcüklerin iç ve dış bağlantılarının toplamı olarak tanımlar. Bu bağlamda biçim, sözlü çevirinin yapısal düzeni olarak anlaşılmaktadır. Yazar, dil ya da konuşma birimlerinin içerik ve biçim bağlamında ele alındığını belirtmektedir (Minyar-Beloruçev, 1996, s. 23). Böylece Minyar-Beloruçev çeviri kavramını, kaynak ve hedef dilin kullandığı kodların uyuşmadığı durumlarda, amacı iletilen iletilmesi olan iletişimin bileşenlerini ikiye katlayan²³ (kaynak, ileti, alıcı vb.) karmaşık bir iletişim türü olarak tanımlamaktadır. Bu tanımda Minyar-Beloruçev çevirinin iki dil arasındaki iletişimi mümkün kılan, iki aşamalı ve karmaşık bir süreç olmasının yanı sıra iletilenin de çevirinin değişmez unsuru olduğunu vurgulamaktadır (Minyar-Beloruçev, 1996, s. 36).

Yaklaşımında “bilgi birikimi (информационный запас)” kavramını, alıcının bir dil işaretini (sözcük veya ifade vb.) gerçeklikle ilişkilendirdiğinde elde edilen bilgileri, Minyar-Beloruçev, farklı derecelerde sınıflandırmıştır. Yazarın buradaki amacı, çevirmenin konuya dair bilgi düzeyinin ve çeviri başarısını büyük ölçüde belirlemektir. a) Birinci dereceden bilgi birikimi, alıcıya belirli dil birimini tanıdık kabul etme imkânı tanır. Burada bir dilsel birimin belirli bir bilgi alanıyla ilişkilendirilebilmesini sağlayan asgari bilgi birikimi ifade edilmektedir. b) İkinci dereceden bilgi birikiminde nesnelerin veya olayların genel sınıflandırılması gerçekleşir. Kaynak dilde bir sözcük ya da ifade, hedef alıcısında bir alanın parçası olduğu eğilimini gösterir. c) Üçüncü derece bilgi birikiminde daha özel türlerle kaynak dildeki sözcüğü ilişkilendirme durumu gerçekleşir. Hedef alıcının söylenen ifadeyi, benzer olaylar grubundan ayırt etme durumu gerçekleşir. d) Dördüncü derece bilgi birikimi bir nesne, olaya veya eylem hakkında bir uzman gibi bilgi sahibi olunmasıdır. e) Beşinci derece bilgi birikimi, belirli dilsel birimler için bilimsel araştırmalarda derin bir anlayışı ifade eder. Bu bilgi birikimi, bir nesnenin özüne nüfuz etmeyi, sınırlarının ve olası değişimlerinin net bir şekilde farkında olmayı kapsar. (Minyar-Beloruçev, 1996, s. 50).

Minyar-Beloruçev, kaynak metnin tamamının tek seferde çevrilmesinin genellikle mümkün olmadığını belirtmektedir. Yazar, çevirmenin metni bölümlere ayırarak her bir dilsel parçayı çevirmek zorunda kaldığını ifade etmektedir. Bu uygulamayı Minyar-Beloruçev, “çeviri birimi” olarak adlandırmaktadır. Ayrıca yazara göre çeviri birimleri, yazılı ve sözlü çeviri sürecinde çevrilmesi ayrı bir karar gerektiren söz birimleridir. Bu birimlerin belirlenmesi de çevirmenin mesleki niteliklerine, yabancı dili bilmesine, metinde ele alınan konunun özüne, çevirmenin hafızasına, tecrübesine ve tepki hızına bağlıdır (Minyar-Beloruçev, 1996, s. 77). Minyar-Beloruçev’in ele aldığı konulardan bir diğeri de çeviri yöntemleri ve teknikleridir. Yazar çeviri tekniğinin genellikle bir sorunu çözdüğünü ve çevirmenin

²³ Kaynak dilde oluşturulan iletiyi, hedef dilde yeniden ifade edilmesi için çevirmenin dahil olması anlatılmak istenmektedir.

karşılaştığı zorluğu aşmasına yardımcı olduğu kavram; çeviri yöntemini de belirli bir amaca ulaşmak için izlenen temel kural olarak tanımlar ve bu kural yazara göre, nesnel olarak var olan gerçeklik yasalarını yansıtır. Kısacası teknik tasarlanabilirken, yöntem ise bir yasallık gerektirir. Ayrıca çeviri yöntemini çeviri tekniğinden ayıran özellik, eylemi gerçekleştiren psikolojik (zihinsel) bir işlemdir. İki tür çeviri yöntemi öneren Minyar-Beloruçev, ilk yöntemde eşzamanlı çeviride alıcının tepkisi olarak açıklamaktadır. İkinci yöntemi de anlamsal yöntem olarak adlandırılmaktadır. Bu yöntemde göstergenin bağlam dışında çeviri işlemlerine tâbi tutulması mümkün değildir (Minyar-Beloruçev, 1996, s. 91).

Minyar-Beloruçev çeviri dönüşümlerini, uygulama açısından ele alarak üç farklı seviyede gerçekleştiklerini ileri sürmektedir: 1. Sözcük düzeyinde çeviri dönüşümünde kaynak metindeki önemli anlamsal bileşenlerin korunması gözlemlenir. 2. Sözcük-anlamsal düzeydeki dönüşümlerde, kaynak metnin önemli anlamsal bileşenlerinin korunmasıyla birlikte, anlam farklılıklarında kaybın ya da kazanımın gerçekleştiği gözlemlenir. 3. Anlamsal seviyede ise kaynak metindeki tüm veya bazı anlamsal bileşenlerin değişimi gözlemlenir ve burada “mantıksal kavram geliştirme” olarak adlandırılan çeviri tekniği ve edebi çeviride yaygın olarak uygulanan “kompanzasyon (компенсация- farkı en aza indirme ya da dengeleme)” tekniği kullanılır (Minyar-Beloruçev, 1996, s. 99).

Minyar-Beloruçev edebi çeviriyi, geçici anlamsal bağlara sahip dilsel araçlarla zenginleştirilmiş metinlerin çevirisi olarak tanımlamaktadır. Minyar-Beloruçev’e göre edebi çeviri, diğer çevirilerden farklı olarak, her zaman söz faaliyetinin yapışına dair bilgi gibi bir iletinin bileşenlerinin aktarılması gerekliliğini içermektedir (Minyar-Beloruçev, 1996, s. 183).

Minyar-Beloruçev yaklaşımında, çeviri kuramının sorunlarına odaklanarak, bu sorunların tamamının ya da önemli bir kısmının sözlü çeviride yer aldığını öne sürmektedir. Minyar-Beloruçev, çeviri pratiği üzerinden de çeviri kuramı sorunlarının incelenmesi gerekliliğini savunarak, öncelikle “Çeviri nedir?” sorusundan yola çıkarak kendi yaklaşımını, “Metin nasıl çevrilmeli?” sorusu üzerinden formüle etmeyi başarmıştır. Sözlü çeviri üzerinden çevirinin iletişimsel yönünü ele alarak Minyar-Beloruçev, çeşitli teorileriyle Rus çeviri kuramcılarına önemli ölçüde katkı sağladığı görülmektedir (Minyar-Beloruçev, 1996, s. 184-187).

1.2.2.11. G. V. Çernov’un Teorik Mirası

Hem çevirmen ve çevirmen eğitmeni hem de çeviri üzerine çalışmaları olan G. V. Çernov, konferans çevirilerinde eşzamanlı çeviri alanında tanınan bir araştırmacı ve bu tür çeviri türüne dair kapsamlı analizler içeren birçok teorik çalışmanın yazarıdır. “Eşzamanlı Çeviri Teorisi ve Pratiği (Теория и практика синхронного перевода- 1978)” ve “Eşzamanlı Çevirinin Temelleri (Основы синхронного перевода- 1987)” adlı kitaplarında eşzamanlı çevirinin hem teorik problemleri hem de gelecekteki eşzamanlı tercümanların eğitimiyle ilgili bazı pratik yönleri ele alınmaktadır (Komissarov, 2002, s. 141). Çernov eşzamanlı çeviriyi, çevirmenin karşılaştığı dilsel ve zihinsel baskılar dikkate alınarak bu koşullarda gerçekleştirilen bir etkinlik olarak açıklamaktadır. Konferans çevirilerinde

çevirmenin sınırlamasının çeviri üzerinde önemli rol oynadığı fikri 1970’lerde Kirchhoff tarafından formüle edilirken Çernov tarafından da olasılıksal bir öngörü modeline dönüştürülmüştür. 1990’larda önyak olarak ele alınan bu modelin geliştirilmesiyle çevirmenlerin çalışma belleğine ve bilişsel yaklaşımlara dair ilgi ve çalışmalar artmıştır (Baker ve Gabriela , 2014, s. 54).

Bilişsel yaklaşımlar üzerine konferans çevirmenliği esnasında deneysel yaklaşımlarda bulunan Çernov’un amacı, kaynak dilden eşzamanlı çeviri bilişinin temel taşı olarak gördüğü ve ileti yoğunluğunun (redundansın) önemli derecede bağımlı olduğu ileti olasılığı öngörüsünün varlığını netleştirmektir. Çernov’un deneysel sonuçları, anlamsal uyumsuzluğun eşzamanlı çeviri performansını olumsuz etkilediğini, başka bir deyişle, belirli bir dereceye aşan anlamsal çatışmaların çeviri performansı üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu göstererek “anlamsal redundansın” çevirideki önemini vurgular (Chernov, 2004, s. 11).

Eşzamanlı çeviri, bir çeviri türü ve iletişimsel faaliyet olarak 1960’ların sonlarında araştırma konusu olmaya başlamıştır. 1970’lerin başında, simultane çeviride dinleme ve konuşma süreçlerinin eşzamanlılığı, deneysel olarak doğrulanmış ve bir bütün olarak tek bir iletişimsel konuşma etkinliği çerçevesinde orijinal dildeki mesajın dinlenmesi ile çevirmenin çeviri dilinde konuşmasının eşzamanlılığını sağlayan dilsel ve psikodilbilimsel mekanizmalar üzerinde durulmaya başlanmıştır. Barhudarov (1975), Komissarov (1973; 1980), Şveytsar (1973)’ın çeviri dilbilimsel teorisindeki çeviriyi “bir dildeki bir konuşma eserinin (söz faaliyetinin) anlamını koruyarak başka dildeki bir konuşma eserine (söz faaliyetine) dönüştürülmesi” olarak tanımlamalarını Çernov, eşzamanlı çeviri teorisinin nesnesini belirlemek için bir başlangıç noktası olarak kabul eder (Çernov, 1987, s. 6). Çeviriyi, süreç ve çeviri sürecinin bir sonucu olarak iki ayıran dikotomi dikkate alınarak tanımlamaya çalışan Şveytser (1973), Barhudarov (1975), Komissarov (1973;1980) ve Retsker (1974)’in yaklaşımını haklı bularak Çernov, eşzamanlı çeviriyi de ele alırken, onun zaman içinde gelişen gözlemlenebilir bir konuşma dizisi şeklinde somut bir yansıma bulan bir süreç olarak betimler (Çernov, 1987, s. 7). Çalışmalarında anlamsal redundansa (anlamsal fazlalık/yoğunluk) daha çok odaklanan Çernov, iletinin iletişimsel bağlamını ve anlamsal sonuçlarını ve iletinin subjektif anlam fazlalığını implikasyon (anlam çıkarımı) kavramıyla ilişkilendirir. Çernov’a göre iletinin anlam sorunu ya da iletinin anlaşılması, yalnızca iletide açıklık (eksplicit) olmasına değil, aynı zamanda dolaylı (implicit) olarak bulunan şeylerin uygun şekilde analiz edilmesine bağlıdır. Dil ve konuşmada dolaylı anlamın varlığı, dilbilimin temel önermelerindendir. Dolayısıyla her konuşma, iletişim amacıyla konuşan tarafından üretildiğinden ve dinleyici tarafından anlaşılacak üzere tasarlandığından (dinleyici yalnızca konuşmadaki açık anlamı algılamakla kalmamalı, aynı zamanda kastedileni “çıkarabilmelidir”) her konuşma genel olarak implikatif niteliktedir. İmplikasyon, konuşmanın genel özelliğidir (Çernov, 1987, s. 90).

Yaklaşımında yeni kavramlar öneren Çernov, mantıksal implikasyon (логическое понятие импликации) kavramını dilbilimsel yaklaşımla ele alarak, dilbilimde mantıksal implikasyon kavramına dayanan ve bu kavramla yakından ilişkili iki kavramın ortaya çıkmasına neden olduğunu ileri

sürmektedir: implikasyon ve presupozisyon (dilbilimde ön varsayım, bir ifadenin doğruluk koşulu). İmplikasyon ya da anlam çıkarımı, dinleyicinin açıkça belirtilmiş metin içindeki anlam çıkarımıdır; presupozisyon ise iletinin göndericisi tarafından dolaylı olarak (implike) belirtilmiş metin içindeki anlam bütünlüğüdür (Çernov, 1987, s. 91).

Bu yaklaşımlarından yola çıkarak Çernov dinleyicinin, iletinin gerçekleşmiş kısmının anlamı ile dinleyicinin bilişsel bilgileri -iletinin temasıyla ilgili bilgileri ve daha önce o konuya dair sahip olduğu bilgileri- ve arka plan bilgileri arasındaki etkileşim sonucunda anlamın, yani anlamaya dayalı bir çıkarımın ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Ortaya çıkan anlam çıkarımının kaynağı arka plan bilgileri olduğunda bu durum, bilişsel çıkarım olarak adlandırılır (Çernov, 1987, s. 99).

Çernov profesyonel eşzamanlı çeviriyi, uluslararası bir konferansta gerçekleştirilen, kaynak dildeki (bazen yazılı metinden) tek seferde sunulan sözlü mesajın işitsel (ve bazen de görsel) olarak algılanmasıyla eşzamanlı olarak gerçekleştirilen bir sözlü çeviri türü olarak tanımlamaktadır. Profesyonel eşzamanlı çeviri etkinliğinin özel bir türü olarak senkron çeviriyi (eşzamanlı) ele alan Çernov bu çeviri türünün başarılı olması için çevrilen mesajın anlamsal yapısına odaklanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu gerekliliğin ise en önemli koşulları, çevirmen senkronist için çevrilen iletinin objektif anlamsal fazlalığı ve öznel anlam fazlalığıdır. Çevrilen iletinin objektif anlamsal fazlalığı, ifadenin anlamsal bileşenlerinin tekrarlanması ve birbiriyle ilişkisi, bütün ileti bileşenlerinin anaforik (aynı sözcüğü tekrarlamak için zamir vb. sözcük kullanma²⁴) tutarlılığı ile sağlarken; öznel anlam fazlalığı ise iletinin anlam çıkarımları, dilsel, bilişsel ve edimsel türlerdeki anlam çıkarımları aracılığıyla sağlanır (Çernov, 1987, s. 240). Çernov, ayrıca oluşturduğu modelin gözlemlenebilir katmanını belirler ve her katmandaki analiz düzeydeki amacının, eşzamanlı çevirinin yönlendiği konu olan iletinin anlamsal yapısı olduğunu belirtir: 1. Birinci (en alt) katman- prosodik (çözümleme)- hece, kelime, sözdizimi ve ifadeyi içerir. 2. İkinci (ara) katman- sözdizimsel- sözdizimi ve ifadeyi kapsar. Olasılıksal öngörünün sözdizimsel faktörlerin (ifadenin anlamı hakkında bilgi taşıyan unsur) incelenmesini kapsar. 3. Üçüncü (merkezi) katman- anlamsal- sözdizimi, ifade ve ileti seviyelerini kapsar. İletinin anlamsal yapısının eşzamanlı çeviri işleminin hem konusu hem de ürünü olarak ortaya çıktığı katmandır. 4. Dördüncü (en üst) katman- implikatif ve anlam- ifade, ileti ve iletişim durumu seviyelerini kapsar (Çernov, 1987, s. 227).

Çernov (1987, s. 222), yaklaşımında eşzamanlı çevirinin aşamalarına da yer vererek onları, beş farklı bileşenleri içeren bir işlevsel sistemde bir araya getirmektedir: 1. Kaynak dildeki iletinin anlaşılması ve olasıksal öngörü süreci, kaynak dildeki iletinin anlamsal yapısının analizini, iletişim durumunu içermektedir. 2. Çeviri kararı alma, sözlü ifadenin içsel planının oluşturulması ve bu planın sentaks ve sözcük dağılımını içermesi gerekmektedir. 3. Olasıksal öngörüye dayalı geleceğin modeli, artikülasyon (sesletim, hecelerin sesini çıkarma) planının yerine getirilmesi ve hedef dildeki ifadenin ya

²⁴ Kelime anlamı, Tureng adlı sözlükten alınmıştır.

da bir kısmının oluşturulmasını içerir. 4. Hedef dildeki ifade de iletinin anlamsal yapısı, ifadenin sentaks yapısı ve ses vurgusunu kapsar. 5. Öz denetim mekanizması.

Çernov, eşzamanlı çeviride gerekli ve yeterli koşulun, hedef dildeki ifadelerin bilgi içerikli yapısını korumak, yani çeviri sürecinin konusunu ve ürününün iletişimsel denkliğini korumak olduğunu savunmaktadır. Bu anlamda Çernov, Barhudarov'un (1975) çeviride en önemli olan şeyin, neyin ifade edildiği olduğu ve nasıl ifade edildiğinin de buna tabi olması gerektiğini; bu yüzden yeterince uygun ve güçlü bir çeviri modelinin öncelikle anlambilimsel bir model olması gerektiği vurgusunun altını çizmektedir. Ayrıca konferans çevirmenliğinde senkron çeviri mekanizmasının olasılıksal-öngörüsül modelini (dilbilgisel ve anlamsal fazlalık) sunan Çernov'un, bir dizi modern dilbilimsel ve psikodilbilimsel teoriyi ele alarak anlamsal temelde konuşma iletisinin tüm seviyelerini açıkladığı görülmektedir (Çernov, 1978, s. 199).

1.2.2.12. Eşzamanlı Çeviri Araştırmacısı: A. F. Şiryayev

G. V. Çernov'un çalışmalarıyla neredeyse aynı zamanda, Anatoliy Fyodoroviç Şiryayev'in "Eşzamanlı Çeviri (Синхронный перевод- 1979)" adlı kitabı yayınlandı. Bu kitapta Şiryayev, belirli bir ölçüde Çernov'un kavramlarıyla örtüşen, ancak bağımsız araştırmalar temelinde geliştirilmiş olan bu çeviri türüne dair kendi teorisini oluşturmuştur. Şiryayev eşzamanlı çeviriyi, psikodilbilim açısından özel bir faaliyet türü ve Sovyet söz faaliyeti (konuşma etkinliği) teorisine uygun olarak incelemektedir (Komissarov, 2002, s. 157).

Şiryayev'in Çernov'dan farklı olarak çevirmen faaliyetlerini bilinç seviyelerine göre inceleme yapmaktadır. Yüksek bilinç seviyesi, öncelikle gerekli bilgilerin işlenmesi ve birçok kabul edilebilir seçenek arasından birinin seçimi gibi yaratıcı bileşenlere yönlendirir. Daha düşük bilinç seviyeleri ise, alınan kararın uygulanması da dahil olmak üzere faaliyetin teknik bileşenlerini yönetir. Bununla birlikte eşzamanlı çeviride zaman, çevirmenin eğitimi, çevirmenin yeteneği, çevirmenin algısı ve eşzamanlı çeviri öğretimi metodolojisi üzerine önemli yaklaşımlarda bulunan Şiryayev, 1982 yılında yayınlanan "Eşzamanlı Çeviri Kılavuzu (Пособия по синхронному перевод)" adlı çalışmasında çeviri teorisi ve pratiğine özel bölüm ayırarak eşzamanlı çevirmen için gerekli olan yeteneklerin geliştirilmesini sağlayan özel egzersizler üzerine hazırlandığı sistemi sunmaktadır. Ayrıca Şiryayev, eşzamanlı çeviriyi, iletişimsel-toplumsal faaliyet alanında bağımsız bir tür olarak değerlendirmektedir (Şiryayev, 1979, s. 164).

1.2.2.13. Vilen Naumoviç Komissarov'un Çeviride Eşdeğerlik Yaklaşımı

V. N. Komissarov çeviri üzerine yaklaşımlarını, "İngilizceden Rusçaya Çeviri Kılavuzu (Пособие по переводу с английского языка на русский- 1960)", "Çeviri Üzerine Söz (Слово о переводе- 1973)", "Çeviri Dilbilimi (Лингвистика перевода-1980)", "Çeviri Kuramı: Dilbilimsel Yönü (Теория перевода: лингвистические аспекты-1990)", "Genel Çeviri Kuramı- (Общая теория перевода- 1999)", "Rusya'da Dilbilimsel Çeviribilim (Лингвистическое переводоведение в

России- 2002)’’ ve ‘‘Çağdaş Çeviribilim (Современное переводоведение- 2000)’’ gibi çalışmalarında yansıtarak Rus çeviri dünyasına önemli katkılar sağlamıştır.

Komissarov (1990), ‘‘Çeviri Kuramı: Dilbilimsel Yönü’’ adlı çalışmasında dilbilimsel çevri kuramının temel ilkelerinin yanı sıra, başta Sovyet olmak üzere, yabancı dilbilimcilerin birçok araştırmasına dayanan teorik kavramlara önemli ölçüde yer vermiştir. Komissarov’un bahsi geçen çalışmasının en önemli özelliklerinden biri de çeviri normlarını, ‘‘doğru, gerçek, iyi, yeterli, eşdeğer’’ çevirinin birtakım toplumsal talep ve beklentileri olarak adlandırır. Çeviri normunun toplum doğası düşüncesine Chesterman’ın çalışmasında da rastlanır. Chesterman’a göre (1993, s.5) normlar, toplumsal fenomenlerdir ve toplumun ya da topluluğun üyelerinin kabulüyle doğrulanır, sürdürülür ve yaygınlaştırılır. İşlevi ise belli bir davranışı düzenlemek ve sapma oranını kontrol altına almaktır (Denissova, 2023, s. 47).

Komissarov, genel çeviri normlarını eşdeğerlik normu, konvansiyonel norm, türsel-biçimsel norm, dil kullanımı (söz-parole), edimsel norm olmak üzere beş alt sınıfa ayırır. Komissarov’a göre eşdeğerlik normu, her hedef metin için farklı olan bu norm, diğer etken ve normlarıyla ele alınmalıdır. Her çeviri için eşdeğerlik türü kaynak ve hedef dilsel birimler arasındaki ilişkilerle ve çeviri sürecine katılan diğer etkenlerle belirlenir. Bir hedef metnin yeterliliği böylelikle norm-bağlam-eşdeğerlik ekseninde değerlendirir. Konvansiyonel norm, kaynak metne olan azami benzerlik gerek parça gerekse bütün olarak kaynak metnin yerine geçebilmesidir. Türsel-biçimsel norm, çevirinin hedef dilde (alıcı dizgede) kabul edilen standart metin türleri ve özelliklerine uygun olması gerektiğidir. Bu norm, çevirinin ana işlevini, çevirmenin stratejisini, kullandığı yöntem ve teknikleri ve çeviri sırasında sağlanması gereken eşdeğerlik seviyesini belirlemede önemli rol oynar. Dil kullanım normu, dil-söz karışıklığına dayanır. Her metin bir söz ürünüdür, dolayısıyla bağlı olduğu dil dizgesinin çok çeşitli kurallarına uyum gösterir ve göstermelidir. Edimsel norm, çevirinin edimsel etkisinin geçerliliğinin sağlanması olarak tanımlanmaktadır (Denissova, 2023, s. 49).

Komissarov’un çeviriye yönelik yaklaşımının bir diğer önemli vurgusu da eşdeğerlik kavramıdır. Komissarov’a göre kaynak metnin içeriği ile hedef metnin içeriği aynı değildir. Komissarov’a göre, tarihi ve kültürel şartların şekillendirdiği dilsel özelliklere sahip olan toplumun bir bireyi tarafından oluşturulan metin, başka dile tam olarak yansıtılamaz. Elbette bu durumda çeviri kayıpları yaşanacaktır, fakat yine de çeviri kayıpları, çevrilemez bir durum olduğunu göstermez. Hedef metnin tam anlamıyla kaynak metinle aynı olmaması, kaynak metnin işlevinin hedef metinle gerçekleşmeyeceği anlamına gelmez. Bu durumda Komissarov’un yaklaşımında çeviri kavramı, metnin işlevi ile ilişkilendirilmektedir (Kozan, 2020, s. 245).

Komissarov (1990, s. 45) çeviri kavramını, iletişim açısından kaynak metne eşdeğer bir dilsel faaliyet türü olarak tanımlamaktadır ve bu iletişimsel eşdeğerlik, hedef dil (alıcılar) tarafından çevirinin

işlevsel, içeriksel ve yapısal açıdan kaynak dil ile özdeşleşmesinde kendisini gösterir. Çeviriye yönelik iletişimsel yaklaşım, çağdaş çeviri kuramının temel ilkesidir.

Komissarov'un yaklaşımında çeviri kuramının en önemli görevlerinden biri, farklı dillerdeki iletinin içeriğinin eşdeğerini sağlaya dilsel ve dil dışı faktörleri belirlemektir. Komissarov, kaynak metin ile hedef metnin içerik ortaklığını (anlam yakınlığı) çeviri eşdeğerliği olarak adlandırmaktadır. Araştırmacı, dil sistemindeki ve metinlerin oluşturulma özelliklerindeki farklılıkları, çeviride kaynak içeriğin tamamen korunma olasılığını farklı derecelerde sınırladığını ileri sürmektedir. Çeviride sağlanan eşdeğerliğin nasıl aktarıldığına bağlı olarak farklı seviyelerde (türlerde) eşdeğerlikler ortaya çıkar ve her seviyede çeviri, diller arası iletişimi sağlar. Birinci tür çeviri denkliği, kaynak metnin iletişim amacını oluşturan içerik kısmının korunmasını kapsar (Komissarov, 1990, s. 52). Bu tür ya da seviyedeki çeviri eşdeğerliği, Rusça ve Türkçe dil çiftine uyarlandığında, “Бывает, что люди не сходятся характерами.” cümlesindeki ifadenin ana içeriğini oluşturan mecazi anlam Türkçeye, “Bazen insanların karakterleri uyuşmaz.” ya da bu ifade günümüzde “Bazen insanların kimyaları uyuşmaz.” şeklinde de iletilir. Buradaki iletişim etkisi, kimyasal elementlerin etkileşimine benzetilen insan ilişkilerinin özgün sanatsal tasviriyle elde edilmiştir. Rusça cümlede yer alan mecazi anlam Türkçe çevirisinde kendi yerini ya da amacını bulmuştur, yaklaşımında bulunabilir. Komissarov, bu tür çeviri eşdeğerliği ile ilgili dört özellikten bahsetmektedir: a) sözcük dağarcığı ve sözdizimsel yapının uyuşmazlığı; b) kaynak ve çevirinin sözcüklerini ve yapısını anlamsal parafraz (kaynak dilden bir metin hedef dile çevrildiği esnada sözcüğü sözcüğüne değil, bütünsel olarak metni çevirmek) veya sözdizimsel dönüşüm ilişkileriyle bağlamanın imkansızlığı; c) kaynak ve çeviri metinlerde bildirilen iletiler arasında ‘aynı şeyin söylendiğini’ iddia etmeyi mümkün kılacak gerçek ya da doğrudan mantıksal bağların bulunmaması; d) eşdeğer kabul edilen diğer tüm çevirilere kıyasla kaynak ve çeviri arasındaki içerik ortaklığının en az düzeyde olması²⁵ (1990, s. 53). İkinci tür eşdeğerlikte, kaynak ve hedef dilin ortak içeriği, yalnızca aynı iletişimi iletmekle kalmaz, aynı zamanda dil dışı durumu da yansıtır. Dil dışı durum, bir ifadede tanımlanan nesnelerin ve bu nesneler arasındaki ilişkilerin toplamıdır. Aynı iletişimi iletmek, kaynak dille hedef dil arasındaki önemli yapısal-anlamsal farklılıklar söz konusudur. Bunun nedeni, ifade edilen durumun karmaşık bir olgu olmasıdır; bu olgu, tüm yönleri, özellikleri ve ayrıntılarıyla tek bir ifadede tam olarak tanımlanamaz. Her ifade, ilgili durumu belirli özelliklerine işaret ederek tanımlar. Örneğin, “книга лежит на столе (kitap masanın üzerinde duruyor)” durum, “я вижу книгу на столе (kitabı masanın üzerinde görüyorum)” algı, “книгу положили на стол (kitap masaya konuldu)” aktif eylem olmak üzere Komissarov, bir cümlede dil dışı ortamın dile getirilişi ve dilsel betimle biçimlerini açıklamaktadır. Komissarov (1990, s. 61) üçüncü tür eşdeğerliği, bazı özelliklere göre açıklamaktadır: a) Dilsel yapı ve sözdizimsel yapının paralelliğinin olmaması, kaynak metin ile hedef metin arasında sözcük dizilimleri ve gramer yapıları birbirine paralel değildir. b) Yapısal

²⁵ Burada verilen örnek Komissarov (1990) 'un kitabında Rusça ve İngilizce dil çiftine örnek olarak verilmiştir. Fakat bu doktora tezinin amacı gereği Rusça verilen örnek Türkçeye uyarlanmıştır.

dönüşümler yoluyla kaynak ve hedef metin arasındaki bağlantının kurulmasının imkansızlığı, kaynak metin ile hedef metnin sözdizimsel yapıları arasında dönüşüm yoluyla bağlantı kurmak mümkün değildir. c) Hedef metin, kaynak metindeki durumu ve amacı korur. d) Kaynak metindeki durumu oluşturan dil dışı kavramlar ve biçimin korunması.

Dördüncü tür eşdeğerliğe sahip çevirilerde Komissarov, üçüncü türde korunan ilk üç içerik bileşenine ek olarak, hedef metinde kaynak metnin sözdizimsel yapı anlamlarının da önemli bir kısmının yeniden üretilmesinden bahsetmektedir (1990, s. 69). Kaynak metnin yapısal dizimi, çevrilecek metnin genel içeriğine dahil olan belirli bir bilgiyi temsil eder. Dolayısıyla hedef metinde kaynak metnin sözdizimsel düzeni mümkün olduğunca korunur, böylece kaynak metnin içeriğinin eksiksiz bir biçimde yeniden üretilmesine katkı sağlanır.

Beşinci tür eşdeğerlikte, farklı dillerdeki metinler arasında bulunabilecek en yüksek içerik yakınlığına sahiptir. Bu tür çeviri eşdeğerliğinde kaynak metin ile hedef metin arasındaki ilişkiyi Komissarov (1990, s. 79), şu şekilde karakterize etmektedir: 1. Metnin yapısal düzeninde yüksek derecede paralellik; 2. Dilsel yapının en yüksek düzeyde örtüşmesi: hedef metinde kaynak metnin tüm önemli sözcüklerine karşılık gelen ifadeler; 3. Kaynak metnin tüm içerik kısımlarının hedef metinde korunması. Bu tür eşdeğerlikte Komissarov bilgi kaybının engellenmesi için sözcüğün üç farklı anlamsal boyutunu dile getirmektedir: Sözcüğün kendi anlamı, sözcüğün çağrıştırdığı (toplum tarafından sözcüğe yüklenen yan anlamı) anlam ve dil içi anlamı. Komissarov her dilin, sözcük anlamlarında belirtilen nesnelerin ya da duyguların farklı işaretlerini ya da özelliklerini sabitleştirerek kendi dilsel dünya görüşünü oluşturmasını düz anlam olarak nitelendirmektedir. Çağrışımsal anlam, sözcüğün içerdiği bilginin, konuşanlar tarafından nasıl algılandığını yansıtır. Kaynak metindeki sözcüğün anlamının çağrışımsal yönünün hedef metne en iyi şekilde aktarılmasında, sözcüğün duygusal, üslup ve imgesel bileşenleri önemli rol oynar. Ayrıca beşinci tür eşdeğerlikte, kaynak ve hedef metin birimleri arasındaki ilişkilerde, dil sistemindeki özelliğe bağlı olarak kelimenin dil içi anlamı özel bir yere sahiptir. Dil içi anlamlar, dil sisteminin sözcüğe yüklediği anlamlar olup, genellikle konuşmacılar tarafından düşüncenin biçimlendirilmesi olarak değerlendirilir. Dil içi anlamın çeviride aktarılması, sadece bu anlamın kaynak metinde öne çıktığında ve iletişimde özel bir önem taşıdığına gereklidir. Dil içi anlamların içerdiği eşdeğerlik, anlam kaymalarına sebep olsa da kaynak metnin en önemli kısmına ilişkin olarak sağlanmasıdır (Komissarov, 1990, s. 82).

Komissarov'a (1990, s. 94) göre çeviri türlerinin, çevrilen metinlerin karakterine ve çevirmenin çeviri sürecindeki dilsel eylemlerin karakterine göre iki temel sınıflandırması vardır. İlk sınıflandırma, kaynak metnin türsel-biçimsel özellikleri ile ilişkilidir; ikinci sınıflandırma ise yazılı ve sözlü formdaki dilsel eylemlerin psikolinguistik özellikleri ile ilgilidir. Türsel-biçimsel çeviri sınıflandırılması, kaynak metnin türsel-biçimsel özelliklerine bağlı olarak edebi ve bilgilendirici çeviri olmak üzere iki işlevsel çeviri türüne ayrılır. Edebi (sanatsal) çeviri, diğer tüm dilsel eserlerden farklıdır, çünkü bu tür eserlerin tümünde baskın olan bir iletişimsel işlev, yani sanatsal-estetik veya şiirsel işlevdir. Başka bir deyişle

edebi çeviri, adıl görevi hedef metinde sanatsal-estetik etki yaratabilecek bir dilsel eser üretmek olan bir çeviri faaliyetidir. Komissarov, bir çeviri türünün alt türlere ayrılmasını genellikle koşullu olarak görmektedir ve bu ayrımın belirli türün çevirinin çeviri süreci üzerindeki önemli etkisine bağlamaktadır. Dolayısıyla edebi çeviriyi Komissarov, şiir çevirisi, oyun çevirisi, hicivsel çeviri, şarkı sözlerinin çevirisi gibi alt türlere ayırmaktadır.

Komissarov (1990, s. 97) bilgilendirici çeviriyi, asıl görevi bilgiyi iletme olan ve okuyucu üzerinde sanatsal-estetik etki yaratmayı amaçlamayan metinlerin çevirisi olarak tanımlamaktadır. Araştırmacıya göre bilgilendirici çeviri, çevrilen metinlerin farklı işlevsel biçimine bağlı olarak bilimsel-teknik, resmi-ticari, politik-hakla ilişkiler ve gazete-haber metinlerinin çevirisi olmak üzere çeşitli alt türlere ayrılır.

Bunların dışında Komissarov, psikolinguistik sınıflamayı da ele almaktadır. Komissarov bu tür çeviri sınıflandırmayı, kaynak metni algılama ve hedef metni oluşturma yöntemlerini dikkate alarak yazılı ve sözlü çeviri olmak üzere iki alt türde incelemektedir. Sözlü çeviriyi de ardıl ve eşzamanlı çeviri olmak üzere iki alt türde ele almaktadır (Komissarov, 1990, s. 99). Yaklaşımında çeviri üslubunun ve türlerinin alt türlerini tanımlama ilkelerine de yaklaşımında yer veren Komissarov (1990, s. 109), bir çeviri türünün özelliklerini ortaya çıkarırken özel çeviri teorisi, bu tür çevirinin tanımlanmasında dikkate alınması gereken üç faktör grubunu inceler. Birincisi, kaynak metnin özel bir işlevsel biçime ait olması, çeviri sürecinin niteliğini etkiler ve çevirmenin özel yöntemler ve teknikler kullanmasını gerektirir. İkincisi, belirli bir tür kaynak metne odaklanmak, çeviri metnin üslup özelliklerini ve dolayısıyla hedef dilde benzer işlevsel biçimi tanımlayan dil araçlarının seçilmesini gerektirir. Son olarak bu iki faktörün etkileşimi sonucunda hem çeviri sürecinin özel koşulları hem de görevleriyle ilgili olarak çeviriye özgü özellikler ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, özel çeviri teorisi, kaynak dildeki belirli bir işlevsel biçimin dilsel özelliklerinin, hedef dildeki benzer işlevsel biçimin dilsel özellikleri ile bu iki dilsel olgunun etkileşiminin çeviri sürecine etkisini inceler.

Çeviri sürecinde kaynak metne anlamsal ve yapısal bakımdan yakınlık sağlamak için kaynak dil ve hedef dildeki birimler arasında eşdeğerlik aranır. Hedef dildeki birim, kaynak dildeki birimi çevirmek için rastgele seçilmemelidir. Bu birimler, anlamlarının benzerliği nedeniyle düze olarak birbirine kullanılabilir. Bu tür ilişkiye çeviri karşılığı (переводческое соответствие) denir. Komissarov'a göre çeviri karşılıklarının farklı dillere göre sistemini özel çeviri teorisi incelemektedir, çünkü her dilin kendi özel çeviri teorisi vardır (1990, s. 135-136). Bahsedilen çeviri karşılıkları Komissarov'un yaklaşımına göre, fonem (sesbirim) seviyesindeki karşılıklar, biçim seviyesinde karşılıklar ve sözcük seviyesinde karşılıklar olarak değerlendirilmektedir.

Komissarov'a göre çeviri eşdeğerlikleri, dilsel ve durumsal bağlamlarla yakından ilişkilidir. Dilsel bağlam, bir dil biriminin (kelime veya ifadenin vb.) bir metindeki çevresini (kelime veya ifadelerle olan ilişkisi) ifade eder. Dilsel bağlam, mikro ve makro bağlamları kapsamaktadır. Mikro (dar)

bağlam, sözdizimsel ve sözcüksel bağlam olarak ikiye ayrılır. Sözdizimsel bağlam, bir kelimenin kullanıldığı sözdizimsel yapıdır. Sözcüksel bağlam ise bir birimin kullanıldığı kelimeler ve kalıplaşmış ifadelerdir. Durumsal bağlam, ifadenin ortamını, zamanını ve yerini, gerçek dünya bilgileriyle bağdaştırarak doğru bir şekilde yorumlanmasını sağlar. Ayrıca Komissarov düzensiz eşdeğerlik kavramını tanıtarak bu tür eşdeğerliği, çevirmenin düzenli bir karşılıktan vazgeçip (kaynak metne uygun olan birçok karşılıktan en uygun olanı seçebilme) kaynak metindeki birimin anlamını en doğru şekilde hedef metne yansıtacak farklı bir çeviri cümlesi ya da paragrafı bulma yöntemi olarak açıklamaktadır. Başka bir deyişle çeviri sürecinde kaynak dildeki bir sözcüğün hedef dilde düzenli olarak karşılığı bulunmadığı zaman çevirmen bu yöneme başvurabilir. Bununla birlikte çeviri sürecinde çevirmen kararına kolaylık sağlayacak yöntemler sunan Komissarov, çeviri analizlerinde sadece tekil veya çoklu çeviri karşılıkları olan dil birimlerinin var olduğu gibi çeviride doğrudan karşılığı olmayan dil birimlerinin de olduğunu ileri sürmektedir. Komissarov bu tür dil birimlerini, karşılıksız (безэквивалентный) birim olarak adlandırmaktadır (Komissarov, 1990, s. 134).

Yaklaşımında çeviri yöntemlerine önemli ölçüde değinen Komissarov, aynı zamanda çeviri kalitesinin değerlendirilmesine de değinmektedir. Bu konuda Komissarov yeterli çeviri, eşdeğer çeviri, doğru çeviri, sözcüğü sözcüğüne çeviri ve serbest çeviri türlerinin çeviri kalitesini değerlendirebilecek çeviri türleri olduklarını öne sürmektedir. Yeterli çeviri, çeviri eyleminin edimsel amaçlarını ve bu amaca ulaşılabilir en yüksek eşdeğerlik seviyesinde sağlamakla beraber, hedef dilin normlarını dikkate alarak, metnin biçimsel özelliklerini içeren çeviri normlarına uygun olarak gerçekleşen çeviridir. Eşdeğer çeviri, kaynak metnin içeriğini eşdeğerlik seviyelerinin birinde yansıtan çeviridir. Her yeterli çeviri, eşdeğer olmalıdır. Doğru çeviri, kaynak metnin içeriğini ileten, ancak biçimsel olarak hedef dile uyum sağlamayan çeviridir. Doğru çeviri, kısmi olarak eşdeğerdir. Sözcüğü sözcüğüne çeviri, kaynak metnin iletişim açısından biçimsel ya da gereksiz unsurların aktarıldığı çeviridir. Bu durumda hedef dilin normları ve kullanımı ihlal edilir veya kaynak metnin içeriği çarpıtılır, aktarılamaz. Bu durumda sözcüğü sözcüğüne çeviri, yeterli çeviri değildir. Serbest çeviri, çeviri eylemi için mevcut koşullar altında ulaşılabilir eşdeğerlik seviyelerinden daha düşük bir seviyede gerçekleştirilen çeviridir (Komissarov, 1990, s. 233).

Görüldüğü gibi Komissarov'un yaklaşımında çeviri, öncelikle eşdeğer kavramı ve ardından eşdeğerlik seviyelerinin korunmasına göre değerlendirilmektedir. Eşdeğerlik kavramının betimlenmesinde, kaynak ve hedef dildeki yapısal boyutun arkasındaki anlambirimciklerinden oluşan anlamsal boyutun var olmasına dikkat çekilmiştir. Bu anlamda Komissarov'un yaklaşımında işlevsel paradigmanın açıklandığı söylenebilir (Kozan, 2020, s. 262).

1.2.3. Rusya'da Çeviri Araştırmalarına Göre Çeviri Eleştirisi

Edebi çevirinin faaliyetlerinden biri olan yazılı çeviri, edebiyat bilimi ve dilsel çeviri teorisi çerçevesinde incelenir (Garbovskiy, Teoriya Perevoda, 2004, s. 95). Ancak çeviri, okuyucu kitlesinin ilgi alanına girdiği andan itibaren kuramsal tartışmalar genellikle iki yönde ilerleme göstermiştir: İlk

yaklaşımında ya çevirmenler, dönemlerinin beklentilerine uygun olarak yazar ya da okuyucunun, ‘sadakatsizlik’ yönündeki eleştirilerini tahmin ederek kararlarını açıklamaya çalışmışlardır; ya da aydın okurlar, çevirmenlerin çalışmalarının sonuçlarını eleştirerek veya öneride bulunarak çevirileri, makalelerde, mektuplarda veya benzeri yerlerde analize tabi tutmuşlardır (Garbovskiy, Teoriya Perevoda, 2004, s. 95-96). Çevirmenler, çeviri eserde hangi edebi formda olursa olsun yorumlar, önsözler, mektuplar gibi açıklama bölümlerini, kaynak metni tamamen doğru anladıkları varsayımıyla yazmışlardır. İkinci yaklaşım ise çeviri eleştirisi ya da karşılaştırmalı çözümleme kuramı olarak tanımlanabilir. Eleştirel çalışmaların yazarları, çeviri eseri alıcının bakış açısını düşünerek değerlendirmişlerdir. Bu dönemdeki eleştirmenler, çeviri metnlerinin yöntem ve tekniklerine de dikkat etmişlerdir, ancak kaynak metin ile hedef metni karşılaştırarak çevirmenin, kaynak metnin içeriğini ve yazarın amacının ne kadar doğru anladığını belirlemeye çalışmışlardır. Çeviri eleştirisi, iki kültür, iki edebi gelenek ve en önemlisi çeviri sürecinde birbiriyle temas eden iki farklı dil sisteminin ifade olanakları hakkındaki anlayışlara dayanır. Çeviri eleştirisi, edebi eleştiride kabul edilen estetik kategorileri kullanır, ancak zorunlu olarak karşılaştırmalı bir temele dayanır. Dolayısıyla çeviri eleştirisi çevirmenin, diller arası ifade sanatı konusundaki ustalığını eleştirel şekilde değerlendirmektir. Çeviri doğruluğunun değerlendirilmesinde, çevirmenin aldığı kararların yeterliliği ya da uygunluğu temel ölçüt sayılır. Dolayısıyla bu kararlar, hatalı ya da yeterli olup olmamasına bakılmadan çeviri eleştirisinin nesnesini oluşturabilir. Bu yönden çeviri eleştirisi, ayrı bir yönelim olarak göstermeye devam etmektedir (Garbovskiy, 2004, s. 97).

Çeviri düşüncesinin her aşaması, önceki aşamanın mirasının eleştirel bir şekilde değerlendirilmesiyle ilişkilidir. Çeviri eleştirisini A. A. Lilova (1991-1992), kaynak metnin sanatsal-estetik özellikleri ile hedef dile yeniden aktarılmasının, eleştirmen tarafından öznel olarak algılanması, yorumlanması ve hedef dilin sosyokültürel koşullarına göre değerlendirilmesiyle ortaya çıkan özgün bir yaratıcı faaliyet olarak tanımlanabileceğini dile getirmektedir. Çevirileri değerlendirirken eleştirmenler, genellikle ‘ideal çeviri’ kavramı ile karşılaştırma yapmayı tercih etmişlerdir ve bu kavram zamanla kültürel-estetik ve sosyokültürel etki olarak değişime uğramıştır (Tretyakova, 2012, s. 271).

Rusya’da yazılı çeviriler, XVI. yüzyıla kadar, anonim olarak gerçekleşmiş ve genellikle kaynak metinle eşdeğer görülmüştür. XVI. yüzyıl, çoğunlukla dini eserlerin çevirisiyle uğraşan ve aynı zamanda hem çevirmen hem de eski çevirileri düzelten, onları yorumlarıyla zenginleştiren Maksim Grek’in yaratıcılık dönemi olarak bilinir. Moskova ruhban sınıfının görüşüne göre Maksim Grek, eski çevirileri düzeltirken yerleşik gelenekleri ihlal ettiğinden sapkınlık ve küfür suçlamalarına maruz kalmıştır. Çünkü bu dönemde eski metinler bir kez ve sonsuza dek verilmiş olarak kabul edilmiş ve düzeltilmeye tabi tutulmamıştır (Tretyakova, 2012, s. 271). E. G. Etkind (1973, s. 8), mutlak, nesnel ve kişisel olmayan bir çeviri fikri, sanatın gelişiminin belirli bir aşamasında bir estetik anlayış olarak klasikçiliği çoktan aştığını, günümüze kadar ulaşmış ve zaman zaman bir biçimden diğerine bürünerek çağdaş sanatın pratikleriyle çelişkiye düştüğünü savunmuştur.

1. Petro, çevirilerin “anlaşılır” bir şekilde gerçekleşmesini sağlayacak çeviri kararnamesi çıkardıktan sonra 1735 yılında Petersburg Bilimler Akademisi bünyesinde, ilk profesyonel çevirmenlerin yer alacağı Rus Kurultayı kurdu. Bu kurultayda M. İ. Lomonosov, V. K. Trediakovskiy başta olmak üzere farklı çevirmenler yer aldılar. Kurultayın, çevrilecek kitapları seçmek, çevirmenlerin uyması gereken kuralları ve ilkeleri belirlemek, yapılan çalışmaları eleştirel şekilde değerlendirmek gibi görevleri vardı. Bu görevler, çeviri kalitesini ve çevirmenlerin yetkinliğini arttırmayı amaçlarken, öte yandan da çevirmenlerin faaliyetlerini gerçekleştirmeleri için hiçbir teorik dayanağa da sahip değildi. Bu dönemde Rusça edebi dil de henüz tam anlamıyla gelişmemişti fakat Rus kurultayı üyelerinin çalışmalarıyla Rus edebi dili, büyük ölçüde şekillenmeye başladı. Bu dönemde çeviri eleştirisi, bir tür paradoksallık sergilemektedir: bir yandan çeviri eleştirileri, yazarın ve çevirmenin kimliğinin görmezden gelinerek belirli bir nesnel-ideal çevirinin yeniden oluşturulabileceği fikrini savunuyordu; öte yandan bu nesnel-ideal çeviri anlayışı tamamen öznel yargılara dayanıyordu. Dolayısıyla bu durum, tartışmalara ve anlaşmazlıklara sebep oluyordu ve elbette bir sonuca varılamıyordu (Tretyakova, 2012, s. 272). Bu bağlamda M. V. Lomonosov ve A. P. Sumarokov ile şiirsel ölçülerin nesnel olarak sahip oldukları özellikler hakkında girdiği tartışmalara dair sözlerini V. K. Terdiakovskiy (1963, s. 442) şu şekilde aktarmaktadır: “Ne horenin (Rus şiirinde iki heceli ölçüye ait mısra boyutu) hassas ne de iambin (iambus- şiir ölçüsü) kendi başına asil olduğunu ve her iki ölçünün de sözcüklere bağlı olarak asil ve hassas olabileceğini ne kadar kanıtlamaya çalışsam da kanıtlarım dikkate alınmadı. Hâlâ kendi görüşlerinde ısrar edenler, öyle de kalmaya devam ettiler.”

XIX. yüzyılda kültür ve bilim dünyasının önde gelen isimlerin ilgisi edebi çeviriye yöneldi. Çeviri tekniği konusunda en zengin deneyimler ve kuramsal gelişmeler için önemli çalışmalar bir araya getirildi. Bu yüzyılda yapılan çalışmalarla çeviri eleştirisi, araştırma faaliyetlerinin bir alanı olarak şekillenmeye başladı. Klasisizmin yerini romantizm aldı ve bu durum, yaratıcı faaliyetlerin bireyselliğinin farkına varılmasını ve kültürel olayların ulusal özelliklerinin anlaşılmasını sağladı. Bu dönemde devletin ve Bilimler Akademisi’nin çeviri kalitesini değerlendirme üzerindeki etkisi azaldı, ancak toplumun ilgisi büyük ölçüde arttı. Bu dönemde çeviri eleştirisi, edebi çevirinin ayrılmaz bir parçasıydı. Bu aşamada Rus yazarlarının benzer temalar, yapı ve poetika içeren eserler çevirdikleri ve sadece ilham aldıkları yabancı yazarın soyadını belirttikleri bir dönem haline gelmiştir. Çevirilerin eleştirel tartışmaları, çeşitli toplumlar, gruplar ve edebi dergilerin sayfalarında süreklilik haline geldi. Bu tartışmaların ana sorunu, sözcüğü sözcüğüne çeviri ile serbest çeviri arasında ulusal-kültürel farklılaşmayı (yabancılaştırmayı) uyumlaştırma üzerine uzlaşa sağlanamamasıdır (Tretyakova, 2012, s. 272).

XVIII. yüzyıldan farklı olarak XIX. yüzyılda ideal çeviri arayışında olan çevirmenin bireyselliği kabul edimemekte ve mükemmel çevirinin imkansızlığı savunulmaktadır. XIX. yüzyılda çevirmenler, çevirilerde neyi nasıl aktaracaklarına karar vermek özgürlüğüne kavuştular. Bu durum da çevirmenin kendi üslubunu ve tarzını belirleme olanağı sağlamış oldu. Eleştirmenler tarafından çevirmenlere,

kaynak metnin önemli unsurlarının hedef dile aktarılması gerekliliği sürekli vurgulandı. Bu vurgulama, yalnızca belirli bir eserin kaynağına denk olabilmesi için değil, aynı zamanda Rus edebi dilinin ve edebiyatının gelişimi için geniş bir perspektif sunmak içindi. Bu süreçte çeviri aracılığıyla sözcük dağarcığı, dil bilgisi, şiir ölçüleri, edebi biçimler, türler vb. gibi Rus dilinin gelişimine katkı sağlayacak unsurlar ön plana alındı (Tretyakova, 2012, s. 273).

İ. İ. Vvedenskiy, A. A. Fet ve V. S. Kuroçkin'in ileri sürdükleri daha çok sözcüğü sözcüğüne çeviri ile kaynak metnin önemli hedef dile aktarıldığı çeviri türlerine ve uyumlaştırma fikri ile uyguladıkları “aşırı, -tam anlamıyla zaruri (крайний)” çeviri stratejisi, eleştirmenler tarafından eleştirilere maruz kaldı. Çünkü eleştirmenlere göre tercih edilen bu çeviri stratejisi, kaynak metnin kimliğinin ve ulusal özelliğin kaybı nedeniyle olumsuz olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Tretyakova, 2012, s. 273).

XIX. yüzyılda ayrıca çeviri metninin eleştirel analiz yöntemi geliştirilmeye ve edebi çeviri eleştirisi türünde yazılar çıkmaya başlandı. İ. P. Voronina (Voronina, 2012, s. 205), bahsi geçen yöntemleri, kaynak dilin özelliklerinin hedef metinle karşılaştırılması, hedef metnin eksikliklerini ya da yeterliliğini belirtme, sonuca bağlı olarak orijinalindeki Rus şiiri için bir anlam belirleme olarak sıralamaktadır. Ayrıca bu dönemde eleştirmenler, çeviri metinleri analiz ederken edindikleri izlenimleri, çeviri kalitesini değerlendirme ve görüşlerini gerekçelendirme amacıyla edebi üslup olarak tanımladılar (Tretyakova, 2012, s. 274). Eleştirmenler, bu gerekçelendirmeleri ile bazı gereksinimlerini öne sürdüler: çeviri doğrudan kaynak metinden yapılmalı; dolaylı çeviri metinleri çeviri sürecinde kullanılmamalı, çeviri metnin, kaynak metne göre biçimsel, yapısal, ritmik ve kuramsal gereksinimleri doğrultusunda yazarlar ve metinleri seçilmeli; çeviri sonucunda ortaya çıkan hedef metin, okuyucuda kaynak metnin okuyucusuyla aynı tepkiye ya da etkiye sahip olmalı (Jukovskiy, 1985, s. 285).

XIX. yüzyılda hem şiir hem de düzyazı alanlarında bir edebi çeviri külliyatı oluşturuldu. Bu çalışma ile karşılaştırma yapılabilecek birçok çeviri ortaya çıktı. XX. yüzyılın başında bu külliyatın temelinde çeviri eleştirisi alanında kuramsal genellemeler üzerine çalışmalara başlandı (bkz. K. İ. Çukovsky, N. S. Gumilyov, F. D. Batyuşkov ve diğerleri). Bu kuramsal genellemelerin amacı mevcut çevirileri yalnızca nesnel bir şekilde değerlendirmek değil, aynı zamanda çevirmenlerin çalışmalarında takip edebilecekleri bazı kurallar ve normlar oluşturmaktı. Bu kuramsal normlar, dilbilim ve edebiyat incelemelerine dayanmaktaydı. Ayrıca çeviri metninin “düzenlenmesi” fikri, gümüş çağda gelişen “öğrenilmesi gereken bir zanaat olarak yaratıcı faaliyet” kavramının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Tretyakova, 2012, s. 274).

XX. yüzyıldaki çeviri eleştirisine dair çalışmaların ayırt edici bir diğer özelliği de edebi eleştiriden yavaş yavaş ayrılmasıydı. Edebi eleştirmenler çeviri sorunlarıyla nadiren ilgilenmeye başladılar. Çeviri eleştirisi alanında yapılan çalışmaların yazarları, genellikle çevirmenlerin kendileri oldular. Bu çalışma ile edebi eleştirel incelemeler için çevirmenlere yönelik tavsiyeler temelinde yerel

çeviri kuramı yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştır. Bu dönemde çeviri kuramı üzerine yazılan ilk makaleler, eleştirel yazılar olmuştur (Tretyakova, 2012, s. 274). Sovyet Döneminde geniş kitlelerin okuyabileceği yayınlarda çeviri kalitesi üzerine açık tartışmalar yapmak, imkânsız bir hal aldı ve dolayısıyla çeviri eleştirisi, geniş kitlelere kapalı hale geldi. Çeviri eleştirisi tartışmaları, sadece sınırlı sayıda uzamanın erişebileceği seminerler ve konferanslar çerçevesinde profesyonel birliklerin toplantılarında ele alınmaktaydı. XX. yüzyılın ikinci yarısında çeviri kuramı, edebi çeviri sorunlarından uzaklaşarak makine çevirisi, sözlü çeviri (ardıl ve andaş) gibi yeni çeviri faaliyetlerini de kapsayan daha geniş bir yelpazedeki kuramsal sorunları ele almaya yöneldi. Bazı araştırmacılar, çeviri kuramı ile edebiyat bilimi arasında yeniden bağ kurmaya başladılar, ancak çeviri düşüncesinin gelişiminde öncelikli bir yön olmayı başaramadılar. Günümüzde ise, Rusya'daki araştırmalara göre, çeviri eleştirisi, çeviribilimin bir alanı olarak kabul edilmekte, ancak bu alanın yöntemleri ve ilkeleri tam anlamıyla belirlenmemiş durumdadır. Bilimsel çeviri eleştirisinin yanı sıra, makine çevirilerin ortaya çıkışıyla bu eleştirel düşünce alanını yeniden açık ve erişebilir hale getiren toplumsal eleştiriler de gelişmektedir. Çeviri eleştirisi kavramına sürekli yeni bilgiler eklenmiş olsa da çeviri kalitesini değerlendirmede belirlenen ilkeler (anlam ve üslup hataları, eklemeler, kayıplar vb.) neredeyse hep aynı kalmıştır (Tretyakova, 2012, s. 275).

1.3. Rusça ve Türkçe Dil Çiftinden Yapılan Edebi Eser Çevirilerin Tarihi

Türk edebiyatının ilk kez, XVIII. yüzyılda Batı'yı da etkisi altına alan masal edebiyatının Rusya'ya girmesiyle Türkçeden Rusçaya “40 Vezir Öyküleri²⁶” adlı derleme çevrilmiştir. Türk şiiri örneklerinin yayınlanması ve Türk şairleri hakkındaki bireysel bilgiler, XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Rus yayınında ilk kez görülmeye başlamıştır. 1781 yılında N. İ. Novikov tarafından yayınlanan “Moskova Aylık Yayını²⁷” dergide, Yusuf Nabi'nin “Hayriye²⁸” adlı eserinin belirli bölümlerinin çevirileri, “Nabi Efendi'nin Oğluna Öğütleri²⁹” başlığıyla yayınlanmıştır. 1787 yılında A. Toderin'in “Türk Edebiyatı” adlı eserinin Rusça çevirisi, 1791 yılında “Tat, Akıl ve Duyular için Okumalar³⁰” adlı dergide yayınlandı. Aynı zamanda bu dergide yer alan “Türk Şiiri Üzerine³¹” başlıklı bölümde Baki, Nefi, Kazım, Mısırî, Nabi ve Ragıp Paşa yer almaktadır (Oganova, 2013, s. 105).

Rus dilinde Türk Edebiyatında roman konusunda ilk inceleme, 1891 yılında yayınlanmıştır: V. D. Simirnov, “Türk Edebiyatı Üstüne Bir Deneme” adlı çalışmayla bu alanda en eski tarihli bir çalışma özelliğine sahip olmuştur. Sovyet Dönemi öncesinde V. Minorskiy (1908), “Osmanlı Döneminde Yeni Yönelişe Bağlantılı Olarak Emin Bey'in Ulusal Şiirleri”; A. E. Kırmanskiy (iki cilt haliyle 1910-1916 yıllarında yayınlandı), “Türkiye'nin ve Edebiyatının Tarihi” ve P. Pavlenko (1928), “İki Devrimden

²⁶ Сказок 40 везиров

²⁷ Московское ежемесяческий издание

²⁸ Хайри

²⁹ Советы Наби Ефендия Сыну

³⁰ Читения для вкуса разума и чувствований

³¹ О стихотворстве турок

Sonra Türkiye’de Sanatsal Edebiyat’’ adlı çalışmalarla Rus dünyasında Türk edebiyatına olan ilginin çok eski zamanlara dayanıldığını görmekteyiz (Behramoğlu, 2012, s. 268).

Sovyet Yazarlar Birliği Dış İlişkiler Komitesi, Sovyet ve Türk yazarları arasındaki ilişkilerin ilerlemesinde büyük rol oynamıştı. Komitenin danışmanı, ünlü Sovyet Türkologu ve çevirmeni Vera Borisovna Feonova (1940-2003), Türk Yazarlar Birliği ile imzaladığı anlaşma doğrultusunda iki ülkenin eserleri çevrilmeye başlandı. Böylece Türk yazarların hikâye derlemelerinin ilki 1940 yılında, bahsi geçen derlemenin editörü ve önsöz yazarı olan L. Nikulin tarafından yayınlandı. Burada adı geçen şair ve yazarlarımız, Nazım Hikmet Ran, Reşat Nuri Güntekin, Halide Edip Adivar, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Sadri Ertem, Sabahattin Ali, Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Aziz Nesin, Kemal Tahir, Samim Kocagöz, Fakir Baykurt, Oktay Akbal’ın yanı sıra daha birçok usta kalemin isimleri yer alıyordu. 1954 yılında A. Babayev ve Radi G. Fiş, ‘‘Türk Yazarlarının Hikayeleri³²’’ adlı, Sabahattin Ali, Orhan Kemal, Sadri Ertem, Samim Kocagöz ve Umran Nazım İğitler gibi yazarların hikayelerinin yer aldığı bir kitap yayınladılar. 1958 yılında ise ‘‘İnostrannaya Literatura (Yabancı Edebiyat)’’ adlı yayınevi, ilk Türk şiir antolojisini ‘‘Günümüz Türk Şairleri³³’’ adıyla Rusça olarak yayınladı. Bu antolojiyi, Sovyet şairi Boris Slutskiy düzenleyerek antolojide Nazım Hikmet Ran, Orhan Veli, Melih Cevdet, Oktay Rıfat, Suat Taşer, Rıfat Ilgaz, Cahit Sıtkı Tarancı başta olmak üzere yirmi dört Türk şairinin şiirleri yer aldı. Bu antolojinin en önemli özelliği, Sovyet okuyucularına yönelik Türk şiirinin gelişimine dair Radi G. Fiş tarafından yazılan son sözün yer almasıdır. 1959 yılında ‘‘Destkaya Literatura (Çocuk Edebiyatı)’’ adlı yayınevi, ‘‘Türk Yazarların Hikayeleri’’ adlı kitap, N. A. Ayzenşteyn tarafından derlenerek Sadri Ertem, Samim Kocagöz, Orhan Kemal, İlhan Tarsus gibi yazarların çocuk hikayelerine yer verildi. 1962 yılında N. A. Ayzenşteyn ve L. O. Alkayeva, ‘‘Sokaklarımız³⁴’’ adlı hikâye derlemesi, Ömer Seyfettin, Sadri Ertem, Sabahattin Ali, Said Faik Abasıyanık, Oktay Akbal, Tarık Dursun ve Muzaffer Buyrukçu gibi Türk öykü yazarlarının hikayelerini içeriyordu. 1968 yılında ise Türk yazarlarının mizahi ve satirik (eleştirel) hikayelerinden oluşan bir derleme kitabı A. A. Babayev tarafından düzenlendi ve bu kitap Halit Ziya Uşaklıgil, Reşat Nuri Güntekin, Memduh Şevket Esenal, Aziz Nesin, Orhan Kemal ve Rıfat Ilgaz gibi değerli Türk mizahi ve Satirik öykü yazarlarını kapsamaktadır. Bu kitabı diğerlerinden ayıran özelliği ise yüz bin adet basılmasıdır. 1975 yılında ‘‘Çağdaş Türk Şiirinden³⁵’’ adlı derleme de Fazıl Hüsni Dağlarca, Oktay Rıfat, Rıfat Ilgaz ve Ahmed Arif’in eserlerine yer verilerek yayınlandı. 1979’da ‘‘XX. yüzyılın Türk Şiirinden³⁶ (Behramoğlu, 2012, s. 271)’’ adlı seçkinin Rusça önsözü T. D. Melikov tarafından yazılarak yayınlandı. 1978 yılında yayınlanan ve dönemin edebiyat uzmanlarından İ. İ. Borolina tarafından hazırlanan ‘‘Eski Türk Şiirinden³⁷’’ adlı derlemenin önsözü de Sovyet Yazarlar

³² Рассказы Турецких Писателей

³³ Турецкая Поэзия Наших Дней

³⁴ Наша Улица

³⁵ Из Современной Турецкой Поэзии

³⁶ Из Турецкой Поэзии XX. Века

³⁷ Из Старой Турецкой Поэзии

Birliği Delegasyonu il Türkiye'yi ziyaret eden ünlü Kazak şair Oljas Süleymenov tarafından yazılmıştır³⁸³⁹. Sovyet Döneminde ayrıca belirtilmesi gereken diğer bir önemli gelişme de döneminin genç şairlerinden Mustafa Öztürk'ün şiirlerinin Rusça-Türkçe çift dilli olarak ayrı bir kitap halinde basılmasıdır. Bununla birlikte, Melih Cevdet Anday, Orhan Veli, Fazıl Hüsni Dağlarca, Rıfat Oktay, Nevzat Üstün, Tevfik Fikret, Bülent Ecevit gibi tanınmış Türk şairlerin şiir kitaplarının Rusça olarak ayrı ayrı basılması da bu dönem için önem arz etmektedir (Oganova, 2013, s. 107). Bahsedilen derlemeler dışında Behramoğlu (2012, s. 268), "Edebiyat Ansiklopedisi"⁴⁰ bilgisine göre -tekli- eser çevirisi bakımından 1958 yılına kadar, Rus dilinde Türk Edebiyatına dair incelemelerin durduğunu ya da bu zaman aralığından bir boşluk olduğunu ileri sürmektedir. 1955 yılında bir Türkolog ve çevirmen olan Radi Fiş, Sabahattin Ali'nin "İçimizdeki Şeytan"⁴¹ adlı eserini Rusçaya çevirerek, Sovyet Döneminde, Türkçeden Rusçaya çevrilen ilk roman çeviri eseri adını atmıştır. Bu yıl itibarıyla geçen altı yıllık sürede Radi Fiş, 1961 yılına kadar, Orhan Kemal ve Melih Cevdet Anday'ın şiirleri başta olmak üzere altı farklı Türkçe eseri Rus diline kazandırmıştır. Radi Genadiyeviç Fiş'in Türkçeden Rusçaya çevirdiği adı geçen çeviri eserleri, Sabahattin Ali'den Kuyucaklı Yusuf, Yaşar Kemal'den İnce Memed, Aziz Nesin'den bir öyküler toplamı, Hüseyin Rahmi Gürpınar'dan Şeytan İş, Nazım Hikmet Ran ve Orhan Veli Kanık'tan birer şiir kitaplarıdır (2012, s. 269). 1990 yılına kadar geçen elli yıllık sürede Türkçeden Rusçaya çevrilen elli farklı eserin olduğu bilinmektedir. Çevrilen eser türlerinde roman ve öykünün ağırlık taşıdığı, fakat şiir ve oyun türlerinin de yer aldığı, bu dönemde genellikle "toplumcu" kimliğe sahip yazarlar tercih edilmiştir. Ancak bu kimliğin dışına çıkan şairimiz Sait Faik Abasıyanık'ın "Karanfiller ve Domates Suyu (1971)"⁴² şiiri bir istisna sayılarak Rusçaya çevrilmiştir. Ayrıca, ulusal kimliğe ve topluma önem veren şairimiz Fazıl Hüsni Dağlarca'nın "Dört Kanatlı Kuş (1984)"⁴³ adlı şiiri de Rusçaya çevrilen eserlerdendir. 1991-2006 yılları arasında Türkçeden Rusçaya sekiz farklı eser çevrilmiştir. Bu eserlerin beş tanesi Orhan Pamuk'a ve geri kalanlardan bir tanesi Türk güldürü öykülerine, diğer iki kitap da Nazım Hikmet Ran ve Aziz Nesin'e aittir (Behramoğlu, 2012, s. 271). XX. yüzyıl başlarında V. A. Gordlevskiy'nin "Yeni Osmanlı Edebiyatına Dair İncelemeler"⁴⁴ adlı çalışmasında Recaizade Mahmut Ekrem'in şiirlerinin çevirileri yer almaktadır. Türk Orta Çağ Edebiyatının uzmanlarından V. S. Garbuzova'nın "Orta Çağ Türkiye Şairleri. Hayat ve Faaliyetleri Üzerine İncelemeler"⁴⁵ ve "XIX. yüzyıl Türkiye Şairleri"⁴⁶ adlı monografi çalışmaları, Sultan Veled,

³⁸ <https://russia-islworld.ru/o-gruppe/sovetsko-tureckie-literaturnye-svazi-byli-ustanovleny-bolee-poluveka-tomu-nazad-gennadij-ivanov/> (Erişim tarihi: 30/08/2024 saat: 14:36)

³⁹ Erişilen elektronik kaynak, 15 Nisan 2018 tarihinde, Sovyet ve Rus şairi, Rusya Yazarlar Birliği Yönetim Kurulu'nun ilk sekreteri Gennadiy İvanov'un katıldı, "Kültürler Diyalogu- Cengiz Aytmatov'un Mirası" adlı düzenlenen toplantıda elde edinilmiş bilgiler; tek paragraf halinde verilmiştir.

⁴⁰ Краткая Литературная Энциклопедия 1972

⁴¹ Дьявол Внутри Нас

⁴² Гвоздики и Томатный Сок

⁴³ Четырехкрылая Птица

⁴⁴ Очерки по новой османской литературе

⁴⁵ Поэты средневековой Турции. Очерки жизни и деятельности

⁴⁶ Поэты Турции XIX в.

Yunus Emre, Aşık Paşa, Ahmed'i, Ahmed Paşa, İsa Neccati, Mihri Hatun, Mahmud Bâkî, Aleaddin Sabit ve Ahmed Nedim gibi şairlerin şiirlerinin çevirini kapsamaktadır. Doğu üzerine çalışmaları olan Prof. S. N. İvanov (1991) tarafından yazılan “XIII-XX. yüzyıllar Türk Klasik Şiiri⁴⁷” adlı derleme çalışması, Hafız, Ali Şir Nevai, Yunus emre ve diğer Türk üstatların şiirlerinin Rusça çevirilerini içermektedir. Ayrıca A. V. Obraztsov'un (2012) görüşüne göre, bu derleme Yunus Emre'nin şiirlerinin doğrudan orijinalinden Rusçaya yapılan çevirileri için en kapsamlı derleme çalışmasıdır. “Türkiye'nin Genç Şairleri⁴⁸” adlı derlemede Aydın Hatipoğlu, Ayhan Can, Ali Yücel, Ataol Behramoğlu, Afşar Timuçin, İbrahim Osmanoğlu, İsmet Özel, Mehmet Uysal, Nihat Behram gibi şairlerin şiirleri yer almıştır. 1985 yılında yayınlanan “Birgün Kesinlikle (Однажды непременно)” adlı derlemede, Nazım Hikmet, Rıfat Ilgaz, Orhan Veli Kanık, Melih Cevdet Anday, Oktay Rifat, Fahri Erdinç, Metin Eloğlu, Suad Taşer, Mehmet Kemal, Ataol Behramoğlu, Afşar Timuçin, Tekin Sönmez, Özkan Mert, Aydın Hatipoğlu, Kemal Özer, Fethi Savaşçı ve Ali Yüce'nin eserlerinin Rusça çevirileri yer almaktadır. 1990 yılında “Ekmek ve Yıldızlar. Modern Türk Şiiri (Хлеб и звезды. Современная турецкая поэзия)” adlı derleme, yalnızca Oktay Rifat'ın şiirlerinin Rusça çevirisini yayınlamıştır (Oganova, 2013, s. 108). XX. yüzyılda yeni boyut kazanan Rus-Türk edebiyatları arasındaki ilişki, her iki ülkenin de kültürel tarihinde yeni bir dönüm noktası olmuştur. Rus okuyucular, XX. yüzyılın başlangıcından itibaren Türk yazarlarını hem tanıma hem de onların eserleri hakkında bilgi edinme fırsatı bulmuşlardır. 2004 yılında Rusya Bilimler Akademisi'nin Dünya Edebiyat Enstitüsü (ИМЛИ РАН) “XVIII. yüzyıldan XX. yüzyılın Başına Kadar Rus Edebiyatında Doğu: Tanışma, Çeviriler, Algı⁴⁹” kitap ile 2008 yılında Nijni Novgorod İslam Enstitüsü “Görünmez Bereket: Rus Dünyasında İslami Doğu⁵⁰” adlı Türk şairlerine yer verilen antolojiyi yayımlandı (Monerovna, 2012, s. 1). Çağdaş Türk şiiri üzerine akademik araştırmalar arasında T. D. Melikov tarafından yazılan “1960'ların Sonu – 1970'lerin başında Türk Şiiri (Турецкая поэзия 60-х – начала 70-х гг.: основные тенденции и направления)” adlı monograf bulunmaktadır (Oganova, 2013, s. 108).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uzun süre Türk şair ve yazarlarının eserleri ya Rusçaya çevrilmedi ya da yayınlanmadı. Ancak 1997 yılında sonraki yıllarda Nobel ödülü almış Orhan Pamuk'un “Kara Kitap⁵¹” adlı romanı, Türkolog ve yazar V. B. Feonova tarafından çevrildi ve yayınlandı. Bu kitap, Rus okuyucular ve eleştirmenler tarafından büyük ilgiyle karşılandı. 2000'li yıllarda da Orhan Pamuk'un diğer eserleri de Rusçaya çevrilmeye başlandı. 2002 yılında “Benim Adım Kırmızı⁵²” ve 2005 yılında “Beyaz Kale (Белая крепость)” V. B. Feonova tarafından çevrildi, T. E.

⁴⁷ *Тюркская классическая поэзия* (Kaynağı belirtilen yazar tarafından çalışmanın orijinal adı bu şekilde verilmiştir.)

⁴⁸ *Молодые поэты Турции*

⁴⁹ *Восток в Русской Литературе XVIII — начала XX века: Знакомство Переводы Восприятие*

⁵⁰ *Незримое благословение: Исламский Восток в Русской Поэзии*

⁵¹ *Чёрная книга*

⁵² *Меня зовут Красный*

Mihaylova-Mogilnitskaya'nın ölümünden sonra yayınlandı. 2006 yılından “Kar⁵³” romanı A. S. Avrutina'nın çevirisiyle ve “İstanbul (Стамбул)” adlı romanı da T. Melikov ve M. Sharov tarafından çevrilerek yayınlandı. 2009 yılında “Cevdet Bey ve Oğulları⁵⁴”, “Masumiyet Müzesi⁵⁵”, “Sessiz Ev⁵⁶” ve “Yeni Hayat⁵⁷” adlı eserleri A. S. Avrutina tarafından Rusçaya çevrildikten sonra yayınlanmıştır. Rusya’da Orhan Pamuk sayesinde devam eden Türk nesrinin, günümüz Türk-Rus siyasi ve ekonomik ilişkilere göre ileriki dönemlerde de farklı yazar ve şairler ile Rus okuruyla buluşacağını öngörülmektedir. Orhan Pamuk dışında 2002 yılında, ayrıca Nedim Gürsel’in “Öğleden Sonra Aşk⁵⁸”, Serdar Özkan’ın “Gülün Kalbi (Сердце розы)” ve 2010 yılında “Hayatın Anahtarı (Ключ жизни)”, 2012 yılında da Elif Şafak’ın “Aşkın Kırk Kuralı⁵⁹” adlı eserler Rusçaya çevrilmiştir. (Oganova, 2013, s. 108). Yüzyıllar boyunca süregelen, Türkiye’nin imgesinin yeniden yaratıldığı bir dizi eser, Rus edebiyatı tarihinde dikkat çekici hale geldiği, yukarıda bahsedilen araştırmalara göre açıkça ortadadır. Bu şekilde Türk-Rus ilişkilerinde, kültürel ve edebi ilişkiler yer bulmuş ve Türk edebiyatı hakkında kalıcı bir söylem oluşmuştur. Bu söylem, görüldüğü üzere, geniş bir edebiyat tarihi inceleme konularını kapsayarak edebi bir şekilde somutlaşmıştır (Coşkun, 2015, s. 3).

1887-1900 yılları arasında Rusçadan Türkçeye yirmi yedi şiirin çevrilmiş olduğu belirlenmiştir. Çevirilerin bazılarında şair isimleri belirtilmiş, fakat bazıları isimsiz olarak çevrilmiştir. Bu dönemde Türkçeye Fransızca çevirisinden çevrilen ilk Rus şiiri, M. Yu. Lermantov’un “Sararan buğday tarlası dalgalandığında...⁶⁰” adlı şiiridir. Bu çeviri 14 Nisan 1887 tarihinde Mehmed Murad tarafından hazırlanan “Mizan” dergisinin yirmi altıncı sayısında yayınlanmıştır. Bahsi geçen şiirin çevirisinde ölçüsüne sadık kalınsa da bazı dizeleri çevrilmemiş ve bazı sözcüklerle deyimler değiştirilmiştir. Daha sonrasında Rusçayı askeri okulda öğrenen Recep Vahyî’nin Rusça aslından çevirdiği şiirler, Bursa’da 1889-1890 yıllarında “Nilüfer” dergisinde yayınlanmıştır. Bu dergide yer alan şiirler, Çiftçi Şarkısı⁶¹, Kuşçağır⁶², Rus Çarı I. Petro ile Bir Köylü⁶³, Kazlar⁶⁴ vd. (Aykut, 2006, s. 4). Rusçadan Türkçeye ilk şiir çevirisi yapan Recep Vahyî, çevirilerini bir defterde toplayarak İvan A. Kırilov’un *Kara Karga* ile *Tilki*⁶⁵, *Eşek ve Bülbül*⁶⁶ ve *Karınca*⁶⁷ adlı fabllarını 1891 yılında çevirmiştir. Ayrıca 1890 yılı itibariyle Rusçadan Türkçeye düz yazılı çeviri ilgisi artmaya başlamıştır. Özellikler bu tarihte askeri okullarda

⁵³ Снег

⁵⁴ Господин Джевдет и его сыновья

⁵⁵ Музей невинности

⁵⁶ Тихий Дом

⁵⁷ Новая Жизнь

⁵⁸ Любовь после полудня

⁵⁹ Сорок правил любви

⁶⁰ Когда волнуется желтеющая нива

⁶¹ Песня пахаря

⁶² Птичка

⁶³ Царь Пётр и крестьянин

⁶⁴ Гуси

⁶⁵ Ворона и лиса

⁶⁶ Осёл и соловей

⁶⁷ Муравей

Rusça öğretimi için İstanbul'a gelen ve bu ülkede döneminin ilk kadın çevirmeni olan Olga Sergeyevna Lebedeva (Bayan Gülnar)'nın çevirdiği, A. S. Puşkin'in "Kar Fırtınası"⁶⁸ adlı öyküsü, Türkçeye çevrilen ilk öykü özelliğini taşımaktadır. Adı geçen bu uzun öykü, 1890 yılında Tercüman-ı Hakikat Gazetesinde birkaç bölüm olarak yer almış, 1891 yılında da altmış bir sayfalık ayrı bir kitap olarak yayınlanmıştır. Bu kitabın önsözünde, Ahmed Mithat tarafından Puşkin ve öykünün çevirmeni Olga S. Lebedeva tanıtılarak bahsedilmiştir. Aynı yıl, O. S. Lebedeva, Puşkin'in yaşamı ile *Yevgeni Onegin*⁶⁹, *Poltava*⁷⁰, *Yüzbaşının Kızı*⁷¹, *Bakır Atlı*⁷² ve *Boris Godunov*⁷³ adlı eserlerini çevirerek Tercüman-ı Hakikat gazetesinde yayınlamıştır. Midhat Efendi, bu çalışmada da Puşkin'in Rus edebiyatı dünyasında ileri gelen şair ve yazar olduğunu ve aynı zamanda eserleriyle Avrupa'yı da etkisi altına alan önemli biri olduğunu vurgulayan bir giriş yazısı yazmıştır (Olca, 2005, s. 44-45).

Behramoğlu (2012, s. 261), Osmanlı İmparatorluğunun XIX. yüzyılın ortalarında her alanda Batılılaşma çabaları yüzyıl sonlarına doğru ilerleme gösterdiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda Rus edebiyatından ve Rusça aslından Türkçeye 1833 yılında Mehmed Murat tarafından çevrilen ilk eser, A. S. Griboyedov'un "Akıldan Bela"⁷⁴ adlı eseri olmuştur (Behramoğlu, 2012, s. 261; Aykut, 2006, s. 3; Olca, 2005, s. 42).

1894 yılında yayınlanan Fevaid dergisinde, Recep Vahyî, Aleksey Koltsov'un "Köylü, Ne Uyuyorsun?"⁷⁵ şiiri ile Lev Tolstoy'dan "Dede ile Torun"⁷⁶ ve Turgenyev'den "Düzyazıdan Şiirler: Serçe Kuşu"⁷⁷ adlı kısa öykülerin Türkçe çevirisi yer almıştır. 23 Temmuz 1896 tarihinde Celal Unsî, Puşkin'in iki şiirini çevirerek, "Rusya Meşahir-i Şu'rasından Puşkin'in İki Manzumesinin Me'alen Tercümesi" açıklamasıyla beraber Malumât dergisinin 44. sayısında yayınlamıştır. 1897-1898 yıllarında Mustafa Reşid ile Olga Lebedeva, Lermontov'un "Melek"⁷⁸ ile Yelkenli⁷⁹ adlı şiirleri, Şükufe-i İstigrâk dergisinde yayınlamıştır. Ayrıca yine Lermontov'un "Mtsiri"⁸⁰ adlı poeması, 1899 yılında Cihangir Andicani tarafından Rusça aslından "Firari" olarak çevrilerek Malumât dergisinde yer almıştır. 1895 tarihli bir Rus kaynağında Olga Lebedeva'nın Tolstoy'dan çevirdiği "Efendi ile Uşağı"⁸¹ adlı öyküsünü Türkçeye çevirdiği yazılıdır. (Aykut, 2006, s. 5). 23 Ekim 1896 yılında İkdâm adlı

⁶⁸ Метель

⁶⁹ Евгений Онегин

⁷⁰ Полтава

⁷¹ Капитанская дочка

⁷² Медный всадник

⁷³ Борис Годунов

⁷⁴ Горе от ума

⁷⁵ Что ты спишь, мужичок?

⁷⁶ Дед и внук

⁷⁷ Стихотворения в прозе: Воробей

⁷⁸ Ангел

⁷⁹ Парус

⁸⁰ Мцыри

⁸¹ Хозяин и работник

gazetede Lev Tolstoy'un “Kroyçer Sonat⁸²” adlı eserinin ilk bölümleri Fransızca çevirisinden Türkçeye çevrilmiş haliyle yayınlanmıştır (Olçay, 2005, s. 49).

XIX. yüzyılın sonlarına doğru özellikle “Tercümanı Hakikat” gazetesinde Puşkin'den öyküler, Lermantov'dan İblis⁸³, Tolstoy'dan Aile Saadeti⁸⁴ ve İvan İlyiç'in Ölümü⁸⁵ adlı eserler yayınlandı. Bahsi geçen gazetede Rusçadan Türkçeye çeviren Olga Lebedeva olmuştur. Söz konusu çevirmen kadın, gazetenin yayıncısı Ahmet Mithat Efendi'nin dostudur. Bayan Gülnar, bu dönemde, çeviri ürünleri dışında Türkçe olarak bir Puşkin monografisi ve Rus edebiyatı tarihi de yayınlamıştır. Puşkin'den ilk şiir çevirisini, toplumcu ve aydınlanmacı bir yaklaşımı olan çevirmen Ahmet Cevdet tarafından ilk kez Türkçeye çevrilmiştir. Mustafa Nihat Özön, 1908 yılının Temmuz ayından sonra, II. Meşrutiyetin ilan edildiği tarihte, Maksim Gorki'nin “Ana (Mama)” adlı romanını Türkçeye kazandırmıştır. XX. yüzyılın başlarından 1920'lere kadar olan süreçte de Tolstoy'un “Diriliş” ve “Anna Karenina⁸⁶” adlı eserleri Türkçeye çevrilmiştir (Behramoğlu, 2012, s. 262). Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'de eseri yayınlanan ilk Rus yazar, İvan Turgenyev olduğunu belirtmiştir. 1925 yılında Yahya Ferid ve Mişel Mihaylov, Turgenyev'in “Muzaffer Aşk Nağmesi” adlı eserini Türkçeye çevirmiştir. 1931 yılında Oktay Rıfat Horozcu, Turgenyev'in “İlk Aşk” adlı eserini Türkçeye kazandırmıştır (Aliyeva, 2023, s. 35). 1920'lerden 1960'lara kadar geçen sürede Samizade Süreyya adlı çevirmenin imzası ile Puşkin'in “Yüzbaşının Kızı⁸⁷” adlı eserinin yanı sıra Turgenyev ve Çehov'dan bazı eserler de Türkçeye kazandırılmıştır. 1930'lu yıllarda Puşkin'den “Dubrovski⁸⁸” ve “Mısır Geceleri⁸⁹”, Turgenyev'den “Duman⁹⁰” ve “İlkbahar Selleri⁹¹”, Lermantov'dan “Zamanımızın Bir Kahramanı⁹²” adlı Rus edebiyatından önemli eserler Türkçeye çevrilmiştir. 1940 yılında Hasan Ali Yücel tarafından kurulan Tercüme Bürosunun varlığı süresince Türkçeye pek çok dünya klasikleri kazandırılmış, bunlar için Rus edebiyatından Puşkin, Lermantov, Gogol, Turgenyev, Gonçarov, Ostrovski, Dostoyevski gibi önemli yazar ve şairlerin eserlerinin Türkçeye çevrilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çevirilerin gerçekleşmesinde Hasan Ali Ediz, Servet Lunel, Nihal Yalaza Taluy gibi çevirmenler önemli rol oynamıştır. Bu dönemde hapiste bulunan Nazım Hikmet de Tolstoy'un “Savaş ve Barış” adlı eserinin Türkçeye çevrilmesine katkı sağlamıştır. 1940'larda M. Şolohov'un “Durgun Don” adlı eseri İngilizce çevirisinden T. Ağaoğlu tarafından ilk kez Türkçeye çevrilmiştir. Bu dönemde L. Andreyev, Bunin, Pastenak, Ostrovski, Gladkov, Simonov, Pautovski, Bulgakov gibi yazarların eserleri çevrilmeye devam

⁸² Кройчер Соната

⁸³ Демон

⁸⁴ Семейное счастье

⁸⁵ Смерть Ивана Ильича

⁸⁶ Анна Каренина

⁸⁷ Капитанская дочка

⁸⁸ Дубровский

⁸⁹ Египетские ночи

⁹⁰ Дым

⁹¹ Вешние воды

⁹² Герой Нашего Времени

etmiştir. 1940’larda yayınlanan Tercüme Dergisinde, Lermantov, Nekrasov, Puşkin ve Blok eserlerinin çevirilerine yer vermiştir (Behramoğlu, 2012, s. 262-263). 1950 yılında Servet Lünel, Dostoyevski’nin birkaç hikayesini, Melih Cevdet Anday ve Erol Güney de N. V. Gogol’ün ‘‘Ölü Canlar’’ adlı romanını çevirdiler. 1951-1960 yılları arasında Turgenyev’in Rudin’i Memduh Tezel, Puşkin’in Seçilmiş Eserler’i Orhan Şamhal, Dostoyevski’nin Yer Altından Notlar’ı ve Karamazov Kardeşler’i Nihal Yalaza Taluy, Ecinniler’i Ahmed Muhip Dranas ve Servet Lünel, Budala’sı Servet Lünel, M. Y. Saltıkov-Şchedrin’in Golovyev Ailesi Rana Çakıröz, Aziz Alpaut, Abdulkadir Çakır adlı çevirmenler tarafından Türkçeye kazandırılmıştır (Aliyeva, 2023, s. 38).

1957-1960 yılları arasında İnostrannaya Literatura (Yabancı Edebiyat) yayınevi, Hatice Suat Derviş adlı yazar ve eleştirmenin Fosforlu Cevriye⁹³ ve Ankara Mahpusu⁹⁴ adlı eserlerinin Radi Fiş tarafından yapılan Rusça çevirilerini yayınlamıştır (Ertürk, 2024, s. 150).

1960’larda da Atilla Tokatlı adlı çevirmen, Ehrenburg’un ‘‘Paris Düşerken’’ adlı eseri Fransızca çevirisinden Türkçeye çevirerek Türk okurlara tanıtmıştır. Ayrıca Atilla Tokatlı, ‘‘Sovyet Şiirleri’’ adlı antolojiyi hazırlayarak Türkçeye çevirmiştir. Lermantov’dan bir liriği ve Puşkin’den bir şiiri Türkçe Rusça karşılıklı olarak ilk kez Ataol Behramoğlu Türk okuruna kazandırmıştır. Bu dönemde Türk okuru için A. Behramoğlu, ‘‘Çağdaş Rus Şiiri Antolojisi’’ni yayınlayarak Rus şiirleri Türkçeye çevirmiştir. Bahsi geçen çevirmen aynı zamanda da Puşkin’in büyük bir ciltle yayınlanan ‘‘Tüm Öykü ve Romanlarını, Gorki’nin ilk öykülerinden bir ciltlik seçmelerini ve Çehov’un altı farklı oyununu⁹⁵ Türkçeye kazandırmıştır. 1960’lar sonrası Rusçadan Türkçeye çevrilere devam eden Leyla Soykut, Güneş Bozkaya, Mehmet Özgül, Ergin Altay, Mazlum Beyhan, Azer Yaran, Ayşe Hacıhasanoğlu adlı çevirmenler bu alanda önemli katkılar sağlamışlardır (Behramoğlu, 2012, s. 264-266) (Aykut, 2006) (Olca, 2005) (Aliyeva, 2023) (Oganova, 2013).

1970-1980’lerde Türkiye’de Rus ve Sovyet edebiyatına karşı ilgi önemli artış göstermiştir. XIX. yüzyıl Rus nesrinin bütün tanınmış ünlü eserlerinin yanı sıra Maksim Gorki, M. A. Şolohov, L. M. Leonov, A. N. Tolstoy, D. A. Furmanov, A. Serafimoviç, İ. E. Babel, M. A. Bulgakov, B. N. Polevoy, İ. G. Erenburg, K. M. Simonov gibi yazarların eserleri de Türkçeye çevrilerek yayınlanmıştır. Bunların yanı sıra S. A. Yesenin, V. V. Mayakovskiy, Y. A. Yevtuşenko, A. A. Voznesenskiy, R. G. Gamzatov gibi Sovyet şairlerin şiirleri de Türk okuruyla tanışmıştır. Ayrıca 1980-1990 yılları arasında Rus edebiyatının viktor Pelevin, Boris Akunin, Tatyana Tolstaya, Lyudmila Ulitskaya, Mihail Şişkin gibi ünlü yazarlarının eserleri de Türkçeye çevrilmiştir ve günümüzde de yeni çevirileriyle basımlara devam edilmektedir (Aliyeva, 2023, s. 39). Türkiye’de Rus şiir eserlerinin çevrilmesi ve yayınlanması süreçleri, günümüzde yoğun olarak devam etmektedir. Özellikle günümüz Türk okuru, Rus Gümüş Çağındaki A.

⁹³ *Фосфорическая Джеврие*

⁹⁴ *Анкарский узник*

⁹⁵ *İvanov ve Orman Cini oyunlar kaynakta geçmektedir.*

Ahmatova, M. Tsveyeva, O. Mandelstam, İ. Brodski, A. Blok, İ. Bunin, B. Pasternak, N. Gumilyov gibi şairlerin şiirlerinin yanı sıra Dostoyevski, Tolstoy, Çehov, Nabokov, Puşkin, Turgenyev, Gorki, Gogol, Zamyatin, İ. Gonçarov, Zoşçenko, Çernişevkiy gibi isimlerin eserlerini çevirmeye ve okumaya devam etmektedir. Ayrıca Rus edebiyatı üzerine sempozyumlara, toplantılara, bilimsel çalışmalara ve Rusçadan Türkçeye çeviri yapan çevirmenler arası ödül törenlerine Türkiye’de devam edilmektedir. (Oganova, 2013, s. 109).

1.4. Rus Edebiyatında Türk Edebiyatının Etkisi

Son zamanlara bakıldığında Rus edebiyatına yerleşmiş Petersburg metinleri ile benzerlik kurularak çeşitli yerel metin türleri hakkında fikirler Rusya’da aktif bir şekilde gelişmeye başladı. Artık Rus edebiyatında Moskova metinleri yanı sıra Taşkent metni, Paris metni, Berlin metni ve diğer bilinen illerin tasvirlerinden de bahsedilmektedir. N. Komandorova’nın “Rus İstanbul (Русский Стамбул)” kitabı ve “Rus Çıkışı (Русский исход)” derlemesi, dönemin Rus edebiyatında Türk görüşüne de yer verme fikrini yaratmıştır. Rus okur, Türkiye hakkında, farklı zamanlarda bu ülkeye gitmiş, güzelliğini ve kendi özgünlüğünü tasvir eden, Türk gerçekliğine kendi bakış açılarını sunan bir dizi Rus edebiyatı eserleri sayesinde bilgi sahibi olmaktadır. A. Averçenko’nun “Safdilim Notları (Записки простодушного)”, İ. Brodski’nin “İstanbul’a Yolculuk (Путешествие в Стамбуле)”, İ. Bunin “Kuşun Gölgesi (Тень птицы)”, A. Vertinskiy’nin “Günlükler (Дневники)”, A. Glyeov’un “Dostluk Çizgisi: Türkiye Hikayeleri (Линия дружбы. Рассказы о Турции)”, N. S. Gumilyov’un “Afrika Günlüğü (Африканский дневник)”, Ye. Lancere’nin “Angora’da Yaz (Лето в Ангоре)”, L. Nikulin’in “İstanbul, Akara, İzmir (Стамбул. Анкара. Измир)”, K. Petrov-Vodkin’in “Öklid’in Uzayı (Пространство Эвклида)”, L. Seyfullina’nın “İslam’ın Yok Olduğu Ülkede (В стране уходящего Ислама) ve daha diğer yazarlar da yer almaktadır. Türkiye hakkında kitapları dikkat çekmeye değer yazarlar arasında Pyotr Andreyeviç Pavlenko da bulunmaktadır. Çünkü Pavlenko’nun Sovyet edebiyatı klasiklerinden birinin ilk edebi denemeleri özellikle Türkiye ile ilgilidir. Yazarın kendisi “Otobiyografi (Автобиографии- 1953)” adlı eserinde 1924-1927 yılları arasında Türkiye’deki ziyaretlerine yer vermiş ve bu eserden sonra “İstanbul ve Türkiye (Стамбул и Турция)” adlı öykü kitabını yayınladı. Pavlenko’nun kaleminden Türkler ve Türkiye hakkında otuz dört hikayesi ve “İki Devrim Sonrası Türk Edebiyatı (Турецкая художественная литература после двух революций)” başlıklı makalesi, “Basın ve Devrim (Печать и революция)” adlı dergide yayınlandı. Rus edebiyatında Türk etkisine dair bir değişim ya da etkilenme görülmesi de Türk görüşüne ve Türkiye’ye Rus edebiyatında yer verilmiş önemli eserler ortaya çıktığı görülmektedir (Altınbayeva, 2019, s. 28).

Ayrıca 1921 yılında Rus göçmen edebiyatının kuşkusuz ilk duraklarından biri İstanbul’du. Rusya’da Ekim Devriminin oluşturduğu göçmenlik yolunda dillere destan olan bu Osmanlı şehrinde göçmen Ruslar, kısa bir süre içinde kendi kurumlarını oluşturmuşlardır. Söz kurumlar, Göçmen Kurulu ve Bürosu, Yerel Organizasyon, Merkezi Sosyal Komite, İş Bulma Bürosu, Çeviri ve Yazışma Bürosu, Finans Komitesi, Rus Posta ve Enformasyon Bürosu, Kızıl Haç, Göçmenlere Yardım Kurulu, Ekonomi

Komitesi ve Devlet Kontrolü, Rus Basın Bürosu, Rus Lisesi ve Politeknik Kursları, Aziz Nikolay Göçmen Çocuklarının Bakım Komitesi, Kızıl Haç Çocuk Derneği ve doktor, avukat, mühendis, gazeteci, sanatçı, öğrenci, gazi subay dernekleri şeklindedir. Bu dernekler aracılığıyla kendi ülkelerinden aldıkları haberleri Rus göçmenlere duyurmak için dergiler yayınlamaya başladılar. 13 Şubat 1921 yılında yayınları Zarnitsı adlı dergi ile Musin Puşkin, Valeri Levitski, Valeri Lazarevski, Prens Pavel Dmitriyeviç (scs.) Dolgorukov, Elpe gibi takma isimler kullanan yazarlar kendi eserlerinin yanı sıra, siyasi haberlere de yer verir, fakat İstanbul’da polisin yayın-yönetim emriyle derginin üçüncü sayısı itibarıyla derginin yayın yapmasına yasak gelmiştir ve bu dergi yayın yapmaya Bulgaristan’da devam etmeye başlamıştır. Bu derginin önemli bir özelliği, Elpe takma adındaki yazar ‘‘İstanbul Günleri (Константинопольские дни)’’ adlı yazısında İstanbul manzarasını överken, Türk insanını kıyafetiyle gülünç bulduğunu anlatarak onların konuşmalarına yönelik de aşağılayıcı ifadeler kullanmıştır. V. Levitski ise bu dergide ‘‘Konstantinapol Surlarının Yanında (У стен Константинополя)’’ adlı edebi yazısında İstanbul’dan bir masal gibi bahsederken Türk kadınına da yer verir ve böylece bir şehirde her türlü batılılaşmadan uzak Türk kadınının yerine Rus kadınının olması gerektiğini dile getirir. Bu dönemde yazılanlara bakıldığında, İstanbul’un Rus Göçmen Edebiyatında olumlu bir izlenim bıraktığının yanı sıra Türk toplumuyla kültürel kesişimde önemli rol oynadığı ve ilerleyen her dönemde de oynayacağı görülmektedir (Günel, 2004, s. 13).

1932 yılında Moskova’daki 1 Mayıs kutlamalarına katılan Türklere Maksim Gorki, Türkler ve Türk görüşü hakkında daha gerçekçi romanlar yazılması gerektiğini belirtmiştir. 1930-1940’lı yıllarda da Türkolog ve edebiyat bilimci olan Radi Fiş ve onun gibi yetenekli çevirmenler sayesinde Türk edebiyatı SSCB’de oldukça ayrıntılı bir şekilde temsil edildi. Daha geçmişe gidecek olursak Rusya’ya Sovyet iktidarının hâkim olduğu dönemde Türkçeye çevrilen ilk Türk eserler arasında Mustafa Kemal Atatürk’ün ‘‘Anılar’’ı ve sonrasında da ‘‘Nutuk (Нутук/Речь)’’unun olduğu bilinmektedir. Atatürk’ün ‘‘Anılar’’ı Polina Raviç tarafından çevrilerek 1926 yılında ‘‘Kızıl Yeni (Красная Новь)’’ adlı derginin Kasım sayısında yayınlanmıştır. Ayrıca ‘‘Nutuk’’, dört ciltlik haliyle Sovyetler Birliği döneminde 1929-1934 yılları arasında Rus okurlarla buluşmuştur. 1945-1959 yılları arasında da Sovyetler Birliği’nde ‘‘Kemal Atatürk’ün Konuşma ve Tebliğleri (Речи и выступления К. Ататюрка)’’ içinde Türkiye’nin iç politik durumu, uluslararası konumu, Sovyet-Türk ilişkileri, Ekim Devrimi’nin Kurtuluş Savaşı’na etkisi, ulusal egemenlik ilkeleri ve Osmanlıcılığa, Panislamizm, Pantürkizm karşı olumsuz tutum gibi çok sayıda sorunların ele alındığı Rusça bir kitap çıktı. Bahsi geçen bu kitabın elden geçirilmiş hali, 1966 yılında Rus Sovyet Türkoloğu A. Miller editörlüğünde Atatürk’ün seçme konuşma ve tebliğleri olarak yayınlandı. Bu eserde yer alan belgeler Türkiye’nin Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki tarihi üzerine en önemli kaynaklar sayılmaktadır⁹⁶ (Avrutina, 2015, s. 189).

⁹⁶ *İnstitut Turetskoy Revolyutsii. 1945-1959.*

Rus edebiyatında en sık bahsedilen olaylardan biri 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşıdır. Rusya'nın galibiyeti ile sonuçlanan bu savaştan, XX. yüzyılda liberal ve muhafazakâr yönelimli metinler, Rus askeri sanatının en parlak sayfalarından biri olarak bahsetmektedir. Üstelik Türkiye hakkında bu metinlerde Türkiye'nin artık önemli bir dış politika rakibi olarak görülmediği, aksine çeşitli ülkelerin, uğruna mücadele ettiği bir bölgeye dönüştüğü yazılmaktadır. Dolayısıyla bugünkü edebiyatın bilinen metinleri tarafından aktarılan Türkiye imajı, geçmişin gölgeleri olarak varlığını sürdürmektedir. Türkiye'ye yakın olan Güney Rus topraklarında dil ve edebiyat açısından Türklerin kısmen de olsa etkisinin olduğu görülmektedir. Özellikle edebiyat aracılığıyla Rus okura ulaşan Türk çevirilerinde ya da Türklere dair araştırmalarda Türkizmler Türk Satrancı, Türk gibi oturmak, Türk davulu, Türk tabancası (tüfek), Türk hamamı, Türk kahvesi, Türk cezvesi, Türk ekmeği, Türk şalvarı, Türk eyeri vb. olarak öne çıkmaktadır (Postovtsev ve Sudorçik, 2014, s. 215).

XIX. yüzyılda Rus İmparatorluğu'nda Doğu Bilimciler oryantalizm alanında yaptıkları girişimlerle Doğu ülkelerinin yanı sıra, özel olarak Osmanlı İmparatorluğu üzerine çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Yapılan bu girişimlerle Doğu Dilleri Eğitimi Bölümü 1820'lerde Moskova'da kurulur. Burada gelişen Rus Türkologları, Selçuklu ve Osmanlı tarihi üzerine uzman olarak yetiştirilirler. Uzman Rus Doğu Bilimcilerden Senkovskiy, Ahmed Resmi Efendi'nin eserlerini Rusçaya çevirir. Çevirmenin, bu devlet adamının eserlerini seçmesinin sebebi, Osmanlı kültürünü, geleneklerini, alışkanlıklarını ve en önemlisi düşünce yapılarını kendi Doğu araştırmalarına katmak istemesidir (Jukov, 2011, s. 126). Ayrıca Rus edebiyatında Türk algısıyla karşılaşmanın ilk aşaması, Kazakların izlenimiyle bağlantılıdır. N. V. Gogol'ün "Taras Bulba" adlı eserinden itibaren Türkler, Kazakların düşmanı olarak temsil edilmiştir. Bu izlenim, sonraki dönemlerde de değişmemiştir. P. Zagrebelniy "Roksolana (Роксолана) romanında, Türklerin savaş esnasında tüfek dışında kullandıkları yatağan (kısa kılıç) ilgili bir deyim üreterek Rus okuruna yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Romanında geçen bu özlü söz şu şekildedir: "Bilgelik yatağının ucundadır"⁹⁷. Çünkü yazarın izlenimine göre yatağanı en çok yeniçeri askerleri kullanır ve bu askerler yakın dövüşte asla kılıç darbesi almazlar, üstelik karşısındaki kişiyi yatağanıyla duvara çivileyebilirler. O anki savaş sanatında yatan bilgeliği yazar, yatağana yorumlayarak özgün bir söz ortaya atmıştır. Bununla birlikte Henryk Sienkiewicz 1887-1888 yılında yazdığı "Pan Volodyevskiy" ve 1899 yılında da Geza Gardonyi'nin yayınladığı "Eger"⁹⁸ Yıldızları" adlı eserlerde yine yeniçeri askerlerinin dövüş şekli tasvir edilmiş ve Türk halkının dövüş esnasında acımasız ve korkusuz oldukları betimlenmiştir. Bu bağlamda Rus edebiyatında Türk algısı, yüzyıllar boyunca Türk-Rus savaşlarının gerçekleşmesiyle bağlantılı olduğu görülmektedir (Bahrevskiy, 2017, s. 47).

⁹⁷ *Мудрость- на конце ятагана.*

⁹⁸ *Macaristan'da bir şehir.*

A.S. Puşkin'in 1836'da Sovremennik dergisinde yayınladığı "Erzurum'a Yolculuk (Путешествие в Арзрум)" eserinde Asya lüksü, doğu bilgeliğine dair anlatılar son bulmaktadır. Bahsi geçen eserde yalnızca Doğu'yu Batı ile kıyaslanmamaktadır, aynı zamanda Rusya'yı da dahil ederek karşıt tasvirlerde bulunmakta ve yazara göre en alt sırada Doğu yer almaktadır. O dönemdeki Rus yazarlar da Puşkin'in fikirlerini devam ettirerek Türklere dair kanuna uymama, ahlak dışı davranma ve kıskançlığa yönelik sıfatlar kullanmaktadırlar (Jukov, 2011, s. 129). Aynı zamanda Dostoyevski de "Bir Yazarın Günlüğü", "Öteki", "Suç ve Ceza", "Karamazov Kardeşler" ve "Ölümler Evinden Anılar" hem Türklere hem de Müslümanlara atıfta bulunarak Türklerin işkenceci, yağmacı, barbar ve özellikle annelere ve bebeklere yaptıkları canilikleriyle bilinen bir millet olduğuna dair görüşüyle dünyadaki Türk hayranlığını eleştirmiştir. Hatta yazar "Bir Yazarın Günlüğü" (Dostoyevski, 2010, Toplu Eserler, 10. Cilt. ss. 544-547) adlı eserinde Türklere "İnsan olarak kabul edilen salyangozlar..." ifadesini kullanmıştır. Türklere dair bulunduğu atıflardan da yola çıkarak Dostoyevski'nin, görüşlerinin desteklemek amacıyla eserlerinde spekülatif kara propaganda malzemelerine sıkça sarıldığını ileri sürebiliriz (Kandemir, 2016, s. 20). XIX. yüzyılda Türklerin genellikle Rus eserlerine olumsuz yansımaları, Lev Tolstoy ile daha hümanist görüşle devam etmiştir. Tolstoy'un "Anna Karenina" adlı eserinde kendi yansıması olan karakter Levin aracılığıyla, bahsi geçen eserin son bölümünde yer alan yalnızca iki sayfalık bir kısımda, Balkanlardaki Türk egemenliğine karşı isyan üzerine Rusya'daki dalgalanmaya ilişkin toplumsal düşünceleri yansıtmış, o dönemki savaşlarda görev alan Türk, Bulgar, Sırp gibi milletlerden kötülerin haricinde masum insanların da olduğunu ve masum olanlar adına da endişe duyduğunu belirtmiştir. Elbette Tolstoy'un bu tepkisi, Dostoyevski'nin dikkatini çekmiş ve Dostoyevski, onun "Anna Karenina" eserinden "talihsiz bir eser" olarak bahsetmiştir (Parer, 2014, s. 345).

XX. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğunu, Alman ve Avusturyalılar tarafından aldatılan, hasta ve sevilmeyen adam olarak tasvir eden Tatyana Filippova "Savaş ve Devrim Çağında Hasta Adam (Больной человек в эпоху войн и Революций-1917)" adlı çalışmasında hicivler aracılığıyla Türk algısını ele alarak önemsizleştirir (Konovalov, 2017, s. 79-80).

Görüldüğü üzere Türklerin Rus eserlerine yansımaları sonucu, Türk yazarlarının eserleri Rus edebiyatını etkilememiştir (Aliyeva, 2023, s. 36). Türklerin, Rus okurlarına karşı olumlu yansımaları, Atatürk ile başlamıştır. İ. Bunin'in "Kuşun Gölgesi" adlı eseri ile Türkler hakkında ilk olumlu yansımalarından söz edildiği örnek teşkil eden bir eserdir (Aralov, 1960, s. 36).

1.5. Türk Edebiyatında Rus Edebiyatının Etkisi

1922 yılında Nazım Hikmet, Vâlâ Nureddin, Reşat Fuat Baraner, Zeki Başımar komünist düşüncüyü destekleme suçu ve mumlu kağıtlar, hareketli harfler bulundurmaktan defalarca yakalanmalarına rağmen hem kendilerine ait özgün eserler kaleme aldılar hem de Rus klasiklerini ve Sovyet edebiyatından bazı eserleri Türkçeye çevirerek Yeni Türkiye Cumhuriyet'ine doğru giden ülkeye Yeni Edebiyat gibi önemli bir edebi akımı kazandırmaya çalışmışlardır. Ayrıca 1920'lerin ortalarında

Türk -Rus arasındaki edebi alışveriş, Türk tiyatro ve sinemasının kurucu figürlerinden bir olan Muhsin Ertuğrul'un Rus tiyatro klasiklerini uyarlaması ile sınırlı kalmıştır. Mustafa Kemal Atatürk döneminde Türkler, Fars-Arap alfabesinden Latin alfabesine geçerek Batılılaşmaya yönelmiş olsalar da Sovyet edebiyatını sıkı takip etmişlerdir. 1930'larda Anton Çehov, İvan Turgenyev, Fyodor Dostoyevski, Maksim Gorki ve Mihail Şolohov gibi Rus klasiklerin ve Sovyet romanlarının Türkçe çevirilerine olan ilgi belirgin bir artış gözlemlenmiştir. 1934 yılında, Sovyet Yazarlar Kongresi'ne katılan Falih Rıfkı Atay ve Yakub Kadri Karaosmanoğlu gibi önde gelen Kemalist ideologlar, modernleşmiş 'elit' ile 'halk' arasında kalan boşluğu kapatmayı amaçlayan yeni bir laik milli sanat ve edebiyat geliştirme çabalarında Sovyet yazarların ve filologların çalışmalarından yararlandılar. Bu dönemde Nazım Hikmet, Vâlâ Nureddin, Reşat Fuat Baraner ve Zeki Baştımar kendi özgün eserlerini, Rusça orijinallerinden Türkçeye yaptıkları çeviri eserler sonrası kaleme almışlardır. Burada önemli olan, 1920'lerin sonları ve 1930'ların başları, Türkiye'de yoğunlaşmış komünist edebi alışverişini temsil ediyor olmasıdır. Günümüzde bu konuya yönelik araştırma yapan bazı akademisyenler, Nazım Hikmet'in 1929 yılında, Resimli Ay dergisi ile olan ilişkisinin, Marksist-Leninist bir avangardın yayılmasında kilit nokta olduğunu öne sürmüşlerdir (Ertürk, 2024, s. 2-42).

Ağustos 1927'den Ağustos 1928 yılına kadar varlığını sürdüren Vakit adlı günlük gazetede Abidin Dino, Osmanlı'nın on beşinci yüzyıl dünyasını karikatürize ederken aynı zamanda Türk destan anlatıcılığını modern etnoğrafik yazı ve Marksist-Leninist doğu romanı unsurlarıyla da harmanlamıştır. Nazım Hikmet, Türk İşçi Hareketi ve Hindistan ile Çin'deki anti-emperyalist komünist mücadeleler hakkındaki tüm şiir ciltlerini oluşturduktan sonra 1936 Sovyet Demokrasisi adlı çalışmasıyla da döneminin Türk edebiyatına farklı bir katkı sunmuştur. Türk dilini akıcı kullanmasıyla önde gelen Cumhuriyet yazarlarından Vâlâ Nureddin ise, Rus göçmen yazar Arkadiy Averçenko ve Sovyet satiristi (hicivci) Mihail Zoşçenko'nun etkisi altında kalarak hem kendine özgü zekice bir üslup hem de mizah anlayışını geliştirmiştir (Erer, 1967, s. 189).

1940'ların başlarında Suat Derviş adlı yazar, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk "sosyalist gerçekçi dergisi" olan Yeni Edebiyat (Ekim 1940-Ekim 1941) adlı derginin editörü olarak görev almış ve bu dergide Maksim Gorki ve Andrey Jdanov'un formüle ettiği sosyalist gerçekliğin temel kavramlarını Türkçeye çevirerek "Her Sayıda Bir Roman" başlıklı köşe yazılarındaki kitap eleştirileri, günümüze kadar Türk Marksist edebi eleştirisinin ilk ve en iyi örnekleri sayılmaktadır (Oktay, 2008, s. 409).

Dünya literatürüne özgün bir katkı sağlamayı kendisine amaç edinen ve edebiyata yeni bir Marksist anlayışı oluşturma içinde olan Nazım Hikmet, 1940'larda Nail V. Çakırhan ile edebi bir "her şeyi kapsayan çizgi" formunu inşa etmeye çalıştı. Hegelcilik anlamda "yapay ya da sahte sonsuzluğu"nın sembolü olan 1+1+1+ ... şeklinde yeni Marksist seri şiir yazımı ortaya çıkarmıştır. Hem bu yazıma örnek teşkil eden hem de sosyalist realizmin bir örneği sayılan eseri "Memleketimden İnsan Manzaraları" adlı şiiridir (Oktay, 2001, s. 17).

Yeni Edebiyat adlı dergide Dino ve Baştımar'ın makalelerinde, M. Gorki'den doğrudan alıntıları yer almıştır. Aynı zamanda bu dergide 1940 yılında şiirleri basılan şair Hasan İzzettin Dinamo'nun yazdığı “Köroğlu'nun Türküsü” adlı şiir, Köroğlu'nun babasını kör eden Bolu Bey'ine karşı duran aşık Köroğlu hakkında destansı bir özelliği taşıırken Dinamo, bu efsanevi karakterin hikayesini bir protesto şiirine dönüştürmüştür. Yeni Edebiyat dergisinde kitap eleştirisi yazıları bulunan Suat Derviş, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun “Yaban” ve Halide Edip Adıvar'ın “Yolpalas Cinayeti” adlı eserleri, Marksist edebiyat eleştirisine uygun olarak eleştirilmiştir ve Türk Marksist edebiyat eleştirisine de önemli katkı sağlamıştır. Ayrıca 1948 yılında sosyalist realizmin önemli bir eseri olan “Fosforlu Cevriye” adlı ilk tefrika eserinde Suat Derviş, Sovyet edebi kültürünün taklit edilmesini reddetmiş, özellikle kadın kahramanının, modernist diyalektik bir imge olarak yeniden değerlendirilmesini sağlamıştır. Böylece ulusal bir edebiyat oluşturmak için Halk edebiyatının başvuracağı ilk kaynak, Suat Derviş'in adı geçen eseri olmuştur (Ertürk, 2024, s. 126).

1950'lere doğru Türkiye Cumhuriyeti'nde Lev Tolstoy, Fyodor Dostoyevski ve Anton Çehov'un eserlerinin çevirileri, daha çok arttıkça Türk okur sayısı da artmaya başlamıştır. Özellikle Tolstoy'un, çağdaş Türk edebiyatı üzerinde çok büyük etkisi olduğu görülmektedir. 1950'ler sonrası Türk edebiyatında Rus edebiyatından çevirilerin yanı sıra Ahmet Hamdi Tanpınar ile Orhan Pamuk'un eserleri de yer almaktadır. Bahsi geçen yazarlar bu dönemde, Lev Tolstoy'un eserlerini kendi tarzlarında yeniden ifade etmeye çalışarak kendi eserlerinde Tolstoy 'tonları' olduğu, eser okunduğu zaman hissedilmektedir. Tanpınar, Tolstoy'un pek çok fikrini, 2018 yılında Rusça olarak yayınlattığı “Huzur (Покор)” adlı romanında yansıtmıştır. Dünya savaşlarının gerçekleştiği dönemlerde, kurtuluş mücadelesi sonrası Türk toplumunu betimleyen Tanpınar'ın bu romanı, Tolstoy'un “Savaş ve Barış” adlı romanını, toplumsal değişimlerin gölgesinde basit insanların öyküsü konu edinerek yansıtır. Orhan Pamuk ise “Masumiyet Müzesi” adlı romanını, “Anna Karenina”nın Türkçe hali olarak yazmak istediğini belirtmiştir. Dinamik bir şekilde geçmişten günümüze Türkiye'de çevirileri devam eden Rus edebiyatı, Türk okurunun genelinin odağı haline gelmiştir. Türk edebiyatında bazı farklılıkların oluşmasına sebep olan Rus edebiyatı yazarlarının fikirlerinin yansımalarını, günümüz de dahil olmak üzere yeni nesil Türk edebi eserler ya da köşe yazılarında görmekteyiz (Avrutina, 2021, s. 41).

Türk edebiyatında oldukça önemli yer edinen, F. M. Dostoyevski'nin “Suç ve Ceza” adlı romanındaki fikir ve imgelere, Peyami Safa, Sabahattin Ali, A. H. Tanpınar, S. Agaoğlu, D. Özlü, B. Karasu, V. O. Bener, Oğuz Atay, Rasim Özdenören, Orhan Pamuk, L. Tekin, Murathan Mungan vb. gibi Türk yazarların eserlerinde rastlanılmıştır. Rus edebiyatının etkisi, Türk yazarların eserlerinde temalar, problemler, fikirler, motifler, imgeler, anlatım tarzları ve gerçekliğin tasvir yöntemleri olarak kendini göstermiştir. Peyami Safa'nın “Matmazel Noraliya'nın Koltuğu” adlı eserinde, Dostoyevski'nin eserlerindeki tema ve motiflerin yakılarını taşıdığını kendisi dile getirmiştir. Örneğin, romanını başkarakteri Ferit'in teyzesi öldürülürken yazarın yaptığı tasvirler, Dostoyevski'nin “Suç ve Ceza” adlı romanının başkarakteri Raskolnikov'un tefeciyi öldürmesiyle paralellik göstermektedir.

Araştırmacı Nurdan Gürbilek, Ferit'in "Onu ben öldürmedim ama bu cinayete iştirak etmedim mi?" şeklindeki sözlerinin. Dostoyevski'nin "Karamazov Kardeşler" adlı romanına göndermede bulunduğunu ileri sürmektedir. Ferit'in cümlesine felsefi bir bakış açısıyla, cinayet düşüncesiyle meşgul olan kişinin, cinayeti gerçekleştiren kişi kadar suçlu olabileceği düşüncesi öne çıkmaktadır (Gürbilek, 2011, s. 160 ve Şener, 2021, s. 334).

Sabahattin Ali'nin eserlerinde de Dostoyevski'nin etkisini görmek mümkündür. 1943 yılında yayınlanan yazarın "Kürk Mantolu Madonna" adlı eserinin başkarakteri Raif Efendi ile Dostoyevski'nin "Yeraltından Notlar" romanındaki "Yeraltı Adamı" olarak bilinen karakter arasında ikisinin de insanlara karşı duyduğu tiksinti ve nefret benzerliği dikkat çekmektedir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Huzur" adlı romanında Tolstoy'un yansımalarının yanı sıra Dostoyevski'ni karakter özelliğinin bahsi geçen eserin Suat isimli karakter ile uyuştugu belirtilmektedir. Suat karakterinin toplum karşısında hiçbir sorumluluk hissetmeyen, ahlaki değerlere karşı duran ve intihar eden bir nihilist olarak tanımlanır. XX. yüzyılın ikinci yarısında Türk edebiyatı, varoluşçuluğun etkilerini, varoluşçu Dostoyevski'nin yansımalarıyla hissetmeye başlamıştır (Şener, 2021, s. 335). Samet Ağaoğlu "Dilenciler (1938)", "Febüs (1944)", "Stamarof (1944)" ve "Hücredeki Adam (1944)" adlı eserlerinde Dostoyevski'nin fikirlerinin yansımalarını ve Dostoyevski'nin gölgesindeki kişiler olduğunu görebiliriz (Aslan, 2008, s. 59). Demir Özlü, "İthaka'ya Yolculuk (1966)" adlı eserin başkarakteri, içedönük ve her yerde yabancı hisseden "talihsiz bir insan" olarak betimlenmesi, Dostoyevski'nin "yeraltı adamı"na benzemektedir. "Bağısız (1958)" adlı eserde, hikâyenin anlatıcısı, sevgilisini öldürdüğünü itiraf eder, ancak bu yaptığından pişmanlık duymaz. Anlatıcı bir bakıma katil olduğunu, suçlu olanın sadece kendisi olmadığını, aksine herkesin suçlu olduğunu söyler ve "suç" kavramı üzerine düşünmeye sevk eder. Bu düşünceler, "Suç ve Ceza"nın Raskolnikov'un düşüncelerini anımsatır. "Yerebatan" adlı hikâyede de Dostoyevski'nin "Yeraltından Notlar" eserine, insanın kendi benliğinin derinliklerine inerek kendi arayışına değinerek göndermede bulunur. Vüs'at Orhan Bener adlı yenilikçi yazarın "Buzul Çağının Virüsü" adlı eserinde Dostoyevski'nin "Yeraltından Notlar"ındaki "yeraltı adamı" ile toplumsal koşullara uyum sağlayamayan ya da sağlamakta zorluk yaşayan, intiharı düşünen karakteri benzerlik göstermektedir (Şener, 2021, s. 336).

Oğuz Atay'ın "Tutunamayanlar" adlı eserindeki tüm karakterler, Prens Mışkin'in samimi saflığının, Raskolnikov'un isyanının ve "yeraltı adamı"nın deliliğin eşinde kendisiyle hesaplaşmasının izlerini taşımaktadır. Bu eserde, Dostoyevski'nin "Yeraltından Notlar" adlı romanı ile bağ kurulur ve bu dünyada kaybolmuş insanların trajik hikayeleri ele alınır. Hatta Oğuz Atay'ın bu romanında bir kişinin kültürel seviyesini belirleme kriteri, Dostoyevski'yi eserleriyle birlikte ona özgü yazım ve anlatımını ne denli bildikleridir (Güran, 2011, s. 22).

Yazar, Filozof ve gazeteci Bilge Karasu'nun "Gece (1985)" ve "Kılavuz (1991)" adlı eserlerinde Dostoyevski'nin eserlerinin etkisini görmek mümkündür. Yazar Rasim Özdenören, "Çok Sesli Bir Ölüm (1974)" ve "Gül Yetiştiren Adam (1979)" adlı romanlarında poetik açıdan Dostoyevski'nin eserlerine

oldukça yakındır. Nobel ödüllü Orhan Pamuk, “Kar (2002)”adlı romanında, batılılaşma, din, inanç, ölüm, intihar, yaşam ve mutluluk, taşrada ve şehirde yaşam, baba-oğul ilişkileri açısından Dostoyevski’nin “Ecinniler” adlı eserinin yansımaları görülmektedir. “Kırmızı Saçlı Kadın” ve “Öteki Renkler (1999)” romanlarında baba cinayeti teması, “Karamazov Kardeşler” romanıyla bağlantılı olduğunu gösterir. Latife Tekin adlı yazarımız, “Aşk İşaretleri” adlı romanında Dostoyevski’nin eserlerinin etkisinde kaldığını yansıtmıştır. Murathan Mungan adlı yazar, oyun yazarı ve şairimiz de “Şairin Romanı (2011)” adlı şiirinin temasında “Karamazov Kardeşler” adlı romandan etkilendiğini ortaya koymuştur (Şener, 2021, s. 339). Ayrıca Kemal Tahir, Orhan Kemal, Cemil Meriç, Yusuf Atılgan, Atilla İlhan, Tahsin Yücel, Hasan Ali Toptaş, Hakan Günday gibi isimler eserlerinde, Rus klasik yazarlar gibi, psikolojik olarak karmaşık ilişkiler ve trajik yaşam çelişkilerine olan ilgilerini ve Rus klasik yazarlardan etkilendiklerini ortaya koymuşlardır. Böylelikle Türk yazarlarının eserlerinin temalarında, sorunlarında, fikirlerinde, motiflerinde, imgelerinde, anlatım tarzlarında ve gerçekliği tasvir etme yöntemlerinde Rus edebiyatının etkisi olduğu ortadadır. Ayrıca Rus edebiyatı, Türk edebiyatının değişimi yönünde de etkili olmuştur (Gürbilek, 2011, s. 162 ve Şener, 2021, s. 340).

2. RUS-TÜRK DİLLERİNDEN YAPILAN ÇEVİRİLERİN KÜLTÜR VE ÇEVİRİ SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Rus- Türk dilleri arasında yapılan çeviriler, yalnızca dilsel bir aktarım süreci olmanın ötesinde, kültürel etkileşim ve sosyolojik dinamiklerin şekillendirdiği çok katmanlı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde, Sovyet yazarlardan Soljenitsın ile Pasternak'ın bu tez kapsamında belirlenmiş eserlerinin Türkçeye çevirileri ve Cumhuriyet dönemi yazarlarından Sabahattin Ali'nin 'İçimizdeki Şeytan' adlı eserinin Rusça çevirisi, Rus çeviri kuramcılarının, bu çalışmanın ilk bölümünde bahsedilen yaklaşımları ile ele alınmaktadır. Özellikle Retsker, Komissarov, Fyodorov gibi dilbilimsel çeviri kuramına katkıda bulunan isimlerin görüşleri çerçevesinde, söz konusu eserlerin kaynak ve erek diller arasındaki dönüşümleri analiz edilmektedir. Rus dilbilimsel çeviribilimin sunduğu yöntem ve kavramlar, söz konusu eserlerin erek dile katarımında ortaya çıkan anlam kaymaları, üslup değişiklikleri ve kültürel adaptasyon süreçlerini anlamak açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Bununla birlikte, çeviri eserlerin, edebi ve kültürel sistemler içinde konumlanan dinamik süreçler olduğu düşünüldüğünde, Even Zohar'ın çoğuldizge kuramı bu bağlamda önemli bir analitik araç sağlamaktadır. Bu bölümde ayrıca *İvan Denisoviç'in Bir Günü*, *Doktor Jivago* ve *İçimizdeki Şeytan* adlı eserlerin Türk edebiyat sisteminde nasıl bir konuma sahip olduğu ve çeviri süreçleriyle nasıl yeniden şekillendiğini ele alınmaktadır. Çeviri sosyolojisi perspektifinden bakıldığında, bu eserlerin çeviri yoluyla kazandıkları sosyal sermaye, hedef kültürde gördükleri kabul ve çevirmenlerin rolü gibi unsurlar analiz edilmektedir. Böylece çeviri eserlerin yalnızca metin düzeyinde değil, aynı zamanda toplumsal bağlam içinde nasıl anlam kazandığı ortaya konulmaktadır.

2.1. Çoğuldizge Kuramı

Betimleyici çeviri araştırmalarında, çeviri sürecini kuramsallaştırmaya ve metinleri yazınsallıkları açısından değerlendirmeye yönelikten Itamar Even Zohar, İsrail İbrani yazını üzerine bir model hazırlamaya girişmiş ve bulgularını *Papers in Historical Poetics* (1978) adlı kitabında yayınlamıştır. Bu kitapta ilk kez, şiir gibi “yüksek” ve “saygın” bir türden, yazının “alçak” ve “saygın olmayan” türlerine dek (çocuk yazını ve popüler yazın) yazının tüm dizgelerini içeren çoğuldizge (Polysystem) terimi kullanılmıştır. Even Zohar'a göre yazın tarihi içinde çeviri yazının da “birincil (primary- yeni eserler ve örnekler yaratan)” ve “ikincil (secondary- var olan örnekleri destekleyen)” önemi vardır (Zohar, 1978a, s. 7-8 ve Aksoy B. , 2002, s. 42). Even Zohar'a göre yazınsal çoğuldizge içinde tek bir çeviri ya da farklı bir çeviri yöntemi birincil ya da ikincil bir yere sahip olabilir, ayrıca nasıl bir yere sahip olacağı da dizgenin içinde bulunduğu koşullarla ilgilidir. Burada çevirilerin çoğu ikincil bir öneme sahip oldukları öne çıkmaktadır. Birincil öneme sahip çeviriler için çoğuldizge yaklaşımı açısından şu durumların gerçekleşmesi gerekmektedir: a) Bir yazının henüz genç olması ve tam anlamıyla belirginleşmemesi. b) Bir yazının, daha büyük yazınlar grubu içinde zayıf ve kenarda kalmış olması. c) Bir yazının boşluk içinde olması ya da bir dönüm noktası ya da bir sarsıntıya uğraması (Even-Zohar, 1978a, s. 24-25) (Even-Zohar, 1990, s. 47) (Aksoy, 2002, s. 42) (Tahir Gürçağlar, 2008, s.

195). Even Zohar, kültür ve edebiyatın incelenmesi için bir araç olarak geliştirdiği çoğuldizge yaklaşımını, 1920’lerde Rus biçimcilerin ve Çek yapısalcılarının yürüttüğü çalışmalardan esinlenerek oluşturmuştur. Dizgeler kuramını ilk ortaya çıkaran Yuri Tinyanov ve Roman Yakobson’dur. Onlara göre kuramın amacı, toplumsal evrim içinde edebiyatın rolünü vurgulamak edebiyatı, toplumlarda gerçekleşen değişimlerde önemli bir işlev üstlenen, farklı öğelerin sürekli sökülerek yeniden ve farklı bileşimlerde kuruldukları bir alan olarak sunmaktır (Tahir Gürçağlar, 2008, s. 193-194) (Gentzler, 2001, s. 139). Even Zohar (1990, s. 11) ise dizgeci yaklaşım ile çoğuldizge kavramı arasında fark olmadığını, ancak çoğuldizge terimini özellikle devingen dizgeci yaklaşımı vurgulamak, dizgeyi hem kendi içinde kapalı hem de diğer ağlarla bağlantılı bir ilişkiler ağı olarak tanımlayabilmek için kullandığını belirtir. Even Zohar, çoğuldizge kavramını, bibiriyle kesişen ve kısmen örtüşen, farklı seçenekleri kullanan, ancak üyeleri birbirine bağımlı, yapılandırılmış bir bütün teşkil eden çoklu bir dizge olarak betimlemektedir (Tahir Gürçağlar, 2008, s. 194) (Even-Zohar, 1990, s. 11).

Even Zohar çoğuldizge kavramının amacını, senkronist (andaş) yaklaşıma karşı bir sistemin, dinamik ve heterojen bir yapı olarak kavramsallaştırılmasını ortaya koymak olarak açıklamaktadır. Burada even zohar, geleneksel yaşlaşımların, bir sistemi sataik ve homojen olarak ele aldığını, bir sistemin unsurları arasındaki ilişkilerin sabit ve tekdüze kabul edildiğini ileri sürmektedir. Even Zohar’a göre çoğuldizge yaklaşımı ise, bir sistemi dinamik (zamanla değişen) ve heterojen (farklı bileşenlerin bir arada bulunduğu) olarak kabul eder. Bu da sistemin sürekli bir değişim ve etkileşim içinde olduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca Even zohar, çoğuldizge kavramının, bir sistemin farklı unsurlarının birçok noktada kesiştiğini ve birbiriyle etkileşime girdiğini vurgulamaktadır. Bu kesişimlerin çokluğu, sistemin yapısını daha karmaşık ve çok katmanlı olduğunu gösterir. Even Zohar, çoğuldizge yaklaşımında, bir sistemin düzgün çalışabilmesi için unsurların tekdüze olması gerektiğini ve bir sistemdeki farklı öğeler, çeşitlilik ve değişkenlik gösterse de sistemin işleyişini engellemediğini belirtir. Even Zohar bu yaklaşımı ile, gerçek dünyadaki sosyal ve kültürel sistemleri daha iyi anlamak için uygun bir model sunduğunu savunmaktadır. Çünkü ona göre bu yaklaşım, bir sistemin zaman içindeki değişimini ve çeşitliliğini göz önünde bulundurarak tarihsel süreçlerin ve ilişkilerin karmaşıklığını daha doğru bir şekilde ele almayı mümkün kılar (Even-Zohar, 1990, s. 13).

Sistem kavramı yaklaşımında Rus formalistlerinin “edebi sistem” kavramından yola çıktığını belirten Even Zohar, Yuri Tinyanov’un “edebi sistem” yaklaşımını, metinlerde gözlemlenebilir modelleri içeren kavramlara yönelik olduğunu çalışmada belirtmektedir. Zohar, Tinyanov’un edebiyatın bütünlüğünü bir sistem olarak sunduğunu ve görüşlerini kapalı olarak ortaya çıkardığını öne sürmektedir. Tinyanov’un görüşleri, daha açık bir şekilde Boris Eyhenbaum tarafından, edebiyatın hem özerk hem de heteronom olduğunu, yani he kendi kendini düzenlediğini hem de diğer sistemler tarafından koşullandığı şeklinde açıklanmaktadır. Fakat bu yaklaşım Zohar tarafından, Tinyanov’un dile getirmiş olmasına rağmen özellikle “heteronomi” kavramının ne anlama ve edebiyatın diğer sistemler tarafından nasıl koşullandığını, diğer sistemler olan karmaşık ilişkilerini ve bu ilişkilerin nasıl çalıştığını açıklamada yeterince derinlemesine bir yaklaşım sunmadığına dair eleştiride bulunmaktadır (Even-

Zohar, 1990, s. 30). Bourdieu'nun alan yaklaşımına benzer bir yaklaşımı Eyhenbaum, edebiyatın sistemik ilişkiler açısından bütün olarak hareket eden etkinlikler toplamı olarak öne sürmektedir. Eyhenbaum'a göre edebiyatı anlamak için sadece metinlerin üretimi değil, yazarlar, dergiler ve eleştiriler gibi tüm edebi faktörleri gözönünde bulundurmak gerekmektedir. Ayrıca belirli bir dönem için hangi faaliyet veya unsurların daha önemli olduğunu önceden belirlemek zordur, çünkü edebiyat alanındaki değerler ve etkiler sürekli değişebilmektedir (Gorski, 2013, s. 46).

Even Zohar'ın çoğuldizge yaklaşımında, devingen katmanlaşma (dynamic stratification) adını verdiği merkez ve çevre ilişkilerini açıklar. Bu katmanlaşmanın devingenliği hem artsüremli hem de eşsüremli düzlemde ortaya çıkmaktadır. Farklı katmanlar arasında süregelen mücadele, yaklaşımın eşsüremli yönünü oluştururken farklı katmanların diğerleri üzerinde üstünlük sağlaması tarihsel değişime yol açar ve bu da yaklaşımın artsüremli yönünü ortaya çıkarır. Farklı katmanlar arasındaki mücadele, kimi metin gruplarının yer değiştirmesine neden olur; kimi metinler merkeze doğru yol alırken kimileri de çevreye kayar. Bu devingen döngü dışında çoğuldizge kuramının, birden fazla merkez ve çevreye sahiptir ve bu dizgeler arasında da Even Zohar'ın transter olarak adlandırdığı alışverişler gerçekleşir. Merkeze yerleşen metinler, saygın görülen (canonised) metinlerdir. Saygın görülmeyen (noncanonised) metinler, zaman içinde konum değiştirerek saygın görülen metinlerin bulunduğu merkeze doğru yol alabilirler. Buradaki alışveriş ya da dizgeler arası transfer, saygın görülen metinlerin belirli bir işlevi yerine getirememesi sonucu gerçekleşir. Saygın görülmeyen metinlerin merkeze doğru yönelmesi edebiyat çoğuldizgesinin önkoşuludur. Eğer saygın görülen bir repertuvar, herhangi bir rekabetle karşılaşmaz ve kemikleşme dönemine girerse, repertuvarı oluşturan öğelertük düze bir biçimde yeniden üretilmeye devam eder. (Even-Zohar, 1990, s. 14) (Tahir Gürçağlar, 2008, s. 195). Örneğin, iki dünya savaşı arasındaki dönemde İbrani edebiyatının çoğuldizgesinde rusçadan kaynaklanan çeviri yazın çok belirgin bir biçimde merkez konumdayken, İngilizce, Almanca, Lehçe ve öbür dillerden çevrilen eserler, çevresel konumdaydı. Üstelik öden gelen ve en yenilikçi olan çeviri normları, Rusçadan yapılan çevirilerde ortaya konulduğundan, öbür edebiyatlardan yapılan çeviriler de Rusçadan yapılan çevirilerin geliştirdiği örneklerle ve normlara bağlı kaldılar (Even-Zohar, 2012, ss. 120-130).

Even Zohar, çoğuldizge kuramında çeviri edebiyatının yerini kültürel dizgeler kapsamında iki düzeyde inceler; a) çeviri metinlerin, alıcı kültür tarafından nasıl seçildiği; b) çeviri metinlerin, diğer haedef dil sistemleri ile olan ilişkilerin sonucunda bazı kurallar ve işlevleri nasıl benimsediği (Aksoy, 2002, s. 44). Çeviri edebiyat, daha önce belirttiğimiz koşulları sağladı zaman birincil (merkez) konumda yer alır. Çeviri edebiyat, eğer ikincil konumda (çevre) bulunuyorsa, merkezin biçimlenmesine de katkıda bulunamaz. Bu konumdaki çeviri edebiyat, merkezdeki tutucu metinlerin oluşturduğu yerleşik gelenekler tarafından sınırlandırılır. Bu durum, çoğuldizgenin durağan bir dönemden geçtiği ya da yenilikçi güçlerin çeviri dışı bir alandan kaynaklandığı durumun olduğu anlamına gelmektedir (Tahir Gürçağlar, 2008, s. 196) (Even-Zohar, 1990b, s. 49). Even Zohar'a göre çeviri edebiyatın konumu birincil ise, özellikle erek çoğuldizgede kaynak dizgedeki edebiyat modeli de mevcut değilse

çevirilerde kaynak dil ve kültürün normları, yani yeterlilik öncelik kazanacaktır. Eğer çeviri edebiyatın konumu ikincil ise, yeterlilikten uzaklaşması söz konusu olacaktır (Even-Zohar, 1990b, s. 50) (Tahir Gürçağlar, 2008, s. 196). Başka bir deyişle, çeviri edebiyatı merkez konumdayken, çevirilerle özgün eserler arasındaki sınırlar bulanık olduğundan çeviri eserler kategorisini yarı-çeviri ve çeviri gibi eserleride kapsayacak şekilde geniş tutmak gerekir. Bu gibi eserler, tarihsel olmayan ve durağan bir çeviri anlayışına göre genişletilmiş kategori kapsamına alınması, çeviri kuramı açısından da yeterli sayılmalıdır. Çeviri yazını merkez konumu alarak yeni birincil örnek yaratma sürecine katıldığı sırada çevirmenin başlıca uğraşı, kendi esebiyatında hazır örnekler arayarak kaynak metinleri bunlara göre aktarmak değil; yerli uzlaşımları çiğnemeyi göze almaktır. Böyle durumlarda bir çevirinin “yeterlilik” bakımından kaynak esere bağlı kalma olasılığı başka durumlara göre artar. Bu şekilde benimsenen çeviri normları, erek edebiyat yabancı ve devrimci görülebilir, bu yeni akım yazınsal çekişmeler içinde yenik düşerse, bu akıma özgü görüşlere göre gerçekleştirilmiş çeviriler, kendilerine erek çoğuldizge yer yapamazlar. Aksi durumda, yani yeni akım üstün çıkarsa, çeviri yazının dizgesi zenginleşip daha esnek bir duruma gelebilir. Ayrıca bir edebiyat dizgesinin dışarıya açılma süreci, bazı edebiyatları birbirine yaklaştırır ve uzun dönemde yeterlilik ve eşdeğerlik gerçeklerinin önemli ölçüde örtüşebildiği bir durumun ortaya çıkmasına olanak sağlar (Even-Zohar, 2012, ss. 130-131).

Even Zohar, yaklaşımında repertuar kavramından, belli normları, davranışları ve politikaları benimseme biçimi olarak bahseder. Başka bir deyişle repertuarların doğal bir evrim içinde gelişebildiği ya da amaca yönelik bilinçli ve açık çaba harcayan bireyler tarafından değiştirilebileceğini belirtmektedir (Even-Zohar, 1997, s. 357). Bahsi geçen bireyleri Even Zohar, toplumsal-göstergesel girişimciler olarak adlandırdı. Even Zoahar’a göre repertuar iki yolla gelişebilir: a) özgün yaratı, b) ithal. Bu yöntemlerin başarılı olmasıyla “transfer” gerçekleşir ve yeni seçenekler benimsenerek repertuarın bir parçası haline gelir. Bu duruma da Even Zohar, kültür planlaması olarak adlandırdı. Even Zohar, her kültür planlaması çabasının bir tür enerjiye yol açarak her koşulda devrim getireceğini belirtti. Ayrıca Even Zohar, kültürel dönüşümün ve planlama girişiminin kültürün ayrıışık öğeleri sayesinde ortaya çıktığını bu öğeler nedeniyle “dirence” karşılabileceğini vurguladı (Tahir Gürçağlar, 2008, s. 197). Bu noktada çoğuldizge kuramıyla yakından bağlantılı olan kültürel repertuarı Even zohar, eğer kültürü toplumsal yaşamı mümkün kılan bir çerçeve, bir alan olarak görülürse, o zaman kültür repertuarını da bu çerçeve için gerekli şeylerin depolandığı yer olarak açıklamaktadır. Bir repertuar ne kadar çok artmışsa kaynaklar değişikliklere o kadar uygundur (Diçkan, 2021, s. 113).

2.1.1. Rus Edebiyatının Türk Edebiyatı Çoğuldizgesindeki Konumu

Türk edebiyatı çoğuldizgesinde, Rus edebiyatının konumunu belirlemek için Even Zohar’ın yaklaşımına göre hareket edilmelidir. Even Zohar’a göre çeviri edebiyatın merkez konumunda olduğu zaman çoğuldizgenin merkezinin biçimlendirilmesine etkin olarak katılır. Böyle durumlarda çeviri yazın, büyük ölçüde yenilikçi güçlerin bir parçasıdır ve edebiyat tarihinde önemli olaylar olurken bu konuda bulunuyorsa, bu olaylarla özdeşleştirilebilir. Başka bir deyişle, özgün eserlerle çeviri eserler arasında açık seçik bir ayırım bulunmaz ve en önemli çevirileri yapanlar, başta gelen yazarlar ya da başta

gelen yazarlar arasına girmek üzere olan öncü yazarlardır. Cumhuriyet dönemi çeviri etkinliklerine bakıldığı zaman, bu dönemin yazınsal çoğuldizgesinde, görülen hareketler Even Zohar'ın görüşlerini geniş ölçüde doğrulamaktadır. Bağlam açısından Nazım Hikmet'ten Orhan Pamuk'a kadar Rusçadan Türkçeye yapılan çevirilerin “yeterli” olması, yapılan çevirileri yerli edebiyattan ayırır. Cumhuriyet dönemi Türk yazarlardan Rusçadan Türkçeye çeviri yapanların çeviri eserleri hem kaynak eserdeki iletiyi doğru yansıtmalarından hem de Rus edebiyatından da özgün sözcüklere Türkçede yer verdiklerinden dolayı (Suç ve Ceza, Savaş ve Barış, Anna Karenina, Usta ile Margarita vb.) saygın görülen ürünler ortaya çıkarak ‘yüksek’ edebiyat örneklerini sunmuşlardır (Even-Zohar, 2012, s. 25). Türk yazar ve çevirmenler, Rusça aslından Türkçeye çeviri yaparken genellikle, kaynak metne yakınlığı, Rus edebiyatına özgü kültürel unsurları yansıtmayı tercih ederek çoğul dizge kuramına göre “yeterli” çeviriyi gerçekleştirmiştir (Tanrıkulu, 2018, s. 37). Bu durum Cumhuriyet dönemi Rusça aslından Türkçeye çeviri yapan her Türk çevirmen için geçerli değildir. Dönemin Rusçadan Türkçeye yapılan tüm eserlerinin dikkatlice incelenmesi gerekmektedir. Bunların dışında Rus edebiyatından bir eseri Fransızca çevirisi aracılığıyla Türkçeye çeviren yazarlarımızın çeviri eserinin “kabul edilebilirliği”, bu çeviri eserlerle yerli eserler arasındaki farkı belirsizleştirir. Bu ürünler, saygınlığa ulaşamamış “popüler” yazın ürünleri olarak yer almaktadır. Bu yazarlar, çeviri eserlerinde yerli uzlaşmaları ya da normları çiğnememiştir. Bu durumda yabancı yazın örnekleri çerçevesinde sade düz yazıyla türk edebiyatı gelenekleri izlenmiş ve yerli yazın dizgesi için yeni biçimler üretilmiştir (Paker, 2008, s. 29). Başka bir deyişle, çoğuldizge kuramına göre “kabul edilebilirlik” olarak ifade edilen kavram, erek metne yakınlığı belirtmektedir (Tanrıkulu, 2018, s. 37).

Erken Cumhuriyet döneminde Türk edebiyatında, bazı düşünceleri değiştirmek adına Rus edebiyatından Türkçeye çevirdikleri eserlerden etkilenerek (Lev Tolstoy, Fyodor Dostoyevski ve Anton Çehov başta olmak üzere) kendi eserlerinde Rus edebiyatının anlatım tarzını seçip yeniden eser oluşturan Türk yazar ve çevirmenlerimiz dolayısıyla Rus edebiyatının bu dönemde merkezi konumda yer almasına sebep olmuşlardır. Bahsi geçen dönemde temeli atılan yeni kültür repertuarı geliştirilmeye çalışılırken yabancı edebiyatlar arasında Rus edebiyatından çevirilerden de yararlanılmıştır. Bu dönemde, Latin edebiyatına bir yönelim ve ilgi oluştuğundan çevrilen toplam 1.138 kitabın büyük oranını Rusça, Almanca, İngilizce ve Latince dilleri olduğu görülmektedir. Burada yabancı edebiyatı Latince ile sınırlamayıp adı geçen dillere yönelerek yeni kültür repertuarının oluşumuna sebep olunmuştur (Uzunköprü ve Demez, 2022, s. 99).

1935 yılında Atatürk tarafından Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulması, Hasan Ali Yücel'in 1940'ta bazı liselerin müfredatına Latince dersleri koyması, Antik Yunanca ve Latince'den başlanılarak Rusça, Almanca, İngilizce, Fransızca dilleri de dahil olmak üzere çeviriler yapılması, hümanizm anlayışının kültür repertuarını etkilediği somut adımlardır (Uzunköprü ve Demez, 2022, s. 93). Ulusal bilinci inşa etmenin en önemli aracı dildir ve Türkçülük, Batıcılık ve Türk hümanizmi gibi fikir akımlarının yanında dilde yapılan devrimler de kültür repertuarının şekillenmesinde çok önemli role sahiptir. Birlik düşüncesinin aşılabilmesi dışında 1920'li yıllarda komünist yaklaşımı halka açıklamak

amacıyla Rus edebiyatından çeviri gerçekleştiren Türk yazar ve çevirmenler ve onların çeviri eserleri de hem kültür repertuvarını etkilemiş hem de Türk edebiyatına yeni akım düşüncesiyle yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. (Uzunköprü ve Demez, 2022, s. 100).

Cumhuriyet döneminde çeviri eserler, Even Zohar'ın devingen katmanlaşma modeli çerçevesinde incelenerek bu katmanlaşmanın çeviri normları üzerindeki etkileri ı ışık tutulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde Türk okuruna kazandırılan Fransız ve Rus edebiyatından eserler, hem merkez hem çevre konumlarda yer alarak güçsüz ve kemikleşmiş bir aşamada duraklayan Türk edebiyatı çoğuldizgesinin üzerinde dönüştürücü bir rol oynamıştır. Burada geçen devingen katmanlaşma, çeviri metinlerin ve çevirmenlerin üstlendikleri işlevlerin ayrıştırılmasını sağlayan en önemli kavramdır (Tahir Gürçağlar, 2008, s. 200).

Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde başlatılan reformlar, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yönetim şekinden, halkın günlük yaşamlarını şekillendirmeye kadar güçlü etkileri olmuştur. Bu reformların yanı sıra eğitimde birlik, Batı zaman dilimi ve Takviminin benimsenmesi, uluslararası rakam sisteminin kabulü, ve alfabe refomları, Türkiye'de ortaya çıkan bir repertuvarın unsurları olarak ele alınmaktadır. Bütün bu reformları kültürel planlayıcılar, Türkiye'deki sisyasi ve kültürel repertuvar için bir dizi seçenek olarak geliştirdiler. Even Zohar, bu değişimi sosyokültürel uyum olarak adlandırır (Tahir Gürçağlar, 2001, s. 75): ‘‘Sosyo-kültürel uyum ile kastettiğim, bir grup insan arasında geniş çapta hissedilen bir dayanışma ve birliktelik hissini var olduğu bir durumdur ki bu durum, salt fiziksel güçle zorlanmayı gerektirmez. Bana göre sosyo-kültürel uyumun temel kilit kavramı hazır olma veya yatkınlıktır (Even-Zohar, 1994, s. 4).’’ Böyle bir sosyo-kültürel uyuma ulaşmanın yolu, belirli bir yapıda kültürün planlanmasından, yani repertuvar için yeni seçenekler yaratmaktan geçer (Tahir Gürçağlar, 2001, s. 75).

1940'larda Türkiye'de çeviri, yeni Türk edebiyatının temellerinin atılacağı bir kanal hizmeti olarak görölmekteydi. Başka bir deyişle Türk edebiyataı bir ‘‘ithalata’’ dayanacaktı. Burada Even Zohar'ın kültür planlayıcıları olarak belirttiği durum söz konusudur. Kültür planlama projelerinde çeviriyi bir araç olarak kullanan kültür planlayıcıların, planlama sürecine bizzat katılmayı amaçladıkları görölmektedir. Erken Cumhuriyet ve Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde düşünce yapısı için tercih edilen Rus edebiyatı başta olmak üzere doğu eserleri, Türk edebiyatı çoğuldizgesinin merkezi konumda iken 1946 yılına doğru devletin kültürel, politik veya ideolojik değişimleri sebebiyle ihmal edilmeye başlandığından dizgenin çevresel konuma doğru gerilemeye başlamıştır. Even Zohar'ın çoğuldizge kuramını açıklarken değindiğimiz gibi, edebiyatlar dinamik bir sistemin parçasıdır ve bu sistemin içinde merkez ve çevre arasında sürekli bir etkileşim söz konusudur. Even Zohar'ın yaklaşımında çeviri edebiyat, başka bir ulusal edebiyatın çoğuldizgesinde merkezi bir konumdayken, genellikle söz konusu ulusal edebiyatın edebi üretiminde önemli bir referans noktası olur. Fakat 1946 yılına doğru bahsi geçen eserlerin Türk edebiyatı çoğuldizgesinin çevresel konumuna doğru gerilemesi, doğu edebiyatının, yerel edebiyat üretiminde daha az yer bulduğunu göstermektedir (Tahir Gürçağlar, 2001, s. 107-110). Cumhuriyet döneminde Tercüme Bürosu, yüksek edebiyatı, düşük veya popüler

edebiyattan ayırma ve metinleri, hiyerarşik bir ilişki geliştirilebilen türlere göre sınıflandırma görevini üstelenmişti. Bu durumda ölçüt, bir eserin türü değil, teması ve kökeniydi. “Hümanist” bir arka plandan desteklenen eserler, büronun faaliyete geçtiği ilk altı yıl boyunca, türü önemsenmeksizin önceliklendirildi. Bu dönemde yalnızca bu durumu önemseyen Tercüme Bürosu değil, özel yayıncılık da dahil oldu.

1947 yılı itibarıyla çevrilecek eserler ile ilgili devlet baskısı hafiflemeye başlayınca, bilim ve tıp anlamında Batı eserleri ön plana çıkarıldığından doğu eserleri Türk edebiyat dizgesinden gerilemeye başlamıştır. Ayrıca dönemin Tercüme dergisinin elli ikinci sayısının önsözünde, batı dillerine Türk edebiyatını tanıtmaya anlayışının hakim olması da çeviri edebiyatın çevresel konuma gerilemesine sebep olan durumlarından biridir (Tahir Gürçağlar, 2001, s. 113). 1950 yılına doğru, Tercüme Bürosu, toplamda altmış sekiz Rus klasiklerini çevirerek hem bu klasikleri repertuvarına dahil etti hem de yeniden Rus edebiyatına, çeviri edebiyatında önemli bir yer vermeye başladılar. 1960'lara doğru yönelim daha çok Fransız, Çin, Amerikan ve Latin edebiyatları oldu. Elbette az da olsa bu yıllarda Rus klasiklerine de yer verildi. Çin dilinden çevrilen eserler, aslında Fransız çevirisinden Türk diline kazandırılmıştır. Farklı edebiyatlara yönelim dolayısıyla Rus edebiyatı, bu yıllar arasında yeniden Türk edebiyat çoğuldizgesinde bulunduğu konumdan gerilemeye başlamıştır (Tahir Gürçağlar, 2001, s. 273).

1960-1990 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasında devam etmekte olan Soğuk Savaş (12 Mart 1947-26 Aralık 1991), Türk basınına komünizmle savaş olarak yansımıştır. Bu dönemde Türkiye, Cumhuriyetin ilanından sonra Türk toplumunun gelişimi için girişilen inkılap hareketleri geri plana alınması ve dinin siyasetten ayrılması üzerine inşa edilen laiklik anlayışı, etkisini bitirmeye başlaması sebebiyle (Çelik, 2020, s. 400), din ve milliyetçilik anlayışı uğruna Rus edebiyatından yapılan çeviri sayısı hem azalmış hem de Türk edebiyatına etkisi olmadan yalnızca bir ürün olarak varlığını sürmüştür. Bu dönemde Rus edebiyatının Türk edebiyatı çoğuldizgesinin çevresinde ikincil konumda yer alarak yeterlilikten uzaklaştığı söz konusudur (Tahir Gürçağlar, 2008, s. 196).

Tanzimat döneminden günümüze kadar Türkiye’de çeviri araştırmalarının gelişimini izleyen araştırmacılar için Even Zohar’ın çoğuldizge yaklaşımı, önemli bir araçtır (Tahir Gürçağlar, 2008, s. 203). Rus klasikleri çevirileri, Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı çoğuldizgesi içinde önemli işlevleriyle yerel edebiyatla alt-üst ilişkisi gösterdiği söylenebilir. Rus edebiyatının belirli yazarlarından yararlanma girişimleri XX. yüzyılın başlarında göze çarpar hale gelerek Türk edebiyatı, sahici bir yenilikçi arzısı taşıdığını göstermiş ve bu çabalar bazı dönemler sonuç verirken, bazı dönemlerde din ve mllieçi anlayış sebebiyle farklı sonuçlanmıştır (Paker, 2008, s. 24).

2.1.2. Rusçadan Türkçeye ve Türkçeden Rusçaya Geçmiş Sözcükler

Rus dilinin Türk dili üzerindeki söz varlığı etkisi, Rusya ile olan tarihi ilişkilerimize ve Türkistan’ın farklı coğrafyalarından Türkiye’nin farklı yerlerine göç eden insanların konuşma özelliklerine dayandırılabilir. Bahsi geçen iki etkenden birincisi Türkçeye doğrudan etkisidir, ikincisi ise dolaylı bir etkidir. Aynı şekilde, uzun yıllar birbiriyle yakın coğrafyada yaşayan bu iki millet

arasındaki derin ilişkiler, Türk dilinin Rus dilinde izler bırakmasına sebep olmuştur (Özeren, 2013, s. 1094). Sovyetler Birliği döneminde bahsi geçen iki millet arasındaki sözcük alışverişi, daha önceki yıllara göre artış göstermiştir. Alla Yangın (2004), “Rusçadaki Türkçe Sözcükler Üzerine Tematik Bir İnceleme- 2004” çalışmasında Rusçada Türkizm olarak gösterilen sözleri bir araya toplayarak bunları, Rusçadaki ve Türkçedeki telaffuzlarıyla aktarmayı amaçlamıştır (Kartalcık, 2008, s. 212) (Özeren, 2014, s. 1095). E. N. Şipova “Rus Dilindeki Türkçe Unsurlar Sözlüğü, Alma-Ata, 1976 (Словарь тюркизмов в русском языке)” adlı çalışmasında 1507; Rusçanın etimolojik sözlüğünü yazan Max Vasmer “Rusçanın Etimolojik Sözlüğü (Russisches Etymologisches Wörterbuch, 3 vols., Heidelberg 1950-1958)” çalışmasında da 1700 Türkçe sözcük tespit edilmiştir (Kartalcık, 2008, s. 211 ve Özeren, 2014, s. 1095).

Türk dili yazı dili dilinde 41 Rusça sözcük bulunurken, konuşma dilinde 265 Rusça sözcük olduğu tespit edilmiştir. Türkçede görülen Rusça sözcüklerden bazıları: istiken (stakan- çay bardağı: Kayseri’nin Afşar, Pazarören ve Pınarbaşı kesimlerinde); peçet (peçat- mühür: Baybur ve Kars illerinde); kerto, kartofel (kartofel-patates: Kayseri ve Doğu Anadolu Bölgesinde); gamendar (komandir- kumandan: Kars ilinde); petrosgred (Petrograd- Petrograd: Erzurum ilinde); pöşke (peçka-soba: Bolu ilinde); araboke (rabota-iş: Erzurum’da); izbe (izba- ıssız yer: Erzurum ve Van illerinde); fişne (vişnya- vişne: Elazığ’da); pilahod (parahod-vapur: Osmaniye’de); gazonni (kazyonniy-devletleştirilmiş: Erzurum’da); genfet (konfeta-kağıtlı veya kağıtsız şeker: Arpaçay/Kars’ta); vedre (vedro- kova: Rize ve Artvin illerinde), vedire (su kovası: Kars’ta), bedire (barkaç: Erzurum’da), bedre (barkaç: Bitlis’ti); filisbit (velosiped- bisiklet: Elazığ’da); iyez (uyezd- kaza, kasaba: Osmaniye); neçowa (niçego-hiçbir şey: Erzurum); banadura (pomidor- domates: Elazığ’da); sımışka (semeçko-ayçiçeği: Rize); guburnat (gubernator- vali: Erzurum’da); pışka (spiçka- kibrit: Iğdır); çaynik/ çaynıh (çaynik- çaydanlık: Trabzon, Manisa, amasya, Ordu, Gümüşhane, Rize, Artvin, Kayseri, Konya, Bayburt ve Kars illerinde); abril (aprel- nisan: Giresun); bolçöwüyh (bolşevik- boşevik: Erzurum); poşavar (pişçavar- ekinin çimlenmesi: Elazığ); samavar (samovar- semaver: Tokat ve Erzurum); kabel-köpek yavrusu (kobel- erkek köpek: Konya); gapısga (kapusta- kapuska yemeği: Uşak); isdol (stul-sandalye: Iğdır ve Kars); iştoy? (çto-ne? Erzurum ilinde); zapusga (zapuska- izin belgesi: Erzurum); zagon (zakon- kanun, yasa, ahlak: Erzurum); zanka (sanka-kızak: Artvin, Kırşehir, Erzurum); isdol (stol-masa: Ordu); pışka (spiçka- kibrit: Iğdır); malay (malets- erkek çocuk, delikanlı: Osmaniye); maşına (maşına-makine: Şavşat/Artvin); şinel (şinel-palto: Kars); kuda (kuda-nereye: Erzurum); mujik (mujik-köylü: Erzurum); ya (ya-ben: Erzurum). Burada tespit edilen Rusça sözcüklerin çoğunluğu Doğu illerinde ve Karadeniz illerinde görüldüğü tespit edilmiştir⁹⁹ (Özeren, 2013, s. 1096-1111). R. T. Mendekinova’nın 1994 yılında yayınladığı “Rus Edebiyatında Türkizm (Перечень Тюркизмов в языке произведений Русских писателей-Словарь [scs])” adlı çalışmasında Rus yazar İ. P. Şuhov’un iki

⁹⁹ Türkçe verilen kelimelerin yanında parantez içinde belirtilen kelimelerin ilki Rusça karşılığı, karşısında anlamı ve bahsi geçen sözcüğün kullanıldığı il belirtilmiştir.

romanında 2500'e yakın Türkçe söz bulunduğunu belirtir ve ayrıca bu eserde Türk-Rus ilişkileri de değerlendirilmiş olup ve 456 Türkçe söz listelenmiştir. Moskova'da, A. G. Spirkin, İ. A. Akçurin, R. S. Karpinskaya tarafından 1980 yılında yayınlanan “Yabancı Kelimeler Sözlüğü”, Türkçe unsurlar bakımından 1955 yılından yapılan ilk baskısından çok farklı hale getirilerek, Rus dilindeki Türkçe kelime sayısı 304 olarak belirtilmiştir. (Kartalcık, 2008, s. 212).

Komşu dillerin Türkçeden aldığı yiyecek ve giyim sözcüklerini araştıran G. Karaağaç, “Türkçe Çoban Dili mi Çiftçi Dili mi?” adlı makalesinde Türkçeden Rusçaya geçmiş yiyecek ile ilgili 280, giyimle ilgili de 300 sözcüğü tespit etmiştir (Kartalcık, 2008, s. 212).

Rus edebi eserlerinde yaygın olarak kullanılan eski Türk diline ait “başmak/başmak (çarık)” sözcüğüne, aynı zamanda Rus terminolojisinde de “verimli bir vasıta” olarak geçtiğine rastlanılmıştır. Puşkin, “Tabutçu (Гробовщик)” adlı hikayesinde “Her iki kız yalnız tören günlerinde sarı şapka ve kırmızı başmakalarını giymiştiler,” şeklinde bahsi geçen sözcüğün bu hikayede yer aldığını görmekteyiz. Ayrıca Rus terminolojisinde “başmak” sözcüğü, mimarlıkta sütunların temelindeki baskıyı dengeleyen; demiryolu terimi olarak vagon tekerleri altına geçirilen altlık ve fren “tormoznoy başmak” olarak kullanılmaktadır. Lev Tolstoy “Savaş ve Barış” adlı eserinde eleştiri ifadesi olarak “Eski başmak! Bu adam bensiz nasıl yaşar?” olarak “başmak” sözcüğünün kullanıldığı görülmüştür. Buların dışında Türkçeden Rusçaya geçmiş bazı sözcükler: kaftan- polukaftan, kaftançık, kaftaşka, kaftannik; teber (kazma, balta)- tobor; arşın- arşın; kaban- kaban (yaban domuzu); alem- miralem (bayrakçıbaşı); cübbe/cuğa – cübbe-cuğa-çırhab (şerefli giyim); ordu- ordı (güçlü ordu); arkan- arkan (ev eşyası); kepenek- kepenyak/ kepen (görkemli kürk); katoz- kutas/ kotaz (elbiselere, at eğe, baş giyimlere dikilen uğurlu anlamında bir mühür)¹⁰⁰ (Veliieva, 2014, s. 161).

Rusçada Türkçe sözler üzerine yapılan son günlerdeki çalışmalardan Rumiya Aynitdinovna Yunaleyeva'nın (2005) “Rus Klasiklerinde Türkçe Sözler (Metin Örnekleri ve Sözlük)” adlı çalışması, Rus edebi eserlerde geçen Türkçe kelimelerden oluşan bu sözlük, bu anlamda çalışma yapan araştırmacılar için yol gösterici önemi taşımaktadır. Bu eserin önemini, “Sözlükler” bölümünde her Rus yazar için ayrı ayrı söz listelerinin yer alması oluşturmaktadır. Her yazarın dilinde sözlükte sırasıyla, S. T. Aksakov, 240; A. S. Griboyedov, 208; A. S. Puşkin, 332; N. V. Gogol, 302; İ. A. Gonçarov, 254; M. Y. Lermontov, 240; İ. S. Turgenyev, 283; N. A. Nekrasov, 238; F. M. Dostoyevski, 236; A. F. Pisemskiy, 284; A. N. Ostrovskiy, 290; M. E. Saltıkov-Şchedrin, 263; L. N. Tolstoy, 256; V. V. Krestovskiy, 299; D. N. Mamin-Sibiryak, 361; V. G. Korolenko, 230; A. P. Çehov, 315 adet olmak üzere Türkçe kelimeler tespit edilmiştir (Kartalcık, 2008, s. 213-214).

¹⁰⁰ Belirtilen kelimelerin ilki Türkçe ve ikincisi de Rusça karşılıkları verilmiştir. Gerek görülen bazı sözcüklerin anlamları parantez içerisinde belirtilmiştir.

2.2. Çeviri Sosyolojisi

Çeviri sosyolojisi, çeviri ürünün nasıl ortaya çıktığını ve arkasında görünmeyen yapıların nasıl işlediğini, eyleyicilerin neyi, nasıl eylediklerini incelemektedir. Dolayısıyla çeviri sosyolojisi, çeviri sürecini şekillendiren faktörleri, çeviri sürecinin dışsal koşullarını ve ürünün oluşumunda rol oynayan tüm eyleyicileri ele almayı amaçlamaktadır (Bogenç Demirel, 2014, s. 403).

1978 yılında bir konuşmasında J. Holmes, çeviri kuramının bir yönü olarak “development of a field of translation sociology (çeviri sosyolojisi alanının gelişimi)”den bahsetmiştir. Bu durum, daha erken dönemde Holmes’un, çeviri ve çeviriler üzerine yapılan edebiyat çalışmalarının yanı sıra sosyoloji, tarih ve felsefe çalışmalarıyla birlikte anılmalarının daha yerinde olabileceği görüşünü ortaya çıkarmıştır (Holmes, 2000, s. 175) (Schögler, 2017, s. 400).

Çeviri sosyolojisi, sosyolojinin dışında gelişmiştir. Bu durumda çeviriyi sosyal bir pratik olarak (translation as a social practise) anlamak ne anlama gelmektedir? 1990 yılı itibariyle birçok çeviri araştırmacıları, çevirinin sosyal bir neyi temsil ettiğini en iyi şekilde örnekleyen bir dizi soruya yönelmişlerdir. Bu odak noktası, çeviri eyleyenleri, süreci ya da metin üzerine yapılan çalışmalar arasında farklılık göstermektedir. Örneğin, çevirmenlerin mesleki davranış bağlamında sosyo-politik ideolojisi ya da çevirmenlerin, metinleri manipüle etme konusunda aktif rol üstlendikleri gibi sorunlara odaklanmışlardır. Bu durum da çevirinin sosyolojik bir boyutta incelenmesine zemin hazırlar. Sosyolojik bir bakış açısıyla çeviri, çeviriyi etkileyen veya çeviri tarafından etkilenen mikro-, mezo- ve makro-yapısal faktörelere odaklanmıştır. Mikro düzeyde sosyal etkileşimler, yani tercüman ile müşteri ya da çevirmen ile kaynak eserin yazarı gibi etkileşimlerin incelenmesi bulunmaktadır (Schögler, 2017, s. 401). Wolf’un (2015) “Habsburg Monarşisinin Çok Dilli Ruhu: Yazılı ve Sözlü Çeviri 1848-1918 (The Habsburg Monarchy’s Many-Languaged Soul: Translating and Interpreting 1848-1918)” başlıklı Habsburg Monarşisi’ndeki çeviri üzerine kapsamlı çalışması, çevirmenlerin rolüne ve onların mikro düzeyde sosyal etkileşimine odaklanır. Mezo düzey (orta düzey), en iyi şekilde sansür otoriteleriyle örneklendirilebilir. Urrubari’nin (2008; 2013) İspanya’daki Franco rejimi üzerine araştırmaları veya Thomson- Wohlgemuth’un (2007) Alman Demokratik Cumhuriyet’nde sansür ve farklı oto-sansür biçimleri üzerine çalışmaları mezo düzeyde sosyal etkileşim faktörüne örnek gösterilebilir. Makro düzeydeki etkileri incelemek, genellikle daha zordur ve diğer bahsi geçen boyutlardan ayrı olarak incelenemez. Örneğin makro düzey etkileri inceleyenden bazıları çeviriyi, yerelleştirme (Pym, 2004; Pöckl, 2011; Sapiro, 2008; 2009) ve dijitalleştirme (Cornin, 2013) gibi geniş toplumsal gelişmelerin bir unsuru olarak ele almış ya da çeviri akışları (Translation Flows) ile ilgili unsurlara odaklanmıştır, yani bir dilden diğerine çevrilen eserlerin, genellikle kitapların, sayısı, yayınevleri, yazarlar ve çevirmenler arasındaki ağlara odaklanmıştır (Schögler, 2017, s. 401; Angelelli, 2014). Aynı zamanda çevirinin küreselleşme bağlamındaki önemli rolüde ele alınarak küresel gelişmeler ve güç eşitsizliği karşısında disiplinin genişlemesine yönelik yaklaşımlar öne sürülmüştür (Apter, 2006; Tymoczko, 2007; Mialet, 2010, s. 156).

Çeviri kavramının sosyolojik boyutta incelenmesine sebep olan bir diğer etken, kendi başına etkisi olan kültürel eserler olarak algılanan çeviri ürünleridir. Çeviriler, kaynak ve hedef alanlardaki değişimi şekillendiren unsurlar olarak incelenmektedir. Postmodernizm, postkolonyalizm ve feminizm gibi yaklaşımlar, çeviri sosyolojisinin gelişimine katkıda bulunarak teorik, ampirik ve pratik çabalara temel oluşturmuştur. Böylece çeviri sosyolojisi, çeviri pratiğinin, çevirmenlerin ve çevirmen eğitiminin konumunun daha açık bir şekilde belirlenmesinde bir güç görevi üstlenmiştir. Wolf (2003 & akt. Schögler, 2017, s. 402), çevirinin sosyolojik boyutunun incelenmesinin, çevirinin seçim, üretim, dağıtım ve alımlanma süreçlerini kapsadığını belirtir. Wolf (2003 & akt. Schögler, 2017, s. 402), bu konuda uzman kişilerin sadece çevirmenleri değil, çeviriye dahil olan tüm etkenleri, süreçleri (çevirirken ne olur, çeviriye hangi manipülatif güçler etki eder) ve ürünü (çevirileri) dikkate aldıklarını ileri sürer. Sosyolojik alana dair teorik perspektifler ve kavramlar, çeviri süreçleri ile ilgili toplumsal yapıyı, gücü ve toplumsal etkileşimi açıklamak ve anlamak için gereklidir (Schögler, 2017, s. 402).

Çeviri sosyolojisinde baskın olan dört teorik yaklaşım bulunmaktadır: Bunlardan ilk ve en önemlisi, P. Bourdieu'nün kültürel sosyolojisi ve habitus, alan, sermaye ve doxa kavramlarından yararlanmaktadır. Bu kavramlar, çevirinin toplumsal boyutlarını ve çevirmenlerin çeviri süreçlerini analiz edebilmek için önemli birer analitik araçlardır. İkincisi, Erving Goffman (1956, s. 55) tarafından geliştirilen “izlenim yönetimi” olarak bilinen, dramaturjik yaklaşımdır. Goffman'ın 1956 yılında yayınlanan “Gündelik Hayatta Benliğin Sunumu (The Presentation of Self in Everyday Life)” başlıklı çalışmasında “dramaturjik yaklaşımı” benimseyerek aktörün kullandığı sunum biçimini ve bunun daha geniş sosyal bağlamdaki anlamı ile ilgilenmektedir. Etkileşim, çevre ve izleyici tarafından şekillendirilen ve aktörün istenilen hedefleriyle uyumlu “izlenimler” yaratmak amacıyla kurgulanan bir performans olarak görülür. Performans, bireyin zihinsel durumundan bağımsız olarak var olur, birey, performansa inancı ya da farkındalığı olmasa da kendisine bir kişilik atfedilir. Birey, etkileşim yoluyla bilgi alışverişi sonucunda kimlik ve davranışın daha spesifik tanımlarını geliştirerek bir kimlik veya kişilik oluşturur (Barnhart)¹⁰¹. Başka bir deyişle Goffman dramaturjik yaklaşımında, insanların toplumsal veya kültürel normları ve beklentileri yerine getirdiklerini göstermek için izlenim yöntemi kullandıklarını öne sürmektedir. Bununla birlikte dramaturjik yaklaşımda, kişinin her performansının bir kendilik sunumu olduğu ve herkesin, başkalarının zihninde belirli izlenimler yaratma çalışıldığı savunulmaktadır (Goffman, 1956, s. 60). Bu bağlamda çevirmenlerin etkinliklerini açıklamak için Bourdieu'yu Goffman'ın toplumsal etkileşimler üzerine mikro-sosyolojik görüşüyle birleştirmek mümkündür (Sela-Sheffy, 2014, s. 43). Çünkü Goffman'ın yaklaşımı, çevirmenin, sosyal etkileşimlerdeki müzakerelere odaklanmasına yardımcı olmasının yanı sıra, çevirmenin niyetlerini ya da öznel algılarını dikkate alınmasını sağlar (Schögler, 2017, s. 402). Çeviri sosyolojisinde baskın olan üçüncü yaklaşım ise, N. Luhmann'ın çeviriye “doğası gereği aracılık temelli bir toplumsal sistem

¹⁰¹ Belirtilen kaynak, web sitesinden bir belge olduğundan, kaynakta belirtilen url adresinde yıl belirtilmemiştir.
URL: <https://web.pdx.edu/theory> Erişim tarih ve saati: 21/09/2024- 09:27

olgusu” yaklaşımıdır. Bu bakış açısı, çeviri sisteminin autopoiesis’inin (kendi kendini üretmesi) iletişimsel olaylarda gerçekliğini ve bu olayların “önceki çeviri işlemlerinden yararlanarak ve gelecekteki çeviri işlemlerini öngörerek” oluştuğunu gösterir. S. Tyulenev’e göre çeviriyi bir sistem olarak anlamak, çeviriyi çevresiyle, diğer toplumsal sistemlerle veya alt sistem olarak gözlemleyebilme avantajı sağlar (Bu yaklaşımın daha erken dönemdeki yorumunu¹⁰², Tyulenev’den önce Hermans’ın 1999 “Tranlation in Systems” başlıklı çalışmasında görülmektedir. Ayrıca bahsi geçen teorik yaklaşımı uygulamaya yönelik daha günümüz çalışmalarını Tyulenev’in 2012, “Applying Luhmann to Translation Studies” adlı çalışmasında rastlanılmaktadır) (Tyulenev, 2010, s. 351; 2012, s. 164).

Son baskın yaklaşım ise ANT araştırmacıları olarak bilinen Akrich, Callon ve Latour tarafından geliştirilen aktör-ağ (actor-network theory) teorisidir. ANT araştırmacıları (2006, s. 11), çeviri ve çeviri sosyolojisi terimlerine atıfta bulunmuştur. Callon, Latour ve Akrich’in odağında diller arası aktarım değil, eylemlerin ve hedeflerin yenilenme süreçlerinde nasıl müzakere edildikleridir. ANT araştırmacıları için eylemler, yalnızca insanlarla sınırlı değildir, aynı zamanda eyleyici olarak adlandırılan insan dışı varlıklardır. Helene Buzelin (2005, s. 215), çeviri çalışmalarında Bourdieu’nün teorisini Latour’un aktör-ağ yaklaşımıyla birleştirmeye çalışmıştır. ANT araştırmacıları da eserlerin nasıl varlık kazandığının ürünler kadar önemli olduğunu varsayar., çünkü üretim süreçleri rastgele değildir, belirli ilkelere dayanır. Bu yaklaşım “çeviri adı verilen ürünlerin kökeninin izini sürmeye” ve farklı insan aktörler ile insan dışı eyleyiciler arasındaki müzakerelere odaklanır. Aktörler arasındaki yayınevleri, editörler ve çevirmenler yer alırken insan dışı eyleyiciler, çeviri sırasında bilgi üretimine katkıda bulunan ekipmanlar ya da sözlükler olabilir.

Bourdieu’nün kültürel sosyolojisi, çeviri sosyolojisinde kullanılan en önemli kavramlardan biridir. Bourdieu’nün habitus yaklaşımı, çeviri çalışmalarına dahil olan kültürel sosyolojisinin ilk unsurlarındandır. Başka bir deyişle habitus kavramı hem toplumsal yapı tarafından şekillenen hem de toplumsal yapıyı şekillendiren eğilimler ve yatkınlıklar bütünüdür. Habitus, aktörlerin eylem alanını belirler ve belirli toplumsal alanlardaki iktidar ilişkilerini anlamayı kapsar. Çevirmenin habitusu fikri, ilk olarak Simeoni’nin (1998, s. 12), “Batı’da bugün çevirmen olmak, neredeyse tamamen itaatkar olmayı kabul etmek anlamına gelir: müşteriye, kamuya, yazara, metne, dilin kendisine veya belirli yakın teams durumlarda görevin anlam kazanması gereken kültüre ya da alt kültüre,” şeklindeki tanımıyla ortaya çıkmıştır. Simeoni’ye göre bu tanım, yüzyıllar boyunca çevirmenin yazara ve çeviri metninin kaynak metne kıyasla daha düşük statüye sahip olmasının bir sonucudur. Başka bir deyişle Simeoni (1998, s. 32) çevirmen habitusunun, kişisel bir sosyal ve kültürel tarihin ayrıntılı bir sonucu olduğunu ileri sürmektedir. Burada Simeoni (1998, s. 12) çevirmenin, toplumun sosyo-politik durumunun

¹⁰² Niklas Luhmann, autopoiesis (kendi kendini yaratma) terimini, kendi etkinliklerinin tekrarı yoluyla sürekli bir biçimde kendilerini yeniden üreten ve evrime uğratan, kapalı özgönderimsel iletişim sistemlerinden oluşan toplum anlayışını yansıtmak amacıyla kullanılmıştır (Terimin anlamı, websitesinden alıntıdır. URL: <https://www.hukukkritik.com/projects>niklas-luhmann>. Erişim tarih ve saat: 21/09/2024- 13:44)

uygunluğuna göre hareket ettiğini savunmaktadır. Simeoni'nin tartışmalı yaklaşımı, daha sonraki araştırmalarda çevirmenleri, kolektif olarak anlamak ve çeviri üzerine sosyolojik araştırmalara yer verilmesini sağlamıştır. Bu tartışmalı araştırmaların en önemlisi¹⁰³, çevirmenlere ve onların toplumsal varlığına ve dünya görüşlerine odaklanma fikrini ortaya çıkmasıdır (Schögler, 2017, s. 403).

Bourdieu ve Wacquant “Düşünümsel Sosyolojiye Bir Davet (An Invitation to Reflexive Sociology- 1992)” başlıklı çalışmalarında, sermaye kavramının dört farklı türünü ele alır: kültürel, ekonomik, sosyal ve simgesel sermayedir. Bourdieu simgesel sermayeyi, bahsi geçen türlerden herhangi birinin algı kategorileriyle büründüğü biçim ve kültürel, ekonomik ve sosyal sermaye türlerini içinde barındıran sermaye türü olarak adlandırılmaktadır. Ekonomik sermaye, doğrudan ve hızlı olarak paraya dönüştürülebilir ve mülkiyet hakları ya da salt ekonomik kaynakların elde bulundurulması olarak tanımlanabilir. Kültürel sermaye, belirli şartlar altında ekonomik sermayeye dönüştürülebilir ve eğitim kurumları aracılığıyla kurumsallaştırılabilen bir sermaye türüdür ve uygun koşullarda ekonomik sermayeye dönüştürülebilir. Böylece sosyal sermaye, prestijli unvan gibi resmi bir statü kazanabilir. Başka bir deyişle sosyal sermaye eyleyicinin içinde bulunduğu alanda sahip olduğu ilişkiler ağını ifade eder (akt. Yavuz & Bogenç Demirel, 2023, s. 1029; Erdoğan, 2021, s. 36).

Bourdieu sosyolojisinde (1992) diğer bir önemli kavram olan doxa, günlük dünyaya tartışmasız bir boyun eğiş olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle doxa, insanların inançları, sorgulamadan kabul ettikleri ve kendilerine doğal görünen düşüncelerdir.

Bourdieu'nün alan kavramı, çeviri sosyolojisinde tekrarlayan bir diğer konudur. Bourdieu, kavramlarının kolay anlaşılması için oyun metaforunu geliştirir ve oyunun oynandığı yeri, alan olarak ifade eder. Ayrıca Bourdieu, alan kavramını sermaye olarak tanımladığı kavramların ifade sahası olarak da belirtmektedir (Kaplan ve Yardımcıoğlu, 2020, s. 24). Bourdieu'nün alanları, belirli toplumsal alanların oyun kurallarını tanımlama ve toplumsal pozisyonlar için rekabet edilen iktidar alanları olarak da anlaşılabilmektedir. Gouanvic (2002), Bourdieu'nün alan kavramına dair, çeviri metinlerin, onları farklı spesifik alanlara ait kılan yerel metinlerle aynı nesnel matığa tabi tutulduklarını ileri sürerek çeviri alanının varlığını tartışmaktadır. Wolf “Giriş: Bir Çeviri Sosyolojisinin Ortaya Çıkışı (Introduction: The Emergence of a Sociology of Translation)” başlıklı makalesinde, Gouanvic'in “çeviri alanını” kavramsallaştırmasını sor olarak görmektedir. Çünkü Wolf'a (2007, s. 21) göre çeviri metinler, ekonomik ve hukuk gibi farklı spesifik alanlara ait yapılandırmalarla şekillenir. Bununla birlikte Gouanvic'in aksine Wolf (2007), hedef alanın çevirileri şekillendirmede önemli olmadığını savunmaktadır. Çeviri sosyolojisinde alan kavramının ilk kullanımı, genellikle Gouanvic ve onun edebi alan üzerine yaptığı çalışmalarla ilişkilendirilir. Gouanvic, her çevrilen eserin geçerlilik kazanması için hedef alanın mantığına uyması gerektiğini savunmaktadır (Moore, 2005, s. 162). Aynı zamanda Gouanvic (2005), çevirilerin oyun kurallarını değiştirme gücüne sahip olduğunu kabul eder. Gouanvic

¹⁰³ “*The habitus of the translator is the elaborate result of a personalized social and cultural history.* (Simeoni, 1998, s. 32).”

(2005) çalışmasında üç farklı eseri İngilizce aslından Fransızcaya çevirisini incelerken, eserler üzerine yapılan eleştirilerin ve çevirilerinin edebi iletişim alanı kurduğu sonucuna vardığını ileri sürmektedir. Ayrıca Gouanvic, eleştirmen ve çeviri eyleyicilerinin içinde bulundukları kültürel ve spesifik kuralların farkında olduklarını savunmaktadır (Moore, 2005, s. 164).

Farklı dillerin birbirleriyle olan ilişkisi, çevirinin küresel güç yapıları içinde gerçekleşen bir olgu olarak anlaşılmasının bir başka boyutunu oluşturur. Bir tarihsel sosyoloji araştırmacısı Heilbron (2000) ve Sapiro'ya (2007) göre çeviri, bir kültürel dünya sistemi ve uluslararası iletişim olarak ele alınır. Bu sosyolojik bakış açısı hem çeviri akışlarını ve çevirinin dil grupları içindeki rolünü hem de çeviri akışları düzensiz olduğu için merkez-çevre modeliyle ele alınması gerektiğini ön plana çıkarır (Schögler, 2017, s. 404). Ayrıca Heilbron ve Sapiro (2007) çeviri metinlerde etkili olan ekonomik-siyasi kısıtlamalar ile çeviri ürünlerin hedef kültürde nasıl algılandığı ve kabul edildiği süreçler, çeviri sosyolojisi ışığında açıklanmaktadır (Yavuz ve Bogenç Demirel, 2023, s. 1028).

Bu bölümde çeviri sosyolojisinin, bir eserin çevrilme sürecine, kaynak ve hedef kültür arasındaki sosyal ilişkilere, güç dinamiklerine, toplumsal sermayenin nasıl aktarıldığına dair incelemesini temel alarak bu tez kapsamında ele alınan edebi eserler, çeviri sosyolojisi odağında sosyal sermaye perspektifinden incelenecektir. Dolayısıyla söz konusu eserlerde kültürel ve sosyal bağların aktarımı, eserlerdeki toplumsal normlar ve sosyal sermaye unsurlarının (toplumsal ilişkiler, güven, ağ ve toplum-birey ilişkisi) nasıl aktarıldığı ele alınacaktır.

2.2.1. “İvan Denisoviç’in Bir Günü” Adlı Rus Edebi Eserin Türkçe Çevirisinin Sosyokültürel Bağlamda İncelenmesi

2.2.1.1. Okuma Öncesi Rusça Metnin Çözümlemesi

“İvan Denisoviç’in Bir Günü” adlı eseri daha sağlıklı yorumlayabilmek için metnin yazarı Aleksandr İsayeviç Soljenitsın'ın (1918-2008) yaşadığı dönemin koşullarını, ilgili dönemin siyasi ve sosyal ortamını incelemek, Soljenitsın'ın Rus düşünce ve edebiyat dünyasına kazandırdıklarını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Soljenitsın'ın Rus okurlarına ahlaki, felsefi, hukuki, tarihi ve dini sorunları sunması ve en önemlisi, büyük bir halkın tarihsel kaderindeki trajik dönüm noktasını yargılaması hem yazarın dünyaya bakış açısını ortaya çıkarmış hem de Sovyet dönemine ve sonraki dönemlere iz bırakmasına olanak tanımıştır.

11 aralık 1918 yılında Kislovodsk'ta dünyaya gelen A. İ. Soljenitsın, babasını daha doğmadan kaybetmiş ve öğretmen olan annesi tarafından yetiştirilmiştir. Rostov Üniversitesi'nde matematik bölümünü okuyan Soljenitsın, II. Dünya Savaşı'na topçu olarak katılmıştır. 1945 yılında yazdığı bir mektupta Stalin'i eleştirdiği için sekiz yıl hapis ve üç yıl sürgün cezasına çarptırılmıştır. 1956 yılında serbest kalarak Ryazan'a yerleşmiş ve burada matematik öğretmenliği yapmıştır. 1962 yılında Stalin döneminde çalışma kampı koşullarını eleştirdiği “İvan Denisoviç'in Bir Günü” adlı eserini yayınlamıştır. Roman toplumda büyük tepkiye yol açtığı için kısa sürede SSCB hükümeti tarafından toplatılmıştır. Soljenitsın 1970'te Nobel Edebiyat Ödülüne layık görülmüş, fskat SSCB hükümetinin baskısından korktuğu için ödül törenine katılamamıştır. 1973 yılında Fransa'da basılan, SSCB'nin

tutuklama, sorgulama ve infaz yöntemlerini anlattığı “Gulag Takım Adaları” vatana ihanetle suçlanmasına ve tutuklanmasına sebep oldu. Dolayısıyla vatandaşlıktan çıkarılarak ülke dışına sürülmüştür. Soljenitsın, İsveç’e giderek Nobel Edebiyat Ödülü’nü aldı ve ardından ABD’ye yerleşerek yazmaya devam etmiştir. Sovyet hükümeti, Soljenitsın’ın vatandaşlığını iade edince, 1994 yılında Rusya’ya dönmüştür. “Ağustos 1914”, “Kreçetovka İstasyon’unda Bir Olay” ve “Rus Sorunu” adlı eserleri yazan Soljenitsın 3 Ağustos 2008’de Moskova’da hayatını kaybetti (Özgül, 2021, s. 4).

Yazarın edebi kişiliği incelendiğinde, eserlerinde genellikle erkek karakterlere yer verdiği görülür. Seçtiği kahramanlar, dönemin Rusya’sının zorlu koşullarını (sosyal, politik, ideolojik) ortaya koyan temsilci karakterlerdir. Bu karakterler genellikle gerçek hayatta yazarın hayatında yer almış kişilerin prototipleridir (Dönmez, 2024, s. 83). Kaleme aldığı eseriyle paralel olarak dilini renklendiren Soljenitsın kamp koşullarını, “İvan Denisoviç’in Bir Günü” eserinde jargon kullanımına ve kamp terimlerine yer vererek anlatmıştır. Kamp gerçeklerini ve koşullarını betimlediği “İvan Denisoviç’in Bir Günü” ve “Gulag Takımları” ile şarışka (zorunlu çalışma kampı) deneyimlerinden “İlk Çember”, yaşadığı sağlık sıkıntılarını ve yine mahkumların trajik hayatlarının yanı sıra kanserle olan mücadelelerini anlattığı “Kanser Koşusu” eserlerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Yazar, deneyimlemiş olduğu savaş ve Sovyet dönemi stalin çalışma kamplarının zorlu koşullarını okurlara ulaştırarak savaşın ve kampların sesi olmak ve onlara gerçekleri yansıtmak istemiştir. Hükümetin yaptırımlarına ve ideolojik baskılara sessiz kalmak istememiştir (Dönmez, 2024, s. 83).

2.2.1.2. Eserin Yazılma ve Yayınlanma Süreci, Alıcı Kitle ve Konusu

“İvan Denisoviç’in Bir Günü” adlı hikaye, Soljenitsın’ın 1950 yılında, on yıllık kamp günlerinde başladı. Uzun bir kış günü Soljenitsın, kampta bir çalışma arkadaşıyla sedye taşıırken aklına “Bütün kamp hayatımızı nasıl tarif edebilirim? Aslında, sadece bir günü ayrıntılarıyla anlatmak yeterli, en basit işçinin bir gününü yazmak, buradaki bütün hayatımızı yansıtacaktır,” şeklinde bir düşünce yerleşti. 1959 yılında Ryazan’da öğretmenliği sırasında Soljenitsın, bu düşüncesini hayata geçirdi ve bu hikayeyi bir buçuk ayda yazdı. 1961 yılının sonunda, A. T. Tvardovskiy’nin yönettiği “Yeni Dünya” dergisine gönderilen “III-854. Bir Mahkumun Bir Günü” başlıklı el yazması, dergi editörleri tarafından daha objektif başlık olabileceği düşünülen “İvan Denisoviç’in Bir Günü” olarak yayınlandı. Bu süreçte A. T. Tvardovskiy, dergisine gönderilen hikayenin içeriğinin sert ve etkili olduğunu görmüş ve bu hikayenin yayınlanması için parti ve devlet başkanı N. S. Hruşov’dan izin almayı başarmıştı. Bu süreçte derginin yönetimi A. T. Tvardovskiy’de ve dönemin parti ve devlet başkanı N. S. Hruşov olmasaydı, bu hikayenin basılmayacağı ve Rus okurlarına kazandırılmayacağı kesindi (Kursova Rabota, 2012). Eser, Sovyet hükümeti döneminde yaşanan tarihi gerçeklerle tanışmayı isteyen Rus okuyucu kitlesine hitap etmektedir. Ayrıca eser, vatana ihanet suçuyla Sibiry kampında hayatta kalma mücadelesi veren, onurunu ve haysiyetini korumaya çalışan mahkum Şuhov’un bir gününü kapsamaktadır. 1951 yılının Ocak ayının bir gününü anlatan “İvan Denisoviç’in Bir Günü” adlı eser, sabah saat beşten akşam saat ona kadarki süreçte toplama kampındaki tutukluların yaptıkları faaliyetler ve karşılaştıkları muamele, İvan Denisoviç Şuhov üzerinden anlatılmaktadır. Soljenitsın, bu eserinde yirmi dört karaktere yer

verirken genel konu kapsamında bazılarını öne çıkarmaktadır: Hem entelektüel bir kişiliğe sahip hem de kampta rahat hayat süren bir Sezar Markoviç; Rusya'daki dini insanları temsil eden ve inancıyla kamp koşullarına dayanan Baptist Alyoşa; çeviri eserde “çanak yalayıcı” şeklinde çevrilen, fakat eserin Rusça aslında “шакал (çakal- kurnazlık yapan)” olarak nitelendirilen ve kişiliğini kaybetmiş Fetyukov; on altı yaşında ve bu dönemde büyük-küçük demeden herkesin mahkum edildiğini gösteren Gopçık; acımasız Volkov; kolbaşı Tiyyurin ile yardımcısı Pavlo; o gün hücreye kapatılmadığı, hastalanmadığı, fazladan az bir yemek yediği için mutlu uyuyan ve başkarakter olan Şuhov.

2.2.1.3. Çeviri Sonrası Eserin Kültürel Unsurlarının Rusça ve Türkçe Dil Çifti Bağlamında Çözümlemesi

Çalışmanın bu bölümünde “İvan Denisoviç'in Bir Günü” adlı eserin Mehmet Özgül'ün Türkçeye çevirdiği ve İletişim Yayınları tarafından 2021 yılında çıkan baskısı ele alınmıştır¹⁰⁴.

Парашная бочка: “И барака что-то не шли отпирать, и не слышать было, чтобы дневальные брали бочку парашную на палки – выносить” (Soljenitsin, 2001, s. 3).

“Barakanın kapısını açmak için nedense kimse gelmiyordu. **Aptes varilini** sopalara takıp götüren temizlik görevlileri bile görünürlerde yoktu.” (Özgül, 2021, s. 5)

Açıklama: Slovar Sovremennoy Leksiki, Jargona i Slenga sözlüğünde “параша” sözcüğü, “hapishanedeki hücre tuvaleti, felaket ve lağım” ve “бочка” sözcüğünün Rusça açıklaması da “davul; bir yerden başka bir yere taşınabilen sıvı ve diğer maddelerin depolanması için tasarlanmış kap” olarak verilmiştir. Burada çevirmen, işlevsel çeviri stratejisini ve kaynak odaklı anlamsal eşdeğerlik yöntemini kullanarak Türk okuruna bahsi geçen Rusça sözcüğün anlamsal karşılığını iletmek amacıyla “lağım fiçisi” sözcüğünü kullanmak yerine “aptes varili” olarak çevirmiştir.

Kültürel Yaklaşım: Kaynak eserde geçen “парашная бочка” sözcüğü, Gulag kampında mahkumların idrar vb. ihtiyaçlarının toplandığı ve en az iki kişi tarafından taşınabilir ağır bir nesne olduğu anlaşılmaktadır. Çeviri eserde ise “aptes varili” olarak yer alan bu sözcük, Türk toplumunda eski dönemlerde el yıkama ya da farklı ihtiyaçlar için sıvı madde ile doldurulan varil olarak anlaşılmaktadır. Çevirmenin, bahsi geçen sözcüğün Rus toplumuna dair kültürel iletisini, erek kültüre uyarlarlarken denge sağlamak amacıyla sözcüğün çevirisini erek odaklı gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Bu durumda çeviri süreci, kaynak metindeki anlamın birebir korunmasını mümkün kılmamaktadır. Dolayısıyla kaynak toplum odaklı kültürel ileti, çeviri sürecinde anlamın değiştiğini ya da kaybolduğunu “İvan Denisoviç'in Bir Günü” adlı eserde geçen “парашная бочка” sözcüğü ile görülmektedir. Böylece Türk toplumunun bahsi geçen eseri okurken, Rus toplumu ile aynı iletiyi algılamadıkları ortaya çıkmaktadır.

Полтора Ивана: “Держит – вспомнил - Полтора Ивана, худой да долгий серхант черноокий” (Soljenitsin, 2001, s. 4). “Bunu düşünür düşünmez, **Bir Buçuk İvan**’ın nöbetçi olduğunu anımsadı” (Özgül, 2021, s. 8).

¹⁰⁴ Bahsi geçen eserin Rusça metninin ‘pdf’ uzantısı edinildiğinden, kaynak olarak belirtilen sayfa numaraları eserin, Rusça basılı metninden farklı olabilir.

Açıklama: Slovar Sovremennoy Leksiki, Jargona i Slenga sözlüğünde “uzun boylu insan” olarak Rusça karşılığı verilen “Полтора Ивана” betimlemesi, çevirmen tarafından kelimesi kelimesine çeviri yöntemi tercih edilerek sözcüğün birebir anlamı ile Türkçe karşılığı verilmiştir. Çevirmenin kararı burada, Türk okuru için, İvan karakterinin tam olarak betimlenmesinde eksik anlama sebep olmuştur, çünkü “bir buçuk İvan” ifadesi Türkçede uzun boylu insan” anlamını taşımamaktadır ve okurda da bu çağrışıma sebep olmamaktadır.

Kültürel Yaklaşım: Rus toplumunda uzun insanlar için kullanılan “полтора Ивана” ifadesi, çeviri eserde, kaynak eserdeki ileti ile çevrilmemiştir. Çevirmenin tercih ettiği sözcüğü sözcüğüne çeviri yöntemi Türkçeye aktarılan “полтора Ивана” ifadesi, Türk toplumunda sözcüğün anlamının tam olarak anlaşılmasına sebep olmuştur. Rus okur, İvan’ın ortalama bir insan boyundan 1.50 cm daha uzun uzun olduğunu anlarken, Türk okur ise İvan’ın “bir buçuk İvan” olarak betimlemesini, onun kısa boylu biri olduğunu algılamaktadır. Bu bağlamda Jakobson’un deyimiyle, burada bahsi geçen ifade ile bir tanışıklık olmaması ve bu ifadenin ilişkili olduğu dilsel işaretle bağlı olarak bir anlam üretililebildiği ve bu durumda da bir anlam belirsizliğinin ortaya çıktığı görülmektedir.

Рукaвички: “... шить кому-нибудь из старой подкладки чехол на **рукавички**; ...” (Soljenitsin, 2001, s. 3).

“Kimisi, bir arkadaşının **elliği** için eski astarlardan kılıf diker.” (Özgül, 2021, s. 5).

Açıklama: Çevirmenin “Başparmak ayrı, öteki dört parmak bir sokulan, böylece eli daha iyi ısıtan eldiven,” olarak açıkladığı “рукавички” sözcüğü, Rusçada doğrudan “eldiven” anlamına gelmektedir. Çevirmen erek kültürün halk ağzıyla bilinen anlamını tercih etmiştir. Böylece çevirmen, sözcüğün kaynak ve erek dildeki anlam alanı bağlamındaki uyumunu sağlamıştır. Bununla birlikte çevirmen dipnot kullanarak bilgilendirme amacını esas almıştır.

Kültürel Yaklaşım: “Рукавички” sözcüğünün kültürel bir ifade olmadığı, her insan tarafından kullanılabilecek bir nesne olduğu açıktır. Bu bağlamda kültürel bir ileti özelliği taşımayan nesnenin ya da sözcüğün doğrudan erek kültürde karşılığının bulunabileceği ortaya çıkmaktadır.

В штабной барак: “Помбригагадир сейчас в хлеборезку пойдёт, а бригадир - в **штабной барак**, к нарядчикам.” (Soljenitsin, 2001, s. 3)

“Pavlo, tayın almaya, Tiyrin ise **İDŞ**’ye (İş Dağıtım Şubesi) gidecekti.” (Özgül, 2021, s. 7)

Açıklama: “... kolbaşı, iş bölümü yapanların yanına, **karargah barakasına** gidecek,” anlamına sahip olan bu cümleyi çevirmen, cümlelerin anlamından yola çıkarak çıkarımsal çeviri yöntemini tercih etmiştir. Çeviri metninde çıkarımsal çeviri stratejisini kullanan çevirmen, bahsi geçen ifadeyi, erek kültür odaklı Türkçeye aktarmıştır.

Kültürel Yaklaşım: “В штабной барак” ifadesi, Sovyet çalışma kampları için derin bir anlam taşımaktadır. Bu ifade genellikle mahkumların yönetimle ya da kampın idari işleriyle ilgili temas kurduğu bir yeri ifade etmektedir. Bu tür kurum anlamı taşıyan ifadeler, Sovyet dönemindeki Gulag kamplarının sıkı disiplinini ve mahkumlar için güç ilişkilerini temsil etmektedir. Dolayısıyla bu ifade Rus okur tarafından baskı, güç ve disiplin ile ilgili kültürel çağrışımlar uyandırmaktadır. Çevirmen

tarafından “İş Dağıtım Şubesi” olarak Türkçeye çevrilen ifade, Türk okuyucuya aynı derinlikte ve bağlamda bir etki yaratmamaktadır. Erek kültürde bu tür ifade sadece somut bir yapı olarak algılanmakta ve Sovyet dönemi çalışma kampının politik baskısını tam olarak yansıtmamaktadır. Dolayısıyla kaynak eserde bahsi geçen ifadenin iletisi, erek kültürde anlam kaybına uğrayarak farklı algılanılmaktadır.

Соцгородок: “Да не просто к нарядчикам, как каждый день ходит, - Шухов вспомнил: сегодня судьба решается – хотят их 104-ю бругару фугануть со строительства мастерских на новый объект “Соцгородок.” (Soljenitsın, 2001, s. 3)

“Ama bu gidiş İDŞ’ye her gün yapılan ziyaretlerden başkaydı. Şuhov, birden yazgısının (kaderinin) çizileceği anın gelip çatıldığını anladı. Kendisinin de bulunduğu 104 numaralı iş kolunu iş ocakları yapımından çekerek “Sosyalist Yaşam Sitesi” adı verilen bir projeye göndereceklerdi.” (Özgül, 2021, s. 7)

Açıklama: Gerçek hayattan alıntı olan bahsi geçen sözcük, Rusya tarihinin gerçeklerindendir. 1920-1930 yılları arasında gerçekleşen sanayileşme programı çerçevesinde oluşturulan Sovyet şehir planlama kavramıdır. 1930’lu yıllarda tek düze inşa edilen bu yapılar, yeni sosyalist insanın sosyal ve mesleki yapısı, nüfusun sayısı, yaşam ritmi, tamamen sanayi üretiminin gereksinimlerine tabi tutulmuştur. Rusçaya özgü olan bu sözcüğün çevirmen tarafından Türkçeye çevirisi işlevsel olarak sağlanmıştır.

Kültürel Yaklaşım: “Соцгородок”, kolektif bir yaşam ve toplum adına tasarlanmış mekanı ifade eden bu sözcük, sosyalist yaşam şeklini yansıtmaktadır. Çevirmen tarafından “Sosyalist Yaşam Sitesi” olarak çevrilen bu ifade, kaynak eserde kastedilen tarihsel ve kültürel anlamı ile yaşam şeklini açık olarak ifade etmemektedir. Dolayısıyla Türk okuyucu, eserin geçtiği dönemi ve kaynak eserde bahsi geçen sözcükle bağlamı eksik anlayabilmektedir.

Баптист: “Вставили сразу двое: наверху – сосед Шухова баптист Алёшка, а внизу – Буйновский, капитан второго ранга бывший, кавторанг.” (Soljenitsın, 2001, s. 4)

“İki kişi birden kalkmışlardı. Bunlar komşu ranzanın üstünde yatan Baptist Alyoşka ile onun altında yatan deniz yüzbaşılığından ayrılma Buynovskiy’di.” (Özgül, 2021, s. 8)

Açıklama: Dini bir öge olan bu sözcük, çevirmen tarafından sözcüğü sözcüğüne çeviri yöntemi tercih edilerek Türkçeye aktarılmıştır. Kaynak metnin sonunda yer alan sözlükte açıklaması bulunmayan bu sözcüğe yönelik çevirmen, okuru bilgilendirme amacı ile “Ergenlikten sonra vaftiz edilen Hıristiyan mezhebinin mensubu” olarak açıklamalı dipnota yer vermiştir.

Kültürel Yaklaşım: “Баптист” sözcüğü, Türkçe çeviri eserde her ne kadar kapsağı anlamı ile açıklansa da, kaynak eserde Sovyetler Birliği döneminde devlet tarafından yasa dışı ve tehlikeli bir hareket olarak görüldüğü anlamı çeviri eserde bulunmamaktadır. Sovyetler Birliği döneminde dini baskılara ve sürgünlere maruz kalan Baptistlerin durumu, kaynak eserde ima edilmektedir, fakat çeviri esere böyle bir anlam yer almamaktadır. Çevri eserde yalnızca dua eden, yaşadığı bütün sorunlara rağmen inancını kaybetmeyen bir karakteri betimler nitelikte Baptist betimlemesi bulunmaktadır. Bu nedenle, çeviri eserde bahsi geçen sözcüğün farklı bağlamı ifade ettiğine dair dipnotla açıklanması, Türk okurun gereken iletiyi anlaması için gereklidir.

Ну держись, краснофилоцы: “Ну держись, краснофилоцы!” (Soljenitsın, 2001, s. 4)

“Sıkı durun arkadaşlar!” (Özgül, 2021, s. 8)

Açıklama: Rusçada “dayanın” ve “hazır olun” anlamında kullanılan “Ну держись” ifadesi, zorlu bir duruma karşı cesaret veren anlamını kapsamaktadır. “Краснофилоцы” sözcüğü ise, Kızıl donanma denizcilerine hitap etmektedir. Fakat çevirmen, burada bir grup insana hitap edildiğini ve bu grup insanın zorlu bir durumla karşılaşacağı anlamını verebilmek için, Rusçada farklı anlama sahip olan bu ifadeyi, yorumlama çeviri yöntemini kullanarak Türkçeye aktarmıştır. Çevirmen, kaynak dilin iletişinden soyutlanarak hedef dilde yeni bir ileti oluşturmuştur.

Kültürel Yaklaşım: “Краснофилоцы” sözcüğü, “красно (Kırmızı; Sovyeter Birliği döneminde kırmızı renk, komünizm, devrim ve sosyalist ideolojiyle ilişkilendirilir.)” ile “филоцы (Yunanca kökenli philos-sevgi, bağlılık- sözcüğünden gelmektedir.)” sözcüklerinin birleşimi ile ortaya çıkmıştır. Genel olarak “краснофилоцы” sözcüğü, Sovyet politigine ya da ideolojisine bağlı olan bir grup insanı kastetmektedir. Çeviri eserde bahsi geçen Rusça sözcüğün “arkadaşlar” olarak yer alması, Türk okurunun, o dönemde birbirleriyle iyi geçinen sosyal bir topluluk olarak algılanmasına sebep olmuştur. Ayrıca çeviri eserde “краснофилоцы” sözcüğünün taşıdığı Sovyetler Birliği dönemine ait tarihsel anlam derinliği tamamen kaybolmuştur.

Не влияет: “Снизу советовали: -Ты только в сторону дыши, а то поднимется. -Фуимется! – поднимется!... не влияет.” (Soljenitsın, 2001, s. 5)

“Aşağıdakiler: -Aman yüzünü yana çevir, yoksa soluğunla dereceyi yükselteceksin,” diye bağıryorlardı. -Ne yükseltmesi be! Soluk, bu soğuğa **vız gelir**.” (Özgül, 2021, s. 8)

Açıklama: Çevirmen, yorumlama çeviri yöntemini kullanarak Rusçada “farketmez” anlamında olan bu ifadeyi, o dönemki soğuk hava şartlarına vurgu yaparak erek odaklı bir yaklaşım ile Türkçeye aktarmıştır.

Kültürel Yaklaşım: Bir durumun sonucu üzerinde etkisi olmayan bir anlama sahip olan “не влияет” ifadesi, Türk kültürüne yakın bir ileti ile çevrilmiştir. Bahsi geçen Rusça sözcüğün “farketmez” anlamı ile kültürel bir boyutta kullanılmaması sözcüğün temel anlamının korunarak Türkçeleştirilmesini sağlamıştır.

Баланда: “Баланда не менялась ото дня ко дню, зависело – какой овощ на зиму заготовят,” (Soljenitsın, 2001, s. 7).

“Çorbanın türü her gün değişmezdi. Bu daha çok kış için alınan sebzenin çeşidine bağlıydı,” (Özgül, 2021, s. 16).

Açıklama: Rusçada “lezzetsiz sulu çorba” ve “laf salatası yapmak” anlamında kullanılan bu sözcük, çevirmenin üst anlamlı çeviri stratejisini kullanmasıyla “çorba” olarak Türkçeye aktarılmıştır.

Kültürel Yaklaşım: “Баланда” sözcüğü, Rusya tarihinde Gulag kamplarında verilen, hapisanelerde ve kıtlık dönemlerinde tatsız ve sulu bir çorbayı ifade etmektedir. Bu sözcük, kültürel boyutta sıradan bir çorbadan daha fazla anlama sahiptir. Kendi içinde “sefalet çorbası; yoksulluk çorbası ya da yemeği” ve dönemin yetersiz ve acımasız koşulları anlamlarını içeren “баланда” sözcüğü, insanlık dışı yaşam

koşullarını yansıtmaktadır. Türkçeye yalnızca “çorba” olarak çevrilmesi, Rusya tarihinde önemli bir sembolik anlama sahip olan “баланда” sözcüğünün, Türk okuru tarafından gerekli anlamın anlaşılmamasına sebep olmuştur.

Морарь: “На второе была каша из **магары**.” (Soljenitsın, 2001, s. 7)

“İkinci yemek yulaf **lapası**ydı.” (Özgül, 2021, s. 17)

Açıklama: “Морарь” sözcüğünün Türkçesi yaklaşık olarak karşılığı “cin darı”dır. Türkiye’de Van Gölü çevresinde yetişene cin darı, kimi yerlerde mısır olarak bilinmektedir. Yazar, bu cümlesinde lapanın kalitesizliğini vurgulamak için bahsi geçen Rusça sözcükte harf hatası yaparak belirtilen yemeğin “marap (dilenci lapası)” (Dönmez, 2024, s. 88) kadar kötü olduğu anlamını katmak istemiştir. Bu tür ifadeler, yoksulluk veya zor koşullar ile ilişkilendirilir ve bu bağlamda sosyal eleştiri ve mizah unsuru yansıtılmıştır. Çevirmen, bu sözcükte alt anlamlı çeviri yöntemine başvurarak sözcüğü Türkçeye aktarmıştır.

Kültürel Yaklaşım: “Морарь” sözcüğünün kaynak eserde yazar tarafından “marap” olarak yazılması, çalışma kampında verilen lapanın kalitesizliğini vurgulama amacını kapsamaktadır. Aynı zamanda bu sözcük, yoksul köylülerin ve zorunlu çalışma kamplarındaki mahkumlara verilen yemeğin adıdır. Türkçeye “lapa” olarak aktarılması Türk okur tarafından, bahsi geçen lapanın hayatta kalma mücadelesine dair yenilen beslenme türü olarak anlaşılmamaktadır. Kısacası, Türk okur, bu yemeğin ne tür bir yaşam mücadelesini temsil ettiğini anlayamamaktadır.

Шмон: “В мороз на простом **шмоне** не по вечера так хоть утром порядок был мягкий: заключенный расстегивал бушлат и отводил его полы в стороны.” (Soljenitsın, 2001, s. 12).

“Hava ayaz olduğu için arama o kadar sıkı değildi. Ama akşamleyin çalışmaktan dönünce her yerleri **didik didik** aranırdı. Hükümlüler paltolarının düğmelerini çözüp önlerini açıyorlar” (Özgül, 2021, s. 29).

Açıklama: Çevirmenin Türkçe aktarımında “didik didik aramak” deyimine benzer bir söz öbeği Rusça verilen cümlede bulunmamaktadır. Bahsi geçen Rusça sözcük, argo bir şekilde “arama” anlamı taşısa da kaynak metinde daha yüzeysel ve kuralcı bir işlem gibi tasvir edilmiştir. Mahkumların paltoyu açıp eteklerini yana çekmesi, didik didik bir aramadan ziyade basit bir güvenlik kontrolünü betimlemektedir. “Didik didik aramak” ifadesinin yaklaşık olarak Rusça karşılığı, “обыскать вдоль и поперек” ifadesidir. Çevirmenin erek dile, kaynak dilde bahsi geçen dönemin zorluğunu ifade etmek için kullandığı bu deyim ile “шмон” ifadesini Türkçe aktarımında güçlendirmeyi tercih etmiştir. Hem cümle içerisindeki bütün-parça ilişkisine hem de kaynak eserin sonunda yer alan “шмон- обыск” şeklinde sözlükteki anlamına göre hareket eden çevirmen, mantıksal çıkarım yöntemini kullanmıştır.

Kültürel Yaklaşım: Sıradan, fakat aşağılayıcı bir arama türünü sembolize eden “шмон” sözcüğü, rutin bir güvenlik kontrolünü ifade etmektedir. Bununla birlikte bahsi geçen sözcük, mahkumlar ile gardiyanlar arasındaki gerginliği de yansıtmaktadır. Kaynak eserde yazarın bu sözcüğü seçmesinin altında, o dönemde devletin otoritesinin birey üzerindeki baskısını ve bireyin çaresizliğini vurgulama sebebi bulunmaktadır. Rus okuyucu, kaynak eserde bu sözcük ile yazarın anlatmak istediğini

anlayabilirken Türk okuyucu, “didik didik arama” olarak çevrilen sözcüğü sıradan rutin bir arama olarak algılayabilmektedir. Kaynak eserde belirtilen türde bir arama, mahkumlar için rutin bir aramanın ötesinde bir anlama sahipti; mahkumlar için bu tr arama, kişisel alanlarının ihlali ve devlet baskısının göstergesi anlamını taşıyordu. Dolayısıyla bu bağlam, Türkçe çeviri eserde yeterince ifade edilmemektedir.

Пуд: “На брата, наверно, грамм по пятьдесят, на бригаду – кило, а на объект получается не многим меньше пуда.” (Soljenitsın, 2001, s. 26)

“Bir kişiye 50 gram, bir iş koluna bir kilo yarma düştüğüne göre torbaya doldurduğu yarma iki **batman** bile bulamazdı.” (Özgül, 2021, s. 24)

Açıklama: Rus kültürüne özgü olan pud ölçü birimi, 16.3805 kiloya denk gelmektedir (Dönmez, 2024, s. 94). Osmanlı döneminde kilo anlayışına denk gelen bir sözcük olan “batman” sözcüğünü tercih eden çevirmen, yerleştirme stratejisini kullanmıştır. Çevirmen “pud” sözcüğünü doğrudan aktarmak yerine erek odaklı bir seçim yaparak okuyucuya metni daha anlaşılır kılmak için tanıdık kavram kullanmıştır. Ayrıca Rusçaya özgü olan bu sözcüğü, işlevsel olarak Türkçe çevirisini sağlayan çevirmen, Türkçe “batman” sözcüğüne dair açıklamalı dipnota yer vermiştir.

Kültürel Yaklaşım: XIX. ve XX. yüzyıllarda çoğunlukla kullanılan ve 16.3805 kilograma denk gelen “пуд” sözcüğü, 7-10 kilograma denk gelen bir batman ile doğrudan eşdeğer bir anlam taşımamaktadır. Kaynak eserde bir puddan yani 16.3805 kg’dan daha az olduğu kastedilirken Türkçe çeviri eserde iki batmandan, yani 14 kg’dan az olduğu ifade edilmiştir. Böylece pud sözcüğü, Türk kültürüne ait bir terimle çevrildiği için Türk okur tarafından, Rus kültürü bağlamında gereken anlamda algılanmamaktadır.

К куму ходит стучать: “В лагере вот кто поддыхает кто миски лижет, кто на санчать надеется да кто к куму ходит стучать,” (Soljenitsın, 2001, s. 3).

“Kampta yok olup gidenler kimlerdir, bilir misin? Çanak yalayıcılar, kamp revirine bel bağlayanlar, bir de arkadaşını **gammazlayan**lar.” (Özgül, 2021, s. 6)

Açıklama: Tanıdık ilişkileri ifade eden “кум” sözcüğü, yazar tarafından kaynak eserde yer alan sözlükte, mahkumların ruh halini izleyen, istihbarat ve soruşturma işleriyle ilgilenen kontrol edici kişi olarak açıklanmıştır. Bununla birlikte yazar, bahsi geçen Rusça sözcüğe dair ruhsal akrabalık ve birbirlerini tanıyan kişiler olarak ekleme yapmıştır. Aynı zamanda “к куму ходит стучать” ifadesi ile yazar, kendi konforu için başkalarının aleyhinde güvendiği kişiye bilgi taşımak amacıyla arkadaşlarını ihbar eden mahkumlar anlamına yazar, kendi “кум” sözcüğüne dahil etmiştir. Çevirmen, serbest çeviri (ya da anlam odaklı) yöntemiyle “к куму ходит стучать” ifadesini Türkçeye şikayet eden kişi bağlamı ile aktarmıştır.

Kültürel Yaklaşım: “Кум” sözcüğü, Rus kültüründe manevi bir akraba ya da güvenilen kişi için kullanılan yaygın bir tabirdir. “Стучать”, burada argo bir anlam ifade ederek “ihbar etmek” iletişimiyle kullanılmıştır. Bu sözcük de genellikle Rusya’da hapisane ya da çalışma kamplarında yaygın olarak duyulan bir ifadedir. Türkçeye “gammazlayan” olarak aktarılan “к куму ходит стучать” ifadesi,

Türkçe çeviri eserde tamamen olumsuz anlam taşımaktadır. Rusça ifade de “güvendiği birine” anlamı taşıyan “күм” sözcüğü, Türkçe çeviride kaybolmuştur. Kaynak eserde güvendiği birine başkalarını şikayet anlamı içeren “к күму ходит стучать” ifadesi, Türkçe çeviri eserde ihanet eden ya da üst kesimlere şikayet eden anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla Türkçe eserde, kaynak eserde bulunan “güvendiği birine” anlamı yok sayılmıştır. Böylece “к күму ходит стучать” ifadesinin kültürel iletilisinin tam anlamıyla Türkçeye çevrilmediği görülmektedir.

KBÇ: “Какой объект в лагерь первый придёт, тот сегодня и княжествует: столовая его ждет, на посылки, и в камеру хранения первый, и в индивидуальную кухню, в **KBÇ** за письмами или в цензуру свое письмо сдать, в санчасть, в парик мажерскую, в банно – везде он первый.” (Soljenitsın, 2001, s. 40)

“Çünkü kampa en önde girmenin yararları vardı. Yemekhaneye önce o yetişir, paketi varsa önce o alır, emanet odasına en başta o girer, özel yemek ısmarlamak için mutfakta ilk sırayı o kapardı. Bunlardan başka **postaneden** mektubunu almak, sansüre mektup bırakmak, revire, berbere, hamama gitmek için sıra hep ilk içeri girenindi.” (Özgül, 2021, s. 103)

Açıklama: Kaynak eserin sonunda yer alan sözlükte yazar, KBÇ ifadesini, “kültürel ve eğitimsel bölüm; kamp yönetiminin bir departmanı olup sanatsal etkinlikler ve yazışmalarla ilgilenir, çeşitli yardımcı işlevlerini yerine getirir,” olarak açıklamaktadır. Çevirmen, mantıksal çıkarım çeviri stratejisini kullanarak okuyucunun anlaması için KBÇ (KVÇ)’yi erek kültürde bilinen bir kurum, postane olarak çevirmiştir. Böylece çevirmen, KBÇ’nin postane kurumuyla aynı görevleri üstlenmediği ama mahkumların yazışmalarını yönettiği düşünüldüğünde, okuyucunun metni daha kolay anlamasını sağlamıştır.

Kültürel Yaklaşım: KBÇ ifadesi çalışma kamplarında, kültürel etkinlikler, kütüphane, yazışmalar gibi faaliyetlerin düzenlendiği aynı zamanda da ideojik denetimlerin yapıldığı bölümü ifade etmektedir. Türkçe çeviri eserde “postane” olarak yer alması, bahsi geçen bölümün yalnızca posta ile ilgili işleri yürüten ve yalnızca yazışmaları kontrol eden bölüm olarak anlaşılmaktadır.

2.2.1.4. “İvan Denisoviç’in Bir Günü” Adlı Eserin Sosyal Sermayesi

Boris Pasternak’ın “kendi kimliğinin tek bir zerresinden bile vazgeçmemek¹⁰⁵” için ne yapmalı, her koşulda, hatta en zor durumlarda bile insan kalmayı, bağımsız düşünen ve sorumluluk sahibi bir birey olarak onurunu ve vicdanını kaybetmeden, ihanet etmeden, hile yapmadan yaşamının ve aynı zamanda hayatta kalmanın, ateş ve sudan geçip ayakta durmanın ve kendi kader yükünü gelecek kuşakların omuzlarına yüklememenin yolu nedir, şeklindeki sözleri, “İvan Denisoviç’in Bir Günü” adlı eserinin, çağımızın kaygı dolu tarafına cevap vermekte olduğunu göstermektedir. Ayrıca bahsi geçen eser, Sovyet kamplarını, sistemin binlerce hayatı nasıl yok ettiğini, aynı zamanda da insanlık dışı koşullarda gerçek Rus karakterinin nasıl ortaya çıktığını, insanın insan olarak kalmasını sağlayan şeyin ne olduğunu da konu alır. Bununla birlikte yazarın eserde tasvir ettiği kamptaki bir gün, Rusya’da

¹⁰⁵ “Ни одной дольки не отступить от лица.”

yaşanılan korkunç dönemin sembolü haline gelmiştir. İnsanlık dışı sistemi kınayan Soljenitsın, Rus halkının en iyi özelliklerini de korumayı başaran gerçek ulusal bir kahramanı betimlemiştir. (Meleşko, 2013, s. 82).

Eser, Stalin'in ölüm kamplarına açılan “tamamen gizli” dünyadaki o küçük aralığı ortaya çıkardı. Ayrıca eserdeki karakterler ele alındığında kimin, hangi suçlardan ceza çektiği sorusuna net bir cevap bulunmamaktadır. Bu durum göz önüne alındığında bu eser, kendi halkını yok eden devlet sistemine yönelik bir suçlama niteliğindedir. Bu yönüyle eser, Rusya'da yaşanmış, uydurulmamış olması ile halkını kendi dönemi hakkında bilgilendirici özelliğini üstlenmektedir (Muraşova, 2010). Yazar, bahsi geçen eserinde “Güneş bile duruşunu partiye göre mi ayarlıyor” (Özgül, 2021, s. 58), ifadesiyle 1960'ların Sovyet yönetiminin ideolojisini yansıtırken, Soljenitsın “sosyalist hukukun bazı ihlallerini” değil, devlet sisteminin yasa dışılığını, hatta doğaya aykırılığını anlatmaktadır. Soljenitsın'a göre yeni ve benzersiz bir gerçekliğin anlatımı, yeni dil araçlarını gerektirir. Soljenitsın V. Dal'ın sözlüğünü, kamp hayatı boyunca özenle saklamış ve kendisi “Dil Genişletme Sözlüğü (Словарь языкового расширения)”nü oluşturmuştur. Böylece Soljenitsın, edebi dille halk dili arasındaki uçurumu kapatmanın yollarını bulmaya çalışmıştır. Yazar, dilin ruhu aracılığıyla halk karakterini derinden kavramayı istemiştir. “İvan Denisoviç'in Bir Günü” adlı eserde Soljenitsın'ın dilinin, edebi dilden halk ağzına doğru hareket ettiği görülmektedir. Bahsi geçen eserinde yazar, kendi sözlüğünden kelimeleri, anlamlarını bozmadan köklerine beklenmedik ekler ve son ekler ekleyerek farklı nüanslar elde etmiştir¹⁰⁶. Soljenitsın, bahsi geçen eserinde kahramanın iç dünyasını, düşünce biçimini ve bakış açısını yansıtmak için kendine özgü bir anlatım şekli olan “dolaylı iç konuşma” tekniğini kullanmaktadır. Bu, nötr bir anlatıcı tarafından yapılan bir anlatımdır, ancak kahramanın konuşma tarzına tamamen sadık kalır. Her duygu, her bakış ve değerlendirme, eski bir köylü ve mahkûm olan İvan Denisoviç Şuhov'un gözünden aktarılır (Muraşova, 2010).

Soljenitsın, “İvan Denisoviç'in Bir Günü” adlı eserinde argo kelimeler kullandığı görülmektedir. Yazar, argo kelimeler kullanmayı tercih ederek okuyucuyu kamp mahkûmlarının hayatına, tanımadıkları uzak, çoğu yönüyle anlaşılabilir bir yaşama yaklaştırmak amacı gütmektedir. Bu yüzden yazar, eserin sonunda bazı kamp terimlerinin çevirilerini ve açıklamalarını içeren küçük bir sözlük sunmaktadır. Bu sözlük ile yazar, eserin güvenilirliğini, dönemine ait gerçekleri halka yansıttığını göstermektedir. Bununla birlikte Soljenitsın, eserde kamp dilindeki küfürlerin varlığını öyle ustalıkla yansıtmaktadır ki her yerde açıkça görünmese de cümle yapılarında ve tonlamalarda hissedilmektedir. Türkçeye aktarımında da çevirmen, kamp yaşamının bu yönünü de gerçeğe olabildiğince yakın bir şekilde aktarmaktadır (Knyazkova, 2013, s. 161). Soljenitsın'ın “İvan Denisoviç'in Bir Günü” adlı eserinin, doktora temelli bu tez çalışmasında ele alınan karşılaştırmalarda

¹⁰⁶ Örneğin, “Недокурок (sigara içmeyen biri), скрестье (çaprazlama), неподым (desteklenmeyen, kalkamayan), спотычливо (sendeleyerek) vb.”

da görüldüğü gibi, Türkçeye aktarımında çevirmen, makro ve mikro çözümlemelerini, biçimsel ve içeriksel açıdan irdelemiş ve metnin çözümleme aşamasında kaynak eserin geleneğine ve yapısına dikkat etmiştir. Çevirmen, metinde doğrudan dile getirilen ancak erek dile aktarılamayan ifadelerle bütüncül yaklaşarak kaynak eseri etkileyen kültürel, toplumsal bireysel ve tarihsel ifadelerle yer vermiştir. Kaynak dilde yazarın, okurun çözümlemesini istemesinin aksine, kaynak eserde yer alan örtük bilgileri açığa çıkararak çevirmen, erek dilde okurun eseri çözmesi gibi karmaşık bir yapıya izin vermemiştir. Bunun yanı sıra bahsi geçen eserin ait olduğu alan ve okuyucu profili dikkate alındığında, çevirmenin dipnot, açıklayıcılık ve erek odaklı yaklaşımı, kaynak dilde eserin bıraktığı etkinin, erek dilde daha az olmasına sebep olmuştur. Kaynak eserde yazar, tercih ettiği terimleri ve eseri döneminin öteki eserlerinden farklı kılan, yazarın kendi sözlüğünden kelimeleri kullanarak eserin kamp hayatını doğrudan yansıtmayı sağlamaktadır. Ancak çevirmen, yazarın bütün göndermelerini ve yabancı kelimelerini hem açıklayarak hem de erek odaklı yaklaşımla yerelleştirerek okura yardım etmeyi tercih etmiştir. Böylelikle eser, kaynak dilde okurda oluşturduğu etkiyi, erek dildeki okura yansıtmamaktadır. “İvan Denisoviç’in Bir Günü” adlı eserin etkisi, erek toplum tarafından eserin bilinen ve güvenilir olmasını sağlayan özelliğini ön plana çıkarmıştır. Bahsi geçen eserin ideolojisi, yönetimin insan üzerine kararlarını ortaya çıkarması ile- yazarının da kendi döneminin daha çok tanınmasını sağlamıştır (Yücel, 2007, s. 54) (Erguvan, 2018, s. 163).

2.2.1.5. “İvan Denisoviç’in Bir Günü” Adlı Eserin Türk Edebiyatı Çoğuldizgesindeki Konumu

Döneminin “kişilik kültürünü ortadan kaldırma” anlayışına yer veren eserlerden olan ve yönetimi eleştiren “İvan Denisoviç’in Bir Günü” adlı eser, Rus halkına ulaşması ile büyük ses getirmiştir (Konstantinov, 2009, s. 31). Zorunlu çalışmanın anlatıldığı eser, 1950’lerde Kazakistan’ın Ekibastuz şehrinde bir Sovyet çalışma kampında geçmektedir. Eserin kahramanı, İvan Denisoviç Şuhov adlı mahkumdur. Eserde Şuhov’un sabahın zifiri karanlığından akşamın geç saatlerine kadar süren bir günü anlatılmaktadır. Yazar, bahsi geçen dönemin gerçeklerini başkahraman Şuhov üzerinden aktarmıştır. Bahsi geçen eserde kamp düzeni, Tanrı’ya inanç, Rusya tarihi, gerçek kamp insanların kaderleri, insanlık dışı koşullarda yaşama problemi, milli karşılıklı ilişkiler, ‘temiz’ sanat, zulüm (Soljenitsın’a göre iki katmanlı olan zorluklar) köylü veya soylu arasındaki kültürel çatışma ve daha pek çok problemlere değinilmektedir (Tekeli, 2017, s. 131).

Kapsadığı konu, imge ve karakterler açısından kendi halkının dikkatini çeken “İvan Denisoviç’in Bir Günü”, Rus edebiyatında önemli bir yere sahip olduğu gibi Türk okurlar tarafından da önemsenen bir eser olmuştur. Bu doktora tez çalışması kapsamında ele alınan söz konusu eserin çevirisi de dizgeyi oluşturmaktadır. Çoğuldizge kuramında dizgelerin konumu belirlenmektedir. Konunun belirlenmesi de kaynak ve erek kültür açısından metnin kabul görme oranına ve metne verilen öneme bağlıdır. Bu bağlamda bahsi geçen eser, Itamar Even Zohar’ın belirlediği konumlar bağlamında değerlendirildiğinde, çevirinin hem erek kültür odaklı hem de “kabul edilebilir” olma özelliği öne çıktığından “ikincil edebiyat” türünün ait olduğu “çevre” konumdadır (Cansız ve Arkan, 2022, s. 852).

Eserden seçilen örneklerden elde edinilen bulgular değerlendirildiğinde çevirmen Mehmet Özgül'ün, kaynak metinde yapılan vurguların kaynak okurda oluşturduğu etkinin, erek kültürde de sağlanması için erek odaklı bir gayret gösterdiği gözlenmiştir. Bu amaçla erek okurun anlamasını kolaylaştırmak için kaynak metinde kullanılan kamp terimlerini ve deyimleri erek kültüre uyarlayarak bazı ekleme ve çıkarmalar yaptığı görülmüştür. Çevirmen Özgül'ün çeviri yaparken erek dil ve kültür dizgesinde tercih yaptığı öne çıkmaktadır. Seçilen çeviri örneklerinde ortaya çıkmış olan bu durum ile çevirinin çoğuldizge kuramı bağlamında Even Zohar'ın sınıflandırdığı ve erek yazın modeline uygunluk ile belirlenen “kabul edilebilir” çeviri kategorisine dahil olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bahsi geçen eserin Türkçe çevirisi ele alınırken kaynak kültürde var olup erek kültürde bulunmayan ifadeleri, erek kültürde yaygın olarak kullanılan ifade ve kullanışlarla aktararak “kabul edilebilir” çeviri gerçekleştirmiştir. Erek dizge düzeyinde gerçekleştirilen çeviriler, çoğuldizge kuramına göre ikincil edebiyat grubunda tutucu konumda yer almaktadır. Dolayısıyla çeviri eser, çevre konumundadır (Cansız ve Arkan, 2022, s. 853).

2.2.1.6. Çevirmen Mehmet Özgül'ün Sosyal Sermayesine Bakış

1936 yılında Avanos, Nevşehir'de dünyaya gelen yazar ve çevirmen Mehmet Özgül, Kuleli Askerî Lisesi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde, Gazi Eğitim Enstitüsü'nde ve ABD'de Georgetown Üniversitesi'nde eğitim görmüştür. Edebiyat kariyerine 1960'ta Varlık Yayınları'nda çevirmen olarak başlamıştır. 1963 ile 1967 yılları arasında Genelkurmay Başkanlığı bünyesinde öğretmen olarak çalışmıştır. İlerleyen dönemde belirli aralıklarla öğretmenliğe devam etmiş ve 1979 yılında emekli olmuştur. Ardından kendisini tamamen edebiyat çevirilerine adanmıştır. 1984 ile 1987 yılları arasında Rus Yazarlar Birliği tarafından çağrıldığı Uluslararası Çevirmenler Konferansı'nda yer aldı. 1998- 2006 yılları arasında Rus yazar Anton Çehov'un bütün eserlerini Türkçeye çevirmiştir. Aynı zamanda Mehmet Özgül Çevir Haysiyet Kurulu'nun başkanlığını yürütmüştür. Çalışmalarıyla 1981'de Türk Yazarlar Sendikası'ndan Hasan Ali Ediz Çeviri Ödülü'nü almıştır. Çehov dışında, Tolstoy, Dostoyevski, Gogol, İlya Ehrenburg, Konstantin Simonov, Yevgeni Tevтушенko, Cengiz Aytmatov, Fazıl İskender, İlya İlff, Yuri Buyda, Yevgeni Petrof ve Lyudmila Ulitskaya'nın Rus edebiyatından pek çok eserini Türk diline kazandırmıştır. 11 Nisan 2023 tarihinde Mehmet Özgül, İstanbul'da seksen yedi yaşında hayata gözlerini kapadı (Türkiye Yazarlar Sendikası, 2023). Ele alınan “İvan Denisoviç'in Bir Günü” adlı eserin çevirisinde çevirmen Mehmet Özgül'ün genel olarak erek kültür eğilimli yaklaşımı benimsediğini söyleyebiliriz. Hapishane jargonu, devlet yönetim sistemi, veya kültüre özgü kelimelerin aktarımında dipnotlarla açıklama yöntemini tercih ettiği, deyim ve atasözlerini, erek dilde karşılıklarının bulunmadığı durumlarla işlevsel karşılığı ile çevirdiği görülmektedir (Dönmez, 2024, s. 92).

Çevirmenin, kültürel ve sosyal sermayesinin oluşumunun, eğitimiyle başladığı görülmektedir. Eğitiminden sonra çeviri alanında gönüllü olarak yer alması, edindiği mesleği üzerinden biriktirdiği kültürel ve sosyal sermayesi, Rus edebiyatı eserlerinin Türkçeye aktarılmasında önemli rol oynamıştır.

Mehmet Özgül, kendi geçmişi ve habitusunun kendisine yüklediği sosyal kimliğinden vazgeçmeyerek yaşamı boyunca güvenilir bir çevirmen olmayı başarmış ve bu başarısını toplumsal alanın hizmetine sunarak ülkesine örnek ve daima anılacak bir çevirmen olmuştur (Arı, 2018, s. 77).

Çevirmenin mesleki çevresinde gördüğü saygı, onun adına kurulan çeviri bağlamındaki kurulun başkanlığını yapması ve halkın güvenini kazanan “Hasan Ali Ediz Çeviri Ödülü” ne layık görülmesi ve yine Türkiye’de iyi bir konumda yer alan İletişim Yayınları ile de çalışması çevirmene karşı güven duygusunu oluşturmuştur. Çevirmenin erek dil ve kültüre olan hakimiyeti, erek toplumun toplumsal özelliklerini anlama becerisi çevirmenin sosyal sermayesini oluşturmaktadır. Çevirmenin “İvan Denisoviç’in Bir Günü” adlı Rus edebiyatı eserinin Türkçeye aktarımından da görülmektedir ki Rus ve Türk dillerine hakimiyeti, çevirmenin sosyal sermayesini şekillendirmiştir. Bununla birlikte çevirmenin ödül alması hem halkın hem de edebiyat camiasının güvenini kazandığını ve edebi eser çevirisindeki profesyonelliğini öne çıkarmaktadır.

2.2.1.7. “İvan Denisoviç’in Bir Günü” Adlı Eseri Sosyokültürel Değerlendirilmesi

Jale Parla (2000) çalışmasında, metnin dışında bir şey olmadığını, metnin veya dilin, hangi söylemin parçası olduğuna göre sürekli değişen anlam göstergeleri oluşturduğunu savunmaktadır. Parla’ya göre anlam sabit değildir (Parla, 2000, s. 336). Bununla birlikte Andrew Chesterman çeviriyi, “kültürel aktarım birimlerine” ayırarak analiz etmesinin yanı sıra kültürel boyutun çevrilemezliğini “bir üst düşünce birimi” olarak tanımlamaktadır (Chesterman, 2016, s. 6). Ayrıca Venuti’ye göre çevrilemezlik kavramı, dolaylı anlatım biçimini yansıtmaktadır; çevirinin yalnızca dilsel bir faaliyet olmadığını aynı zamanda felsefi, ontolojik ve kültürel boyutları olan karmaşık bir süreç olduğu ileri sürülmektedir. Çevrilemezlik kavramı ise bu sürecin zorluklarını ve sınırlılıklarını göstermektedir (Venuti, 2000, s. 51). Saussüre ile başlayan ve Jakobson ile genişletilen ‘langue-parole (dil-söz)’ ayırımına göre dil, artzamanlı ve eşzamanlı eksenler üzerinde ilerlemektedir.

Eksenler belli ön koşullarda kesişmekte ve bu kesişmeler sonucunda anlam daralmaları ve/veya genişlemeleri gerçekleşmektedir (Jakobson, 1995, s. 66-68/122-123 & Gezer & Kızıler Emer, 2021, s. 1288). Bu bağlamda Soljenitsın’ın “İvan Denisoviç’in Bir Günü” adlı eserinin çeviri incelemesinde karşılaşılan kültürel boyutların çevirisi, farklı yöntemlerle sağlanmış fakat eserin pek çok yerinde Rus toplumunun eseri okurken karşılaştığı etkinin, çeviri eserde ise Türk toplumunda aynı etkiyi uyandırmadığına tespit edilmiştir. Rusya’da Stalin döneminde Sovyet yönetimine karşı oldukları gerekçesiyle çoğu insan sürgün adı altında toplama kamplarına gönderilerek insanlık dışı hayat şartlarına maruz bırakılmışlardır.

Yaşadıklarını “İvan Denisoviç’in Bir Günü” adlı eseriyle anlatan yazar Aleksandr Soljenitsın, Gulag adı verilen çalışma kamplarındaki yaşam koşullarını, kendisinin oluşturduğu sözlükte geçen kamp terimleriyle anlatmayı seçmiştir (Kaşoğlu, 2015, s. 400). Soljenitsın, bahsi geçen eserinde Sovyet yaşantısını, Rus toplumuna hitap ederek gözle önüne sermektedir. “İvan Denisoviç’in Bir Günü” adlı

eserin çeviri incelemesinde karşılaşılan kültürel ifadelerin Türkçe aktarım esnasında, bahsi geçen ifadelerin Rus toplumunun bakış açısına Türkçeye çevrilmedikleri, Türk toplumunun anlayabileceği açıklamalı ifadelerle verildiği görülmüştür.

“İvan Denisoviç’in Bir Günü” başlıklı esere yönelik yapılan incelemede kültürel boyutta olan sözcük ya da ifadelerin çevrilemezlik özelliği taşımasının sebebi, dilin ve kelimelerin kültürel bağlamda şekillenmiş olmasıdır. Örneğin Roman Jakobson, Rusya’da bulunan “peynir (сыр)” ile Türkiye’de bulunan “peynir” besinlerinin yalnızca dilsel özelliklerinden ötürü bilindiğini, fakat varlık olarak Rus ve Türk toplumlarında aynı peynirin tasarısının oluşmadığını savunmaktadır (Jakobson, 1995, s. 232). Bu bağlamda söz konusu eserde geçen, Sovyetler Birliği’nin toplumsal yapısı, ideolojik denetimi, Gulag kampları ve arkadaşlık ilişkileri gibi kültürel öğeler, Türkçeye tam olarak çevrilemez. Bu öğeler yalnızca sözcüklerle değil, aynı zamanda o dönemin ve toplumun algısıyla ilişkilidir. Bu anlamda çeviri eser, kültürel bağlamları ve anlamları kaybettiğinden, sözcük ya da ifadelerin asıl kültürel anlam ve derinliği tam olarak aktarılmamıştır. Söz konusu eser bağlamında kültürel boyutta olan sözcükler, ifadeler ya da cümleler, içerdiği özgün anlam ve bağlamlar konusunda önemli ölçüde anlam kaybına uğrayarak, eksik ya da değişen ifadeler halinde çevrilmiştir.

2.3. “Doktor Jivago” Adlı Rus Edebi Eserin Türkçe Çevirisinin Sosyokültürel Bağlamda İncelenmesi

2.3.1. Okuma Öncesi Rusça Metnin Çözümlemesi

Yazarın Yaşamı: 29 Ocak 1890 tarihinde Moskova’da ressam Leonid Osipoviç Pasternak’ın oğlu olarak doğan Boris Leonidoviç Pasternak, Rus edebiyatında “Doktor Jivago” adlı eseriyle Nobel ödülüne layık görülmüştür. Küçük yaşlarda Rus eserleriyle tanışan Pasternak’ın yaşadığı ev, Lev Nikolayeviç Tolstoy, Aleksandr Nikolayeviç Skryabin, Mihail Vrubel gibi döneminin ünlü yazar ve sanatçıların uğrak yeri olmuştur. Dolayısıyla bu durum Pasternak’a hem sanatsal hem de edebi bir ortam içinde büyüme fırsatı sunmuştur. Bununla birlikte annesi, Rozaliya İsidorovna Kaufmann’ın da piyanist oluşu, Pasternak’ın müziğe ve şiire daha çok ilgi duymasını sağlamıştır (Üçer, 2019, s. 33).

1907 yılında kendi isteğiyle felsefe bölümünü okuyan Pasternak, ünlü filozof Profesör German Kohen’in ders verdiği Almanya’ya Marburg Üniversitesinde yüksek öğrenimine devam etmiştir. Pasternak, 1912 yılında edebi çalışmalara yoğunlaşmış ve “Lirik Şiirler” adlı almanakta “Bulutlardaki İkiz (Близнец в тучах)” adlı ilk şiir derlemesi basılmıştır. Pasternak’ın 1916 yılında, Ekim Devrimi’ne yakın bir süreçte; “Engeller Üzerine (Поверх барьеров)” adlı ikinci şiir derlemesi yayınlanır. Bir yıl sonra söz konusu yazar ve şairin “Kız Kardeşim- Hayat (Сестра моя- Жизнь)” başlıklı şiir derlemesi de basılmıştır. 1921 yılında kaleme aldığı ve devrim temasını epik biçimde işlediği ilk denemesi olan “Yüksek Hastalık (Высокая болезнь)” adlı çalışması, LEF dergisinin ilk sayısında yer almıştır. Aynı yıl, bahsi geçen yazar ve şairin “Temalar ve Çeşitlemeler (Темы и вариации)” adlı yeni şiir derlemesi yayınlanmıştır. 1930’lu yılların ilk yarısında Pasternak, “Öykü (Повесть), Hava Yolları (Воздушные пути), Güvenli Belge (Охранная грамота)” adlı çalışmalarını yayınlamıştır. Pasternak, 1943 yılında

“Erken Trenlerde (На ранних поездах)” adlı şiir derlemesini yayınlamıştır. 1945-1955 yılları arasında geçen on yıllık süreçte yalnızca “Doktor Jivago (Доктор Живаго)” adlı eseriyle ilgilenmiş ve 1957 yılında da bahsi geçen eserini yayınlamıştır. 23 Ekim 1958 yılında Doktor Jivago Nobel Ödülü’ne layık görülmüştür. Fakat hükümetin baskıları sonucu Paternak, Nobel Komitesi’ne layık görüldüğü ödülü reddeden mektubu göndererek ödülü almamıştır. Eser yayınlandığı yıl itibariyle Rusya’da yasaklanmış, fakat yaklaşık 33 yıl sonra, 1988 yılında yeniden orijinal haliyle yayınlanmıştır. Roman yazım sürecinden sonra çeviri çalışmalarına başlayan şair ve yazar Pasternak, aynı zamanda “Kör Güzel (Слепая красавица)” adlı tiyatro üzerine çalışmaya başlamış, fakat bu eserini tamamlayamamıştır. 30 Mayıs 1960 tarihinde akciğer kanseri sebebiyle yaşamını Moskova’da yitirmiştir (Üçer, 2019, s. 35-37).

2.3.2. Eserin Yazılma ve Yayınlanma Süreci, Alıcı Kitleleri ve Konusu

1945-1955 yılları arasında geçen on yıllık süreçte Boris L. Pasternak tarafından yazılan “Doktor Jivago” adlı eser, yazarına Nobel Ödülü kazandırmıştır. Fakat eserin, Sovyetler Birliği döneminde yasaklanarak uzun süre yayınlanmasına izin verilmemiştir. 1988 yılında yayınlanan eser, birçok güncel toplumsal sorunu derinlemesine ele almaktadır, ancak eserin asıl konusunu birey ve tarih arasındaki karşıtlık oluşturmaktadır. Sovyet Dönemi’nin dönüm noktası olan tarihi yansıttığından Realizm akımına ait olan bu eserin adı, başkahraman Yuri Andreeviç Jivago’nun, merhametli ve bağışlayıcı İsa’nın “Sen, yaşayan Tanrı’nın oğlusun¹⁰⁷,” nitelendirilmesi ile karşılaştırılmasından oluşmuştur. Kaynak eserde bahsi geçen cümlelerin Rusça karşılığında yer alan “живаго” sözcüğü, eski Slavcada “yaşayan” anlamını taşımaktadır ve yazar bu sözcüğü bilinçli olarak seçmiştir. Yazar bahsi geçen bu sözcük ile eserinde kurban edilme ve diriliş temasını daha güçlü işlemeyi başarmıştır (Analiz "Doktor Zhivago" Pasternak, 2019)¹⁰⁸.

Pasternak’ın *Doktor Jivago* adlı eserinde “yaşam ve ölüm, yenilenen toplumda kendini arama, ideallere sadakat, kendi hayat yolunu seçme, Rus entelektüelliğin kaderi, onur, aşk ve merhamet ve kaderin” getirdiği olumsuzluklara karşı direnç gibi önemli temaları ele aldığı görülmektedir. Eserin ana temasını ise, birey ve dönem arasındaki ilişki oluşturmaktadır. Yazar, insanın dış koşullarla savaşırken kendini feda etmemesi, daha doğrusu “benliğini” kaybetmemesi gerektiğini ve insanın her türlü yaşam koşulunda, ne kadar zor olursa olsun, kendisi olarak kalabilme yeteneğini vurgulamaktadır. Başkahraman Yuri Jivago, lüks peşinden gitmez ya da kişisel hırslarını tatmin etmeye çalışmaz, hayatına odaklanarak kendisine sunulan zorlukları sabırla aşmaya çalışır. Hiçbir dışsal koşul başkahramanın ruhunu kırmaya, öz saygısını kaybetmeye ya da gençliğinde oluşan yaşam prensiplerini değiştirmeye yetmez. Ayrıca yazar, eserinde aşk temasına da önemli bir yer ayırır. Bu güçlü duyguyu yazar, erkeğe ya da kadına duyulan, aileye, mesleğe ve vatana duyulan aşk olarak dile getirmiştir (Analiz "Doktor Zhivago" Pasternak, 2019). Söz konusu romanın başkahramanlarına bakıldığında, Yuri/Yura

¹⁰⁷ “Ты есть сын Бога живаго.”

¹⁰⁸ Web sitesinden alınan bu belgede yazar adı bulunmamaktadır. Erişim tarihi: 3/12/2024. Erişim saati: 12:07

Zhivago¹⁰⁹, Tonya, Lara Antipova, Viktor Komarovskiy, Pavel Antipov, Yevgraf Zhivago, Vedenyapın Nikolay, Aleksandr-Anna Gromeko, Marina ve Mişa Gordon oldukları görülmektedir.

“Doktor Jivago” adlı eserin türü, birkaç farklı hikâye ve ana karakter ile gelişen bu eser roman türündedir. Ayrıca Pasternak’ın hayatının temel dönüm noktalarını yansıtan bu eser, otobiyografik bir özelliğe de sahiptir. Eser, bir ülkenin tarihindeki önemli dönemi ayrıntılı ve süssüz bir şekilde ele almıştır. Bahsi geçen eser, derin bir lirik roman olup şiirler ve düzyazı içerir, burada semboller, imgeler ve metaforlar önemli bir yer tutmaktadır. Realizm akımına ait olan bu eser, modernizmin izlerini de taşımaktadır. Yuri Jivago’nun şiirleri, Pasternak’ın yenilikçi yaklaşımını sergilemektedir (Morozov, 2019, s. 367).

Doktor Jivago, kendi tarihsel döneminde, özellikle 1957 yılı ve sonrasında hem bireysel okuyuculara hem de ideolojik algısına sahip kitleler tarafından okunan ve incelenen bir eser olmuştur.

2.3.3.Çeviri Sonrası Metnin Çözümlemesi: Eserde Bulunan Kültürel Unsurların Rusça- Türkçe Dil Çifti Bağlamında İncelenmesi

Çalışmanın bu bölümünde “Doktor Jivago” adlı eseri, Türkçeye aktaran Hülya Arslan’ın çevirisi ve Yapı Kredi Yayınları tarafından 2020 yılında çıkan baskısı ele alınmıştır.

Петь: “Шли и шли и пели ‘Вечную память’, и, когда остановились, казалось, что её по заложенному продолжают петть ноги, лошади дуновения ветра” (Pasternak, 2008, s. 7).

“Yürüyor, yürüyor ve ‘Sonsuz anı’ ilahisini söylüyorlardı.” (Arslan, 2020, s. 7).

Açıklama: Erek odaklı bir yaklaşım izleyen çevirmen, Rusça anlamı “şarkı söylemek” olan “петть” fiilini, Türkçeye “ilahi söylemek” olarak aktarmıştır. Kaynak eserde geçen cümlede “Вечная память” adlı şarkı, Rusya’da Ortodoks mezhebine tâbi kişilerin cenaze törenlerinde ölen kişiyi son kez anmak için söyledikleri dini bir şarkı türüdür. Burada çevirmen bahsi geçen şarkının içeriğinin dini ya da kutsal bir bağlama sahip olduğunu bildiğindendir ki “... şarkısını söylüyorlardı” demek yerine “.... ilahisini söylüyorlardı” ifadesini tercih etmiştir. Çevirmen bu yaklaşımı ile erek toplumun, kaynak eserde verilen cümlelerin anlamını daha iyi anlamasını sağlamıştır. Bahsi geçen Rusça sözcüğün, erek dile ya da Türk diline bahsi geçen Rusça sözcüğün “şarkı söylemek” olarak çevirisi erek kültürde cenaze töreninde sıradan veya dünyevi anlama sahip bir şarkının söylenilmesi gibi bir iletiye sahip olacaktır.

Kültürel Yaklaşım: “Петть” fiilinin Türkçeye “ilahi söylemek” olarak aktarılması, Türk kültüründe “mevrit” olarak bilinen ölmüş kişinin ruhuna yönelik toplantıda Allaha ve Peygamberine dair bir söylem olarak anlaşılmaktadır. Kaynak eserde adı geçen “Вечная память” şarkısı ise Ortodoks toplumunda ölen kişinin ruhunun Tanrı huzurunda olduğunu hatırlatmaya ve ölen kişinin adının sonsuzluğa kadar unutulmamasına yönelik bir şarkıdır. Burada çevirmen Türk toplumunun, bu eseri okurken iletiyi doğru anlaması için doğru bir yol izlemiş olsa da Türk kültüründe ölen kişinin vesilesiyle

¹⁰⁹ Kaynak eserde geçen Rusça “ж” harfinin okunuş telaffuzu ile yazılmıştır.

toplanılan toplantılarda söylenen “ilahi” kavramı ile eşdeğer değildir. Bununla birlikte “Вечная память” adlı şarkı, Rus Ortodoks toplumunda ölen kişinin toplum içindeki yerine ve ailesine verilen değer bir sembolü olarak da bilinmektedir. Türk toplumunda ise neredeyse her ölen kişinin ruhunun huzur bulması için Allaha ve Peygamberine yönelik söylenen ilahiler aynıdır, yani ölen kişinin konumu ya da toplumdaki yeri, Türk toplumunun cenaze toplantılarında fark edilmeksizin gerçekleşir.

Вьюга: “Она свистела и завывала и всеми способами старалась привлечь Юрию внимание. <...> Вьюга была одна на свете, ничто с ней не соперничало” (Pasternak, 2008, s. 8).

“Islıklar çalıyor, uğulduyor, yapabileceği ne varsa ortalığa dökerek Yura’nın dikkatini çekmeye uğraşıyordu. <...> Yeryüzünde hiçbir şeyin alt edemeyeceği **kar fırtınası** vardı sanki,” (Arslan, 2020, s. 8).

Açıklama: “Вьюга” sözcüğünün, Türkçe karşılığı “kar fırtınası” şeklindedir. Çevirmen, sözcüğü sözcüğüne çeviri yöntemini kullanmıştır.

Kültürel Yaklaşım: Türkçe “kar fırtınası” ifadesi anlam olarak Rusçada “вьюга” sözcüğü ile eşdeğer olsa da bahsi geçen Rusça sözcüğün, Rus okuyucusunda uyandırdığı güçlü duygusal çağrışımları net olarak karşılamamaktadır. Çünkü “вьюга”, Rus kültüründe sadece meteorolojik bir olguyu ifade etmez, genellikle melankoli, kaos, duygusal karmaşa ve kaderin karşılaştırdığı olumsuzluklar gibi daha derin anlamları ifade etmektedir. Kaynak eserde başkahramanın, annesinin öldüğü gün aynı gece kar fırtınasının sesine uyanması ve yazarın burada bahsi geçen Rusça sözcüğü tercih etmesi, doğanın başkahraman üzerindeki gücünü ve başkahramanın zorluklar karşısındaki direncini simgelediğini göstermektedir. Eserdeki fırtına betimlemesinde Puşkin gibi Rus edebiyatının eski eserlerinde görülen kaos motifleri sıkça vurgulanmıştır. Bu sözcük, Rus edebiyatında kahramanların huzurlu yaşamlarını bozan htonik (yer altı) bir güç olarak ifade edilmiştir (Morozov, 2019, s. 367).

Ромовая баба: “Была мануфактура Живаго, банк Живаго, дома Живаго, способ завязывания и закалывания галстука булавкою Живаго, даже какой-то сладкий пирог круглой формы, вроде **ромовой бабы**, под названием Живаго, ...” (Pasternak, 2008, s. 9).

“Jivago Fabrikası, Jivago Bankası, Jivago Evleri, Jivago Kravat İğneleri, hatta **Romovaya Baba**’ya benzeyen yuvarlak kekleri bile vardı.” (Arslan, 2020, s. 9)

Açıklama: Kültürel bir ifade olan “ромовая баба” ifadesi, çevirmen tarafından ödünçleme yöntemi kullanılarak doğrudan erek dile aktarılmıştır.

Kültürel Yaklaşım: Bir kek ya da tatlı çeşidinin ismi olan “ромовая баба” ifadesi, doğrudan aktarım yoluyla Türkçeleşmesi, Rus mutfak kültürüne hâkim olmayan Türk okuyucu için kutsal bir varlık gibi yanlış bir anlama sebep olacaktır. Çeviri eserde dipnot gibi bilgilendirici ya da açıklayıcı yolun seçilmemesi de söz konusu ifadenin anlam eksikliğine ve metnin anlaşılabilirliğinin zorlaşmasına sebep olmuştur.

Чухотка: “А потом у матери, всегда болевшей, открылась **чухотка**, ” (Pasternak, 2008, s. 9).

“Daha sonra, zaten hep rahatsızlıkları olan annesi **ince hastalığa** yakalandı,” (Arslan, 2020, s. 9).

Açıklama: Rusça “чухотка” ifadesi “verem” hastalığını ifade etmektedir. Türkçeye “ince hastalık” olarak çevrilen söz konusu Rusça sözcük, yüzeysel olarak aynı anlama sahiptir. Türkiye’de eski kuşaktan insanlar, “ince hastalık” ifadesini “verem” olarak anlayabilmektedir. Fakat yeni nesil Türkiye’de ince hastalık denildiğinde farklı ölümcül hastalıklar da anlaşılmaktadır. Rus kültüründe “чухотка” hastalığı, XIX. yüzyılda sıklıkla şairler, yazarlar ve sanatçılar gibi “hassas” veya “ilham dolu” kişilerle ilişkilendirilmiş ve bu hastalık acıya rağmen ruhsal derinliği temsil eden bir sembol haline gelmiştir. Kaynak eserde, bahsi geçen Rusça sözcük ile yazar, başkahramanın annesinin kişiliğinin derinliğini de vurgulamak istemiştir. Türkçedeki “ince hastalık” ifadesi gibi yalnızca fiziksel ya da somut bir zayıflığı ima etmeyen “чухотка” ifadesi, çeviri eserde sahip olduğu ruhsal derinlik anlamını yitirmiştir.

Самовар: “Из палисадника тянуло **самоварной** гарью, заглушавшей запах табака и гелиотропа,” (Pasternak, 2008, s. 12).

“Bahçeden **semaverin** dumanı geliyor, çay kokusu, tütün ve ot kokusunu bastırıyordu,” (Arslan, 2020, s. 12).

Açıklama: Rusça kökenli olan ve Türk toplumunda “semaver” olarak bilinen “самовар” sözcüğü, çevirmen tarafından sözcüğü sözcüğüne çeviri yöntemi ile Türkçeye aktarılmıştır.

Kültürel Yaklaşım: Rus toplumunda bir evde semaverin varlığı, zenginlik göstergesidir. Semaver bulunan ortamda ciddi iş problemleri çözülür, en sıcak ve siyasi tartışmalar dahi semaversiz ortamda yapılmaz. Semaver, XIX. ve XX. yüzyıllarda Rus yaşamının karakteristik sembolü ve ulusal kültürel geleneklerin bir parçası haline gelmiştir (Kalender & Kalender, 2019, s. 287). Günümüz Türk toplumunda ise semaver, yalnızca bir çay demleme kabı olarak bilinmektedir. Rusların aksine Türklerde zenginlik ya da fakirlik gibi bir durumu yansıtmayan semaver, aynı zamanda Ruslarda olduğu gibi birliktelik anlamı taşımaktadır. Kaynak eserde bir topluluğun semaver ile uğraştığını anlatması, bahsi geçen ailenin zenginliğine de vurgu yapılmasını sağlamıştır. Fakat bu vurgu, bir Türk okuyucu tarafından anlaşılmamaktadır.

Горящая свеча: “И это все после после памятного их разговора рождественскою ночью, при **горящей свече!**” (Pasternak, 2008, s. 96).

“Üstelik bütün bunlar Noel gecesi **mum ışığı** altında yaptıkları o unutulmaz konuşmadan sonra olmuştu!” (Arslan, 2020, s. 107).

Açıklama: Rusça “горящая свеча” ifadesinin Türkçe karşılığı “yanan mum” şeklindedir. Çevirmen, sözcüğü sözcüğüne ve yorumlayıcı çeviri yöntemini kullanarak Türk kültürünün anlayabileceği şekilde Türkçeye aktarmıştır.

Kültürel Yaklaşım: Belirtilen cümlede geçen “горящая свеча” ifadesi, eserde Doktor Jivago’nun varoluşunu temsil eden bir figür olarak kullanılmıştır. Kaynak eserde üç farklı yerde geçen söz konusu Rusça ifade, kaynak eserdeki “Зимняя ночь (Kış Gecesi)” adlı şiire atıfta bulunmuştur. Kaynak eserde derin anlama ve bağlama sahip “горящая свеча” ifadesi, çevirmen tarafından yalnızca Türkçe karşılığı verilerek erek dilde aynı derin anlamını kaybetmiştir. Dolayısıyla kahramanın hayatını temsil eden bir figürün, çevirmen tarafından yalnızca “mum ışığı” olarak aktarılması, kaynak eserde bahsi geçen ifadenin sahip olduğu derin anlamın, erek kültürde anlaşılması zorlaşmış ve bu ifadenin kaynak eser okuyucusunda bıraktığı etki, erek dilde okuyucuda görülmemesine sebep olmuştur.

Смертный грех: “Паша подозревал её во всех смертных грехах, не верил ни одному её слову, готов был проклясть и возненавидеть, и любил её дьявольски, и ревновал её к её собственным мыслям, к кружке, из которой она пила, и к подушке, на которой она лежала,” (Pasternak, 2008, s. 97).

“Paşa, Lara’nın herhangi bir günahı olduğunu kabul etmiyor, söylediği tek bir kelimenin bir doğruluğuna inanmıyordu. Lanetlenmeye, nefret içinde duygularını yaşamaya hazırды. Çıldırasıya seviyor Lara’yı, kendi düşüncelerinden, kullandığı fincandan, yattığı yastıktan bile kıskanıyordu onu,” (Arslan, 2020, s. 108).

Açıklama: Kaynak eserde “смертный грех” olarak verilen ifade Hristiyanlık dinine göre Tanrı tarafından affedilmeyecek günahlar için kullanılan ve “ölümcül günahlar” olarak Türkçe karşılığı bulunan bir ifadedir. Kaynak eserde verilen cümlede geçen “подозревать” fiili “şüphelenmek” anlamına gelmektedir. Bu cümleye göre Paşa, Lara’nın, affedilmeyecek bir günah işlediğinden şüphelenmektedir. Erek dilde verilen çeviride ise, Paşa’nın, Lara’nın herhangi bir günah işlemediğine inanmadığından bahsedilmektedir. Kaynak eserde yer alan hem “ölümcül günahlar” hem de “şüphelenmek” ifadelerinin erek dilde “herhangi bir günah” ve “kabul etmemek” olarak çevrilmeleri, kaynak eserde bulunan içsel durumun, belirsizliğin veya bir olasılığın sorgulanması gibi psikolojik veya duygusal boyutun kaybolmasına sebep olmuştur. Burada Paşa adlı karakterin o anki psikolojik ya da duygusal durumu, erek dilde okuyucuya yansıtılmamıştır. Çevirmen, erek dilde daha akıcı bir metin oluşturma amacıyla anlamı basitleştirmiştir.

Kültürel Yaklaşım: Dini bir anlam taşıyan “смертный грех” ifadesi kaynak kültürde Hristiyanlık teolojisinde ahlaki açıdan çok ağır ve ruhani sonuçları olan günahı ifade ederken, erek kültürde böyle bir anlam ya da bağlamdan söz edilmemektedir. Katolik teolojisine göre söz konusu ifade, bir kişinin Tanrı ile olan bağını keser ve ruhun ebedi lanete düşmesine neden olur. Türkçeye bahsi geçen ifadenin “herhangi bir günah” olarak çevrilmesi, kaynak eserde bahsedilen günahın manevi ağırlığını ve ifadenin özel statüsünü tamamen kaybetmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda erek okuyucunun metni Hristiyanlık bağlamında anlaması zorlaşmıştır. Edebi yönden ise “смертный грех” ifadesi, insan doğasının karanlık yönleriyle ya da ruhani mücadeleleri temsil eder. Dolayısıyla Türkçe karşılığından

bu anlam derinliği kaybolmuştur ve erek okuyucu, kaynak kültürde bahsi geçen günahın toplumsal etkilerini de anlamamaktadır.

Трусость: “Замечания его не были вызваны **трусостью** или посторонними соображениями,” (Pasternak, 2008, s. 473).

“**Cesurca** saptamalar yapıyor, tespitlerinde herhangi bir dış baskı hissedilmiyordu,” (Arslan, 2020, s. 518).

Açıklama: Kaynak eserde verilen “трусость” ifadesi, eylemi yapan kişinin herhangi bir korkaklık duygusunu hissetmeden eylemi gerçekleştirdiğini içermektedir. Kaynak eserde karakterin düşüncelerinin dış etkenlerden bağımsız olduğu mesajı iletilmektedir. Erek dilde ise “cesurca” sözcüğü ile karakterin bağımsızlığı değil, onun düşüncesi yanlış olsa dahi karakterin tespitlerini yaparken cesaret sergilediği izlenimi yaratılmıştır. Bu durumda karakterin bağımsızlığı değil, yalnızca cesaretini vurgulayan bir mesaj iletilmekte ve orijinalden uzaklaşmaktadır. Başka bir deyişle, kaynak eserde “трусость” ve “посторонние соображения” vurguları, cümledeki içsel doğruluğu ve dış etkilere kapalı olduğu öne çıkmaktadır. Erek dilde “cesurca” sözcüğü ile bahsi geçen içsel durum, dışsal bir cesaret göstergesi olarak aktarılmıştır.

Революция: “Революция и есть это наводнение,” (Pasternak, 2008, s. 180).

“İşte bu sel **devrimdir**,” (Arslan, 2020, s. 199).

Açıklama: Kaynak eserde özne olarak verilen “революция” sözcüğü, erek dilde yüklem halinde yer almıştır, yüklem olan “наводнение” sözcüğü ise özne olarak geçmektedir. Dilbilgisel değişiklik çeviri yöntemini kullanarak söz konusu Rusça sözcüğün yapısal farklılığını korumamıştır. Dolayısıyla çevirmenin erek dilin ifade alışkanlıklarına uygun bir anlatım oluşturduğu görülmektedir.

Kültürel Yaklaşım: Rusça gibi, edebi dilde genellikle edilgen yapının tercih edildiği dillerde kültürel belirsizlik veya topluluk odaklı düşünceden bahsedilebilmektedir. Fakat Türkçe dilinde yazılan edebi eserlerde birey odaklı sorumluluğun net olduğu bir düşünce yapısı söz konusudur. Kaynak eserde özne olarak verilen ifadenin erek dilde yüklem olarak yer alması, kültürel bağlamda güç ilişkilerinin ve sorumluluk algısının değişmesine neden olmaktadır.

Интересоваться: “Он интересовался физикой, естествознанием и находил, что в практической жизни надо заниматься чем-нибудь общепольным” (Pasternak, 2008, s. 66).

“Fizik ve fen bilimleriyle **ilgilenmeye başladı** ve hayatta ortak fayda sağlayan bir alanda çalışmak gerektiği sonucuna vardı” (Arslan, 2020, s. 72).

Açıklama: Kaynak eserde tamamlanmamış geçmiş zamanda verilen “интересоваться” yüklemine Türkçeye geçmiş zaman olarak aktarılması, kaynak eserde bahsedilen geçmiş zamandaki devamlılık anlamını ortadan kaldırmıştır. Çevirmen burada sadeleştirme çeviri yöntemini kullanmıştır.

Kültürel Yaklaşım: Rusçada tamamlanmamış fiillerin varlığı, bu dilde eylemleri yapan kişiye özgü bir sürekliliği ya da kişinin alışkanlık hali gibi vurguları kapsamaktadır. Kaynak eserde tamamlanmış bir fiilin Türkçeye geçmiş zamanla aktarılması, Türkçede bu eylemin tamamlandığını veya bahsi geçen eylemin belirli bir an gerçekleştiği izlenimine sebep olmuştur. Rus kültüründe bir durumun sürekliliği ya da alışkanlık haline gelmişliği, sosyal ve kültürel bir faktördür. Dolayısıyla bu durumda bahsi geçen zaman ifadesinin Türkçeye çevrili esnasında, bir yaşam tarzının ya da sosyal normların aktarılmasında kayıp yaşanmıştır.

Оглушить: “Бликий выстрел оглушил его ” (Pasternak, 2008, s. 302).

“Yakınında duyduğu bir silah sesiyle **kendine geldi**” (Arslan, 2020, s. 334).

Açıklama: Kaynak eserde verilen cümlede geçen “оглушить” sözcüğünün anlamı, “yüksek sestən şok olmak ya da sersemlemek, geçici duymamak¹¹⁰” şeklindedir. Fakat erek dilde bu eylem “kendine gelmek” olarak çevrilmiştir. Kaynak eserde söz konusu eylemin sersemletici bir etkisi olduğu vurgulanırken, erek dilde eylemi yaşayan kişinin bilincinin toparlanması gibi bir ileti oluşmuştur. Çevirmen, bahsi geçen eylemi erek odaklı bir yaklaşımla Türkçeye aktarmıştır.

Kültürel Yaklaşım: Yazar, kaynak eserde “оглушить” fiilini seçerek o an yaşanan durumunun ya da dış gücün birey üzerindeki etkisini vurgulamak istemiştir. Başka bir deyişle bahsedilen silah sesinin sersemletebileceği, nesnel ve dışsal bir durumdur. Çevirmenin ise söz konusu Rusça eylemi “kendine gelmek” olarak aktarması, eylemi yaşayan kişinin dışsal durumunu değil, içsel durumunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda Rusça olarak verilen ifadenin güçlü bir dışsal etkisi, Türkçede kişisel bir sürece dönüştürülmüştür. Bu durum da iki dil arasındaki etki ve sonuç algısını ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla erek dile aktarılan ifadenin farklılığı, Türk ve Rus kültürleri arasındaki etki ve birey algısına dair bir kaymaya neden olmuştur.

2.3.4. “Doktor Jivago” Adlı Eserin Sosyal Sermayesi

“Doktor Jivago” adlı eser, siyasi erkler arasındaki güç dengeleri, edebiyatın ve çeviri yoluyla yapılan uluslararası kültürel değiş tokuşun propaganda aracı olarak kullanılması, toplumdaki erkin alt kurumlara aracı makam ve onay makamı işlevi vererek edebi beğeni, toplumsal biliş ve söylemler kurgulaması gibi, metinler etrafında dönen sosyolojik ilişkilere açık bir örnek teşkil etmektedir. Çevirmen Hülya Arslan’ın, Pavear, Volokhovsky çevirisinin Pen ve Red Russia Çeviri Ödülü alması, çeviri metinlerinde onay makamından etkilendiğini göstermektedir. Bununla birlikte Doktor Jivago’nun serüveninde yazar değil, diğer eyleyiciler görünür özneler olarak rol almıştır. Kişiler kadar kurumların da kaynak ve erek metinlerde etkili olması, bahsi geçen eserde gözler önündedir (Yılmaz Kutlay, 2022, s. 110).

¹¹⁰ Толковый словарь Ожегова. slovarozhgova.ru Erişim tarih ve ssati: 13/12/2024 – 21:16

Doktor Jivago, Türkçeye çevrilerek sadece bir Rus edebiyatının ürünü olmaktan çıkmış, uluslararası bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Bu süreçte farklı iki kültür arasında bir iletişim aracı haline gelerek kültürel sosyal sermaye üretmiştir. Söz konusu eser, Rusya’da gerçekleşen Ekim Devriminin etkilerini birey-toplum ilişkileri bağlamında tartışmaya açmıştır. Eserin Türkçe çevirisi ile farklı bir toplum, Rusya’nın tarihsel bir sürecini ve bireylerin özgürlüğü temalarını kendi bağlamında değerlendirme fırsatı bulmuştur.

“Doktor Jivago” adlı eserin Türkçe çevirisinde özgürlük, aşk ve insanlık gibi evrensel temalar erek odaklı yaklaşımla erek kültüre aktarıldığından farklı sosyal gruplar arasında bir diyalog alanı oluşmuştur. Bu durum da çeviri eserin sosyal sermayesinin önemli bir parçası haline gelmiştir, çünkü çeviri eser de okuyuculara hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bir farkındalık sunmuştur. Bununla birlikte bahsi geçen eserin çevirisi, erek kültürde ideolojik bir tartışma aracı olarak da işlev görmüştür. Çarlık, Bolşevik Devrimi ve Sovyet rejiminin insan üzerindeki etkilerini sorgulayan eserin, baskıcı rejimlerin sebep olduğu toplumsal zorlukları ele alması, Türkiye gibi farklı dönemlerde özgürlük ve bireycilik temalarının öne çıktığı bağlamlarda entelektüel tartışmaların öne çıktığı tartışmalara katkı sağlayarak sosyal sermayenin oluşumuna katkı sağlamıştır.

Doktor Jivago, Türkçe çevirisi ile bireylerin toplumsal bağlamlarını sorgulamalarına ve yeni perspektifler kazanmalarına yardımcı olarak Türk toplumunda esere karşı güven duygusunu oluşturmuştur. Söz konusu eserin çevirisi, farklı bir topluma, sosyal gruba ve kimliğe ulaşarak bireylerin ortak değerler etrafında bir araya gelmesine olanak tanır. Bu da farklı dilde yazılan serin, farklı bir toplumda yeni bir sosyal topluluk oluşturmasını sağlar.

“Doktor Jivago” adlı eserin Türkçe çevirisinin sosyal sermayesi, bireyler ve gruplar arasındaki ilişki ağlarını güçlendiren, kültürlerarası anlayışı teşvik eden ve kültürel tartışmalara zemin hazırlayan bir etkidir. Çeviri, eserin evrensel temalarının yeni bağlamlarla hem bireyler hem de toplumlar arasında bir köprü görevi görür ve sosyal sermayenin bir paçası olarak toplum üzerinde kalıcı bir etki bırakmıştır.

Sonuç olarak *Doktor Jivago*’nun çeviri eseri hem orijinal eserin sunduğu temaların hem de çevrildiği toplumun sosyal, politik ve kültürel dinamiklerinin bir yansımasıdır. Çeviri eser, ideolojik yönleriyle birlikte bireysel ve toplumsal iletileri aktararak farklı bağlamda farklı toplumda da algılanmasına olanak sağlamıştır.

2.3.5. “Doktor Jivago” Adlı Eserin Türk Edebiyatı Çoğuldizgesindeki Konumu

Boris L. Pasternak tarafından yazılan ve döneminin rejimine karşı bir eser olan “Doktor Jivago”, iki ciltten oluşan on beş bölümlük ve 608 sayfalık bir romandır. Bununla birlikte söz konusu eser, 1959 yılında Brezilya’da, 1965 yılında Amerika’da, 2002 yılında İngiltere ve Almanya’da ve 2006 yılında da Rusya’da film ve dizi haline dönüştürülerek her toplumdan halkın dikkatini çekmeyi başarmıştır. Özellikle 1965 yılında sinema filmi olarak çekilen “Doktor Jivago”, beş Oscar Ödülü’ne layık görülmüştür.

Boris Pasternak, bilinen tek romanı “Doktor Jivago” ile Nobel Edebiyat Ödülü olarak Rus edebiyatının en önemli eserleri arasında yer almaktadır. Bu önemli eser, 2008 yılında hem akademisyen hem de çevirmen olan Hülya Arslan tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Genellikle söz konusu eseri Arslan, erek odaklı bir yaklaşımla çevirmiştir ve bu tür çeviride kaynak eser, erek dilde oluşturulurken referans olarak alınır ve çevirinin biçimi, üslubu ve içeriği, erek toplumun normlarına göre şekillenir. Bu bağlamda bahsi geçen eser Even Zohar’ın belirlediği konumlara göre değerlendirildiğinde, çevirinin hem erek kültür odaklı hem de “kabul edilebilir” olma özelliği öne çıkmaktadır. Çalışma kapsamında kaynak eserden alınan örnekler değerlendirildiğinde, çevirmen Hülya Arslan’ın çeviri esere genel olarak erek odaklı yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Bu amaçla çevirmenin, erek okurun eseri daha iyi anlamasını sağlamak için kaynak eserde bulunan kültürel ifadeleri, erek kültüre uyarlamıştır. Böylelikle çevirmen Arslan’ın erek dil ve erek kültür dizgesinde tercih yaptığı gözlemlenmiştir. Seçilen çeviri örneklerinde ortaya çıkan bu durum, Even Zohar’ın erek yazın modeline uygunluk ile belirlenen “kabul edilebilir” çeviri sınıflandırmasına dahil olduğu belirlenmiştir. Söz konusu erek odaklı çeviri eser, erek toplumda genellikle okuyucunun anlam dünyasına hitap ettiği ve toplumun normlarına uyum sağladığı için eserin dizge konumu, erek toplumun edebi, kültürel ve tarihsel bağlamına göre şekillenmektedir. Bu özellikleriyle Doktor Jivago, Türk edebiyatı dizgesinde, “ikincil edebiyat” türünün ait olduğu “çevre” konumundadır (Even-Zohar, 1990, s. 63).

2.3.6. Çevirmen Hülya Arslan’ın Sosyal Sermayesi

1988 yılında Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi’nde Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü’nü bitiren Arslan, SSCB Devlet Bursu ile bir yıl Puşkin Dil Enstitüsü’nde staj yapmıştır. 1990-2000 yılları arasında Moskova’da çeşitli Türk Firmalarında üst düzey yönetici olarak çalışmıştır. 1998-2000 yıllarında Puşkin Devlet Rus Dili Enstitüsü’nde Rus Dili ve Edebiyatı üzerine yüksek lisans yapmıştır. Doktora çalışmasını Moskova Devlet Üniversitesi’nde tamamlamıştır. Günümüzde ise Yeditepe Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır (Arslan, 2020, s. 1).

Bourdieu sosyal sermayenin, bireylerin sosyal ağlar ve ilişkiler aracılığıyla sahip olduğu kaynakları ifade ettiğini ileri sürmektedir (Wolf, 2012, s. 130). Arslan’ın kültürel ve sosyal sermayesinin oluşumunda eğitim hayatının etkili olduğu görülmektedir. Çevirmenin akademik geçmişi, Rusçadan Türkçeye çeviri gerçekleştiren camiada yer alması, uzmanlık alanında tanınırlığı, onun sosyal sermayesinin bir parçasıdır. Ayrıca çevirmenin dil ve edebiyat bilgisi, onun kültürel sermayesini; çeviri projelerinde yer alması, sembolik sermayesini ve Türkiye genelinde gerçekleşen Rus Dili’ne dair toplantı ve etkinliklerde aktif görev alması, onun ekonomik sermayesini ortaya çıkarmaktadır.

Çevirmen Arslan, sosyal alandaki normlar tarafından şekillenen bir aktör halini almıştır. G. Toury’nin normlar teorisine göre çevirmen, sosyal sermayesini arttırmak için erek kültürdeki normlara uyum sağlayabilir veya yenilikçi stratejiler benimseyerek bu normları dönüştürebilir (Toury, 1995, s. 81). Bu bağlamda yenilikçi bir yaklaşımı olmayan çevirmen Arslan’ın “Doktor Jivago” adlı çeviri eseri,

çoğuldizgede çevre konumunda yer almıştır. Bu durum da çevirmenin sosyal sermayesini etkileyen bir faktördür. Çevirmenin bu bağlamdaki sosyal ağı, başka bir deyişle çevirmenin erek odaklı yaklaşım ile gerçekleştirdiği tercihler sebebiyle, söz konusu eserin kültürel aktarımını zorlaştırmıştır.

2.3.7. “Doktor Jivago” Adlı Eserin Sosyokültürel Açıdan Değerlendirilmesi

Doktor Jivago’yu çeviribilim eksenine taşıyan özellik, 1957 yılında kendi ana vatanında, Sovyetler Birliği’nde basılmamışken, Batı’da çeşitli ülkelerde çevirilerinin yayınlanması, yazarı Boris L. Pasternak’ın ertesi yıl Nobel Edebiyat Ödülü’ne aday gösterilip layık bulunması ama yazarın ödülü, kendi ülkesinden gördüğü baskı sebebiyle reddetmesi ve CIA ve Vatikan gibi üst düzey mercilerce kitabın dolanımının/yayılmasının hızlandırılmasını kapsayan sıra dışı bir üretim, dolanım ve alımlama süreci olmasıdır (Yılmaz Kutlay, 2019, s. 29 & Yılmaz Kutlay, 2022, s. 107).

Doktor Jivago’nun Rusça kaynak nüshası 1958 yılında Washington’daki CIA genel merkezine ulaşmış ve CIA, eser için “‘Stalin’in ölümünden beri bir Sovyet yazar tarafından kaleme alınmış en aykırı edebiyat yapıtı,” yorumunu yapmıştır (akt. Yılmaz Kutlay, 2022, s. 109). “‘Doktor Jivago’” adlı eserin farklı toplum ve kültürlerde tanınmış ve üzerine düşünülmüş olması, onun sosyal ve kültürel çevresine katkı sağlamıştır.

Doktor Jivago, Ekim Devrimi, Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı ve iç savaş gibi Rusya tarihinde en sıkıntılı dönemleri konu edinmiştir. Tarihsel bağlamda bu roman, insanın tarih içinde ne denli sorunlarla karşılaştığını ve insanlık durumunu irdeleyen bir felsefi eserdir. Yazar, devrim döneminde ortaya çıkan toplumsal değişimlerin, bireyin hayatındaki etkilerini ele alırken, devrim düşüncelerine eleştirel yaklaşır ve bireyin özgürlüğünü ve ahlaki değerlerini totaliter rejimlerin baskısıyla karşı karşıya bırakır. Eserin sonunu şiirleriyle bitiren Pasternak, bu eserinde Rus doğasının romantik tasvirleriyle modernizmin hızla değişen dünyasına karşı bir duruş sergilemiştir. Bununla birlikte başkahraman Doktor Jivago’nun Lara’ya olan aşkı, devrimsel çatışmaların ortasında bireyin en temel duygularını temsil eder.

Rejimin ideolojik doğrularına meydan okuyan Doktor Jivago, insani özgürlüklerin önemini vurguladığı için, Sovyetler Birliği’nde tartışma yaratmış ve dolayısıyla yasaklanmıştır. 1958 yılında söz konusu eserle Pasternak’a Nobel Edebiyat Ödülü verilmesi, Batı’nın bu eseri, Sovyet rejimine karşı kültürel bir direniş aracı olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu eserin Batı’da Almanca, İngilizce, İtalyanca gibi dillere çevrilmesi, Sovyetler Birliği’nin Soğuk Savaş dönemi bağlamında ideolojik bir eylem olarak da görülmüştür. ABD istihbarat servisi CIA, Pasternak’ın izniyle, romanın yayılımını desteklemiş ve bu durumu Sovyet ideolojisinin çelişkilerini ifşa etmek için bir araç olarak kullanmıştır (Yılmaz Kutlay, 2022, s. 109). Görüldüğü üzere, *Doktor Jivago*, yalnızca dilsel bir faaliyet değil, aynı zamanda ideolojik ve kültürel bir mücadele aracı olmuştur.

Çevirmen Arslan, “‘Doktor Jivago’” adlı eseri Türkçeye çevirirken romanın genelinde baskın olan ideolojik alt metni doğru bir şekilde aktarmak için erek odaklı yaklaşıma uğraşı, kaynak eserin

sahip olduğu ideolojik etkinin Rus okura olduğu gibi Türk okura yansıtılmadığı görülmektedir. Bahsi geçen eserin Türkçe çevirisi, yalnızca belirli bir savaş döneminde yaşanan zorlukların ve sadece o döneme ait rejimin eleştirisi olarak algılanmaktadır.

Itamar Even-Zohar'ın çoğuldizge kuramı açısından *Doktor Jivago* değerlendirildiğinde, bu eserin çevirileri, Batı'da belirli bir kitleyi yoğun olarak etki altına almış ve o dönemde Batı'daki edebiyat sisteminin merkezi konumunda yer almıştır. Fakat günümüzde *Doktor Jivago*, Batı'daki etkisini yitirerek merkezden çevre konumuna geçmiştir. Türkiye'de ise bu eser üzerine her ne kadar akademik çalışmalar yapılmış olsa da bu çalışmalar sınırlı sayıdadır ve bu eser, belirli bir kitleye yoğun olarak hitap etmemektedir. Türk edebiyatında ikincil edebiyatta yer alan *Doktor Jivago*, durağanlaşmıştır.

İlk kez 1957 yılında Giangiacomo Feltrinelli tarafından İtalyancaya çevrilen *Doktor Jivago* 'nun, Almanca, İngilizce ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çevirileri de dahil olmak üzere, Batı'daki çevirilerinin Soğuk Savaş dönemine denk gelmesi, bazı çevrilerde ideolojik manipülasyonların ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Başka bir deyişle, eserde Sovyet rejimine dair eleştiri bölümleri daha fazla vurgulanarak ve eserde yer alan şiir unsuru ikinci plana atılarak Batı dillerine çevrilmiştir (Stonor Saunders, 2000, s. 166).

Doktor Jivago, Sovyetler Birliği'ndeki sansür ve baskı rejimlerini incelemek için güçlü bir eserdir. Çeviri süreci, eserin erek kültürdeki kabulünü ve yorumunu etkileyerek farklı toplumsal bağlamlarda eserin işlevini değiştirmiştir.

2.4. “İçimizdeki Şeytan” Adlı Türk Edebi Eserin Rusça Çevirisinin Sosyokültürel Bağlamda İncelenmesi

2.4.1. Okuma Öncesi Rusça Metnin Çözümlemesi

“İçimizdeki Şeytan”, Sabahattin Ali'nin 1940 yılında yayınlanmış ikinci romanıdır. Bu roman, bir aşk ilişkisi etrafında sosyolojik bağlamda dönemin İstanbul'unda bir grup aydının yaşamından kesitler vererek önemli bir içeriğe sahiptir. Sabahattin Ali, 1930-1940'ların Türkiye'sindeki aydın ve entelektüel kesimin ideolojik açıdan değerlendirilmesine olanak sağlar. Ayrıca söz konusu romanda, tarih olarak Anadolu toplumsal yapısında Cumhuriyet kavramının henüz sindirilememişliği, hayata getirdiği yeniliklere adapte olamayan halkın uyum sağlama çabaları, toplumda meydana gelen aydın ve geri kalmış Anadolu ayrımı, belirli karakterler aracılığıyla verilmeye çalışılmıştır (Tanrıkulu, 2018, s. 29; Şeker, 2020, s. 299).

Sabahattin Ali, 25 Şubat 1907 yılında Bulgaristan Gümülcine'de doğmuştur. Babası Selahattin Ali piyade yüzbaşydı. Annesi ise ev hanımıydı. Sabahattin Ali, babasının mesleği icabı birçok yer görmüş, çok seyahat etmiştir. Anadolu'nun çeşitli illerinde eğitimini tamamlamıştır. Sabahattin Ali'nin hayatında annesinin büyük rolü vardır. Annesi, psikolojik sorunlar yaşayan bir kadın olmuştur. Annesi, üç defa intihar girişiminde bulunmuş, sık sık depresyona girerek tedavi edilmiştir. Sabahattin Ali, babası Selahattin Ali Bey'in kalp krizi geçirerek vefat etmesinin sorumlusu olarak annesinin bitmek bilmeyen rahatsızlıklarını sebep olarak görmüştür. Atatürk'ün desteğiyle Eğitim Bakanlığı'nın açtığı sınavı

kazanan Sabahattin Ali, Almanya'ya gitmiş, eğitimini orada tamamlayarak Türkiye'ye Almanca Öğretmeni olarak dönmüştür. Daha önce milliyetçi bir görüşe sahip olan Ali, Almanya'dan döndükten sonra komünist bir görüşü desteklediğini dile getirmiştir. Görüşleri dolayısıyla 1937 yılında bir süreliğine Sinop Cezaevi'ne düşmüştür. 2 Nisan 1948 yılında Kırklareli'nde öldürülmüştür. (Ali, 2020, s. 1).

Sabahattin Ali'nin edebi kişiliğine bakıldığında, genellikle kadın karakterlere yer verdiği görülmektedir. Sabahattin Ali'nin eserlerinde kadın karakterlere bakış açısı, toplumsal yapıdan kaynaklı sorunlarda, eşitsizlikte, adaletsizlikte ve yozlaşma dinamiğiyle sosyal gerçeklik temelindedir. Bu sorunları Sabahattin Ali, estetik düzlemde hareket ederek ele almaktadır. Sabahattin Ali, kadının nesne olarak algılanmasına karşıdır ve onun eserlerinde kadınlar, toplumda eşit haklara sahip duyarlı ve özgür insanlardır (Genç Acar, 2018, s. 48) (Şeker, 2020, s. 302).

2.4.2. Eserin Alıcı Kitleleri ve Konusu

Sabahattin Ali, *İçimizdeki Şeytan*'ı 1940 yılında yayınlamıştır. Söz konusu eserin Yapı Kredi Yayınları tarafından basılan özel baskısı, çalışmanın bu bölümünde incelenmiştir. Bahsi geçen baskısında eser, 255 sayfadan oluşmaktadır. Eserde iyi karakter olarak öne çıkan Macide, eserin başkahramanıdır. Eserde toplumsal eleştiriler, Ömer, Nihat, Bedri ve Macide karakterleri üzerinden yapılmaktadır.

Romanda nihilist bir karakter olan Ömer, zayıf iradeli ve kararsız biridir. Ömer, hayata karşı karşılaştığı tüm sorunları içindeki şeytana yükler ve bu düşüncesinden dolayı da sorumluluklarından kaçmayı tercih eder. Ömer'in âşık olduğu Macide ise genç, idealist ve saf bir kadındır. Ömer ile Macide arasında gelişen durumlar, bireysel zaafılar, toplumun beklentileri ve ahlaki değerlerin çatışması içinde şekillenir. Romanın asıl konusu, bireyin iç dünyasındaki çatışmalar, toplumsal baskılar ve ahlaki değerler üzerinden bir eleştiri sunmaktır. Başka bir deyişle roman, insanların kendi sorumluluklarını içlerindeki şeytana yükleme eğilimlerine karşıdır. Bunun yanı sıra roman, 1940'ların Türkiye'sinde birey-toplum ilişkisini, ahlaki yozlaşmayı ve sınıf farklılıklarını derinlemesine işlemektedir. Bu roman insanları, kendi iç dünyalarını sorgulamalarına ve her insanın kendisiyle yüzleşmesine teşvik eden sürükleyici ve etkileyici bir eserdir. Ayrıca, karakterlere yüklediği psikolojik ve toplumsal boyutlarıyla bu eser, dikkat çekmektedir. Sabahattin Ali'nin "*İçimizdeki Şeytan*" adlı romanı, geniş bir okuyucu kitlesine hitap etmektedir.

2.4.3. Çeviri Sonrası Eserin Kültürel Unsurlarının Türkçe ve Rusça Dil Çifti Bağlamında Çözümlemesi

Bu bölümde Sabahattin Ali'nin "*İçimizdeki Şeytan*" adlı romanının 1990 yılında Radi Gennadiyeviç Fiş tarafından Rusçaya çevrilen Moskova'da Hudozhestvennaya Literatura adlı yayınevi tarafından basılan eser incelenmiştir.

Yüzüne Bakılır Olması: "Her kıza tutkun... Biraz **yüzüne bakılır** olursa..." (Ali, 2020, s. 14).

“Ему лишь бы **молоденькая да смазливая** была” (Fiş, 1990, s. 4).

Açıklama: Türkçe kaynak eserde örtük ve gündelik bir ifade olan “yüzüne bakılır olmasının” Rusça çeviri eserde karşılığı “молоденькая да смазливая (genç ve güzel)” olarak verilmesi, hedef dile uygun aktarılacak serbest çeviri yöntemi kullanıldığını göstermektedir.

Kültürel Yaklaşım: Kaynak eserde bahsi geçen Türkçe ifade mizahi ve halk dilinde geniş bir anlama sahiptir. Rusça çeviri eserde ise söz konusu ifade, yüzeysel ve belirgin bir güzellik arayışına odaklanan bir anlama dönüşmüştür. “Yüzüne bakılır olması” ifadesi, güzellik beklentisini genel ve soyut düzeyde dile getirir, kişinin yaşına veya vücut tipine doğrudan gönderme yapmaz. Rusça çeviri eserde ise bu ifadenin “молоденькая (genç)” sözcüğü ile aktarılması Rus okurda, beklentinin doğrudan yalnızca genç kadınlara indirgemıştır. Bu durum da Türkçedeki geniş ve soyut anlamın Rusçada daraltılmasına ve güzellik kavramının vurgulanmasına sebep olmuştur.

Hikmeti Vücudumuz: “Lafı gayet ciddi tarafından açtım ve “**hikmeti vücudumuz**” u araştırmaya çalıştım” (Ali, 2020, s. 14).

“Начал серьезно – о ‘**смысле бытия**’ ” (Fiş, 1990, s. 5).

Açıklama: “Hikmeti vücudumuz” ifadesi, “var oluşumuzun anlamı, sebebi ya da hikmeti” gibi hem felsefi hem de tasavvufi bir anlam taşımaktadır. Burada ‘hikmet’ sözcüğü, varlığın derin anlamını, amacını ve yaratılış sebebini ifade etmektedir. ‘Vücudumuz’ ise, varlığımızı kastetmektedir. Söz konusu ifadenin Rusça çevirisinde “смысле бытия” ifadesi, “varlığın anlamı” veya “varoluşun anlamı”nı taşımaktadır. Bu ifade de okuru, var oluşun üzerine düşünmeye yönlendirir. Burada Rus çevirmen, anlam odaklı dinamik eşdeğerlik yöntemini kullanarak, söz konusu Türkçe ifadeyi Rusçaya aktarmıştır.

Kültürel Yaklaşım: Açıklama bölümünde görüldüğü üzere hem Türkçe hem de Rusça ifade birbirine yakın anlamlar taşımakla birlikte, iki ifadenin de tam anlamıyla eşdeğer oldukları söylenemez. Türkçe “hikmeti vücudumuz” ifadesi, dini ve daha metafizik bir anlama sahipken Rusça “смысле бытия” ise, felsefi bir anlam taşımaktadır. “Hikmet” sözcüğünün Türkçede dini ve derin bir bağlamı varken, Rusçada bu kelimenin karşılığı yoktur, dolayısıyla Rusçada daha genel bir anlam olan “смысл (anlam)” sözcüğü tercih edilmiştir. Kavramsal bir çeviri yöntemi ile Rusçaya aktarılan “hikmeti vücudumuz” ifadesi, tasavvufi ya da İslami anlamını Rusça karşılığında kaybetmiştir. Rus çevirmen, söz konusu Türkçe ifadenin felsefi anlamını Rusçaya aktarmıştır. Bununla birlikte bahsi geçen Türkçe ifade, tasavvuf geleneği içinde kökleşmiş bir düşünce sistemine atıfta bulunmaktadır. Rusça çeviri eserde bu ifade, bu geleneği yansıtamaz, çünkü Rus okur, bu bağlamı tanıyan ya da bilen bir kitle değildir. Kaynak eserde verilen ifade, eserin olay örgüsü açısından tasavvufi boyutunu önemli ölçüde yansıtmaktadır. Rusça çeviri eserde ise böyle bir kaybın varlığı önemli bir ölçüde eksiklik yansıtmıştır.

Birini kafeslemek: “<...> Yok ama **birini kafesleriz**. Ben bugün daireye uğrasam kolaydı, fakat hiç niyetim yok” (Ali, 2020, s. 15).

“<...> Денег нет, но не волнуйся, - **стрельнем у кого-нибудь**. <...> Если бы я заглянул в конторы, то не было бы проблемы, но до чего не охота идти туда!” (Fiş, 1990, s. 6)

Açıklama: Türkçede “birini kafesleriz” ile Rusça “стрельнуть у кого-нибудь” ifadeleri arasında anlam farklılığı vardır. “Birini kafeslemek” Türkçede bir kişiyi manipüle ederek, kandırarak ya da zekice bir yöntemle istediğini, başkası aracılığıyla elde etmek anlamını taşımaktadır. Başka bir deyişle bahsi geçen eylem, bu eylemi gerçekleştirecek kişiye avantaj sağlar. Rusçada ise “стрельнем у кого-нибудь”, birinden bir şey ödünç almak ya da birinden bir şey istemek anlamına gelmektedir. Türkçede olduğu gibi Rusça karşılığı verilen bu ifade, doğrudan manipülasyon ya da kontrol etme anlamını içermeyip daha günlük ifadeyle “rica” anlamına sahiptir. Burada çevirmen uyarlama yöntemini kullanarak Türkçe ifadeyi Rusçaya aktarmıştır.

Kültürel Yaklaşım: Kaynak eserde kullanıldığı gibi Rusçada ‘kafeslemek’ fiiline eşdeğer bir fiil kullanılsaydı, Rus okur tarafından farklı bir anlama sahip olacaktı. Çevirmen tarafından seçilen “стрельнуть” sözcüğü, Türkçe verilen ifadenin mecazi anlamını vermese de fiziksel olarak eylemi yapacak kişinin amacını somut olarak karşılamaktadır. “Birini kafeslemek” deyimini, Türkçede güçlü bir anlama ve etkiye sahiptir. Çevirmen, hedef dilde doğal ve akıcı bir kullanım oluşturmak amacıyla, Türkçedeki ifadenin sahip olduğu anlamı göz önünde bulundurmayarak Rusçada yerleşik bir deyim kullanmıştır. Dolayısıyla bu durum Rus okurun, Türkçede tasvir edilen anlamda deyimini anlamasını zorlaştırmıştır.

Gevezeliği Bırak: “**Gevezeliği bırak.** Şu anda ömrümün en ehemmiyetli dakikalarını yaşıyorum.” (Ali, 2020, s. 18)

“**Молчи и слушай!** Это самые важные минуты в моей жизни. ” (Fiş, 1990, s. 10)

Açıklama: Çevirmen tarafından işlevsel dinamik eşdeğerlik çeviri yöntemi kullanılarak Rusçaya aktarılan “молчи и слушай” ifadesi, kaynak eserde verilen “gevezeliği bırak” ile aynı anlama sahip değildir. Aynı zamanda uyarlama yöntemi ile Rusçaya aktarılan “молчи и слушай” ifadesi, kaynak eserdeki ifadenin kelimesi kelimesine karşılığını vermek yerine, erek okurda benzer etkiyi yaratacak bir ifadeye uyarlanmıştır.

Kültürel Yaklaşım: Türkçede “gevezeliği bırak” ifadesi, konuşmanın niteliğine bir eleştiri içerir ve kişinin fazla ya da gereksiz konuşmasını sonlandırması isteği içermektedir. Söyleniş şekli de dahil olmak üzere söz konusu ifade, konuşmanın durdurulmasını talep eder. Ayrıca “gevezelik” sözcüğü, kişinin davranışını değil, yalnızca konuşmanın içeriğini hedef alır ve daha mizahi anlam içerir. Bahsi geçen ifadenin Rusça karşılığı, “sus ve dinle” anlamına gelmektedir. Bu ifade, doğrudan konuşmayı kesme ve söyleyen kişiyi dinleme anlamını kapsamaktadır. Söyleyen kişi tarafından bahsi geçen ifade, konuşmanın sonlandırılmasını ve karşıdakini dinlemeye yönelik bir anlama sahiptir. Rus kültüründe “молчи и слушай” ifadesi, konuşmanın niteliğini değil, davranışla ilgili bir yönlendirme anlamına sahiptir. Kişinin tamamen susmasını ve dikkatini dinleme eylemine yönlendirmesini ister. Türkçe ifade

de olduğu gibi bir anlama sahip olmayan Rusça çeviri eserdeki ifade, konuşmaya karşı talimat verici bir anlam taşır ve davranış odaklıdır.

Dümdüz Beyin: “Böyle **dümdüz beynim** olacağına hiç olmamasını tercih ederdim.” (Ali, 2020, s. 23)

“Я предпочел бы вовсе не иметь мозгов, чем иметь этикие **убогие**” (Fiş, 1990, s. 15).

Açıklama: Erek odaklı bir yaklaşımla Rusçaya çevrilen “dümdüz beyin” ifadesi, Türk okurda düşünce kapasitesinin basit, yüzeysel ve sığ olduğuna dair bir anlam ve etki bırakmaktadır. Söz konusu deyim, kişinin saçma düşüncelerini veya kısıtlı düşünme kapasitesini küçümseyici bir anlam içermektedir. “Убогие” ifadesi ise Rusçada “zavallı, berbat” anlamlarını taşıyarak Türkçe verilen ifadenin Rusça karşılığı olarak Rusça çeviri eserde kullanılmıştır. Türkçedeki küçümseyici anlam, Rusçada yetersiz bir anlam olarak erek okura yansıtılmıştır. Burada çevirmen anlam odaklı ve uyarlama çeviri yöntemini tercih etmiştir.

Kültürel Yaklaşım: Kaynak eserde “dümdüz beyin” daha mizahi bir küçümseme iken, erek dilde “убогие” sözcüğü ise düşünce kapasitesinin tamamen yetersiz ve kişinin beyninin kullanışsız olduğunu ifade eder. Türkçe söz konusu deyim, basitlik ve sığ düşünme üzerine kuruluyken, Rusça karşılığı verilen ifade ise değersizlik ve yetersizlik üzerinedir. Bu nedenle Rus çevirmen, Türkçedeki hafif ve mizahi eleştiriyi, Rusçada daha sert ve küçümseyici bir şekilde ifade etmiştir. Türkçe küçümseyici ifadenin, Rusçada karşılığını doğrudan sert bir ifade ile bulması, kaynak okurda görülen mizahi etkinin erek okurda görülmemesine sebep olmuştur.

Antikalık Yapmak: “Oğlum, sen dünyada ne kadar **antikalık yapmak** istersen hayat da önüne o kadar gündelik hadiseler çıkarıyor.” (Ali, 2020, s. 23)

“Эх, мой мальчик, чем больше стараешься ты обнаружить **сверхъестественные явления**, тем на все более обыденные наталкивает тебя жизнь.”

Açıklama: Kaynak eserde dikkat çekici ve sıra dışı davranış sergilemek anlamında kullanılan “antikalık yapmak” ifadesi, Rusçaya “сверхъестественные явления (doğaüstü olaylar)” olarak çevrilmiştir. Uyarlama yöntemi ile Rusçaya çevrilen ifade erek okurda, kaynak okurda olduğu kadar etki yaratmak amacıyla erek dilde etkili bir sözcük kullanılmıştır. Fakat bu durum çeviri sürecinde önemli anlam farklılığına yol açmıştır.

Kültürel Yaklaşım: Kaynak eserde geçen “antikalık yapmak istersen” ifadesi, erek dilde “doğaüstü olayları keşfetmek istersen” olarak karşılığını bulması, anlam kaymasına sebep olmuştur. Türkçede insana ve onun davranışlarına yönelik bir anlam taşıyan “antikalık yapmak” ifadesinde ayrıca hafif mizahi bir ton varken, Rusça “сверхъестественные явления” ifadede soyut ve metafizik bir boyut öne çıkmaktadır. Bununla birlikte “antikalık yapmak”, bireyin kendi davranışlarına yönelik bir beklenti iken, söz konusu Rusça ifadede anlam, “doğaüstü olayları keşfetmeyi” kapsamakta ve bu da bir kişinin

ideallerine ve beklentilerine yönelik bir davranış olarak algılanmaktadır. Bu yüzden erek dilde istenilen anlamın dışında bir anlam ortaya çıkmıştır.

Beşibirlik: “Emine teyzenin **beşibirlik**lerinden, incilerinden bir kısmı da son günlerde Sandal Bedesteninin yolunu tutmuştu.” (Ali, 2020, s. 26).

“В последнее время значительная часть жемчугов и **ожерелий из золотых монет**, принадлежавших самой тетушке Эмине, тоже отправилась на Сандал-бедестани” (Fiş, 1990, s. 19).

Açıklama: Kaynak eserde belirtilen “beşibirlik” ifadesi, Türk kültüründe geleneksel ve beş ayrı ziynet altının tek bir altın zincir kolyede yer alması olarak bilinen takı türüdür. Türkiye’de bu altın türü genellikle düğünlerde geline hediye olarak takılır. Rusça çeviri eserde verilen “ожерелий из золотых монет” ifadesi ise “altın sikkeden yapılmış kolyeler” anlamına gelmektedir. Kaynak eserde kastedilen ileti, erek dilde dolaylı olarak ima edilmiştir. Çevirmen, açıklayıcı çeviri yöntemini kullanarak Türkçedeki özel ve kültürel anlamı, Rusçaya daha genel bir betimleme yaparak aktarmıştır.

Kültürel Yaklaşım: Türk kültürüne özgü olan “beşibirlik” ifadesi, erek dilde okurun daha kolay anlayabileceği şekilde evrensel bir ifade ile erek dile aktarılmıştır. “Ожерелий из золотых монет” ifadesi, erek dilde okuyucuya fiziksel özellikleri açısından bir anlam sunuyor. Burada Türkçedeki deyimın içerdiği kültürel ve geleneksel bağlama yer verilmediği görülmektedir. Dolayısıyla Rusça çeviri eserde, kaynak eserde yer alan Türk kültürüne ait özel anlam ve bağlam kaybolmuştur. Ayrıca “beşibirlik” ifadesi, Türk kültüründe yalnızca bir takı değil, aynı zamanda ekonomik dayanışmayı, toplumsal aidiyeti ve geçmişten gelen gelenekleri yansıtır. Rusça çeviride ise söz konusu ifade, anlamını yitirerek herhangi bir kültürel bağlama işaret etmeyen sıradan bir takı gibi algılanmaktadır.

Allahaısmarlama: “Genç kız zarfı çantasına yerleştirdi, hafifçe dizlerini kırarak: **Allahaısmarladık**, dedi,” (Ali, 2020, s. 32).

“Девушка положила письмо в сумку и, сделав реверанс, попрощалась с учителем: **До свидания**, эфенди!” (Fiş, 1990, s. 26).

Açıklama: Türkçe kaynak eserde yer alan “Allahaısmarladık” ifadesi, “Allaha emanet olun anlamın gelir ve dini bir bağlam içerir. İslam dinini benimseyen Türk kültüründe bu ifade yaygın bir vedalaşma şeklidir. Rusça çeviri eserde “до свидания (görüştürüz)” olarak söz konusu Türkçe ifadenin karşılığını bulması, dini ve kültürel anlamın yitirilmesine sebep olmuştur. Çevirmen, uyarlama yöntemini kullanarak bahsi geçen kültürel ifadeyi Rusçaya aktarmıştır.

Kültürel Yaklaşım: Türk toplumunda “Allahaısmarladık” ifadesi, yalnızca bir veda değil, aynı zamanda bir dua ve iyi dilekte bulunma eylemidir. Bu ifade, insanları Allaha emanet etme düşüncesine dayanır ve özellikle geleneksel veya dindar çevrelerde güçlü bir kültürel anlam taşır. Rusya ise çok dinli bir topluma sahip olmasıyla beraber, büyük oranda Hristiyan Ortodoks etkisi altındadır. Ancak Sovyet

Döneminden süregelen seküler anlayış sebebiyle dini içerikli ifadeler, günlük konuşmada daha az yer almaktadır. Bu yüzden çevirmen, Rus okur için daha tanıdık ve evrensel bir veda ifadesini kullanarak nötr bir ifadeye yer vermiştir. Ancak bu durum, kaynak metindeki kültürel anlamının eksik olarak aktarılmasına ve Rusça çeviri metnin evrensel bir anlama sahip olmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte Türkçe ifadedeki kültürel bağlam ve manevi derinlik, Rusça çeviri metninde kaybolmuştur.

Sonradan Görme: “Teyzesinin **sonradan görme** evinin aradığı yer olmadığını biliyordu” (Ali, 2020, s. 54).

“Он не заблуждался насчёт своей тетушки Эмине- едва ли в ее доме он найдет то что ищет” (Fiş, 1990, s. 40).

Açıklama: Türk kültüründe yeni zengin olup davranışlarında aşırılığa kaçan kişiler için kullanılan “sonradan görme” deyiimi (TDK, 1978, s. 1292), Rusçaya çevrilmemiştir. Çevirmen, çıkarma yöntemini kullanarak cümleyi “O, halası Emine konusunda yanılmıyordu- onun evinde aradığı şeyi bulması pek mümkün değildi,” şeklinde anlam bağlamında Rusçaya çevirmiştir.

Kültürel Yaklaşım: “Sonradan görme” deyiimi Türk toplumunda sosyal bir eleştiri anlamı taşır ve kaynak metinde bahsi geçen Emine teyzenin karakterinin sosyal statüsüne veya davranışlarına yönelik bir ifadedir. Dolayısıyla Rusça çeviri eserde bir karakteri bahsedilen anlamda nitelendirme bulunmamaktadır. Bu durum da kaynak eserde verilen kültürel özgünlüğün, erek dilde kaybolmasına sebep olmuştur.

Allah Belanı Versin: “Tuu Allah belanı versin!” (Ali, 2020, s. 63)

“Чёрт подери!” (Fiş, 1990, s. 75)

Açıklama: “Allah belanı versin” Türkçede öfke ve hayal kırıklığı yaşatan kişiye karşı bedduada bulunmayı ifade etmektedir. Rusçada “чёрт подери (kahretsin)” ifadesi ise, Türkçede olduğu gibi üzüntüyü yaşatan bir kişi ya da olaya karşı duygusal bir tepkiyi ifade eder. Ancak “чёрт подери”, dini bir bağlamdan ziyade günlük bir tepki olarak algılanmaktadır. Çevirmen, iki dilde de aynı duygusal tepkiyi veya işlevi veren bir ifadeyi kullanarak işlevsel çeviri yöntemini kullanmıştır.

Kültürel Yaklaşım: “Allah belanı versin” Türk kültüründe güçlü bir dini ve duygusal çağrışım taşır. Türk kültüründe bu ifade, kişinin Allaha seslenerek kötü bir istekte bulunduğu anlamını taşımaktadır. “Чёрт подери” ise, dini çağrışım taşımayan bir öfke ifadesidir. Bu sebeple çeviri sürecinde ifadenin dini ve manevi iletisi yok olmuştur. Ayrıca Türkçe ifadede bulunan şiddetli kızgınlık ve beddua anlamı, Rusça çeviride daha genel bir serzeniş olarak karşılığını bulmaktadır. Bu durum da Rus okuyucunun metni anlaşılır bulmasını sağlarken, kaynak metinde yer alan ifadenin kültürel derinliğini yitirmesine yol açmıştır.

Dört elle sarılmak: “İçinden bundan sonra vazifesine **dört elle sarılması** ve aldığı parayı hak etmesi lazım geldiğini söyleyen bir his vardı” (Ali, 2020, s. 114).

“Отыне, решил он, следует **проявить усердие** в работе, дабы никто не мог его попрекнуть незаслуженным жалованьем” (Fiş, 1990, s. 144).

Açıklama: “Dört elle sarılmak” deyiimi, bir işe büyük bir özen ya da önem vererek girişmek (TDK, 1978, s. 716) anlamına sahiptir. Rusça “проявить усердие” ise, gayret göstermek veya çabalamak anlamına gelmektedir. Çevirmen, yorumlayıcı çeviri yöntemini kullanarak Türkçe ifadeyi Rusçaya aktarmıştır.

Kültürel Yaklaşım: Türk kültüründe “dört elle sarılmak” deyiimi, el metaforu üzerinden çalışkanlığı ve kararlılığı ifade etmektedir. Rusçada bu tür metaforlar daha az kullanıma sahiptir ve bunun yerine doğrudan eylemi anlatan ifadeler tercih edilir. “Проявить усердие” ise Rus kültüründe yaygın olarak kullanılan çalışma ve çabaya yönelik bir yaklaşımı yansıtır. Türkçe olarak kullanılan söz konusu deyim, Türk okurda hem görsel hem de mecazi olarak güçlü bir çağrışım yaparken, Rusça ifade, daha düz ve açıklayıcı niteliktedir. Bu durum da çeviri eserde bazı kültürel nüansların kaybolmasına sebep olmuştur.

Kurnazca olmayan kaçamak yolu: “İçimizdeki şeytan pek de **kurnazca olmayan bir kaçamak yolu...**” (Ali, 2020, s. 250)

“Весьма **нехитрая уловка.**” (Fiş, 1990, s. 323)

Açıklama: “Kurnazca olmayan bir kaçamak yolu” ifadesi, Türkçeye özgü kültürel bir ifade olmakla birlikte küçük bir hile anlamıyla bağlantılıdır. “Весьма нехитрая уловка” ise oldukça basit bir numara anlamını kapsayarak Türkçe ifadeye yakın bir iletiyi taşımaktadır. Çevirmen, yorumlayıcı çeviri yöntemini kullanarak Rusçaya aktarmıştır.

Kültürel Yaklaşım: Türkçe ifade de geçen “şeytan” ve “kaçamak yol” gibi metaforlar Türk kültürüne özgüdür ve insanın içindeki kötü eğilimler veya kurnazlıkla bağlantılıdır. Bu unsurların Rusçaya tam olarak aktarılmadığı görülmektedir. Kaynak eserde kültürel olarak yer alan zengin metaforlar, erek dile aktarılmamakla birlikte, daha düz bir anlamla çevrilmiştir. Rusça “нехитрая уловка” ifadesi doğrudan basit bir aldatmaca ya da numara anlamındadır ve kültürel ya da psikolojik bir alt metin iletisini taşımaz.

2.4.4. “İçimizdeki Şeytan” Adlı Eserin Sosyal Sermayesi

İçimizdeki Şeytan, konusu ve kapsamı bakımından sosyal bir olgudur. Gerçekçi roman özelliğine sahip olan bu eser, olay örgüsü ve karakteri yönüyle toplumsal yapıyı yansıtacak birçok unsura sahiptir. Sabahattin Ali, söz konusu eserinde yazdığı dönemin toplumuna, bireylerine, insan ilişkilerine, toplumsal cinsiyete ve ataerkil kültürüne yönelik önemli bilgiler işlemiştir. Bahsi geçen eserde toplumsal yapıdan kaynaklı sorunlar, eşitsizlik, adaletsizlik ve yozlaşma gibi sorunları Sabahattin Ali, kaba yerine sade/düz bir üslup ve ideolojik bir çerçeveden ziyade, estetik bir düzlemde hareket ederek ele almaktadır (Şeker, 2020, s. 298).

Türk modernleşmesinin öğelerini içinde barındırdığı dönemde toplumda kadın ve erkek kimliğinin oluşumunun dinamiğini yakından görmek isteyenler için yazıldığı tarihlerde ve sonrasında

değerinden bir şey kaybetmeyen “İçimizdeki Şeytan” adlı romanın, sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri, ötekileştirilenleri ve toplumda gücü olmayanları işlemesi, ona sosyolojik bir işlev kazandırmıştır (Şeker, 2020, s. 308). Toplumsal, sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri ön plana çıkaran bu roman sosyal sermayesini hem bireyler arası bağları güçlendirerek hem de toplumsal yapıları sorgulama işleviyle ortaya çıkarmaktadır.

İçimizdeki Şeytan, kadınların toplumdaki ötekileştirilmiş durumunu Macide karakteriyle görünür kılmaktadır. Aynı zamanda Macide’nin Ömer’e olan sevgisine ve güvenine karşın Ömer’in Macide’yi özel mülkü olarak görmesi ve onu başka bir erkek karaktere emanet etmesi ile romanda kadın karakterinin toplumda eşitsizliği sembolize ettiği öne çıkmaktadır. Bu durum ele alındığında karakterler ve olaylarla okuyucuların toplumsal dışlanmışlıklara ve eşitsizliklere karşı empati kurmalarının sağlandığı görülmektedir. Bu da okuyucuların kendi toplulukları içindeki sosyal bağları güçlendirme ve adaletsizliklere karşı daha duyarlı olma durumunu artırır. Söz konusu eser, okuyucular arasında bir farkındalık oluşturarak dolaylı yoldan sosyal sermayeye katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte eser, toplumsal bağların ve kolektif hareketlerin dönüştürücü gücünü işleyerek, mevcut yapıları sorgulamaya teşvik etmektedir.

İçimizdeki Şeytan, kadın ve erkek karakterlerinin eşitsizlik, dışlanmışlık ve adaletsizlik gibi konularda birbirlerine karşıt durumda olmalarına rağmen, yeni bir toplumsal düzenin mümkün olduğuna dair bir umut sunmaktadır. Roman, bir yandan sosyal sermayenin adaletsiz dağılımını eleştirirken, diğer yandan da ötekileşen gruplar arasındaki dayanışma bağlarını yücelterek alternatif bir sosyal sermaye modelini görünür kılmaktadır. Romanın sunduğu farkındalık ve empati duygusu, okuyucuyu toplumsal bağlarını güçlendirmeye teşvik eder. Dolayısıyla roman, eleştirel bir araç ve toplumsal dönüşüm için bir rehber özelliği taşıyarak sosyal sermayesini bütünsel bir çerçevede ortaya koymaktadır.

2.4.5. “İçimizdeki Şeytan” Adlı Eserin Rus Edebiyatı Çoğuldizgesindeki Konumu

İçimizdeki Şeytan, Sovyet yazar ve çevirmen Radi Fiş tarafından Rusçaya 1990 yılında çevrilmiştir. Sabahattin Ali, söz konusu eserinde ele aldığı toplumsal gerçeklik temasıyla Rus edebiyatına uyum sağlamaktadır. Dolayısıyla *İçimizdeki Şeytan*, Rus edebiyatında tanıdık bir tematik yapıya sahiptir. Bahsi geçen eserde karakterlerin iç dünyasının derinlemesine işlenmesi, Dostoyevski ve Çehov gibi Rus yazarların bireysel varoluş sorgulamalarıyla benzerlik göstermektedir.

Sabahattin Ali, Türk toplumuna özgü meseleleri “İçimizdeki Şeytan” adlı eserde ele alışı (modernleşme sancıları, köy-kent çatışmaları) ve kültürel bağlamı, Rus edebiyatı için “yabancı” bir ilgi uyandırdığı, bahsi geçen eserle ilgili karşılaştırmalı olarak ele alınan örneklerde görülmektedir. Yabancı ilgi, bu eserin Rus edebiyatında çevre konumunda yer almasına sebep olmuştur. Bu eser, Rus okuyucusunun Türk toplumuna dair bilgi eksikliğini tamamlayıcı niteliğinde olduğundan, eserin Rus edebiyatı üzerindeki etkisini sınırlamaktadır. Çevirmen Radi Fiş, Sabahattin Ali’nin dil ve üslubundan uzak kalarak “İçimizdeki Şeytan” adlı eseri Rusçaya çevirmiştir. Bu çalışmada söz konusu eserin

karşılaştırmalı inceleme olarak verilen örneklerinde, çevirmenin karakterlerin içsel çatışmalarını ve toplumsal gerçekliğin yansıtılmasını erek odaklı bir yaklaşımla Rusçaya aktarmıştır. Bu bağlamda bahsi geçen eser, Even-Zohar'ın belirlediği konumlara göre belirlendiğinde “kabul edilebilir” olduğu görülmektedir. Genellikle erek odaklı yaklaşımla eseri Rusçaya çeviren Fiş, Rus okurun eseri daha iyi anlaması için kaynak eserde yer alan kültürel ifadeleri, kimi yerlerde erek kültüre uyarladığı ve kimi yerlerde de bu ifadeleri Rusçaya aktarmadığı karşılaştırmalı olarak verilen örneklerde görülmektedir.

İçimizdeki Şeytan, toplumsal gerçekliği ve bireysel derinlikleriyle, Rus edebiyatı çoğuldizgesinde tamamlayıcı ve yenilikçi bir rol oynamasına ve Rus edebiyatının ana akımlarına yakın durmasına rağmen Türk toplumuna özgü konuları ele alışı şekliyle yabancılar farklılık sunar. Bu anlamda söz konusu eser, Rus ve Türk edebiyatı arasında köprü görevi gören kültürlerarası bir konumda değerlendirilmektedir. Bahsi geçen eser, Rus edebiyatı dizgesinde “ikincil edebiyat” türünün ait olduğu “çevre” konumundadır.

2.4.6. Çevirmen Radi Gennadiyevîç Fiş’in Sosyal Sermayesi

1924 yılında Leningrad’da doğan Radi Fiş, yazar Gennadiy Fiş’in oğludur. Almanya’nın Sovyetler Birliği’ne saldırdığı dönemde liseden mezun olup gönüllü olarak cepheye katılmıştır. Deniz piyadelerinde istihbarat subayı olarak Karelya’nın karlarında ve bataklıklarında Uzak Kuzeyde savaşmıştır. Bu savaş dolayısıyla 11 Mart 1944’te ağır şekilde yaralanmıştır. İyileşince Çince okumak isteyen Radi Fiş, Çince bölümü dolu olduğu için Moskova Doğu Bilimleri Enstitüsü’nün Türkçe Bölümünde Çince bölümü dolu olduğu için okumaya başlamıştır. Lisans ve yüksek lisansının beraberinde filoloji bilimlerinde doktora unvanını almıştır. Doktora tezini “1919-1922 Yıllarında Türk Halkının Ulusal Kurtuluş Savaşının Türk Sanat Edebiyatındaki Yeri” üzerine yazmıştır. Uzun yıllar Fiş, Türk edebiyatı ve kültürü ile ilgili çalışmalar yapmış ve bu süreçte de Nazım Hikmet Ran ile tanışmıştır. 1964 yılında ilk öykü kitabı olan *Okyanus Üzerinden Turna Balığı* yayınlanmıştır. 1968’te Nazım Hikmet, 1972’de Celaleddin Rumi, 1980’de Cahit Külebi, 1986’da *Uyananlar* adlı eserinde de *Bedrettin Simavi* gibi isimlerin biyografik hikayelerini yazmıştır. *Uyananlar* adlı romanının *Ben de Hallimce Bedreddinem* (1989) Türkçeye çevrilmesiyle Türkiye’de tanınmıştır. Ayrıca Orhan Kemal, Melih Cevdet Anday, Nazım Hikmet ve Sabahattin Ali gibi isimlerin eserlerini Rusçaya çevirmiştir. Radi Fiş, 6 Eylül 2000 yılında vefat etmiştir¹¹¹. Babasının yazar olması sebebiyle erken yaşta edebiyat ve kültürle tanışan Fiş, II. Dünya Savaşı sırasında gönüllü olarak cepheye katılmış ve bu da ona güven ve liderlik özelliklerini yüklemiştir. Deniz piyadelerinde bir istihbarat subayı olarak görev alması Fiş’in disiplin, stratejik düşünme ve insanlarla güven ilişkisi kurma becerisini arttırmıştır. Moskova Doğu Bilimleri Enstitüsü’nde aldığı eğitim, Fiş’in Türk edebiyatı ve kültürü üzerine uzmanlaşmasını ve akademik çevrede geniş bir sosyal sermaye edinmesine yol açmıştır. Filoloji doktorası ve Türk Kurtuluş Savaşı

¹¹¹ Radi Fiş’in hayatına dair belgeler yetersiz olduğundan aşağıda belirtilen adresten yararlanılmıştır: https://ru.wikipedia.org/wiki/фиш,_Радий_Геннадиевич. Erişim tarih ve saati: 22/12/2024 – 13:57

üzerine yazdığı tez, Fiş'in akademi çevrede tanınırlığını ve prestijli bir konuma sahip olmasını sağlamıştır.

Fiş, 1951-1963 yılları arasında Nazım Hikmet ile sık sık bir araya gelmiş ve onun Nazım'la olan görüşmeleri, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki kültürel bağlarda önemli bir sosyal sermaye kaynağı olmuştur. Türk edebiyatından bazı eserleri, Rusya'da tanıtarak onun iki ülke arasında bir köprü görevi görmesini sağlamıştır. Bu durum da Fiş'in hem edebiyat ve kültür çevresinde sosyal sermayesini hem de sosyal sermayesinin uluslararası boyutta güçlenmesini sağlamıştır.

Türkiye üzerine akademik çalışmaları ve Türkçeden Rusçaya çevirdiği eserleri, Sovyet okuruna tanıtarak ideolojik bir dayanışma köprüsü kurmuştur. Bu sebeple Fiş'in sosyal sermayesini ideolojik boyutta güçlendirmiştir. Çeviri sosyolojisi bağlamında Radi Fiş'in sosyal sermayesi, kültürlerarası ilişkileri kolaylaştırma, karşılıklı güven oluşturma ve edebi-kültürel üretimleri ideolojik bağlamda sunma kabiliyetiyle şekillenmiştir. Kendi döneminde gerçekleştirdiği çeviriler, yalnızca dilsel bir etkinlik değil aynı zamanda iki kültür arasında derin bir diyalog ve iş birliği yaratma süreci olmuştur. Bu yüzden Radi Fiş'in sosyal sermayesi, çeviri sosyolojisinin temel ilkelerine uygun bir şekilde hem bireysel hem de toplumsal düzeyde oldukça değerlidir.

2.4.7. “İçimizdeki Şeytan” Adlı Eserin Sosyokültürel Açıdan Değerlendirilmesi

İçimizdeki Şeytan, karakterlerinden Ömer'in bahsettiği varoluşçuluk görüşleriyle Levinas ve Nietzsche'nin felsefesiyle benzerlik göstermektedir. Romanda Levinas'ın felsefesi ile benzerlik gösteren ilk örnek: “Kafasında onun iradesine tabi olmayan bir merkez işliyor ve o dikkatini buraya çevirmek isteyince derhal sisler içinde kayboluyordu.” (Ali, 2020, s. 57) Burada geçen “dikkatini buraya çevirmek isteyince derhal sisler içinde kaybolması” ifadesi Levinas'ın İlya'sındaki bilinçle ve düşünceyle kavranamaz oluşuyla benzerlik göstermektedir. Ayrıca eserde ahlakın sorgulanışı, Nietzsche'nin felsefesiyle ilişki kurulmasını sağlamaktadır. Hem Türk kültürüne özgü hem de felsefi açıdan da anlaşılması güç olan bu eserin Rusçaya çeviri esnasında kültürel kayıpların ortaya çıkmıştır.

Kültürel boyutun çevrilemezliği, her çeviri sürecinde kaçınılmaz olarak karşımıza çıkmaktadır. Doktora tezi kapsamında bu çalışmada ele alınan *İçimizdeki Şeytan* adlı romanın karşılaştırmalı incelemesinde Radi Fiş, kültürel öğelerin zorluğuyla başa çıkmak için kültürel bir aracı rolünü üstlenmiş ve çeviriyi yalnızca dilsel değil, aynı zamanda kültürel bir yeniden yaratım süreci olarak ele almıştır. Ancak çeviri sürecinde kaynak metnin kültürel unsurlarının eksik ya da farklı bir biçimde yansıtıldığı ortaya çıkmıştır. Fiş, iki farklı toplum arasındaki uyumsuzlukları aşmaya çalışırken çeviri eserin, kaynak eserdeki özgünlüğü yitirilmesine sebep olmuştur. İki farklı diller arası çeviri sürecinde kültürel kayıpların yaşanması yalnızca olumsuz bir duruma işaret etmez, aynı zamanda çeviri sürecinin çok boyutlu zenginliğini de ortaya çıkarır.

SONUÇ

Sovyetler Birliği döneminin başlangıcında ortaya çıkan Rus çeviri araştırmacıları, dilbilimsel ve filolojik yaklaşımlarıyla Rusya'nın bugünkü çeviribilim araştırmalarının temelini oluşturmuştur. Dilbilimsel yaklaşımları merkezine alan Rus çeviribilim yaklaşımlarının, Batı'nın geniş ve disiplinler arası çeviribilim araştırmalarından farklı nitelikte olduğu, bu doktora tezi çalışma kapsamında detaylandırılmıştır. Rus çeviribilim araştırmacıları çeviri kavramını, dilin yapısal özellikleri ve anlam aktarımı üzerinden betimlemeye çalışırken, Batı'da çeviri kavramı kültürel bağlam, ideoloji ve sosyolojik etkiler ile ele alınmaktadır. Bu doktora tez çalışması ile bu durum, Rus dilbilimsel çeviribilimin tarihsel olarak dilbilgisine dayalı yaklaşımlardan, Batı'da çeviribilim araştırmaları ise postmodern ve kültürel dönüşle şekillenmesinden kaynaklandığı görünür hale gelmiştir.

Türk ve Rus toplumlarının sahip olduğu birbirinden farklı kültürel kodlar, estetik anlayışlar ve edebi yaklaşımlara bağlı olarak, Türkçe ve Rusça yazın çevirilerinde hedef okuyucunun yazın içeriğini anlayabilmesini sağlamak adına çeviri sürecinde yorumlama, uyarlama, işlevsel, ekleme ve çıkarma gibi yöntemler izlenmektedir. Rus yazın çevirisinde genellikle metnin anlamını ve estetik değerlerini koruma eğilimi ağır basarken Türk yazın çevirisinde hedef kitlenin anlaması için açıklayıcı ve bilgilendirici yorumlar yapılmaktadır. Rus ve Türk dillerinin dilbilgisel yapıları ve sözcük dağarcığındaki farklılıklar çeviri stratejilerini doğrudan etkilemektedir.

Rus ve Türk kültürlerinin sahip oldukları kendilerine özgü tarihsel, dini ve toplumsal referanslar, çevrilemezlik sorunlarını ortaya çıkarır. Bahsi geçen iki dilde atasözleri, deyimler, gelenekler, kültürel algılar, çoğu zaman diğer bir kültürde karşılık bulamamaktadır. Bu durum, erek dildeki okuyucuda kaynak dildeki okuyucu ile aynı duygusal ve düşünsel etkinin oluşmamasına sebep olmaktadır.

Çeviri eserlerin sosyokültürel bağlamda ele alınması, çeviri sürecindeki kültürel unsurların aktarımı, ideolojik, tarihsel, dilsel ve yapısal farklılıkların yanı sıra erek okurun anlamaması ya da yanlış yorumlaması ve kültürel etkinin farklı algılanması gibi sorunları ortaya çıkarmaktadır.

Rus dilbilimsel çeviribilim alanındaki çalışmaların önemli bölümlerinin tanımını özetleyerek Türkçeye aktaran bu çalışma, Sovyet Dönemi kapsamında Rus çeviri araştırmacılarının çalışmalarını incelemiştir. Tarihsel olarak Rusya'da dilbilimsel çeviri teorisine yönelik çok sayıda çalışmanın bulunması ve dil bariyeri sebebiyle de bunların incelenmesinin zorluğu düşünüldüğünde bu çalışmanın Rus çeviri araştırmalarına dair önemli bir kaynak teşkil etmesi beklenmektedir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında Rusya'da dilbilimsel çeviribilimin temel sorunlarına yönelik çok sayıda çalışma yayınlanmıştır. Rus çeviri araştırmacılarının çalışmaları, günümüzde, Türkiye'de sadece iki farklı kitapta yer almaktadır. Bu da Rusya'daki çeviribilim yaklaşımlarını gerçek anlamda anlayabilmeyi sınırlamaktadır. Ancak bu sınırlamayı ortadan kaldırmayı hedefleyen bu çalışma, kapsadığı Rus çeviribilim araştırmacılarının çeviri kavramına yaklaşımları ve betimleme önerilerini gün yüzüne çıkarmıştır.

Rusya’da dilbilimsel çeviribilim yaklaşımlarının geneli, çeviri kavramını, anlam ve yapının aktarımı ve dilsel eşdeğerlik olarak betimlemiştir. Bununla birlikte Rus dilbilimsel çeviri teorisi, uzun süre boyunca çeviriyi dilbilimsel bir süreç olarak değerlendirmiştir, fakat çeviri kavramının kültürel, sosyolojik ve ideolojik boyutlarını Batı’daki kadar kapsamlı incelememiştir. Ancak son yıllarda dilbilimsel çeviribilim, metnin kültürel bağlamlarına dikkat çekmiştir. Rus çeviri teorisinde çevirmen, kaynak metnin iletisini erek dilde yeniden inşa eden bir aracı olarak görülmektedir. Bu teoriye göre çevirmen hem dilsel hem de bağlamsal olarak metni erek dilde anlaşılır hale getirmektedir.

Rus dilbilimsel çeviribilimde çevirinin işlevi ve amacı önem taşımaktadır. Çevirinin gerçekleştiği bağlama göre, metnin akademik ya da sanatsal işlevi olduğu kabul edilmektedir. Fakat bu durum, dilbilimsel çeviribilimde, dilbilimsel sadakatin önceliğini değiştiremez. Bunların dışında Rus dilbilimsel çeviribilim yaklaşımlarını inceleyen bu çalışma, Türkiye’deki çeviribilim yaklaşımlarına teorik, metodolojik ve pratik açılardan zengin katkılar sağlayarak, çeviri süreçlerinin derinlemesine anlaşılmasına ve çeviri çalışmalarının disiplinler arası ve küresel bir perspektifle ele alınmasına olanak tanımaktadır.

Çeviri sosyolojisi bağlamında sosyal sermayeyi ön plana çıkaran bu çalışma, çeviriyi toplumsal, kültürel ve ideolojik boyutta ele almaktadır. Çeviri süreçlerinin toplumsal dinamiklerini anlamak ve çevirinin erek kültürdeki etkisini artırmak açısından önem taşıyan sosyal sermaye kavramı, çevirinin kültürel sermaye ile etkileşimini anlaşılmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda çeviri eserin, erek kültürde kabul görmesini ve yayılmasını etkileyen sosyal sermaye, çeviriyi kültürel boyutta incelemektedir. Ayrıca çeviribilim alanında çevirmenin konumunu belirleyen sosyal sermaye, çevirmenin sahip olduğu bağlantılar, ağlar ve itibar gibi sosyal sermayesinin çeviri sürecini etkileyebileceğini ortaya çıkarmaktadır.

Yazın çevirisinin kültürel boyutunu incelemek için oldukça önemli bir araç olan çoğuldizge kuramı, çeviri eserin bir kültürel sistem içindeki yerini, işlevini ve dinamiklerini anlamaya olanak tanımaktadır. Çoğuldizge kuramı, çeviriyi dilsel bir faaliyet olarak ele almak yerine, onu kaynak ve erek kültür arasındaki ilişki bağlamında incelemektedir. Çeviri eserlerin, erek dilde kültürel bir sistemde merkezi ya da çevre konumuna ait olduğunu belirlemeye yardımcı olan söz konusu kuram, bilindiği üzere çeviri eserin kültürel etkisini anlamak için büyük bir önem arz etmektedir. Bu kuram aynı zamanda, çeviri eserlerin bir kültürden diğerine nasıl aktarıldığını ve bu süreçte kültürel unsurların aktarılıp aktarılamadığını ya da nasıl dönüştürüldüğünü analiz eder. Dolayısıyla çoğuldizge kuramı, çeviri eserlerin kültürel boyutunu incelemek için güçlü bir araçtır.

Kültürel boyutun çevrilemezliğini savunan bu çalışmanın uygulamalı olarak değerlendirdiği “İvan Denisoviç’in Bir Günü”, “Doktor Jivago” ve “İçimizdeki Şeytan” adlı eserler hem çoğuldizge kuramı hem de çeviri sosyolojisi bağlamında mercek altına alınmıştır. İnceleme esnasında ele alınan karşılaştırmalı örneklerden elde edilen bulgulara göre özellikle kültüre özgü kavramların, deyimlerin,

halk anlatılarının ve tarihsel bağlamların erek dilde karşılığının bulunamaması ya da tam anlamıyla aktarılamaması, çeviri sürecinde anlam kaybına, yorum farklılıklarına ve erek kültürde farklı algılanmasına yol açmaktadır. Bu durum, kültürel unsurların çevrilemezliğini belirginleştirmiştir. Çevrilemez unsurlar karşısında özellikle Türkçe çeviri eserlerde çevirmenler, sıklıkla açıklama, dipnot veya kültürel anlam oluşturma gibi yollara başvurdıkları gözlemlenmiştir. Rus çeviri eserde ise çevirmen böyle bir durumda, tamamen erek odaklı bir yaklaşımla ve evrensel olarak bilinen ifadelerle kültürel iletiyi erek okura yansıtmaya çalışmıştır. İncelenen eserlerdeki kültürel unsurların çevrilemezliği, çeviride bütüncül bir aktarımın mümkün olmadığını, ancak bu kayıpların erek kültüre yeni bir anlam katma potansiyeli taşıdığını göstermektedir. Bu bağlamda çeviri bu çalışmada, kültürel kayıp kadar kültürel zenginliğin de bir aracı olarak değerlendirilmiştir.

Kültürel unsurların çevrilmesinde kaynak dilin özgünlüğünü koruma ve erek dilin anlaşılabilirliğini sağlama arasında bir denge kurmak zorunlu hale gelmiştir. Bu çalışmada çevirmenlerin hem kaynak dil hem de hedef dil kültürüne derinlemesine hakimiyet gerektiren bir yaklaşımı benimsemeleri gerektiği görülmüştür. Ayrıca kültürel unsurların çevrilemezliği, çeviriyi salt bir dilsel faaliyet olmaktan çıkarıp kültürler arası bir köprü kurma çabası haline getirmektedir.

Kültürel çevrilemezliği, bir dildeki bir ifadeyi ya da kavramı farklı bir dile tam anlamıyla aktaramama durumu olarak betimleyen Grambling (2019), bu kavramın hem günlük kullanımda hem de akademik çevrelerde hoşnutsuzlukla karşılandığını belirtir. Ayrıca Grambling bu hoşnutsuzluğun, çeviride eksiklik ya da başarısızlık hissi yaratmasından kaynaklanabileceğini ifade etmektedir (Gramblin, 2019, akt. Tekgül Akın, 2022, s. 229-230). Bu doktora tez bu çalışmasında kültür ve çeviri sosyolojisi açısından incelenen eserlerde ele alınan kültürel ifade ve kavramlarda, kültürel özgünlüğün ve yerel perspektiflerin eserlerin kendi dil ve toplumlarına özgü olduğu ve hedef dile, hedef kültürde zaten bulunan açıklamalar ile aktarılabileceği tespit edilmiştir.

Doktora tezi kapsamındaki söz konusu çalışmada ele alınan “İvan Denisoviç’in Bir Günü” adlı eserin kültürel kavram ve ifadelerinin incelenmesi, çeviri sürecinde kültürel özgünlüğe sahip anlamların kayıplara uğrayarak hedef dile nasıl aktarıldığının anlaşılmasını sağlamıştır. Bahsi geçen eserde yer alan kamp dünyasına ait kavramlar ya da ifadeler, o dönemin topluluğunun kimliğini, değerlerini ve sosyal dinamiklerini yansıtmaktadır. Bu çalışma ile söz konusu eserden seçilen örnek ifadeler ile özel dilsel özelliklerin çeviride korunduğu ya da kaynak dildeki ifadesiyle Türkçeleştiği ortaya çıkmıştır ve bu durum da çevirmenlerin kültürel özgünlüğü koruma stratejilerine yardımcı olacak kaynak niteliğine sahip olmasını sağlamıştır. Söz konusu eserde geçen hapishane jargonları, genellikle eserin bağlamına ve karakterlerine derin anlam yükleyerek çeviri sürecinin kimlik öğelerini hedef dilde nasıl yansıttığını göstererek kültürel aktarımın inceliklerini ortaya koymaktadır. Bu yönde bir inceleme çeviribilim literatürüne kültürel aktarım, çeviri stratejileri, dilsel ve ideolojik dönüşümler gibi birçok açıdan katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte çevirmenlerin karşılaştığı zorlukları ve çeviri süreçlerindeki yaratıcı çözümleri ortaya çıkararak, çeviri teorisinin daha derinlemesine anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Doktor Jivago adlı eserin kapsadığı kültürel kavram ve ifadelerin incelenmesi, o dönemin Rus Devriminin ve sonrasındaki sosyal ve politik değişimlerin ele alınışının kapsadığı tarihsel bağlamın çeviri eserdeki yansıtılış biçimi, çevirinin yalnızca dilsel değil, aynı zamanda sosyal ve politik bir eylem olduğunu göstermektedir ve bu da çeviri sürecinin karmaşıklığının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Bu tez çalışması, söz konusu çeviri eserin çevirmeninin sosyal sermayesini inceleyerek çevirmenin kararlarını, çeviri sosyolojisi bağlamında ele almıştır ve bu boyutun da bu çalışmaya çeviri sosyolojisi literatürüne önemli bir kaynak olma niteliğini kazandırması öngörülmektedir. Söz konusu doktora tezi çalışmasının *Doktor Jivago* adlı eserde ele aldığı ideolojik ve politik mesajların hedef dile hedef kültür odaklı aktarıldığını gözlemlemesi ve bununla birlikte çevirmenin hangi stratejileri benimsediği üzerine gerçekleştirdiği analiz, çeviri ideolojisine yönelik teorik tartışmalara önemli ölçüde katkı sağlayacaktır. Ayrıca bahsi geçen eserin Sovyetler Birliği'nde yasaklanması ve Batı'da çevirisinin yaygınlaştırılması, bu tez çalışmasında çeviribilim alanına dair kuramlar temelinde ele alınması söz konusu çalışmaya, sansür ve çeviri ilişkisi bağlamında önemli bir vaka çalışması niteliği kazandırmaktadır.

Doktor Jivago adlı eserin tarihsel ve sosyal bağlamının çeviri sürecindeki etkilerini inceleyen bu tez çalışması, tarih ve sosyoloji ilke çeviribilim arasındaki ilişkilere dair daha geniş bir anlayış sunmaktadır.

“İçimizdeki Şeytan” adlı eserin kültürel değerlerinin ve sosyal dinamiklerini yansıtan ifadelerinin Rusça çevirisinde incelenmesi, kültürel anlamların dönüştürülme sürecinde kullanılan stratejileri ortaya koyar ve kültürel aktarımın çeviri sürecindeki zorluklarına dair önemli bulgular sunar. Bu çalışma kapsamında incelenen bahsi geçen eserin çevirmeninin kaynak metindeki kültürel ifadeleri hedef dildeki okura tanıtmak için tercih ettiği kültürel uyarlama stratejisi, çeviribilim literatüründe yer alan kültürel adaptasyon kavramına örnek teşkil etmektedir. Söz konusu eserin Rus çevirmeninin toplumsal konumunun ve ideolojik eğiliminin çeviri sürecine yansımaları, çeviri sosyolojisine yeni bir perspektif sunmaktadır. Bu tez çalışmasının kültürel boyutların çevrilemezliği bağlamında ele aldığı söz konusu esere yönelik gerçekleştirilen kültürel analizler, çeviri etiği ve ideolojisi konularında çeviribilim alanının kapsadığı kuramlara yeni bir bakış açısı sunmaktadır.

Bu doktora tez çalışmasının kapsadığı eserlerin kültürel incelemesi, edebiyat çalışmaları ile çeviribilim arasındaki bağlantının güçlü olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda çeviri eserlerin kültürel analizlerindeki edebi değerlerin ve kültürel unsurların çeviri yoluyla nasıl taşındığını ve hedef dile nasıl dönüştüğünü inceleyen bu çalışma, disiplinler arası bir perspektif sunmaktadır. Bu noktada, kültüre özgü kavramların, deyimlerin ve metin içindeki bağlamsal referansların birebir çevrilememesi, çevirmenin karşılaştığı en büyük zorluklardan biridir. Jakobson (1959), çeviriyi dilsel, diller arası ve gösterge bilimsel olmak üzere üç kategoriye ayırırken, kültürel unsurların diller arası çevrilemezlik bağlamında zorluklara sebep olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde, Antoine Berman (1985) çeviri sürecinde kaçınılmaz olarak ortaya çıkan ‘çarpıtma (bozucu) eğilimleri’nden bahsederek yazın çevirisinde belirli

anlam katmanlarının kaybolabileceğini savunmuştur. Bu bağlamda kültürel çevrilemezliği aşmak adına çevirmenler, çeviri stratejilerine başvurabilirler. Bunlar arasında öne çıkan açıklayıcı çeviri stratejisi ile çevirmen, belirli kültürel öğeye dair açıklamalar ekleyerek veya dipnot kullanarak hedef okuyucuya kaynak metinde geçen anlamı aktarabilir. Ayrıca birebir çeviri (çevirisi mümkün olmayan sözcükler haricinde) yerine, kaynak metindeki etkiyi oluşturacak çözümler üretilebilir. Çeviri esere eklenen dipnotlar, önsözler ve çevirmen notlarıyla kültürel bağlamın korunması sağlanabilir.

Bu çalışma, kültürel çevrilemezlik yaklaşımını çeviri bağlamında değerlendirerek, çeviri sürecinde karşılaşılan temel sorunları ve bu sorunları aşmaya yönelik stratejileri ortaya koymaktadır. Kültürel öğelerin aktarımı konusunda çeviribilim alanındaki literatüre katkı sağlayacak olan bu çalışma, aynı zamanda çevirmenlerin karar alma süreçlerine yönelik bir çerçeve sunmaktadır.

Görüldüğü üzere bu çalışmada, çeviri sürecinde kültürel unsurların aktarımına ilişkin temel dinamikler ele alınmış ve edebiyat ile çeviribilim arasındaki disiplinler arası etkileşim incelenmiştir. Araştırma bulguları, çevirinin yalnızca dilsel bir dönüşüm süreci olmadığı, aynı zamanda kültürel ve edebi unsurların yeniden yapılandırıldığı bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, çevirmenin, hem kaynak metnin özgünlüğünü ve bağlamını koruması hem de hedef dilde anlam bütünlüğünü sağlayarak okuyucuya uygun bir anlatım sunması büyük önem taşımaktadır. Kültürel unsurların çevrilemezliği esnasında benimsenen stratejilerin, çeviribilim ve edebiyat çalışmaları bağlamında bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiği bu çalışmada vurgulanmakta ve çevirinin, kültürel çevrilemezlik olgusunu da içeren çok katmanlı bir yeniden inşa süreci olduğu gerçeği ortaya konmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akrich, M., Callon, M., ve Latour, B. (2006). *Sociologie de la Traduction*. Presses des Mines.
- Aksoy, B. (2002). *Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi*. İmge Kitapevi Yayınları.
- Aksoy, B. (2008). Cumhuriyet Döneminde Çeviri Anlayışları. M. Rifat (Ed.), *Çeviri Seçkisi I: Çeviriyi Düşünenler* (s. 227-239) içinde. Sel Yayıncılık.
- Alekseyev, M. P. (1931). *Problemy Hudojestvennogo Perevoda*. İrkutsk.
- Ali, S. (2020). *İçimizdeki Şeytan*. YKY Yayınları.
- Aliyeva, N. (2023). Türk-Sovyet Edebi ilişkilerin Kurulmasında Çevirinin Rolü. *Abant Çeviribilim Dergisi*, 1 (1), 34-42. <https://dergipark.org.tr/pub/ajtis/issue>.
- Altınbayeva, G. (2019). Ruskiy Stambul v Knige P. A. Pavlenko (Stambul i Turtsiya). *Balıkan Dil ve Edebiyat Dergisi*, 27-38.
- Analiz. "Doktor Zhivago" Pasternak. (2019, 30 Kasım). Obrazovaka. <https://www.obrazovaka.ru/sochinenie/doktorzhivago/analiz-proizvedeniya-pasternaka.html> adresinden 2 Temmuz 2024 tarihinde alınmıştır.
- Angelelli, C. V. (2012, Ocak). The sociological Turn in Tranlation and Interpreting Studies: *The Sociological Turn in Tranlation and Interpreting Studies* 7 (2), 125-128. <https://doi.org/10.1075/tis.7.2.01int>.
- Aralov, S. İ. (1960). *Vospominaniya Sovetskogo Diplomata 1922-1923*. İnstituta Mejdunarodnih Ot.
- Aslan, C. (2008). Ürkek Bir Realist, Hayalperest Bir İdealist Samet Ağaoğlu. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 52-75. <https://dergipark.org.tr/download/article-file>.
- Arslan, H. (2020). *Doktor Jivago*. YKY Yayınları.
- Avrutina, A. (2015). Sovyet Rus Edebiyatı Sürecinde Atatürk İmgesi. *Gazi Türkiyat, Bahar/16*, 187-194. <https://dergipark.org.tr/download/article-file>.
- Avrutina, A. (2015). *Tsentr Atatürkovskih İssledovaniy: Rossiyo-Turetskie Otnoşeniye ot načala holodnoy voynı do soçremennosti*. Materialı Vtorogo Mejdunarodnogo Seminara.
- Avrutina, A. (2021, 21, Nisan). *Geopolitika.ru: Apllinariya Avrutina o sovremannoy literature Turtsii*. Sankt-Peterburg Gosuderstvennoy Universitet Vostoçnyy Fakultet. orient.spbu.ru adresinden 7 Mart 2023 tarihinde alınmıştır.
- Aykut, A. (2006). Türkiye'de Rus Dili ve Edebiyatı Çalışmaları Rus Edebiyatından Çeviriler (1884-1940) ve Rusça Öğrenimi (1883-2006). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 46 (2), 1-27.
- Azov, A. (2013). Poverjennıye Bukvalistı: İz İstorii Hudojestvennogo Perevoda v SSSR v 1920-1960-e Godı. İzdatelsva Moskvı.
- Baer, B. J., and Witt, S. (2016). *Translation in Russian Context*. Bloomsbury Ac.
- Bahrevskiy, Y. V. (2017). İstoriçeskaya Pamyat i Obrazı Russko-Turetskoy Voynı. *UDK*, 42-50.
- Baker, M., and Gabriela, S. (2014). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies Second Edition*. Routledge.
- Barhudarov, L. C. (1975). *Yazık i Pervod*. Mejdunarodniye Otnoşeniya.
- Baskina, M. E., and Filiçeva, V. (2021). *Hudojestvenno-Filologičesky Perevod 1920-1930-x Godov*. H.İ
- Behramoğlu, A. (2012). *Rus Edebiyatı Yazıları (XIX. ve XX. Yüzyıllar)*. Takin Yayınevi.
- Berk, Ö. (2004). *Translation and Westernisation in Turkey (From the 1840's to the 1980's)*. Ege Yayınları.

- Bogenç Demirel, E. (2014). Çevirinin Bourdieu Sosyolojisiyle Yapılan Yüzü, Çeviri Sosyolojisi. *Pierre Bourdieu*, 402-416. Yapı Kredi Yayınları.
- Bryusov, V. (1905). *Fialki v Tigele*. Mejdunarodnoye Otnoşeniya.
- Cansız, T., ve Arkan, Z. (2022). Itamar Even Zohar'ın Çoğuldizge Kuramı Işığında Ahmed Saadavi'nin "Frankenstein Baağdat'ta" Adlı Eserinin İncelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Dergisi*, 841-855.
- Chernov, G. V. (2004). *Inference and Anticipation in Simultaneous Interpreting*. John Benjamins Pub.
- Chesterman, A. (2016). *Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory*. John Benjamins Publishing Company.
- Coşkun, J. Z. (2015). K voprosu ob issledovaniyah orientalistkih obrazov Turtsii v russkoy literature i kulture XIX-XX vv. *İstanbul Aydın Üniversitesi*, 1-4.
- Çelik, a. (2020). Soğuk Savaşın Başlarında Türkiye'de Anti-Komünizm Etkisinde Milliyetçilik ve Din. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30 (1), 399-411.
- Çernov, G. V. (1978). *Teoriya i Praktika Sinhrannogo Perevoda*. Mejdunadordniye Otnoşeniya.
- Çernov, G. V. (1987). *Osnovi Sinhrannogo Perevoda*. Vışşaha Şkola.
- Çernyahovskaya, L. A. (1976). *Perevod i smislovaya struktura*. Mejdunarodnoye Otnoşeniya.
- Dönmez, N. (2024). *Rusya'da Edebi Çeviri Eleştirisi*. Çizgi Kitabevi.
- Damsroch, D. (2003). *What Is The World Literature*. Routledge.
- Denissova, N. (2023). Rus ve Batı Ekolünde "Çeviri Normları" Kavramı: V. Komissarov versus G. Toury, A. Chesterman, C. Nord. *Söylem Filoloji Dergisi*, 42-54.
- Diçkan, Y. S. (2021). Türkiye'de Eşitlikçi Çocuk Yazını Bağlamında Çeviri ve Özgün Yapıtların Çocuk Yazınına Katkısı. Ş. Okyayuz (Ed.), *Çeviribilimde Yeni Açılımlar*, (s. 109-145) içinde. Tarcan Matbaacılık Yayınları.
- Erdoğan, Ö. B. (2021). Çeviri Sosyolojisi Odağında Göç Olgusu ve Güç İlişkileri: Türkiye'de Suriyeli Mültecilerin Toplum Çevirmenleri. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi .
- Erer, T. (1967). *Kızıl Tehlike 2. Cilt*. As Basımevi.
- Erguvan, M. (2018). A Bourdieusian Perpektive on the Translation of the Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman from English into Turkish . *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi, Journal of Translation Studies*: 25 (s. 143-164).
- Ertürk, N. (2024). *Writing in Red: Literature an Revolution Across turkey an the Soviet Union*. Columbia University Press.
- Etkind, E. (1973). *Ruskie Poeti-Perevodçiki ot Trediakovskogo do Puşkina*. İzdatelstvo Nauka Leningradskoye Otdeleniye.
- Even-Zohar, I. (1990b). *Translated Literature within the Literary Polysystem*. Polysytem studies. Poetics Today, 11:1.
- Even-Zohar, I. (1997). The Making of Culture Repertoire and The Role of Transfer. *Target* 9:2 (s. 355-363). İçinde. John Benjamins.
- Fyodorov, A. V. (1953). *Введение в теорию перевода*.
- Fyodorov, A. V. (2002). *Osnovi Obşey Teorii Perevoda*.
- Fiş, R. G. (1990). *Дьявол внутри нас*. İzbrannoeye.
- Günel, E. Z. (2004). Rus Göçmenlerinin 1921 Yılında İstanbul İzlenimleri. *Kül Dergisi*, 13-16.
- Gürbilek, N. (2011). *Benden Önce Bir Başkası: Denemeler*. Metis Yayınları.

- Gak, V. G. (2000). *Teoriya i Praktika Perevoda Frantsuzkiy Yazık*. İnterdialekt.
- Garbovskiy, N. K. (2004). *Teoriya Perevoda*. Moskva: İzdatelstva Moskovskogo Universiteta.
- Genç Acar, D. (2018). Social reality and women in the novels of Sabahattin Ali. *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarih Dergisi*, 1 (3), 29-50.
- Gentzler, E. (2001). *Coemporary Translation Theories*. Multilingual Matters LTD.
- Goffman, E. (1956). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Monograph 2.
- Gogol H. V. (1850). *Pismo Zhukovsky V. A.* Tipografiya İmperatorskoy akademik Nauk.
- Gouanvic, J.-M. (2002, 12 1). The Stakes of Translation in Literary Fields. *Across Languages and Cultures*, 3 (2), 159-168.
- Gouanvic, J.-M. (2005). A Bourdieusian Theory of Translation, or the Coincidence of Practical Instances: Field, Habitus, Capital and Illisio. (J. Moore, Çev.) *The Tranlator*, 11 (2), 147-166.
- Gorski, P. S. (2013). *Bourdieu and Historical Analysis*. Duke University Press.
- Holmes, J. (2000). The Name and Nature of Trnaslation Studies. E. L. Venuti (Ed.), *In the Transtion Studies Reader* (s. 172-185), içinde. Routledge.
- Huhuni, L., & Nelyubin, L. (2003). *İstoriya i Perevoda v Rossii*.
- İlyuşkina, M. (2015). *Teoriya Perevoda: Osnovniye Panyatiya i Problemi*. Ekaterinburg: İzdatelstva Uralskogo Yniversiteta.
- Jakobson, R. (1995). On Linguistic Aspect Translation. E. L. Venuti (Ed.), *The Translation Studies Reader*, 92-185. Routledge.
- Jukov, K. A. (2011). Otnoşeniye Rossii i Osmanskoy Turtsii v kontse XV - naçale XX veka. Rossiya i Vostok: fenomenologiya vzaimodeystviya i identifikatsii v novoye vremya. *SPB*. 117-136.
- Jukovskiy, V. A. (1985). *Estetika i Kritika*. İskuctvo.
- Kaşkin, İ. A. (1977). *Dlya çitatelya - savremennika. Ctati i iccledovaniya*. Sovyet Pisatel.
- Kaşoğlu, A. (2015, Ekim, 15-17). *Kamp Gerçeğinden Edebiyata: İlk Çember, İvan Denisvoç'in Bir Günü, Gulag Takımadaları*. 5. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Kongresi, Mersin, Türkiye.
- Kalender, N. E., ve Kalender, M. (2019). Rus Toplumunda Semaverin Önemi. *Iğdır Univ. Jour Soc. Sci*, (19), 267-292.
- Kamovnikova, N. (2019). *Literary Translation in the Soviet Union 1960-1991*. Made Under Pressure.
- Kaplan, M., & Yardımcıoğlu, M. (2020). Alan, Habitus ve Sermaye Kavramlarıyla Pierre Bourdieu . *Habitus Toplumbilim Dergisi*, (1), 23-37.
- Karaağaç, G. (2004). Türkçenin Dünya Dillerine Etkisi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi*. (s. 1-32).
- Karantay, S. (2008). Tercüme Bürosu: Normlar ve İşlevler. M. Rifat (Ed.), *Çeviri Seçkisi I: Çeviriyi Düşünenler* (s. 48-54) içinde. Sel Yayıncılık.
- Kartalcık, V. (2008). Rus Klasiklerinde Türkçe Sözler. *Bilig. Kış*, (44), 211-214.
- Kayaoğlu, T. (1998). *Türkiye'de Tercüme Müesseseleri*. Kitabevi Yayınları.
- Knyazkova, V. S. (2013). Lagerniye Jargonizmi kak Sredstva Proyavleniya Yazıkovoy Liçnosti Geroya (na materiale povesti A. İ. Soljenitsına "Odin DEN İvana Denisoviça" i yiyö Perevodov na Slovatsiy Yazık. *Yazıkoznaniye i Literatutovedeniye*, (1), 151-161.
- Komissarov, V. (2002). *Lingvistiçeskoye Perevodovedeniye v Rossii*. ETS.
- Komissarov, V. N. (1990). *Teoriya Perevoda Lingvistiçeskiye Aspekti*. Vıssaya Şkola.

- Konovalov, V. S. (2017). Filippova T. A. "Bolnoy chelovek" v epohu voyn i revolyutsiy: obraz Turtsii v russkoy jurnalnoy satire, 1908-1918. *RAN*, 76-80.
- Kozan, O. (2019). Dil Dizgesinde Eşdizimlik: Öğretim Odaklı Dilbilimsel Betimleme Örneği. *Dil Eğitim ve Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 251-266. <https://doi.org/10.31464/jlere.570068>.
- Kozan, O. (2020). *Dilbilimsel Çeviri Kuramı Rusça - Türkçe Çeviri Sorunları ve Stratejileri*. Gece Kitaplığı.
- Kozan, O. (2020). *Статуи К. Чуковский и Н. Гүлѣва. Всемирная Литература при Народном Комиссариате по Просвещению*.
- Kurovaya Rabota. (2012, 3, Haziran). *Problema Narodnogo Haraktera v Rasskaze Odin Den İvana Denisoviça*. Rosdiplom TM Garantiya Kaçestva: <https://lib.rosdiplom.ru/library/prosmotr.aspx?id=493901> adresinden 7 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.
- Latıfşev, L. (1988). *Kurs Perevoda: Ekvivalentnost perevoda i sposbi Yeyö Dostijeniya*. Mejdunarodniye Otnoşeniye.
- Literatür XIX-XX vekov v Kontekste Formirovaniya Sovremennoy İstoriçeskoj Pamyati Rossiyan. *YDK* 94 (47), 215-223.
- Malia, M. (1999). *Russia Under Western Eyes From The Bronze Horseman To The Lenin Mallsolum*. Harvard University Press.
- Mialet, E. B. (2010). The Sociology of Tranlation: Outline of Emerging Field. *Universitat Jaume*, 1, 1-6.
- Minyar-, R. K., & Beloruçev. (1996). *Teoriya i Metodi Perevoda*. Moskovskiy Litsey.
- Monerovna, A. G. (2012). Rusko-Turetskiye literaturniye svyazi v XX. veke i ih izuçaniye v Saratovskom Ynivetsitete. *Kontsept naučno-metodçeskiy elektronny jurnal*, 2, 1-5.
- Morozov, C. B. (2019). Roman B. L. Pasternka: "Doktor Zhivago": spetsifika voprosa o kulturnom geroye. *RUDN Journal of Studies in Literarture and Journalism*. 366-378.
- Muraşova, O. (2010). *Rol i Mesto Povesti A. İ. Soljenitsina "Odin Den İvana Denisoviça" v İstorii Ruskoj Literaturı*. Pervoye Sentyabrya. lit.1sept.ru adresinden 1 Ekim 2024 tarihinde alınmıştır.
- Nelyubin, L. L., and Huhuni, G. (2008). *Nauka Perevoda: İstoriya i teoriya perevoda v Rossii*. MGOY.
- Oganova, E. A. (2013). Rosiysko-Turetskoye Bzaimodeysviye v Oblasti Kulturi: O Perevodah Turetskoj Poezii v Rossii. *Rosiysko-turetskiye otnoşeniya, 2002-2012*. (s. 105-116).
- Oktay, A. (2001). *Memleketimden İnsan Mazaraları Üstüne Notlar*. Yapı Kredi Kredi Yayınları.
- Oktay, A. (2008). *Toplumcu Gerçekliğin Kaynakları*. 1986. İttihaki Yayınları.
- Olçay, T. (2005). Cumhuriyet Dönemi Öncesi rus Edebiyatından Türkçeye Yapılan Çeviriler. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Dergisi*. 41-54.
- Özeren, M. (2013). Türkiye Türkçesi Ağzlarındaki Rusça Sözcükler. *Turkish Studies-InternationaPeriodical For The LAnguages, Literatura and History of Turkish or Turkic*, 9 (3), 1093-1120.
- Özgül, M. (2021). *İvan Denisoviç'in Bir Günü*. İletişim Yayıncılık.
- Üçer, G. (2019). *Boris Pasternak'ın "Doktor Jivago" Adlı Romanında Tarihsel ve Yeni Sözcükler*. [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Paker, S. (2008). Tanzimat Döenminde Avrupa Edebiyatından Çeviriler: Çoğuldizge Kuramı Açısından Bir Değerlendirme. M. Rifat (Ed.), *Çeviri Seçkisi 1: Çeviriyi Düşünenler* (s. 22-32), içinde. Sel Yayıncılık.

- Parer, Ö. (2014). Tolstoy ve Dostoyevski'nin Yorumlarıyla Balkanlarda Savaşa Bakış. *Uluslararası Avrasya Araştırma Dergisi*, 341-354.
- Parla, J. (2000). *Don Kişot'tan Bugüne Roman*. İletişim Yayınları.
- Pasternak, B. (2008). *Doktor Jivago*. İzdatelstva AST.
- Pekel, Ü. (2017). *Türkçe Çeviri Degilerinden Ara Dilden Çeviriler Üzerine Betimleyici Bir İnceleme: 1979-2013*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Okan Üniversitesi.
- Postovtsev, E. A., and Sudorçik, İ. (2014). Ростовцев Евгений Анатольевич, Сидорчук Илья Викторович Образ Турции и турок в текстах русской художественной литературы XIX–XX веков в контексте формирования современной исторической памяти россиян-<https://cyberleninka.ru/article/n/obraz-turtsii-i-turok-v-tekstah-russkoy-hudozhestvennoy-literatury-xix-xx-vekov-v-kontekste-formirovaniya-sovremennoy-istoricheskoy>. adresinden 22 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Prunc, E. (2012). *Пути Развития Западного Переводоведения*. R. Valent.
- Retsker, Y. İ. (2007). *Teoriya perevoda i perevodçeskaya praktika*. R. Valent.
- Revzin, İ. İ., and Rozentsveyg, V. (1964). *Osnavi Obşego i Maşinnogo Perevoda*. Vışşaya Şk.
- Sauer, J. (1997). Türkiye'de İlk Çeviri Dergisi: Tercüme (M. Çıkar, Çev.). *Kebikeç*, 5, 35-49.
- Schögl, R. (2017). Sociology of Translation. E. K. Korgen içinde, *The Cambridge Handbook of Sociology Volume:2* (s. 399-407). New Jersey: Cambridge University Press.
- Sela-Sheffy, R. (2014). Translators' Identity Work: Intorducing Micro-Sociological Theory of Identity to the Discussion of Tranlators' Habitus. E. M. Gisella (Ed.), *Approaches to Translation Studies* (s. 43-55) içinde. Rodopi.
- Sherry, S. (2015). *Discourses of Regulation and Resistance: Cencoring Translation in the Stalin and Khrushchev Era Soviet Union*. Edinburgh University Press.
- Simeoni, D. (1998). The pivotal status of the translator's habitus. *Target. International Journal of Translation Studies*, 10 (1), 1-39.
- Soljenitsın, A. İ. (2001). *Odin Den İvana Denisoviça* im Werden-Verlag.
- Sorokin, S. V. (2016). Kiev Rus Devletinden Bu Yana Ukrayna ve Rusya Coğrafyasında Çeviri Faaliyetleri ve Çeviribilim. *Çeviribilim ve Ugulamaları Dergisi*, 49-64.
- Spivakovski, P. E., & Yesina, T. (2012). "İvanu Denisaviçu" polveka: Yubileynıy Sbornik (1962-2012). *Dom Russkogo zarubej'ya im. Aleksandra Soljenitsına, Russkiy put*.
- Stonor Saunders, F. (2000). *The Cultural Cold War: The CIA and the World of Arts Letter*. The New Press.
- Şener, L. (2021). Retseptsiya romana F. M. Dostoyevskogo v Turetskoy literature XX-XXI vekov. *The Problems of Historical Poetics*, 331-343.
- Şiryayev, A. F. (1979). *Sinhronniy Perevod: Deyatelnost Sinhronnogo Perevodçika i Metodika Prepodavaniya Sinhronnogo Perevoda*. Boyennogo İzdatelstvo Ministercva Oboronnoy SSSR.
- Şeytser, A. D. (1973). *Perevod i Lingvistika*. Voennoe İzdatelstvo Ministerctva Oborani SSSR.
- Şeytser, A. D. (1988). *Teoriya Perevoda: status, problemi, aspektı*. Nauka.
- Tahir Gürçağlar, Ş. (2001). *The Poltics and Poetics of Translation in Turkey 1923-1960*. [Yayımlanmış doktora tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.
- Tanrıkulu, L. (2018). Çoğuldizge Kuramı Işığında Sabahattin Ali'nin İçimizdeki Şeytan Adlı Romanın İncelenmesi. *Uluslararası Soyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 27-38.
- TDK. (1978). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

- TDK. (2011). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekeli, S. (2017: 10/48). Aleksandr Soljenitsın'ın "İvan Denisoviç'in Bir Günü" Adlı Eserinde anlatım Teknikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 130-136.
- Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond*. John Benjamins.
- Trediakovskiy, V. K. (1963). O drevnyem, crednyem i novom sitotverenii rosiyskom. *İzobrazheniya proizvedeniya Biblioteka Poeta. Bolşaya Seriya M.; L., Sovetskiy pisatel*, s. 442-444.
- Tretyakova, E. A. (2012). Evolyutsiya Oteçestvennoy Kritiki Perevoda. *Vestnik Çuvaşskogo Yniversiteta*, 270-276.
- Tuncel, B. (2008). *Hasan Ali Yücel ve Tercüme*. M. Rifat (Ed.), *Çeviri Seçkisi I: Çeviriyi Düşünenler* (s. 34-36), içinde. Sel Yayıncılık.
- Tyulenev, S. (2010). Is Translation an Autopoietic System. *MonTI. Monografias de Traduccion e Interpretacion 2*, 345-371.
- Tyulenev, S. (2012). *Applying Luhmann to Translation Studies*. NY: Routledge.
- Uluşahin, E. (2021). Erken Cumhuriyet Döneminde Çevirinin Türk Diline ve Kültürüne Katkısı. E. Uluşahin (Ed.), *Çeviriye Kültürel Bakış* (s. 95-122), içinde. Nobel Bilimsel Eserler.
- Uzunköprü, B., ve Demez, N. (2022). Tanzimat ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Girişilen Modernleşme Çabalarını Çeviri Kurumları Üzerinden Değerlendirmek: Encümen-i Daniş ve Tercüme Bürosu Örnekleri. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, 71-103.
- Venuti, L. (2000). *The Translation Reader*. Routledge.
- Voronina, İ. P. (2012). *K Voprosu o printsipah i metodologii perevodçeskoy kritiki V. A. Jukovskogo. Filologičeskiye nauki v Rossii i za rubežom*. Molodoy Uçöny.
- Vural Kara, S. (2010). *Tarihsel Değerlendirmeler Işığında Türkiye’de Çeviri*. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 94-101.
- Wolf, M. (2007). *Introduction: The Emergence of a Sociology of Translation*. A. F. Michaela Wolf (Ed.) *Constructing a Sociology of Translation* (s. 1-38), içinde. John Benjamins Publishing Company.
- Yazıcı, M. (2010). *Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları*. Multilingual.
- Yücel, F. (2007). *Çeviri Eleştirisi Neyi Eleştirir?* U. Ü Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (12), 39-59.
- Yılmaz Kutlay, S. (2019). *Çeviribilimde Bilimsellik Öznellik Sorgulamaları*. Hiperyayın.
- Yılmaz Kutlay, S. (2022). Edebiyat Sosyolojisi ve Söylem Etiği'nin Çeviribilim'e Yansımaları: Doktor Jivago Örneği. *BAIBU-ICASTIS*, 103-111.
- Yılmaz, M. (2014, 07 07). *XX. yüzyılda Rusya'da ve Türkiye’de Çeviri. XX. yüzyılda Rusya ile Türkiye’deki Çeviribilimin Gelişimi*. [Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.

BENZERLİK RAPORU ÖZET SAYFASI

TÜRKÇE- RUSÇA DİLLERİNDEN YAPILAN YAZIN ÇEVİRİLERİNİN KÜLTÜR VE ÇEVİRİ SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN İRDELENMESİ

ORJİNALLİK RAPORU

%**9**

BENZERLİK ENDEKSİ

%**6**

İNTERNET KAYNAKLARI

%**5**

YAYINLAR

%**1**

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1

www.researchgate.net

İnternet Kaynağı

%**1**

2

dergipark.org.tr

İnternet Kaynağı

%**1**

3

atauni.edu.tr

İnternet Kaynağı

%**1**

4

qdoc.tips

İnternet Kaynağı

<%**1**

5

acikbilim.yok.gov.tr

İnternet Kaynağı

<%**1**

6

Submitted to Ege Üniversitesi

Öğrenci Ödevi

<%**1**

7

www.scribd.com

İnternet Kaynağı

<%**1**

8

Karaca, Serdar. "Aleksandr Nikolayeviç
Samoyloviç ve Türkoloji", Balıkesir University
(Turkey), 2024

Yayın

<%**1**

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Emine SAĞLAM

Doğum Tarihi :

E-mail :

Öğrenim Durumu :

Derece	Anabilim Dalı/ Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Rus Dili ve Edebiyatı	Erciyes Üniversitesi	2014
Yüksek Lisans	Rus Dili ve Edebiyatı	Atatürk Üniversitesi	2017
Doktora	Çeviribilim	Mersin Üniversitesi	2025

Görevler :

Görev Unvanı	Görev Yeri	Yıl
Öğretmen	Van	2014- Halen
Çevirmen	Van	2018- Halen

ESERLER :

2022. “Ölü Canlar” (Türkçe çevirisi). Pınar Yayınları.

2023. Nihal Yalaza Taluy- Rusçadan Türkçeye Çeviri Çalışmalarında Öncü Bir Kadın. H. Bahtiyar ve E. Alkan (Ed.). *100 Kadın Kaleminden 100 Öncü Kadın* (166-169), içinde. Toplumsal Dönüşüm Yayınları.